

ORTAÖĞRETİM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

DERS KİTABI

YAZARLAR

IŐıl ŐAHİN
Selma MUSLU
Sevim RECEP
Zafer ARAZ

DEVLET KİTAPLARI
İKİNCİ BASKI

....., 2019

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

EDİTÖR

Yrd. Doç. Dr. F. Işık GÜRLEYEN

DİL UZMANI

Ömer YILDIRIM

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME UZMANI

Nuray SUNAR

PROGRAM GELİŞTİRME UZMANI

Taha Tezcan İNAM

REHBERLİK UZMANI

Sinem BİLGİN

GÖRSEL TASARIM UZMANI

E. Oktay DEĞİRMENCİ

ISBN 978-975-11-4624-3

Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulunun 28.05.2018 gün ve 78 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş, Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 28.05.2019 gün ve 10443977 sayılı yazısı ile ikinci defa 17.463 adet basılmıştır.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalar sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsaît bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

ORGANİZASYON ŐEMASI

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

Konuya başlarken öğrencinin “hazır bulunuŐluk düzeyi”ni artırmayı amaçlar.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Konuda yer alan örgüt, kuruluş, Őahıs isimlerine ve kavramlara dikkat çekmeyi amaçlar.

ETKİNLİK

Konuları, somut ve anlaşılır hâle getirme ile işleniŐi zenginleŐtirmeyi amaçlar.

Aklınızda Bulunsun

Konuların programda bulunan temel unsurlarına dikkat çekmeyi amaçlar.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Konuların öğrenilmiŐlik düzeyini belirlemeyi amaçlar.

Portre

Konularda adı geçen önemli bilim ve siyaset insanlarıyla ilgili bilgilere dikkat çekmeyi amaçlar.

Bilgi Kutusu

Konuyla ilgili sözleri, anekdotları ve olayları içerir, okunması tavsiye edilen kitapların tanıtımını amaçlar.

İÇİNDEKİLER

1. ÜNİTE: ULUSLARARASI İLİŞKİLERE GİRİŞ	11
A. ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN FARKLI ANLAMLARI	12
B. ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALININ İNCELEME ALANLARI	14
1. Uluslararası Politika	14
2. Diplomasi Tarihi	15
3. Uluslararası İktisat	15
4. Uluslararası Hukuk	15
C. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ÜÇ TEMEL YAKLAŞIM	17
1. İdealizm: Başlangıç Noktaları ve Temel Kavramları	17
2. Realizm: Başlangıç Noktaları ve Temel Kavramları	18
3. Plüralizm: Başlangıç Noktaları ve Temel Kavramları	21
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	23
2. ÜNİTE: ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE AKTÖRLER VE AKTÖRLERİN İLİŞKİ TÜRLERİ	25
A. ULUSLARARASI AKTÖR TÜRLERİ	26
1. Devlet	26
2. Devlet Dışı Aktörler	28
B. AKTÖRLERİN İLİŞKİ TÜRLERİ	30
1. Çatışma Türleri ve Çözüm Yolları	30
2. İş Birliği	31
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	33
3. ÜNİTE: ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ	36
A. İLK ÇAĞ'DA ULUSLARARASI İLİŞKİLER	37
1. Genel Özellikler	37
2. İlk Çağ'da Uluslararası İlişkilerin Niteliği	37
B. ORTA ÇAĞ'DA ULUSLARARASI İLİŞKİLER	41
1. Genel Özellikler	41
2. Orta Çağ'da Uluslararası İlişkilerin Niteliği	41
C. MODERN ÇAĞ'DA ULUSLARARASI İLİŞKİLER	44
1. Ülkesel Devletin Doğuşu ve Vestfalyan (Westphalian) Devletler Sistemi	44
2. Ülkesel Devletten Ulus Devlete	45
3. Batı Merkezli Dünyanın İnşası	46
4. Soğuk Savaş Dönemi	46
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	48
4. ÜNİTE: DIŞ POLİTİKA	49
A. DEVLETLERİN DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI	50
1. Güvenlik Amacı	50
2. Refah Amacı	51
3. Saygınlık Amacı	51
4. Özerklik Amacı	53
B. DIŞ POLİTİKAYI BELİRLEYEN TEMEL ETKENLER	53
1. Ulusal Güç ve Unsurları	53
2. Uluslararası Etkenler	57
3. Karar Verme Sürecini Etkileyen İç Etkenler	59
C. DEVLETLERİN DIŞ POLİTİKADA KULLANDIKLARI ARAÇLAR	61
1. Diplomasi	61
2. Savaş	64
3. Ekonomik Yardım ve Yaptırımlar	66
4. Propaganda	68
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	70

5. ÜNİTE: ULUSLARARASI ÖRGÜTLER	72
ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN TEMEL ÖZELLİKLERİ VE TÜRLERİ	73
A. HÜKÜMETLER ARASI ULUSLARARASI ÖRGÜTLER	73
1. Askerî Örgütler	74
2. Siyasi Örgütler	78
3. Ekonomik Örgütler.....	84
B. HÜKÜMET DIŞI ULUSLARARASI ÖRGÜTLER (SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ)	87
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	88
6. ÜNİTE: ULUSLARARASI SORUNLAR	89
A. KÜRESEL SORUNLAR	90
1. Güvenlik	90
2. İnsani Sorunlar	92
3. Ekonomik Sorunlar ve Çevre Sorunları	96
B. BÖLGESEL SORUNLAR	100
1. Orta Doğu.....	100
2. Kafkasya.....	104
3. Balkanlar	105
4. Avrupa.....	106
5. Afrika.....	108
6. Asya,Pasifik-Çin-Japonya	110
7. Kıta Amerikaşı	113
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	114
7. ÜNİTE: TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI	115
A. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ	116
B. 1923-1939 DÖNEMİ	118
1. Türkiye-Yunanistan İlişkileri.....	119
2. Türkiye-İngiltere İlişkileri.....	119
3. Türkiye-SSCB İlişkileri	120
4. Türkiye-Fransa İlişkileri	121
5. Türkiye’nin Milletler Cemiyetine Katılması.....	122
6. Balkan Antantı	122
7. Montrö Boğazlar Sözleşmesi.....	123
8. Sadabat Paktı.....	123
C. II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ	124
1. Üçlü İttifak’ın İmzalanması	124
2. II. Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası	125
3. Yalta, Potsdam Konferansları ve Türkiye.....	127
Ç. 1945-1960 DÖNEMİ	129
1. Türkiye’nin Güvenlik ve Refah Arayışları	129
2. Balkan Paktı	132
3. Bağdat Paktı.....	132
4. Türkiye’nin Orta Doğu Devletleri ile İlişkileri	132
5. Kıbrıs Sorunu	133
D. 1960-1980 DÖNEMİ	135
1. Kıbrıs Sorunu	135
2. Türkiye-Yunanistan İlişkileri.....	139
3. Türkiye-ABD İlişkileri	140
4. Türkiye-SSCB İlişkileri.....	141
5. Türkiye-AET (AT) İlişkileri.....	141
6. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri.....	142
E. 1980-1990 DÖNEMİ	142
1. Türkiye-ABD İlişkileri	142
2. Türkiye-AT ve Avrupa Konseyi İlişkileri	143

3. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri.....	143
4. Ermeni-ASALA Terörü ve Türkiye.....	144
5. Türkiye-Bulgaristan İlişkileri.....	145
6. Türkiye-Yunanistan İlişkileri.....	145
F. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM.....	146
1. Doğu Bloku'nun Çökmesi ve Türk Dış Politikası.....	146
2. Türkiye-AB İlişkileri.....	147
3. Türkiye-ABD İlişkileri.....	149
4. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri.....	149
5. Türkiye-Balkanlar İlişkileri.....	150
6. Türkiye-Yunanistan İlişkileri.....	150
7. Kıbrıs Sorunu.....	151
8. Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri.....	151
9. Türkiye-Kafkas Ülkeleri İlişkileri.....	152
10. Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri İlişkileri.....	154
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME.....	156
KAYNAKÇA.....	161
GÖRSEL KAYNAKÇA.....	164
TABLO KAYNAKÇA.....	168
HARİTA KAYNAKÇA.....	169
SÖZLÜK.....	170
CEVAP ANAHTARI.....	174
HARİTALAR.....	176
KRONOLOJİ.....	179

Görsel 1.1

KONULAR

A. ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN FARKLI ANLAMLARI

B. ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALININ İNCELEME ALANLARI

C. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ÜÇ TEMEL YAKLAŞIM

BU ÜNİTE SONUNDA AŞAĞIDAKİLERİ YAPABİLİRSİNİZ:

1. Uluslararası ilişkilerle ilgili temel kavramları tanıyabilirsiniz.
2. Uluslararası ilişkiler disiplininin bilim insanları tarafından oluşturulduğunu ayırt edebilirsiniz.
3. Uluslararası ilişkiler disiplininin alt dallarını ve bunların inceleme alanlarını açıklayabilirsiniz.
4. Uluslararası ilişkiler bilimini oluşturan disiplinler arasındaki ilişkiyi analiz edebilirsiniz.
5. Uluslararası ilişkilerde üç temel yaklaşımın (idealizm, realizm, plüralizm) ortaya çıkış nedenlerini ve bu yaklaşımların uluslararası ilişkilere bakışını açıklayabilirsiniz.

A. ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN FARKLI ANLAMLARI HAZIRLIK ÇALIŞMASI

1. Uluslararası ilişkiler size hangi kavramları çağırıyor ?

ANAHTAR SÖZCÜKLER

bilim dalı, disiplin, uluslararası ilişki

“Uluslararası ilişkiler” teriminin iç içe geçmiş iki anlamı bulunmaktadır. İlk anlamı toplumların birbirleriyle kurdukları hukuki, siyasi, diplomatik, askerî, iktisadi ve toplumsal ilişkilerin tamamıdır; ikincisi ise bu ilişkileri anlamaya çalışan bilim dalıdır. Birinci anlamında uluslararası ilişkileri gerçekleştiren özne, başta devlet olmak üzere çeşitli siyasal, toplumsal ya da iktisadi aktörler iken ikinci anlamında özne, bu ilişkileri inceleyen bilim insanlarıdır.

Bir uygulama olarak uluslararası ilişkiler, devletler ve uluslararası alandaki diğer aktörlerin, ülkelerin sınırlarını aşan her türlü faaliyetlerinin toplamıdır. Burada söz konusu faaliyetlerin diğer ülkelerle yapıldığı, vurgulanması gereken bir konudur. Bir ülkenin sınırları içinde, aynı toplumun üyeleri arasında gerçekleşen ilişkiler değil diğer toplumlarla kurulan ilişkiler söz konusudur. Devletler, uluslararası ilişkilerde en önemli aktör olmalarına rağmen tek başlarına belirleyici değildir (Görsel 1.2). Dolayısıyla uluslararası ilişkiler, devletler arası ilişkileri de kapsayan genel bir terimdir.

Bir ülkenin sınırlarını aşan faaliyetler temel olarak ihtiyaçların karşılanması amacıyla ortaya çıkmıştır. Dünya üzerindeki kaynaklar, bütün insanlığa yetecek miktarda olmadığı gibi ülkeler arasında da eşit bir biçimde dağılmamıştır. Tarihin ilk çağlarından bu yana her topluluk, diğerlerinin sahip olduğu kaynaklara ihtiyaç duymuştur. Diğer ülkelerin kaynaklarına duyulan bu ihtiyaç, sınırları aşan ikili ya da çoklu ticari, hukuki, askerî vb. ilişkilerin kurulmasında belirleyici olmuştur (Görsel 1.3).

Görsel 1.2 Uluslararası ilişkilerin en önemli aktörü devletlerdir.

ETKİNLİK

Aşağıda uluslararası ilişkilerle ilgili temel kavramlar ve açıklamaları verilmiştir. Tablodaki açıklamaların yanına doğru kavramı yazınız.

Devlet	Egemenlik	Ulus	Uluslararası
.....	Bir devletin ülke toprakları üzerinde yönetme yetkisini kullanma hakkıdır ve hukuki meşruiyetinin kaynağıdır.		
.....	Egemen devletler veya çeşitli gruplar arasındaki ticaret, maliye, tarım, sağlık, bilim, spor ve barış gibi ilişkileri ifade eden kavramdır.		
.....	İnsanların kendilerine özgü farklılıkları koruyarak ortak değerler veya bir ortak kimlik çerçevesinde bütünleşmesiyle oluşan en geniş toplumsal gruptur.		
.....	Sınırları belirlenmiş bir ülke toprağı üzerinde yaşayan halkın belli bir hükümetle yönetildiği, egemen bir örgütlenmedir.		

Tablo 1.1

Görsel 1.3 Ticaret, uluslararası ilişki yöntemlerindedir.

Uluslararası ilişkiler teriminin ikinci anlamı, bilim insanları tarafından gerçekleştirilen bir disiplin olması ile ilgilidir. Buna göre uluslararası ilişkiler disiplini başta devletler olmak üzere çok çeşitli aktörler arasındaki yine çok çeşitli ilişkilerin bilimsel olarak incelenmesi ve açıklanması çabasıdır.

Uluslararası ilişkiler, ayrı bir bölüm olarak ilk kez 1919'da dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın (Vudrov Vilsın) adıyla İngiltere'nin Galler bölgesinde Aberystwyth (Ebirsvit) Üniversitesinde kurulmuştur (Görsel 1.4). Diğer sosyal bilimlere göre oldukça genç olan bu disiplin, I. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde üniversitelerde okutulmaya başlanmıştır. Üniversitelerde bu disiplinle ilgili bölümlerin art arda açılması ile birlikte bir bilim dalı olarak uluslararası ilişkiler de önem kazanmıştır. Alanla ilgili çalışan bilim insanlarının çoğalması sonucu yayınlanan kitap ve makale sayısı da artmıştır. Bu alanla ilgili çeşitli akademik topluluklar, XX. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuştur.

Görsel 1.4 Aberystwyth Üniversitesi

İlk çağlardan bu yana toplumların neden savaştığı ya da hangi koşullar altında barış antlaşmaları imzaladıkları farklı bilim insanlarının ilgisini çekmiş olsa da bu çabalar, 1950'lere kadar sistematik olmamıştır. Uluslararası ilişkiler disiplininin kuram, yöntem, konu ve sınırları belli bir sosyal bilim olarak tanınması ancak II. Dünya Savaşı sonrası dönemde olmuştur.

B. ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALININ İNCELEME ALANLARI

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

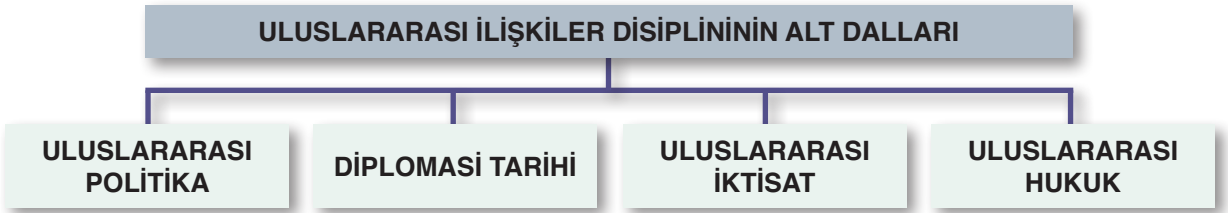
1. I. Dünya Savaşı sonrasında ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından yayımlanan "Wilson İlkeleri" hakkında bildikleriniz nelerdir?

ANAHTAR SÖZCÜKLER

diplomasi, disiplin, uluslararası hukuk, uluslararası iktisat

Hem genç bir bilim dalı olması hem de toplumlar arası çok çeşitli ilişkileri kendine konu edinmesi nedeniyle uluslararası ilişkiler disiplini, eklektik bir özellik göstermektedir farklı bilim dallarının bir toplumun sınırlarını aşan boyutlarını bir araya getirmektedir. Daha açık bir ifadeyle uluslararası ilişkiler disiplini siyaset, tarih, hukuk ve ekonomi gibi pek çok bilim dalının uluslararası boyutunu incelemektedir. Örneğin hukuk, bir ülkenin sınırları içinde yaşayan bireyleri birbirine bağlayan kanun ve kuralları incelerken uluslararası hukuk, devletler arası hukuki konuları incelemektedir.

Uluslararası ilişkiler disiplinler arası bir bilim dalıdır ve başlıca dört alt daldan oluşmaktadır: Uluslararası politika, diplomasi tarihi, uluslararası iktisat ve uluslararası hukuk. Uluslararası ilişkiler, bu alt disiplinlerinin toplamından daha fazlasını da ele almaktadır ve siyaset bilimi, iktisat, tarih, felsefe, hukuk, psikoloji, coğrafya, antropoloji, dil bilimi ve demografi gibi disiplinlerin hem konularından hem de yöntemlerinden faydalanmaktadır.

1. Uluslararası Politika

Uluslararası politika, toplumlar arası siyasal ilişkileri incelemektedir. Bu ilişkiler, ya devletler düzeyinde, devletlerin dış politikasını belirleyen etkenler bağlamında ya da uluslararası sistem düzeyinde küresel ilişkilerin işleyişinin genel kurallarının ortaya konması şeklinde ele alınabilir. Uluslararası alandaki temel birim devletler olduğu için uluslararası ilişkiler ağırlıklı olarak devletlerin birbirleriyle kurdukları siyasi ilişkilere dış politikalarına odaklanmaktadır (Görsel 1.5). Devletlerin dış politika amaçları arasında yer alan güvenlik, refah düzeyini yükseltme, devletin saygınlık kazanması ya da özerkliğinin artırılması gibi konular, uluslararası politika ile doğrudan ilişkilidir.

Devletler belirledikleri dış politika amaçlarına ulaşabilmek için diplomasi, propaganda, ekonomik yardım ve yaptırımlar ile savaş gibi araçları kullanır.

Uluslararası ilişkiler disiplini uluslararası politikayı; uluslararası politika da dış politikayı kapsamaktadır. Uluslararası politikayı konu edinen bilim insanları, devletlerin dış politikada karar verme ve bu kararları uygulama süreçlerine yoğunlaşır. Günümüzde uluslararası politika, sadece devletlerin dış politikalarının toplamı olarak değerlendirilemez. Çeşitli uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları gibi devlet olmayan aktörlerin 1990'lardan itibaren uluslararası alandaki etkinliği artmıştır. Bu gelişme doğrultusunda devlet olmayan aktörleri konu edinen uluslararası politika çalışmalarının sayısında da artış olmuştur.

Hangi düzeyde çalışılırsa çalışılsın uluslararası politikayı ele alan bilim insanları egemenlik, güç, güvenlik, anarşi, strateji, adalet, özgürlük gibi bazı temel kavramları kullanır ve açıklar. Bu kavramların bazıları uluslararası alanda iç politikadan farklı anlamlarda kullanılmaktadır.

Görsel 1.5 2015 G20 Zirvesi-Antalya

2. Diplomasi Tarihi

Siyasi tarih adıyla da anılan diplomasi tarihi, en basit anlamıyla uluslararası ilişkilerin tarihini incelemektedir. Araştırmalarını bu alanda yapan bilim insanları, uluslararası ilişkilerin temel birimleri olan egemen devletlerin ortaya çıkışını, yıkılışını, birbirleriyle kurdukları siyasi ilişkileri, uluslararası sistemin dönüşümüne neden olan olayları, tarihsel bir bakış açısıyla ele alırlar. Tarihi, üst üste birikmiş bir olaylar yığını olarak görmezler; tarihte gerçekleşmiş devletler arası olaylarda kararların kim tarafından, nasıl ve neden alındığını, olayları etkileyen faktörlerin neler olduğunu ve devletlerin bu olaylarda ne tür dış politika araçları kullandıklarını araştırırlar.

Yakın zamana kadar bu alanda yapılan araştırmalarda, modern uluslararası sistemin doğuşu olarak kabul edilen 1648 Vestfalya Antlaşması başlangıç noktası olarak alınmakta ve bu tarihten sonra gerçekleşmiş olaylar ile gelişmelere odaklanılmaktaydı. Ancak bu yaklaşımın uluslararası ilişkilerin tarihsel dönüşümünün tam olarak anlaşılması konusunda yetersiz kalması nedeniyle diplomasi tarihçileri, XVII. yüzyıl öncesine hatta İlk Çağ'daki uluslararası ilişkilerin niteliğine dair araştırmalar da yapmaktadırlar. Diplomasi tarihçilerinin kullandıkları kaynaklar, dört ana başlıkta sınıflandırılabilir: Arşivler, devlet görevlileri ile temsilcilerinin hatıraları, sözlü tarih çalışmaları ve uluslararası antlaşmalar.

3. Uluslararası İktisat

Tarihin eski çağlarından beri toplumlar birbirleriyle iktisadi ve ticari ilişkiler kurmuş olup mal, emek, sermaye ve teknoloji alışverişinde bulunmuşlardır. Uluslararası iktisat da bu ilişkilerin dinamiğini ve belirleyici etkenlerini çoğu zaman karşılaştırmalı olarak inceleyen bilim dalıdır. Özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülen değişimle, uluslararası iktisat, yalnızca devletlerin birbirleriyle olan dış ticaret faaliyetlerini değil, uluslararası örgütlerin sınıraşan ekonomik ilişkilerdeki rollerini de konu edinmektedir.

Uluslararası iktisat alanında çalışan bilim insanları, toplumlar arasındaki ekonomik hareketlilik ve bu hareketlilikte izlenen yöntem ile uygulanan politikalara inceler. Ayrıca uluslararası finansal hareketleri, egemen devletlerin birbirleriyle iktisadi bütünleşme çabalarının nedenleri ile bu bütünleşme sonucu ortaya çıkan değişimlerin birbirleriyle bağlantılarını da ele alır. Bu alanda çalışan bilim insanlarının kullandığı kaynakların başında iki devlet arasında, dünyanın herhangi bir bölgesinde veya bütün dünyada gerçekleşen ticarete ilişkin istatistik veriler ile devletlerin veya diğer uluslararası aktörlerin ticaret ya da dış yatırım kararları gelmektedir.

4. Uluslararası Hukuk

Uluslararası ilişkiler disiplininin alt dallarından biri olan uluslararası hukuk, uluslararası ilişkilerin hukuksal boyutunu inceler. Uluslararası toplumun üyeleri olan devletler de birbirleriyle ve diğer aktörlerle olan ilişkilerinde uymakla yükümlü oldukları kurallar geliştirmiştir. İşte devletlerin ve uluslararası alandaki diğer aktörlerin birbirlerine nasıl davranacaklarını, anlaşmazlıkların çözümünde başvurulan ilkelerin nasıl belirleneceğini ve bunların nasıl uygulanacağını inceleyen bilim dalına uluslararası hukuk adı verilmektedir.

Ülkelerin iç hukuku ile uluslararası hukuk arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi iç hukukta temel birim vatandaşlar iken uluslararası hukukta temel birim devletlerdir. Hatta bu nedenle uluslararası hukuk uzunca bir süre devletler hukuku olarak da adlandırılmıştır. Ancak toplumlar arası ilişkilerde devlet olmayan aktörlerin de etkin olması, uluslararası hukuk teriminin benimsenmesiyle sonuçlanmıştır. İkinci önemli fark, iç hukukta bir ülke sınırları içindeki hukuki ilişkiler konu edilirken uluslararası hukukta sınıraşan ilişkilerin kurallarından söz edilmesidir. Üçüncü fark, iç hukukta yaptırım söz konusu iken uluslararası hukukta gönüllülük ilkesinin esas olmasıdır. İç hukukun aksine devletler, gönüllü olarak geliştirdikleri kurallara yine gönüllü olarak uyarlar. Uluslararası hukuk kurallarını inceleyen bilim insanları da devletlerin herhangi bir zorlayıcı güç olmadan gönüllü olarak oluşturdukları ve uydıkları bu kuralları belli konular çerçevesinde sınıflandırarak incelerler.

Uluslararası hukuk alanında çalışan bilim insanlarının yararlandığı temel kaynaklardan biri, devletlerin birbirleriyle imzaladıkları antlaşma ve sözleşmelerdir. Uluslararası hukuk konulu bilimsel çalışmaların eskiden beri yoğunlaştığı konuların başında savaş hukuku, uluslararası özel hukuk ile diplomatik kurallar gelmektedir. Savaşlar sırasında devletlerin karşı tarafın asker ve sivil vatandaşlarına nasıl davranacağı savaş hukukunun konusu iken bireylerin kendi ülkelerinin sınırlarını aşan ilişkileri nedeniyle uymak zorunda oldukları kurallar, uluslararası özel hukukun konusudur. Diplomatik kurallar ise en eski ve en yerleşik uluslararası hukuk kurallarıdır. Bu alanda çalışan bilim insanları, devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışmaması ve egemenlik haklarına saygı göstermesi ilkeleri ile diplomatların hak ve yükümlülüklerini nasıl yerine getirecekleri, yabancı bir ülkede statülerinin ne olduğu ve hak ihlali durumunda sorunun nasıl çözüleceği gibi konuları ele alırlar. Uluslararası ilişkilerin değişmesi ve yeni aktörlerin ortaya çıkması, bu alanda da konuların çeşitlenmesine neden olmuştur. Günümüzde uluslararası hukuk çalışmaları, uluslararası ticaret hukuku, uluslararası insancıl hukuk, uzay hukuku, uluslararası deniz ve su hukuku gibi çok çeşitli konuları kapsamaktadır.

ETKİNLİK

Disiplinler arası bir disiplin olan uluslararası ilişkiler birçok disiplin ile devamlı bir ilişki ve etkileşim içindedir. Aşağıdaki metinler uluslararası ilişkiler bilimini oluşturan hangi disiplinlerle ilişkilendirilebilir? Düşüncelerinizi sınıftaki arkadaşlarınızla paylaşınız.

1970'lere kadar uluslararası alanda geç kapitalistleşen ülkelerin girdiği borç ilişkisi karşılıklı olarak devletlerden alınan borçlar ve Bretton Woods kuruluşlarının sağladığı kredilerden ibaretti. Bu çift taraflı ve resmi borç ilişkisi uluslararası borç yapısını simgeliyordu.

.....

1648'de o zamana kadar tarihte görülen en geniş katılımlı uluslararası konferans olan Westphalia Konferansı toplandı. Konferans sonunda imzalanan Münster ve Osnabrück Antlaşmalarıyla Luteryenlerin yanı sıra Kalvinistlerin de hakları tanınmış, Almanya'nın bölünmüşlüğü tescil edilmiş, Hollanda ve İsviçre'nin bağımsızlıkları onaylanmıştır. Westphalia Barışı'nın önemi, tüm devletlerin kendi ülkeleri ve halkları üzerindeki egemenlik haklarının teminat altına alınması ve devletlerin uluslararası alandaki "egemen eşitliği" kavramının bu tarihten sonra yaygınlaşmaya başlamasıdır.

.....

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem "gevşek çift kutuplu sistem" olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde İngiltere'nin küresel gücü azalmış, Batı dünyasının liderliği ABD'ye geçmişti. SSCB ise savaş sürecinde kendi nüfuz alanına dâhil ettiği ülkelerin liderliğini üstlenerek yeni bir kutup olarak ortaya çıktı. Bu yeni uluslararası sistemin gevşek olarak adlandırılmasının nedeni ABD ve SSCB'nin öncülüğünü yaptığı bloklarda pek çok devlet kutuplaşmış olmasına rağmen, pek çok ülkenin de bu iki blokta yer almamayı başararak "Bağlantısızlar" ismiyle üçüncü bir yolu talep edebilmiş olmalarıdır.

.....

Uluslararası bir antlaşmanın sona ermesi için taraflar antlaşmaya belli bir tarihi veya belli koşulların gerçekleşmesini işaret eden bir hüküm koyabilirler. Bunun dışında antlaşmalar taraflardan birinin tek taraflı bir eylemle antlaşmayı feshetmesine veya antlaşmadan çekilmesine olanak tanıyabilmektedir.

.....

Aklınızda Bulunsun

- Uluslararası ilişkilerin farklı anlamları bulunmaktadır.
- Uluslararası ilişkiler bazı yönleriyle bireyler arası ilişkilere benzemektedir.
- Uluslararası ilişkiler disiplinindeki bilimsel çalışmaları bilim insanları; bu alandaki uygulamaları ise siyasetçiler ve bürokratlar yapmaktadırlar.
- Uluslararası ilişkiler alanı, sosyal bilimlerin pek çok disiplini ile yakından ilişkilidir.

C. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ÜÇ TEMEL YAKLAŞIM

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

1. Uluslararası ilişkiler alanında çalışması olan bilim insanları hakkında neler biliyorsunuz?

ANAHTAR SÖZCÜKLER

güçler dengesi, güvenlik, idealizm, plüralizm (çoğulculuk), realizm (gerçekçilik)

Uluslararası ilişkiler disiplininin ortaya çıkışındaki ve gelişimindeki kuramsal tartışmalar, bu bilim dalının diğer sosyal bilimlerden ayrılan özelliklerini ortaya koymaktadır. Uluslararası ilişkiler kuramları, olayların neden ve nasıl ortaya çıktığını, hangi aktörlerin hangi davranış kalıplarına göre hareket ettiklerini, bazı varsayımlardan yola çıkarak açıklamaya çalışır.

Uluslararası ilişkiler alanında yapılan bilimsel çalışmaların yol göstericisi olan üç temel kuram idealizm, realizm ve plüralizmdir.

1. İdealizm: Başlangıç Noktaları ve Temel Kavramları

İdealizm, kökleri Antik Dönem'e kadar uzanan, var olanın düşünceye (idea=fikir) dayandığını kabul eden felsefi yaklaşımdır. Uluslararası ilişkiler bağlamında idealizm, barışın nasıl kalıcı olabileceğine ve ideal bir dünyanın nasıl kurulabileceğine yanıt arayan kuramdır. Bu yönde bilimsel iddialar geliştirenlere de idealist adı verilmiştir.

İnsanın doğası gereği iyi olduğunu iddia eden idealistlere göre savaşların önemli nedenlerinden birincisi, ülkelerin baskıcı (otoriter) yönetimlerle idare edilmeleridir. Baskıcı yönetimlerin demokratik bir biçimde halka hesap vermeleri gerçekleşmediği için anlaşmazlıklar ülke sınırlarının ötesine taşmaktadır. Politikacılar ve kamuoyu doğru biçimde eğitilir ve çevre koşulları nitelikli hâle getirilirse uluslararası sorunlar, büyümeden önlenebilecektir.

IMMANUEL KANT (1724-1804)

Ünlü Alman filozofu Immanuel Kant (İmanuel Kant), Doğu Prusya'da dünyaya gelmiştir. Kant, Königsberg Üniversitesinde felsefe, fizik ve matematik eğitimi alarak kendisini geliştirmeyi başarmıştır.

"Ebedî Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme" isimli eseri, 1795'te yayımlanmıştır. XIX. ve XX. yüzyıllar boyunca barışçıl ve evrenselci akımların savunucuları, Kant'ın söz konusu görüşlerine başvurmuştur. Hatta eserin etkileri günümüzde de yoğun olarak görülmektedir.

Kant tarafından dile getirildiği için idealist kurama "Kantçılık Okulu" da denilmektedir. Kant'ın geliştirdiği demokratik barış kuramına göre dünyadaki savaşlara bakıldığında demokrasi ile yönetilen devletlerin birbirleriyle savaşmaları pek az rastlanan bir durumdur. Demokratik yönetimlerde idare, halka hesap vermekle yükümlü olduğundan ve savaşların insani ve mali yükü halk tarafından taşındığından halk gereksiz savaşlara engel olacaktır. Eğer dünya üzerindeki baskıcı yönetimler kaldırılır ve her ülkede halka hesap veren demokratik yönetimler kurulursa savaşların ortaya çıkma olasılığı da azalacaktır.

Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü*, s. 486-491'den özetlenmiştir.

Görsel 1.6
Immanuel Kant (Temsili)

Görsel 1.7 Milletler Cemiyetinde bir oturum, 1937

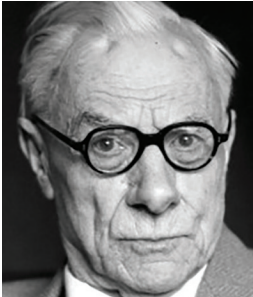
İkinci olarak idealistler, savaşın nedenlerinden biri olarak Avrupa'daki egemen devletler arasındaki "güç dengesi" anlayışını görmektedir. Güç dengesi politikaları, başta dönemin ABD Başkanı W. Wilson olmak üzere pek çok kişi tarafından eleştirilmiştir. Bu görüşe göre I. Dünya Savaşı'nın çıkışına engel olamayan "güçler dengesi" sistemi, savaş sonrasında barışı koruyacak bir unsur olma rolünü de yerine getiremeyecektir. Böylece "uluslararası hukuk" ve "uluslararası örgütlenme", barışın korunmasında idealistlerin önerdiği temel araçlar olarak dikkat çekmeye başlamıştır. İdealist yaklaşımı benimsemiş bilim insanlarının üzerinde durduğu önemli kavramlardan biri de saldırganın diğer devletler tarafından hep birlikte cezalandırıldığı "ortaklaşa güvenlik" kavramıdır. Bu kavramı hayata geçirmeyi hedefleyen ve 1920'de kurulan Milletler Cemiyeti, o güne kadar kurulmuş en kapsamlı örgütlenmedir (Görsel 1.7). Her ne kadar bu girişim başarısız olsa da uluslararası ilişkiler tarihinde önemli bir adımdır. Dünya barışının korunmasına ve uluslararası adaletin sağlanmasına yönelik vurgusu, günümüzde Birleşmiş Milletler (BM), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA), Avrupa Birliği (AB) gibi pek çok uluslararası örgütün ortaya çıkışında etkili olmuştur. Çeşitli türleriyle ve gittikçe artan sayılarıyla uluslararası örgütler, insanlığın sorunlar karşısında ortak hareket etmesini sağlamaktadır.

İdealizmin, II. Dünya Savaşı'yla birlikte akademik çevrelerdeki etkisi azalmıştır.

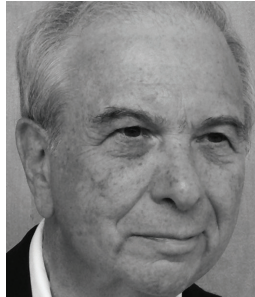
İdealist kurama göre uluslararası ilişkiler disipliniinde sonuç olarak şu konular tartışılır: Savaşlar nasıl önlenir? Kalıcı barış nasıl sağlanabilir? Bu konuda nasıl bir hukuksal ya da örgütsel yapılanmaya gidilebilir?

2. Realizm, Başlangıç Noktaları ve Temel Kavramları

Realizm (gerçekçilik), var olanın gerçek olarak kabul edildiği yaklaşımdır. Bugüne kadar uluslararası ilişkiler disipliniinde yapılmış araştırmalar ve yayınların büyük çoğunluğunun realist (gerçekçi) kuram bakış açısıyla yazıldığını iddia etmek mümkündür. Bu anlamda alanın baskın kuramsal yaklaşımı realizmdir. Realistler, kendilerinden önceki dönemin barışçıl politikalarını ütöpik bulmuşlar ve bu yaklaşımı "idealizm" olarak adlandırmışlardır. İdealistlerin savunduğu evrensel değerlere dayalı bir uluslararası sistem anlayışına karşı çıkmışlardır. Edward Hallett Carr'ın (Edvırt Helıt Kar) (Görsel 1.8) eleştirileri, realizmin uluslararası literatürdeki yerinin oluşumunda önemli derecede etkili olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde de Hans Morgenthau (Hans Morgındau) (Görsel 1.9), Kenneth Waltz (Kenıt Voltz) (Görsel 1.10), Raymond Aron (Reymınd Erin) (Görsel 1.11), Geoerge F. Kennan (Corc Kennın) ve Henry A. Kissinger (Henrı Kisincır) gibi bazı akademisyen ve devlet adamları, benzer eleştirilerde bulunmuşlar ve realist kuramın gelişimine önemli katkı sağlamışlardır.

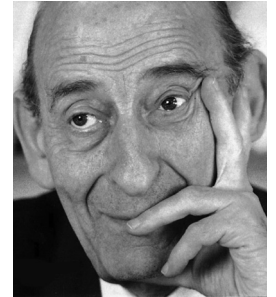
Görsel 1.8
Edward Hallett Carr

Görsel 1.9
Hans Morgenthau

Görsel 1.10
Kenneth Waltz

Görsel 1.11
Raymond Aron

Realizmin dört temel varsayımından ilkinde göre uluslararası ilişkilerin temel birimi devlettir ve devlet olmayan aktörler disiplin için önemsizdir. Realistler BM, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi örgütleri çok uluslu şirketler veya insan hakları örgütleri gibi yapılanmaları, egemen ve bağımsız hareket edebilme güçleri bulunmadığı gerekçesiyle uluslararası sistemin aktörleri arasında kabul etmezler.

Realizmin ikinci önemli varsayımı, devletlerin uluslararası alandaki davranışlarına rasyonel bir biçimde karar verdiği iddiasıdır. Uluslararası ilişkiler alanında bağlayıcılığı yüksek hukuksal yaptırımlar bulunmaz. Devletlerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen ilkeler, sadece bu ilkeleri kabul eden devletler için bağlayıcı nitelikte olup devletlerin kabul etmediği ilkelerin bağlayıcılığı yoktur.

Realizmde üçüncü olarak, herhangi bir devletin sınırları içindeki aktörleri ve olayları incelemek, uluslararası ilişkileri açıklamak için gereksizdir. Çünkü bu aktörlerin o devletin dış politikasına etkisi yoktur. Bunun nedeni ise bir başka varsayıma dayanır: Güvenlik, devletler için en önemli konu olduğuna göre uluslararası ilişkiler disiplini de güvenlik konularına odaklanmalıdır. İktisadi, toplumsal ve hukuki konuların hepsi askerî güvenlik karşısında ikinci derecede önemlidir. Bu çerçevede realist yaklaşımı benimseyen bilim insanları, uluslararası ilişkiler disiplininin çalışma konularını yüksek politika ve düşük politika olarak ikiye ayırmaktadır. Yüksek politika konuları devletler arasında gerçekleşen askerî konuları ve güvenlik konularını içerirken düşük politika, toplumlar arasında gerçekleşen güvenlik dışındaki her konuyu kapsamaktadır.

Realizm dördüncü olarak, uluslararası ilişkileri açıklayıcı kavramlardan birinin anarşi olduğunu iddia etmektedir. Bu bakış açısında devletler arasında çatışma kaçınılmazdır. Çünkü kaynaklar kıt ve insan doğası bencildir. Bu durumda, realist kuramda ana uğraşı konusu, gücün devletler arasındaki çatışmaları çözmede nasıl kullanıldığıdır. Dünyadaki devletlerin gücünü kaynaklarının toplamını dikkate alarak ölçtüğümüzde, bazı devletlerin yeryüzündeki en geniş askerî ve iktisadi kaynaklara sahip olduklarını görürüz. İşte bu tür devletler, büyük güçlerdir.

Realistler, çatışma ve güvensizlik ortamında devletlerin yalnızca kendi güçlerini sürekli artırarak var olabileceği iddiasıyla en önemli ulusal çıkarın devletin varlığını sürdürmek olduğunu belirtirler. Kendi varlıklarını sürdürebilmek için devletler bir güç dengesi politikası izlerler. Realist bilim insanlarına göre uluslararası ilişkiler, siyasal birimlerin güç mücadelesinden ibarettir. Hangi türde olursa olsun devletler, sürekli güçlerini artırmaya yönelik politikalar izlerler ve diğer devletlerin kendilerinden güçlü hâle gelmesini mümkün olduğunca engellemeye çalışırlar.

Realist bilim insanları, kendilerinden çok önce yaşamış olan bazı düşünürlerin çalışmalarından da faydalanmışlardır. İlk Çağ düşünürlerinden Thucydides (Tukidides), Orta Çağ düşünürlerinden Niccolò Machiavelli (Makyavelli) ve Thomas Hobbes (Tomas Hobs), realist kuramcılarının iddialarına benzer fikirlere sahiptirler.

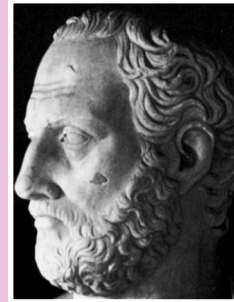
THUCYDIDES (MÖ 460-395)

Thucydides, yaşadığı dönemde henüz uluslararası ilişkiler adı altında bir disiplin olmasa da bugün bu alanı temsil eden en eski düşünür olarak kabul edilmektedir.

Thucydides, Sparta ile Atina arasında yirmi beş yıl süren Pelopponnes (Peloponez) savaşlarında Trakya'da görev yapmış Atinalı bir generaldir. Bu savaşlarda Trakya'nın Spartalılara geçmesine engel olamadığı için yirmi yıl sürgünle cezalandırılınca savaşlarla ilgili gözlemler ve incelemelerde bulunmaya başlar. Savaşın tarafları ile görüşerek savaşların nedenlerini, liderlerin izlediği politikaları ve motivasyonlarını inceler.

Pelopponnes Savaşları adlı eserinde Thucydides, ilk kez güç dengesi, ittifakların oluşması, silahlanma gibi bugünkü uluslararası ilişkilerin temel konuları arasında yer alan kavramlardan söz etmektedir. Ona göre savaşa yol açan taraf, gittikçe güçlenerek korku yaratmaya başlayan Atina'dır. Kurduğu ittifaklarla antlaşmaları ihlal eden Sparta'nın davranışları ise meşrudur.

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt 21, s. 195-197'den özetlenmiştir.

Görsel 1.12
Thucydides
(Temsilî)

Thucydides Antik Yunan'daki anarşi kavramından bahsederken Machiavelli de haklı veya haksız savaş diye bir ayırım yapmanın gerekli olmadığını düşünür. Machiavelli, bir ülkenin kendi ulusal çıkarlarının korunması ve açıkça algılanan tehditlerin ortadan kaldırılması gibi durumlarda savaşı gerekli ve meşru kabul eder.

NICCOLO MACHIAVELLI (1469-1527)

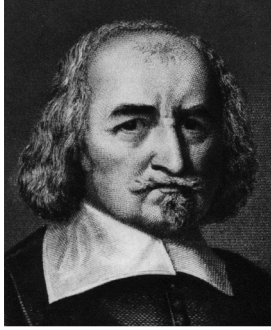
Görsel 1.13
Niccolò Machiavelli
(Temsilî)

Floransalı siyaset kuramcısı, yazar ve devlet adamıdır. 1513'te yazdığı ve ölümünden sonra yayımlanan Prens (Il Principe) adlı başyapıtında siyasette devlet çıkarlarının belirleyici olması gerektiğini savunmuştur. Bu yaklaşımı nedeniyle realist kuramın öncüleri arasında sayılmıştır.

Yeni Çağ'ın ulusal devlet düşüncesinin ilk ve en önemli temsilcisidir. Karışıklıklar içinde olan yurdunun kurtuluşunu onun güçlü ve birlikli bir ulusal devletin ortaya çıkışında gören Machiavelli'ye göre eğer bir devlet bir ulusa dayanıyorsa onun yeterli bir gücü var demektir. Devlet bütün gücünü bu kökten almalı, kilise onun karşısında ve üstünde olmamalıdır.

Machiavelli, hukukun da kiliseye bağlı olmaktan kurtarılıp devletin özünden türetilmesi gerektiğini söyler. Ona göre, devleti yöneten kişinin tek amacı, devleti yaşatmak ve gücünü, iktidarını artırmaktır; devlet adamının daha yüksek bir görevi bulunamaz. Devlet adamının bu amaca ulaşmak için kullanacağı her yol meşrudur. Machiavelli'ye göre din, ahlak ve hukuk, devlete bağlı olup gerektiğinde prens tarafından, birer araç olarak kullanılabilir.

Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 446 ve *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Cilt 15, s. 97-99'dan derlenmiştir.

THOMAS HOBBS (1588-1679)

Görsel 1.14
Thomas Hobbes
(Temsilî)

İngiliz filozof ve siyaset kuramcısıdır. Yeni gelişen liberalizmin ve o döneme özgü siyasal mutlakiyetçiliğin önemli kavramları olan bireyin güvenliği ve toplum sözleşmesi üzerine görüşleri ve yapıtlarıyla tanınır. "Doğal ve Siyasal Hukukun Öğeleri" adlı eserinde, tartışma konusu olan krallık yetki ve haklarının, o dönemde krala ait olduğu kabul edilen egemenliğin ayrılmaz bir parçası olduğunu savunmuştur. İnsanlar ancak mutlak ve bölünmemiş bir egemen güce bağlanma ilkesi üzerinde anlaşılırsa barış içinde yaşayabileceklerdir. Siyaset kuramında önce barış ve güvenlik için gerekli koşulları çözümleyen Hobbes daha sonra önerdiği toplum sözleşmesi çerçevesinde ideal bir devlet oluşturmanın yollarını gösterir. Başta Leviathan olmak üzere, yazdığı eserleri nedeniyle sorgulamaya uğramış, zaman zaman sürgüne gönderilmiş ancak kralın aracılığı ile sorgulamadan kurtulabilmiştir.

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt 11, s. 133-135'ten özetlenmiştir.

İdealizme yönelik eleştirileriyle özellikle II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş dönemlerinde, uluslararası sistem üzerinde yeni bir bakış açısının hâkimiyetine sebep olan realizm, kendisinin de birtakım eleştirilere uğramasını engelleyememiştir.

Bu eleştirilerden başta geleni, realizmin statükocu bir bakış açısına sahip olması ve uluslararası alandaki değişim ve gelişmeleri açıklamada da yetersiz kalmasıdır. Tarihsel boyuttan yoksun olmayı tercih eden bu akım, ulusal devletlerin ve bu temele dayanmakta olan uluslararası sistemin zaman ve mekândan yoksun olduğu görüntüsünü sergiler. Güç dengesi ve savaşlar bu kurama göre uluslararası sistemin odak noktasını oluşturan ve değişimin sebeplerini açıklayan unsurlar olarak vurgulanmaktadır. Bu sebeple realistler, askerî güce gereğinden fazla önem vermekle eleştirilmektedir.

Realistler, askerî güç, siyaset ve güvenlikle ilgili konulara önem verirken ekonomik faktörlerin uluslararası sistem üzerindeki etkisini göz ardı etmişlerdir. Uluslararası ilişkilerde devlet dışında etkisi olan aktörlerin varlığını dikkate almaması da bir başka eleştiri konusudur. Modern toplumlarda iç ve dış politika arasındaki ayrımın giderek azalmakta olduğunu düşünen araştırmacılar, realistlerin bu konudaki görüşlerine de karşı çıkmaktadırlar.

3. Plüralizm: Başlangıç Noktaları ve Temel Kavramları

Uluslararası ilişkiler disiplininin üçüncü klasik kuramı plüralizmdir (çoğulculuk). Bu yaklaşım, liberal felsefe temeline ve onun özgürlük anlayışına dayanan bir bakış açısını ifade eder. Devleti tek parça bütüncül ve uluslararası sistemin en temel aktörü olarak kabul eden realist anlayışa bir tepki olarak ortaya çıktığı için bu adı almıştır.

Uluslararası sistemin değişim geçirdiği 1960 ile 1970'li yıllarda ortaya çıkan bu akımın temel özellikleri dört noktada ifade edilebilir. Bu yaklaşımın ilk özelliği, çoğulcuların realistlerin devlet merkezli anlayışı yerine çok aktörlü bir uluslararası sistemi benimsemeleridir. Çoğulcu yaklaşıma sahip bilim insanları, devletlerin uluslararası ilişkilerin önemli aktörleri olduğunu kabul etmekle beraber bunların uluslararası alandaki egemenliğinin diğer etkili aktörlerin ortaya çıkışı ile birlikte kırıldığını ve bu devlet olmayan aktörlerin de uluslararası ilişkiler analizlerinde göz ardı edilemeyeceklerini savunurlar.

Çoğulcu yaklaşımın ikinci özelliği, devleti bütüncül bir aktör olarak değil bakanlıklar, çıkar grupları, yöneticiler, memurlar ve benzeri daha küçük parçalardan oluşan bir sistem olarak kabul etmesidir. Buna göre devleti oluşturan çeşitli parçalar analitik olarak daha küçük parçalara ayrılabilir. Bu parçaların aralarındaki karmaşık etkileşimin dış politika yapım sürecindeki rolü dikkate alınmalıdır.

Çoğulcu yaklaşımın üçüncü özelliği, devletin rasyonel bir aktör olarak kabul edilmesindeki güçlükler üzerinedir. Devletlerin ülke çıkarlarını tamamen yansıtacak rasyonel kararlar vermelerine engel olan karar vericinin rolü, kamuoyu baskısı, yanlış veya eksik bilgiye sahip olunması, belirsizlik ortamı gibi bazı faktörler söz konusudur. Bu durumda devletlerin karar alması rasyonel bir etkinlik değil, bir rekabet ve uzlaşma sürecidir. Burada vurgulanması gereken kavram pazarlıktır. Aktörler arasındaki koalisyonlar, karşıt koalisyonlar ve diğer aktörlerle yapılan pazarlıklarla ulaşılan bir konsensüs (uzlaşma) olarak ifade edilmelidir.

Plüralizmin dördüncü özelliği ise realistler tarafından oldukça sınırlandırılmış bir gündem olarak kabul edilen uluslararası politika konusuna önem verilmesidir. Realistlerin gündemini oluşturan temel konu, güvenliğin sağlanması ve korunmasıdır. Oysa çoğulcular; spordan sağlığa, eğitimden küresel ısınmaya, silahsızlanmadan çevre kirliliğine, ekonomiden borçlanmaya, bilimsel çalışmalardan etik değerlere, açlık ve yoksulluk sorunlarından hızlı nüfus artışına, genel sağlık sorunlarından öldürücü ve bulaşıcı hastalıklara kadar toplumsal ilişkileri içeren her bir konuya uluslararası ilişkiler içinde yer vermektedirler. Bu konular da realistlerin savunduğu ve yüksek politika adını verdikleri güvenlik ve askerî konular kadar önem taşımaktadır. Dolayısıyla çoğulcular, realistlerin yüksek politika ve düşük politika ayırımına da karşı çıkmaktadırlar. Çoğulculara göre dış politika karar alıcıları için ekonomik konular, güvenlik ve askerî konular kadar hatta bazı durumlarda bunlardan daha önemli olabilmektedir.

JOHN LOCKE (1632-1704)

John Locke (Con Lok), XVIII. yüzyılın önemli düşünürlerinden biridir. Düşünce hürlüğü, eylemlerin akla göre düzenlenmesi anlayışını en geniş ölçüde yayan ilk düşünür olduğu için Avrupa'daki Aydınlanma ve Akıl Çağı'nın gerçek kurucusu olarak kabul edilir.

John Locke, İngiltere'nin Wrington (Vayrington) şehrinde doğdu. Locke yüksek öğrenimini Oxford (Oksford) Üniversitesinde yaptı, tabiat bilimiyle tıp alanlarında eğitim aldı. Hayata atıldıktan sonra hem yazar hem de siyaset adamı olarak çalıştı.

Locke, bütün eserlerinde gelenek ve otoritenin her çeşidinden kurtulmak gerektiğini ve insan hayatına ancak aklın kılavuzluk edebileceğini ileri sürmüştür. Bu düşünceleriyle liberalizmin, tabii bir din anlayışının, rasyonel pedagojinin öncüsü olmuştur. Önemli eserleri İnsan Anlayış Gücü Üzerine Bir Deneme, Eğitimle İlgili Bazı Düşünceler'dir. Hükümet Üzerine İki Deneme adlı eseri vardır. Mutlakiyet yönetimlerini ilk sarsan kişi olarak tarihe geçmiştir. Locke, üç büyük devrimin (İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerinin) temelini oluşturan filozof kimliğiyle akıllara yer etmiştir. Doğal hukuk doktrinini savunanlardan biridir.

Ahmet Cevzci, Felsefe Sözlüğü, s. 549-552'den özetlenmiştir.

Görsel 1.15
John Locke
(Temsili)

Çoğulcu yaklaşımı savunanların uluslararası ilişkileri açıklamakta kullandıkları temel kavramlar, devletler arasındaki iş birliği ile karşılıklı bağımlılık ve etkileşimdir. İktisadi bütünleşmeler, küreselleşme ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması gibi gelişmelerle devletlerin sınırları önemini yitirmeye başlamıştır. Devletlerin iç politikalarının, dış politika üzerindeki ağırlığının artması anlamına gelen bu durum, karşılıklı bağımlılık çerçevesinde şekillenen tartışmaların konusunu oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkilerdeki bu karşılıklı bağımlılığın oynadığı önemli rol, bilim insanlarının güvenliğe ek olarak ekonomik konulara; devlete ek olarak da uluslararası örgüt ya da şirketlere yönelmelerine neden olmuştur. Egemen devletler arasında gerçekleşen ilişkilerin yanı sıra bu devletlerin her birinde yer alan ve hatta sınırlar ötesinde gerçekleşen ekonomik, siyasal veya toplumsal ilişkileri ve diğer aktörlerin tamamını dikkate almak gerekir. Bu bakış açısında dış politika karar vericilerinin yanlış algılamaları ve bürokratik sorunların ön plana çıkartılması, pek çok uluslararası çatışmanın kaynağı olarak görülmektedir. Devletler arasında mükemmel bir iletişim olması durumunda sorunların çözüleceği ve çatışmaların engelleneceği iddia edilmektedir.

Çoğulcular, uluslararası siyasetteki güvenlik sorunlarını ve uluslararası sistemde yer alan anarşik yapıyı fazla ihmal etmiş olmakla eleştirilmişlerdir. Buna göre çoğulcu yaklaşımın iddia ettiği gibi devletler arası iş birliğinin sadece karar vericilerin iradesine bağlı olmadığı iddia edilmiştir. Uluslararası ilişkileri devletler arasındaki bir güç mücadelesine indirgeyen realizm, çoğulcu bakış açısının, uluslararası sistemin anarşik yapısının devletlerin çatışmacı davranışlarını belirlemedeki rolünü göz ardı ettiği eleştirisinde bulunmaktadır.

İdealizm, realizm ve plüralizm; uluslararası ilişkiler alanındaki temel yaklaşımlar olarak kabul görmekle birlikte neorealizm, davranışsalcılık, globalizm, yapısalcılık, feminist uluslararası ilişkiler ve eleştirel kuram gibi pek çok farklı kuramsal yaklaşımın da var olduğu unutulmamalıdır.

ETKİNLİK

Aşağıdaki tabloyu inceleyiniz. İdealist, realist ve plüralist yaklaşımın tabloda belirtilen alanlardaki etkilerini günümüz dünyası açısından değerlendiriniz.

	İDEALİZM	REALİZM	PLÜRALİZM
Güvenlik	Devletler arasında iş birliğini ön plana çıkaran bir uluslararası siyaset anlayışını benimser. Uluslararası barışın sağlanması ve korunması için uluslararası örgütler kurulması gerektiğini savunur.	Devlet merkezli bir dış politika anlayışını benimser. Üniter devlet anlayışı vardır. Devletin güvenliğini sağlamak için silahlanma ve güç kullanımı gerektiğini savunur.	Devlet çeşitli alt birimler ve örgütlenmelerden oluşur. Devletler arasında kurulacak mükemmel iletişim, çatışmaları önleyebilir. Bu iletişim ve uluslararası örgütlenmeler, devletin güvenliğini barışçıl yöntemlerle sağlar.
Toplumsallık	Çevresel koşulların iyileştirilmesi ve eğitim ile insanlar daha mutlu yaşayabileceklerdir. Bu alanlardaki çalışmalara ve toplumun ortak çıkarlarına hizmet eden etkinliklere önem verilmelidir.	İnsan, doğası gereği kendi çıkarlarını korumak ve diğerlerine egemen olmak ister. Bu nedenle diğer insanlarla çatışma hâlidir. Toplumsal düzenin devamı için devletin güvenliği sağlanmalıdır.	Uluslararası ilişkiler, eğitim, sağlık, sanat, spor, bilim, haberleşme, yoksulluk ve çevre kirliliği gibi insan yaşamına dair her konuyu kapsar.
Ekonomik	Serbest piyasa ekonomisi anlayışına dayanır.	Askerî güç temeline dayanan devletçi ekonomiye de yer verir.	Ekonomik olaylar, uluslararası siyaseti gün geçtikçe daha fazla etkilemektedir. Bu durum, devletler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisini artırır.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME**A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.**

1. Uluslararası bir konuda görüşlerine başvurulmuş kişilerin (bilim insanları) ve uluslararası olayın taraflarının (siyasetçiler ve bürokratlar) bir konuyu ele alışlarındaki temel farkların neler olduğunu açıklayınız.
2. Uluslararası ilişkilerin temel yaklaşımlarını düşününüz. Bu yaklaşımların uluslararası ilişkilere nasıl yansıdığını açıklayınız.
3. İdealist yaklaşım nasıl bir uluslararası sistem önermektedir? Bu konudaki düşüncelerinizi açıklayınız.
4. Realist anlayışa göre güç dengesi, devletlerin güvenlik arayışlarını nasıl etkilemektedir? Bu konudaki düşüncelerinizi belirtiniz.

B. Aşağıdaki ifadelerin başına, doğru ise D, yanlış ise Y harfi koyunuz.

1. () Uluslararası ilişkilerin temel konuları arasında yer alan kavramlardan ilk söz eden John Locke'tır.
2. () Realistlere göre uluslararası ilişkilerin temel aktörü devletlerdir.
3. () I. Dünya Savaşı'nın sebep olduğu büyük acılar, uluslararası ilişkiler disiplininin felsefe, sosyoloji, tarih, siyaset bilimi gibi alanlardan ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkışında etkili olmuştur.
4. () İdealizmde insan, doğası gereği kendi çıkarlarını korumak ve diğerlerine egemen olmak ister.
5. () Çoğulculuk, uluslararası ilişkiler alanında idealist yaklaşıma gösterilen tepkiler sonucu oluşmuş bir yaklaşımdır.
6. () Diplomasi tarihçileri arşivler, hatıralar, sözlü tarih çalışmaları ve uluslararası antlaşmalar olmak üzere dört temel kaynaktan bilgi toplamaktadır.

C. Aşağıdaki soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.**1. İş bulmak umuduyla kaçak yollardan bir ülkeden diğerine gitmekte iken yakalanan mültecilerin, sığınmak istediği ülkeye hangi hâllerde kabul edilebileceğini inceleyen bir araştırmacı, öncelikle hangi alanda araştırma yapmalıdır?**

- A) Uluslararası ekonomi
- B) Uluslararası ilişkiler
- C) Uluslararası hukuk
- D) Diplomasi tarihi
- E) Uluslararası politika

2. Eskiden iki toplum arasında herhangi bir sorun çıktığında, ülkeler birbirlerine elçiler gönderir ve bu elçiler aracılığıyla isteklerini kabul ettirmeye çalışırlardı. İlk dönemlerde sözlü olarak başlayan bu iletişimin yerini, daha sonraları yazılı belgeler ve antlaşmalar aldı.**Paragrafta açıklaması yapılan kavram, aşağıdakilerden hangisidir?**

- A) Devlet
- B) Diplomasi
- C) Uluslararası
- D) Statüko
- E) Hukuk

3. II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkışı, uluslararası ilişkiler açısından değerlendirildiğinde aşağıdakilerden hangisini kesinlikle doğrulamaktadır?

- A) Soğuk Savaş Dönemi'nde pluralist bakış açısı önem kazanmıştır.
- B) Uluslararası hukuk kurallarının tartışmasız bir yaptırım gücü bulunmaktadır.
- C) BM gibi uluslararası örgütlerin kurulması, kalıcı barışın sağlanması için zorunludur.
- D) Realistlerin, savaşın kaçınılmazlığına yönelik tezleri doğrulanmıştır.
- E) İdealist yaklaşımın, barışın korunmasına yönelik tezleri doğrulanmıştır.

4. Uluslararası ilişkilerin bir bilim dalı olarak ortaya çıkışında ve önem kazanışında, aşağıdakilerden hangisi diğerlerine göre daha az etkili olmuştur?

- A) Çin-Japonya Savaşı
- B) Vestfalya Barışı
- C) 30 Yıl Savaşları
- D) I. Dünya Savaşı
- E) II. Dünya Savaşı

Ç. Tabloda yer alan kavramlardan bazıları, aşağıdaki açıklamalara karşılık gelmektedir. Açıklamaları, kavramlarla eşleştiriniz.

Devlet	Wilson	Uluslararası	Machiavelli
Uluslararası ilişkiler	Uluslararası politika	Uluslararası hukuk	Plüralizm
Diplomasi tarihi	Uluslararası iktisat	İdealizm	Realizm
Karşılıklı bağımlılık	Liberalizm	Küreselleşme	Güç dengesi

1. Uluslararası ilişkiler alanında gerçeklerden uzak ve fazla ütopyacı olmakla eleştirilen yaklaşımdır.
(.....)
2. Modernleşmenin bir sonucu olarak devletlerin ve toplumların arasındaki bağların gittikçe artması ile dünya düzeninde ortaya çıkan değişimleri ifade eden kavramdır.
(.....)
3. Devletler ve devlet dışı diğer aktörler arasında gerçekleşen çok çeşitli ilişkileri inceleyen disiplinler arası disiplinin adıdır.
(.....)
4. Geçmişten günümüze uluslararası ilişkilerin gelişimini ve gerçekleşme şekillerini konu alan disiplindir
(.....)
5. Genellikle uluslararası ilişkiler ile aynı anlamda kullanılan fakat gerçek anlamıyla sadece uluslararası ilişkilerin alt dallarından biri olan disiplindir.
(.....)

6. Uluslararası ilişkileri güç dengesine dayandıran ve savaşların kaçınılmazlığını savunan bakış açısıyla dikkat çeken yaklaşımdır.
(.....)

7. Realistlerin devlet merkezli uluslararası ilişkiler anlayışına bir tepki olarak gelişen yaklaşımdır.
(.....)

8. Devletlerin birbirleriyle olan dış ticaret faaliyetleri yanında, uluslararası örgütlerin sınıraşan ekonomik ilişkilerini de konu edinen bilim dalıdır.
(.....)

9. Egemen devletler veya çeşitli gruplar arasındaki ilişkileri anlatan kavramdır.
(.....)

10. I. Dünya Savaşı sonrası, ortaya koyduğu ilkeleriyle kalıcı barışı kurmaya çalışan devlet adamıdır.
(.....)

11. Realist düşünürlere göre uluslararası ilişkilerin temel aktörüdür.
(.....)

12. Uluslararası aktörlerin birbirlerine nasıl davranacaklarını, anlaşmazlıkların çözümünde başvurulan ilkelerin nasıl belirleneceği ve uygulanacağını inceleyen bilim dalıdır.
(.....)

13. Plüralistlere göre iktisadi bütünleşmeler, küreselleşme, iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması gibi gelişmelerin uluslararası ilişkilere yansımaları ile ortaya çıkan kavramdır.
(.....)

14. Bir ülkenin kendi ulusal çıkarlarının korunması ve açıkça algılanan tehditlerin ortadan kaldırılması gibi durumlarda savaşı gerekli ve meşru kabul eden düşündürüdür.
(.....)

Görsel 2.1

KONULAR :

A. ULUSLARARASI AKTÖR TÜRLERİ

B. AKTÖRLERİN İLİŞKİ TÜRLERİ

BU ÜNİTE SONUNDA AŞAĞIDAKİLERİ YAPABİLİRSİNİZ:

1. Uluslararası ilişkileri belirleyen çeşitli aktörler olduğunu ve bu aktörlerin farklı roller üstlendiğini açıklayabilirsiniz.
2. Devlet dışı aktörleri, aktör kavramıyla ilişkilendirerek açıklayabilirsiniz.
3. Aktörlerin ilişki türlerini ortaya koyabilirsiniz.
4. Çatışma türlerini ve çatışmaların çözüm yollarını açıklayabilirsiniz.
5. Aktörlerin iş birliği yapma nedenlerini, örnekler vererek anlatabilirsiniz.

A. ULUSLARARASI AKTÖR TÜRLERİ

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

1. Uluslararası ilişkiler alanında etkisi bulunan aktör türleri sizce hangileridir?

ANAHTAR SÖZCÜKLER

aktör, çok uluslu şirket, hak/yükümlülük, özerklik, örgüt

Bir ülkenin sınırlarını aşan toplumlar arası ilişkiler anlamında uluslararası ilişkilerin temel biriminin ne olduğu sorusuna, bilim insanları farklı yanıtlar vermektedir. Faaliyetleri ve etkileri birden fazla ülkede görülen birimlere "uluslararası aktörler" denilmektedir. Aktör kavramı ile kastedilen, uluslararası alanda varlığını bir süre devam ettirebilen ve belli düzeyde karar verme becerilerine sahip olan, diğer birimler tarafından tanınan (varlığı kabullenilen) ve bunlardan özerk eylemler geliştirebilen varlıklardır. Bu açıdan bakıldığında uluslararası aktör denildiğinde bankalardan çok uluslu şirketlere, sivil toplum örgütlerinden şehir devletlerine, ulus devletlerden imparatorluklara kadar geniş bir yelpaze ortaya çıkmaktadır. Bu aktörlerin her biri uluslararası alanda önemli roller üstlenir. Her bir aktör, faaliyet gösterdiği alanda birtakım hak ve yetkilere sahiptir. Bu aktörlerin hiçbirisi uluslararası ilişkilerin gidişatını belirlemede aynı derecede önemli değildir ve etkili olmaları duruma, zamana ve konuya göre değişmektedir.

Uluslararası ilişkilerin açıklanmasında ülke sınırlarını aşacak şekilde faaliyet gösteren aktörler iki gruba ayrılmaktadır: devletler ve devlet olmayan aktörler. Bilim insanları tarafından uzunca bir süre uluslararası aktör özelliklerini taşıyan tek varlığın devlet olduğu iddia edilmiştir. Hatta uluslararası aktörler denince akla ilk gelen, devlet türlerinden yalnızca biri olan ulus devletler olmuştur. Ancak uluslararası ilişkiler, hem uygulama hem de disiplin olarak değiştiğçe devlet dışı aktörlerin de önemi kabul edilmeye başlanmıştır. Hatta XXI. yüzyılda bireylerin dahi uluslararası ilişkilerin gidişatında önemli rol oynadıkları iddia edilmektedir.

1. Devlet

Uluslararası ilişkiler disiplininin temel aktörlerinden biri olan devlet, örgütlenmiş bir gücü ve otoriteyi ifade etmektedir. Devlet, sınırları belli bir toprak parçası üzerinde siyasal egemenlik iddiası olan ve bu egemenliği kullanan hükümetinin aynı toprak parçası içinde yaşayan halk tarafından meşru görüldüğü kurumdur. Dolayısıyla bir kurumun devlet olması için gereken unsurlar; toprak, bu topraklarda yaşayan toplum ve bu toplumu yöneten hükümdardır.

Tarihsel olarak incelendiğinde bu unsurlara sahip farklı devlet türleri görülür: Şehir devletleri, krallıklar, imparatorluklar ve ulus devletler... Ulus devlet, İlk ve Orta Çağlarda hiç görülmezken XIX. yüzyıldan itibaren uluslararası alanda en yaygın görülen devlet türü olarak karşımıza çıkar. Bu farklı devlet türlerini çeşitli ölçütlere göre sınıflandırmak mümkündür. Yönetim şekillerine göre devletler demokratik, otoriter ve totaliter devlet olarak sınıflandırabileceği gibi sahip oldukları askerî ve iktisadi kaynakların miktarına bakılarak büyük, orta ya da küçük güçler olarak da sınıflandırabilir.

Sınırları belirli bir toprak parçasına sahip olmak, devlet yapısının çok önemli özellikleri arasında yer alır. Çevreden gelebilecek saldırılara karşı korunma arzusu, sınırları belirlenmiş bir toprak parçasına sahip olmayı ön plana çıkarmıştır. Bu durum, aynı zamanda siyasal bağımsızlığın da simgesi olarak kabul edilmiştir.

Halk, devletin temel unsurlarından ikincisidir çünkü insanlar tarafından oluşturulmuş bir kurum olan devleti, kendisini oluşturan insanlardan ayrı düşünmek doğru değildir. Devleti oluşturan insanlar farklı devlet türlerinde tebaa, reaya, ulus gibi farklı isimler alırlar. 1789 Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkmış olan ulus devlet, özellikle XX. yüzyıldan sonra dünya üzerinde çok yaygın görülen devlet türüdür. Ulus devleti diğerlerinden ayıran önemli özelliklerinden biri, meşruiyetini ulus kavramından almasıdır.

Ulus, iki temel unsurun birlikteliği ile insanlar tarafından oluşturulan topluluk olarak ifade edilir. Bunlar;

- Ortaklaşa toplumsal bir tarih veya kültürel mirasa sahip olmaktan ileri gelen aidiyet duygusu,
- Gelecekteki yazgıların ortak olduğu duygusudur.

Soyut bir kavram olan devletin somut hâle dönüşmesi, devletin egemenlik yetkisini kullanma hakkına sahip olan hükümetler aracılığıyla gerçekleşir. Hükümetler, devletin iç ve dış politikasını ve bütün resmî görevlerini yürüten örgütlenmiş birimlerdir. Ayrıca yasaların uygulanmasını sağlayarak devletin meşru yaptırım gücünü kullanırlar.

Kimi zaman aynı anlamda kullanılsa da *devlet* ve *hükümet* sözcükleri birbirinden ayrı kavramları ifade etmektedir. Devlet kalıcı ve sürekliliği olan bir yapı iken hükümetler belirli bir süre devleti temsil etme yetkisini elinde bulunduran örgütlenmelerdir. Bu örgütlenmeler, devleti temsil etme yetkisini, devletin yönetim şekline bağlı olarak farklı kaynaklardan elde ederler.

Devletin bir başka temel unsuru olan egemenlik kavramı, devletle iç içe geçmiş olan karmaşık bir ifadedir. Diğer unsurlar gerçekleşmiş olsa bile egemenliğin olmaması durumunda bir devletten söz etmek mümkün değildir.

Egemenlik, iç ve dış egemenlik olmak üzere iki boyutludur. Bir devletin kendi toprakları üzerinde meşru bir yaptırım gücüne ve yüce bir otoriteye sahip olması, iç egemenliğin en önemli özelliğidir. Bu egemenliğin kaynağı, devletin yönetim şekline göre değişebilir.

Dış egemenlikte ise devletin diğer devletler tarafından tanınmış olması önem taşır. Diğer unsurların tamamını taşıyor olsa bile diğer devletler tarafından tanınmayan varlıklar, uluslararası hukuk kişisi ve uluslararası toplumun meşru bir üyesi olarak kabul edilmez (Harita 2.1). Hatta kimi zaman daha önce tanınmış olan bir devlet, yönetimde bulunan hükümetin değişmesiyle birlikte tanınma sorunu ile karşılaşabilmektedir. Uluslararası ilişkilerin temel aktörleri olan devletler, varlıklarının öteki aktörler tarafından tanınmasıyla birlikte diğerleriyle eşit statüye sahip olurlar. Ancak buradaki eşitliğin, güç anlamında değil, devletlerin birbirleriyle ticari, askerî ve siyasi ilişki kurma hakkı çerçevesinde bir eşitlik olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Uluslararası sistemde merkezleşmiş bir üst otoritenin yokluğundan doğan sorunlar, egemen devletlerin bu eşitliğinden kaynaklanmaktadır. Hiçbir devlet diğerleri üzerinde güç kullanma hakkına sahip değildir. Devletlerin birbirlerine karşı güç kullanmaları meşru bir hak olarak kabul edilemez.

Aklınızda Bulunsun

Devletin ortaya çıkışı ile ilgili farklı kuramlar bulunmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Platon'un "Devlet"; Hobbes'un "Leviathan" gibi eserleri ile siyaset kuramları incelenebilir.

Devletler, sahip oldukları askerî ve iktisadi kaynakların miktarına göre büyük, orta ve küçük güçteki devletler olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Büyük güçler, diğer devletlere kıyasla geniş askerî ve iktisadi kaynaklara sahip olan devletlerdir. Bir başka deyişle büyük güç adı verilen devletler, büyük ordulara, fazla ve çeşitli silahlara sahip olup iktisadi kalkınmışlık açısından ileri, zengin ülkelerdir. Orta kuvvetteki devletler ise askerî ve iktisadi kaynakları fazla olmakla birlikte büyük güçler kadar değildir. Bazı orta güçteki devletler ise ya askerî yönden güçlü iktisaden az gelişmiş ya da iktisaden gelişmiş ancak askerî yönden zayıftırlar. Küçük güçteki devletler ise ne askerî yönden ne de iktisaden kuvvetlidir. Askerî ve iktisadi kaynakları az olan devletlere küçük ya da zayıf devletler adı verilmektedir.

2. Devlet Dışı Aktörler

Devlet dışı aktörler, devletin taşıdığı özellikleri taşımamakla birlikte uluslararası alanda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlardır. Devlet olmayan aktörler olarak da adlandırılan bu grupta hükümetler arası uluslararası örgütler, hükümet dışı örgütler ve çok uluslu şirketler bulunmaktadır.

a. Hükümetler Arası Uluslararası Örgütler

Uluslararası ilişkilerin anarşik yapısı her bir birim (devlet) açısından belirsizlik ortamı yarattığından devletler, bir dereceye kadar düzen arayışında olmuşlardır. Bazı alanlarda düzen sağlayabilmek amacıyla devletlerin gönüllü oluşturdukları varlıklara, uluslararası örgüt ya da hükümetler arası örgüt adı verilmektedir.

Günümüzde toplumlar, sürekli gelişme ve değişme içinde olduklarından gittikçe artan ihtiyaçlarının tamamını kendi kaynaklarıyla karşılayamazlar. Bu sebeple pek çok alanda uluslararası iş birliğine ihtiyaç duyarlar.

Uluslararası örgütler, devletler tarafından bir antlaşma ile kurulur. Amaçları, yetkileri, karar alma süreçleri, faaliyetleri ve mali kaynakları kurucu devletler tarafından belirlenir. Dolayısıyla uluslararası örgütler, üye devletlerden bağımsız hareket edemezler. 1990'lardan itibaren üye ülkeler bazı uluslararası örgütlere sınırlı alanlarda özerklik vermişlerdir.

b. Uluslararası Hükümet Dışı Örgütler (UHDÖ)

Bu grupta yer alan aktörler, devletlerin değil bireylerin kurduğu örgütlerdir. Uluslararası hükümet dışı örgütler; kâr amacı gütmeyen, siyaseten bağımsız, mali olarak özerk olup kamu yararı gözetilen faaliyetlerde bulunan örgütlerdir.

Görsel 2.2 OXFAM (Açlıkla ve Yoksullukla Mücadele için Oxford Komitesi)

Uluslararası hükümet dışı örgütler, ortak amaçlara sahip kişilerin veya grupların tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri etkinlikleri yapmalarıyla önemli bir boşluğu doldururlar. Bu örgütler, bir bölgede ya da bütün dünyada faaliyet gösterebilirler. Uluslararası hükümet dışı örgütler, bir tek amaç doğrultusunda faaliyette bulunabildikleri gibi birden fazla amaç için de yapılmış olabilirler.

Özellikle XIX. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan bu aktörler, başlıca şu alanlarda faaliyet gösterir: iktisadi kalkınma ve insani yardım yapmak (OXFAM) (Görsel 2.2), sağlık hizmetlerinde yardımda bulunmak (Sınır Tanımayan Doktorlar), uluslararası alanda insan haklarını savunmak (Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü), çocukları korumak (Save the Children), çevreyi korumak (Greenpeace), yolsuzluklarla savaşmak (Transparency International).

Uluslararası hükümet dışı örgütlerden bazıları, uluslararası hukuki kişiliğe sahip olmalarına rağmen bunların çoğu hukuki statüde değildir.

c. Çok Uluslu Şirketler

Çok uluslu şirketler sanayi, ticaret, bankacılık, medya sektörleri başta olmak üzere çeşitli ekonomik faaliyetleri olan özel girişimlerdir. Bu aktörler, yönetim merkezleri belli bir ülkede olmakla birlikte faaliyetleri ülke sınırlarını aşan kâr amaçlı büyük şirketlerdir. Çok uluslu şirketler, diğer ülkelerdeki ofisleriyle ham madde, nitelikli iş gücü ve sermaye ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar.

Çok uluslu şirketlerin 1970'lerden itibaren uluslararası ticarete merkezî bir rol oynadıklarını söylemek mümkündür ve özellikle doğrudan dış yatırımlarıyla uluslararası ekonomide etkili olmaktadır. Bu şirketler, hükümetlerin politikalarına doğrudan karşın haklarına sahip olmamakla birlikte, faaliyet gösterdikleri ülkelerin iç politikalarının şekillenmesinde etkili bir unsurdur.

B. AKTÖRLERİN İLİŞKİ TÜRLERİ

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

1. Günümüz dünyasında uluslararası ilişkiler alanında aktörlerin ilişki türleri sizce nelerdir?

ANAHTAR SÖZCÜKLER

caydırma, çatışma, güvenlik ikilemi, iş birliği, müzakere, tehdit, tırmanma

Uluslararası sistemde yer alan aktörler, birbirleriyle “çatışma” ya da “iş birliği” olmak üzere iki şekilde ilişki kurmaktadır.

1. Çatışma Türleri ve Çözüm Yolları

Çatışma, uluslararası aktörler arasındaki uzlaşmaz çıkarlar nedeniyle doğan anlaşmazlıkları ifade eder. Uluslararası aktörler, çatışmacı bir tutum sergilediklerinde aralarında bir gerilim yaşanır ve bazen bu gerilimle başlayan anlaşmazlıklar uzlaşma ile çözülebilir. Tarafların geri adım atmadığı ve kendi çıkarları doğrultusunda ısrarcı oldukları en son aşamada ise şiddetin ve gücün kullanıldığı savaşlara dönüşebilir.

Uluslararası çatışmaların belli başlı nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- İhtiyaçların sonsuz; kaynakların kısıtlı olması,
- Ya hep ya hiç tutumu (bencil insan doğası),
- Silahlanma yarışı,
- Uluslararası sistemin anarşik yapısı,
- Etnik milliyetçilik,
- Otoriter rejimler,
- İdeolojik, dinsel ya da etnik farklılıklardır.

Çatışma aşamaları tırmanma, caydırma ve savaştır.

Tırmanma: Herhangi bir tarafın güvenlik ve hayati çıkarlarının tehdit edildiği algısıyla başlar.

Caydırma: Potansiyel gücün karşı tarafı vazgeçirmek için kullanılmasına denir.

Savaş: İsteklerin karşı tarafa zorla kabul ettirilmesi için başvuru şiddet yöntemidir.

Görsel 2.3

Askerî güç, caydırıcılık açısından etkilidir.

Görsel 2.4

Tırmanma, karar vericiler tarafından bilinçli bir şekilde tercih edilen bir yöntemdir. Burada amaç genellikle karşı tarafa gücünü göstererek kendi isteklerini kabul ettirmektir. Bu yolla çatışmanın kontrol altına alınması sağlanabilir.

Taraflardan biri yaptığı bu güç gösterisi ile diğerini uzlaşmaya ikna edebilmişse “caydırma” yöntemini başarıyla kullanmış demektir. Çünkü hedefteki ülkenin davranışını savaşa başvurmadan akılcı yöntemlerle değiştirebilmiştir. Devletler arasında kullanılan stratejik yöntemlerden biri olan caydırmanın başarıya ulaşmasında önem taşıyan bazı etkenler vardır. Öncelikle karşı taraf diğer tarafın gerektiğinde güç kullanmaktan çekinmeyeceğine inanmalıdır (Görsel 2.3, 2.4). İki tarafın güçlerinin farklılığı konusun-

daki algılamaları da aynı olmalıdır. Taraflardan birinin elinde nükleer silahların olması, diğerinin sınırlı sayıda konvansiyonel silahlara sahip olması gibi durumlarda güç farkına yönelik algılamalar gayet nettir. Ancak taraflar arasında güç dengesi olması durumunda bu tarz bir caydırma stratejisi genellikle işlevsel olmaz. Caydırma, istikrarlı bir tutum sergilenmesi ve etkili iletişim yöntemlerinin kullanılması ile istenen sonuçların elde edilmesini sağlar, aksi hâlde savaşa yol açar. Çözümeyen çatışmaların tümü aynı nitelikteki savaflara yol açmaz.

Çatışmalar, diplomatik yöntemlerin başarıyla kullanılması hâlinde barışçıl yollarla çözümlenip uzlaşmaya dönüşebilir. Çatışmada yer alan taraflardan birinin diğerinin gücünü kabul etmesi durumunda çatışmalar caydırma yoluyla çözülebilir. Bu iki yöntemle sonuca ulaşılamaması durumunda ise çok daha büyük kayıpların yaşanabileceği savaşlar kaçınılmaz hâle gelebilir.

Devletler arasındaki anlaşmazlıkların ve gerilimlerin önlenmesinde dış politika araçlarının yerinde ve doğru kullanılması önem taşır. Bu noktada devlet adamlarının verdikleri kararlar ve uyguladıkları yöntemler çok önemlidir. Uluslararası ilişkiler kuramlarına göre her devlet, uluslararası sistemde bir güvenlik ikilemi yaşamaktadır. Kendilerini koruyacak devletler üstü bir yapının yokluğunda devletler, daimî bir biçimde diğer devletlerin kendilerine zarar verebilecekleri korkusu içinde yaşarlar. Bu nedenle de askerî kaynaklarını sürekli artırmaya çalışır, sürekli bir silahlanma ve güç yarışı içinde bulunurlar. Devletler, kendilerini daha fazla güvende hissetmek için güçlerini artırdıklarında aynı zamanda kendilerine yönelik tehditleri de artıracaklardır. Çünkü gücünü çok artıran bir devlet diğerleri için bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Sonuç olarak silahlanma ve güç artırımını, bir devlete hem güvenlik hem de tehdit getirdiği için güvenlik ikilemi ortaya çıkmaktadır.

2. İş Birliği

Devletlerin yürüttükleri ekonomik, ticari, askerî vb. etkinlikler devletler arasında çatışmaların yaşanmasına neden olabileceği gibi devletlerin birbirleriyle iş birliği yapmalarını veya ittifaklar kurarak ortak çıkarları doğrultusunda birlikte hareket etmelerini de sağlayabilir.

Devletler, ulusal çıkarlarına kendi öz kaynakları ile ulaşamayacakları durumlarda diğer devletlerle iş birliğine giderek tek başlarına elde edebilecekleri yararın daha fazlasına ulaşabilirler. Günümüzde pek çok devlet, bu tür amaçlar doğrultusunda iş birliği çalışmalarının en somut göstergeleri kabul edilen uluslararası örgütlere üye olmaktadır (Görsel 2.5).

Aktörlerin iş birliği yapmalarının temel nedenleri:

- Öz kaynakların yetersizliği,
- Maliyetleri azaltma çabası,
- Kazan-kazan tutumu (insan doğasının rasyonelliği),
- Uluslararası saygınlığını artırma isteği,
- Güç dengesi oluşturma veya mevcut güç dengesini kendi lehinde değiştirme isteği,
- Ortak kültürel ya da ideolojik değerlere sahip olmadır.

Görsel 2.5 Birleşmiş Milletler'in kurulduğu Uluslararası San Francisco Konferansı, 1945

Nedeni ne olursa olsun iş birliği kararı, rasyonel bir karar verme sürecinin sonunda ve tek başına elde edileceğinden daha fazla yarar sağlama beklentisiyle ortaya çıkar. İş birliği yapılması kararı verildikten sonra devletlerin temsilcileri, söz konusu iş birliğinin hangi koşullarda gerçekleştirileceğine dair müzakerelere ya da diplomatik görüşmelere başlarlar. Devletler arasındaki görüşmeler sadece görüş ve bilgi alışverişinde bulunma (istişare görüşmeleri) amacı taşıyabileceği gibi devletler arasındaki belirli bir sorunun barışçıl yöntemlerle çözülmesi amacıyla da taşıyabilir.

İş birliği ikili, çok taraflı ya da uluslararası örgütler tarafından yürütülen iş birliği olarak sınıflandırılabilir. Bu tür görüşmeler müzakere alanında uzmanlaşmış devlet temsilcileri diplomatlar tarafından yürütülür. Uzlaşma sağlanması durumunda devlet, hükümet veya uluslararası örgütlerin temsilcileri tarafından imzalanan antlaşmalarla kalıcı hâle getirilir.

Uluslararası ilişkiler tarihine bakıldığında çeşitli çatışmalar yaşanmasına rağmen oldukça yoğun iş birliği çalışmaları dikkati çekmektedir. Küreselleşme olgusu, dünyada yaşanan herhangi bir olaya karşı herhangi bir devletin duyarsız kalmasını oldukça güç bir hâle getirmiştir. Çünkü dünyanın öbür ucunda meydana gelen bir olay, haberleşme ve ulaşım ağındaki gelişmelerle anında yayılır ve bütün dünyaya ulaşır. Böylece herhangi bir yerde yaşanan sorunlar, uluslararası aktörler arasında iş birliği yapılması sürecini hızlandırır. Deprem ve sel gibi doğal afet durumlarında uluslararası kurtarma ve yardım kuruluşları, anında faaliyete geçerek ilgili bölgelere ulaşabilmektedir. Küresel ısınma sürecinin ortaya çıkardığı iklim değişiklikleri veya çevre kirliliğini önleme çalışmaları gibi dünya devletlerinin iş birliği ile çözüme ulaştırılabilecek sorunlar üzerine her gün biraz daha fazla duyarlılık gösterilmektedir (Görsel 2.6).

Görsel 2.6 Birleşmiş Milletlerin yardımda bulunduğu bir mülteci kampı

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME**A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.**

1. Uluslararası ilişkilerde etkili olan temel aktörlerin hangileri olduğunu açıklayınız.
2. Uluslararası hükûmet dışı örgütler ile hükûmetler arası uluslararası örgütlerin benzer ve farklı yönlerini açıklayınız.
3. Çatışmaların ortaya çıkış sebeplerini açıklayınız.

B. Aşağıdaki ifadelerin başına doğru ise D, yanlış ise Y harfi koyunuz.

1. () Geleneksel bakış açısına göre bireyler, uluslararası ilişkilerin vazgeçilmez ve temel aktörlerinden biridir.
2. () Devletin iç ve dış politikasını ve bütün resmî görevlerini yürüten hükûmetler kalıcı ve sürekliliği olan bir örgütlenmedir.
3. () Diplomasi ve savaş, uluslararası ilişkiler alanında yaşanan çatışmaların çözüm yolları arasında yer alır.
4. () Devletler arasında yaşanan sorunların tırmanmasını önlemenin bir yolu, iş birliğine gitmektir.

C. Aşağıdaki tabloda yer alan kavramlardan uygun olanlarını boşluklara yazınız.

Devlet	Devlet dışı aktörler	Siyasi örgütler
Ulus	Ekonomik örgütler	İş birliği
Uluslararası hükûmetler arası örgütler	Evrensel örgütler	Tırmanma

1. Uluslararası şirketler, uluslararası sistemde yer alan'in türlerinden biridir.
2. Ülke, insan topluluğu, hükûmet ve egemenlik unsurlarının bir araya gelmesiyle oluşan örgütsel yapıya adı verilir.

3. Devletler tarafından bir antlaşma ile kurulan , üye devletlerden bağımsız hareket edemezler.
4. Uluslararası sistemde yer alan aktörler arasındaki ilişkiler, çatışma ve olmak üzere iki türde gerçekleşir.

Ç. Aşağıdaki soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

1. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, uluslararası ilişkiler alanında yaşanan yapısal dönüşümler, bir taraftan uluslararası ilişkilerin niteliğini değiştirirken diğer taraftan da uluslararası örgütlenmelerin sayılarını artırmıştır. Bu ortamda bazı bireyler, zaman zaman uluslararası sorunlarda bir aktör gibi hareket ederek uluslararası sistemi etkilemeye başlamıştır.

Paragrafa göre aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemde değişimler yaşanmıştır.
- B) Devlet, uluslararası sistemin temel aktörü olarak kabul edilmeye başlanmıştır.
- C) Uluslararası örgütlerin sayısı ve sistem üzerindeki etkisi artmaya başlamıştır.
- D) Uluslararası sistemde farklı aktörlerin varlığı, dikkat çekmeye başlamıştır.
- E) Uluslararası politikada etkili olan aktörler ve örgütlerde değişimler olmuştur.

2. Çok uluslu şirketler, ülke sınırlarını aşan geniş yapılarıyla birden fazla ülkede yatırım ve faaliyetlerde bulunurlar.

Aşağıdakilerden hangisi, çok uluslu şirketlerin özelliklerinden değildir?

- A) Kâr elde etme amacındadırlar.
- B) Ekonomik amaçlarının üstünde bir güce sahiptirler.
- C) Uluslararası politika üzerinde etkilidirler.
- D) Bazı şirketler, devletlerin bazılarında daha zengindir.
- E) Faaliyette buldukları ülkelerin iç politikalarına doğrudan karışırlar.

3. Modern anlamda devlet, sınırları belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insan topluluğunun oluşturduğu ülke içinde ve dışında bağımsızlığını ilan etmiş ve belirli bir hükümet tarafından yönetilen örgütlenmiş yapının adıdır.

Paragrafta, devletin hangi özelliğinden söz edilmemiştir?

- A) Organize yapısı
- B) Hükümet
- C) Ulus
- D) Egemenlik
- E) Yürütme

4. Devletler, çeşitli nedenlerle iş birliği içinde bulunurlar. Bunlardan biri de uluslararası alandaki etkilerini artırmayı ya da uzun vadede kendi ülkeleri için sağlanacak yararları düşünüyor olmalarıdır. Bu bağlamda devletler, bazen hiçbir somut amaca hizmet etmeyen bölgesel örgütlenmelere, sadece saygınlıklarını artırmak amacıyla üye olabilmektedirler.

Paragrafta göre devletlerin iş birliği yapmalarını sağlayan temel unsur hangisidir?

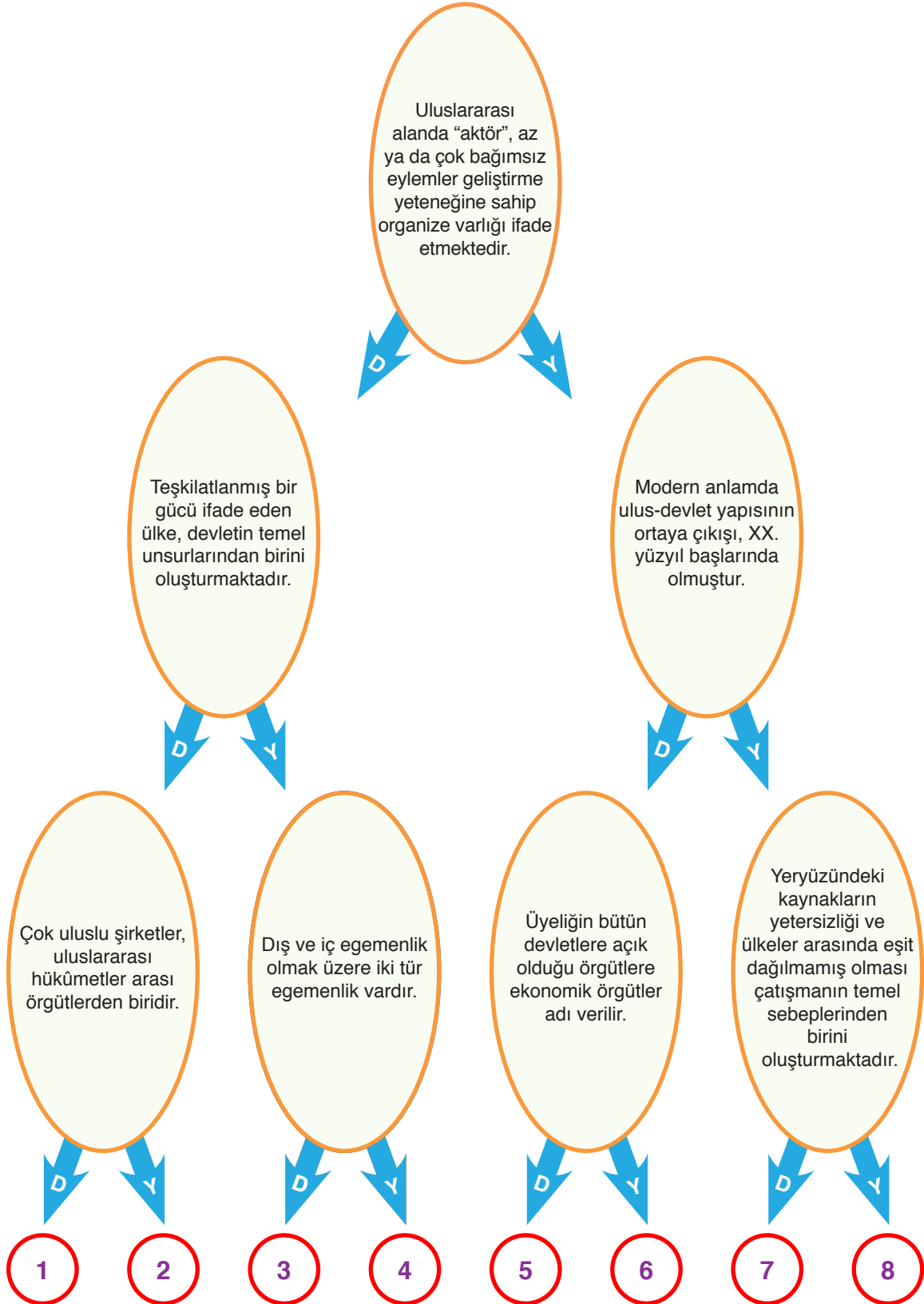
- A) Güç dengesi oluşturma
- B) Sorumlulukları paylaşma
- C) Prestij kazanma
- D) Kendi içsel gereksinimlerinin yerine getirilmesi
- E) Ortak kültürel değerlere katkıda bulunma

5. Montesquieu (Monteskiyö) ve Kant gibi bazı liberal yazarlara göre otoriter rejimler, diğerlerinden daha çok savaş yanlısıdır. Bu nedenle daha barışçıl bir çizgide hareket eden demokratik rejimlerin artması, savaşların azalması ve barış ortamının sağlanması için önemli bir unsurdur.

Paragrafta, savaş ile bağlantı kurulan unsur aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Devletin yapısı
- B) Uluslararası sistem
- C) Ulusal güç
- D) Sosyoekonomik dengesizlikler
- E) Uluslararası politika

D. Aşağıdaki kutucuklarda yer alan ifadeleri, en yukarıdan başlayarak okuyunuz. Doğru ise D okunu, yanlış ise Y okunu takip ederek bir sonraki aşamaya geçiniz. En sonunda yer alan çıkışlardan sadece birine ulaşıncaya kadar etkinliği devam ediniz.

ÜNİTE 3

ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Görsel 3.1

KONULAR :

- A. İLK ÇAĞ'DA ULUSLARARASI İLİŞKİLER
- B. ORTA ÇAĞ'DA ULUSLARARASI İLİŞKİLER
- C. MODERN ÇAĞ'DA ULUSLARARASI İLİŞKİLER

BU ÜNİTE SONUNDA AŞAĞIDAKİLERİ YAPABİLİRSİNİZ:

1. İlk Çağ'da uluslararası ilişkilerin niteliğini açıklayabilirsiniz.
2. Orta Çağ'da, uluslararası ilişkilerin temelini oluşturan unsurları açıklayabilirsiniz.
3. Modern Çağ'da uluslararası ilişkilerin özelliklerini açıklayabilirsiniz.
4. Uluslararası alanda temel birim/aktör olan modern devletin niteliklerini açıklayabilirsiniz.
5. Soğuk Savaş Dönemi'nde uluslararası ilişkilerin esaslarını ve bunu belirleyen temel aktörleri değerlendirebilirsiniz.

A. İLK ÇAĞ'DA ULUSLARARASI İLİŞKİLER

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

İlk Çağ uygarlıklarında devletlerin birbirleriyle yaptıkları savaşların nedenleri sizce nelerdir?

ANAHTAR SÖZCÜKLER

şehir devleti, imparatorluk, barbar, cihat

1. Genel Özellikler

Uluslararası ilişkiler, toplumlar arası ilişkilerin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Diğer toplumlarla ilişkiler kurma, ilişkileri düzenleyici kurallar geliştirme ve ortak düşmana karşı ittifaklar yaparak mücadele etme düşüncesi, çok eski çağlardan beri var olagelmıştır. Av alanlarının belirlenmesi, savaşlara ara verilmesi, sınır sorunları ve ticari ilişkiler gibi nedenler, İlk Çağlarda toplumların birbirleriyle iletişime geçmelerinde etkili olan konulardır. Bunun yanında tarihin ilk dönemlerinden itibaren toplumlar arasında ilişkileri düzenlemek ya da sorunları çözmek amacıyla diplomatik faaliyetler yürütülmüş, günümüzde elçi denebilecek özel yetkilere sahip kişiler görevlendirilmiştir.

İlk Çağ'da uluslararası ilişkilerin gelişiminde, devletlerin topraklarını genişletme politikaları etkili olmuştur. Bunun bir sonucu olarak devletlerin dış politika hedefleri, verimli tarım alanlarını ve zengin maden yataklarını ele geçirmek, fethedilen yerlerden ganimet ve köle toplamak ve önemli ticaret yolları ile merkezleri üzerinde egemenlik kurmak olmuştur.

İlk Çağ'da uluslararası ilişkilerde sorunlar daha çok savaş yoluyla çözülmekle beraber, diplomatik yöntemler de kullanılmıştır. Devletler arasında ittifakların kurulması ve barışın korunması için çeşitli antlaşmalar yapılmıştır. Antlaşmaların yanında, evlilikler yoluyla da devletler arasında birtakım siyasi ittifaklar kurulmuştur. Öte yandan devletler, düşman devletlerin içinde isyanlar çıkarmak veya çatışmaları körüklemek gibi faaliyetler içinde olmuşlardır.

2. İlk Çağ'da Uluslararası İlişkilerin Niteliği

İlk Çağ'da uluslararası ilişkilerle ilgili ilk bilgiler, genellikle tarihin ilk toplumsal birimleri olan şehir devletleri dönemine aittir. İlk Çağ'da Mezopotamya'da tarihte ilk kez çivi yazısı adı verilen yazı örneklerini kullanan Sümerler ve Anadolu ile yaptıkları ticari faaliyetleri yanı sıra İlk Çağ'ın en büyük kütüphanelerinden olan Ninova kütüphanesi ile ün kazanmış Asurlar yaşamışlardır. Mezopotamya'da ayrıca İlk Çağ'ın ilk imparatorluğunu ve düzenli ordusunu kuran Akadlar, Hammurabi Kanunları ile bilinen Babiller ve bölgenin en uzun süre yaşayan uygarlığı Elamlılar hüküm sürmüşlerdir (Harita 3.1).

İlk Çağ'da uluslararası ilişkilere örnek olarak MÖ üçüncü bin yılda Sümer site devletleri arasındaki ilişkiler verilebilir. Ancak Sümer site devletleri arasındaki ilişkilerin nasıl yürütüldüğüne dair arkeolojik ve antropolojik verilerin dışında herhangi bir kaynak bulunmamaktadır.

Harita 3.1 İlk Çağ'da Ön Asya devletleri

Bilgi Kutusu

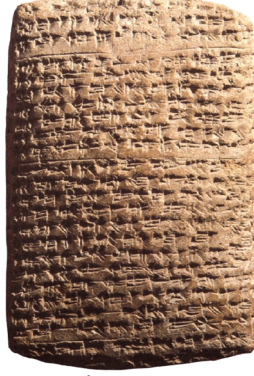
Eski Mısır'da bir firavunun veliahdına yazdığı mektuptaki şu cümleler, diplomasiye verilen önemi göstermesi açısından dikkat çekicidir: "Başarılı olmak istersen sözlerinde diplomasiyi kullan; çünkü bir kral için dil, kılıç gibidir. Unutma ki söz silah-tan daha etkilidir."

Hüner Tuncer, *Diplomasinin Evrimi, Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasieye*, s. 24.

Bilgi Kutusu

AMARNA MEKTUPLARI'NDAN

Kral Duşratta'nın Mısır Firavunu 4. Amenofis'e yazdığı mektubun son kısmı şöyledir: "Kardeşim bana altın yollasın, sayılamayacak kadar çok miktarda altın yollasın. Çünkü kardeşimin ülkesinde çok altın vardır, kum gibi altın vardır orada. Kardeşimin zaten çok olan altınlarını, dileirim tanrılar on kat daha çoğaltsın. Kendi soyu için benden bir şey dileyecek olursa kardeşim, istediğinin on katını veririm ona. Toprağım toprağıdır, soyum soyudur."

Görsel 3.2 Amarna Mektupları'ndan bir kesit

Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)*, s. 19.

Bu çağlardan günümüze kalan diplomatik mektup ve uluslararası antlaşma metinleri, devletlerin hükümdarlarının birbirleriyle ilişki içinde olduğunu ortaya koymaktadır. "Amarna Mektupları", ilk çağlardaki uluslararası ilişkiler ağını gösteren bir diplomasi arşivi niteliğindedir.

Bilgi Kutusu

Elam'ın Asur İmparatorluğu tarafından ele geçirilmesine ilişkin olaylar, dönemin Asur ajanlarından Belibni tarafından en ince ayrıntısına kadar Kral Asurbanipal'e mektuplarla bildirilmiştir:

"Krallar kralı efendime, kölesi Belibni'den Elam haberleri şunlardır: Kaçmış olan eski kral Um-malkadaş geri döndü, tahtı ele geçirdi ve bir ayaklanma çıkartarak Madaktu kentini terk etti. Anasını, karısını ve çocuklarını yanına alarak, Umay Irmağı'nı geçerek Güney'e doğru yürüdü. Şimdi Talak kenti önündedir. Kumandanları Ummanşobar ve Undadu ile bütün müttefikleri, Şukarissungur kentine yürüyorlar. Dediklerine göre, Kuku ile Kaydalu arasında yerleşmek niyetindeler. Krallar kralı efendimin yolladığı askerlerin gelişi, bütün ülkeyi dehşet içinde bırakmıştır. Elam, vebadan kırılıyor şimdi. Bu tür felaketleri gören hainler, ne yapacaklarını şaşırılmış durumda korku içindeler. Bütün ülke onlardan yüz çeviriyor. Takkaşarua ve Şallukea aşiretleri isyan hâлиндeler."

Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)*, s. 27.

Orta Doğu'daki devletlerin uluslararası ilişkilerde kullandıkları sözlü iletişimin yazılı hâle gelmesinde ve bir düzen kazanmasında, Mısırlıların etkisi büyüktür. Mısır'ın, ilk çağların büyük devletlerinden biri olduğu için bölgenin uluslararası yapısında belirleyici bir rol almıştır.

Anadolu'da ise özellikle MÖ 2000'lerden itibaren Hititler, Frigyalılar, Lidyalılar, İyonyalılar ve Urartular yaşamışlardır. Anadolu'da ilk siyasi birlik Hititler tarafından kurulmuş ve Suriye'yi ele geçirmek için uzun yıllar savaşan Mısır ve Hitit devletleri, yeni ortaya çıkan Asur tehlikesine karşı aralarında barış yapmışlardır. Bir barış ve ittifak antlaşması olarak MÖ 1280'de imzalanan ve bir kopyası Birleşmiş Milletlerin merkezinde sergilenen Kadeş Antlaşması'nın uluslararası ilişkiler açısından çok dikkat çekici özellikleri şunlardır:

1. Tarihte devletler arasında yapılan ilk ittifak antlaşmasıdır.
2. Elimizde metni bulunan ilk uluslararası hukuk belgesidir.
3. Bütün uluslararası antlaşmaların ilk örneği kabul edilir.

Eski Yunan'ın genel siyasi yapısı, "polis" adı verilen şehir devletlerinden oluşmuştur. Site devletleri arasındaki ilişkilerin temel özelliği, rekabete dayalı birlikte yaşama tecrübesine dayanmaktadır. Sayıları 1500'ü bulan irili ufaklı site devletinden oluşan eski Yunan dünyasındaki uluslararası ilişkiler hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Siyaset teorisinin klasik düşünürleri olarak nitelenen Platon ve Aristo da dâhil olmak üzere eski Yunan filozofları bu konu üzerinde durmamıştır. Devletler arası ilişkilerde savaşı bir gerçeklik olarak kabul eden Platon ve Aristo, Yunan site devletleri arasındaki savaşları onaylamazken Yunanlılar ile barbarlar arasındaki savaşları doğal karşılamıştır.

Aklınızda Bulunsun

Gümüş tabakalar üzerine yazılmış olup asıl metni kayıp olan Kadeş Antlaşması'nın (MÖ 1280) Mısır'daki tapınak duvarlarına kazınmış bir nüshası, İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir.

Görsel 3.3 Kadeş Antlaşması Metni

Eski Yunan diplomasisi “açık diplomasi” anlayışını benimsemiştir. Diplomatik görüşmeler, tamamen kamuoyuna açık yürütülmüş, elçilerle görüşmeler gizli tutulmamıştır. Barış ya da savaşa yönelik tartışmalar halkın önünde yapılmış, yapılan antlaşmalar herkesin görebileceği bir yere asılmıştır.

Şehir devletleri arasında ortaya çıkan sorunların çözümünde elçiler görevlendirilir, halk meclisi tarafından seçilen bu elçilere “mesajcı” ya da “eskiler” denilirdi. Elçiler yola çıkarken görevlerine ilişkin bilgi ve emirleri ikiye katlanmış bir kâğıt (diploma) üzerine yazılı olarak alırlardı. “Diplomasi” teriminin buradan geldiği düşünülmektedir.

Diplomasinin önemli kurumlarından olan konsoloslukların, Yunanca “proksenos”tan geldiği düşünülmektedir. Konsoloslar, gittikleri Yunan şehirlerinde sürekli kalır, diplomatik görüşmeleri yürütürlerdi. Ayrıca buldukları şehirlerde, memuru oldukları devletin temsilciliğini yapar ve kendi vatandaşlarının haklarını korurlardı.

Eski Yunan’da uluslararası ilişkileri şekillendiren kurumlardan biri de “amfiksiyonik konseyler”dir. Bu konseyler, şehir devletlerinin ortak siyasi sorunlarının tartışıldığı ve çözümlendiği bölgesel konferanslar niteliğindedir.

Günümüzdeki modern uluslararası ilişkilerin önemli araçlarından biri olan kongre veya konferans diplomasisinin ilk örnekleri, Yunanlılarda görülmektedir. Bu kongre veya konferanslarda savaşa ya da barışa karar verme gibi önemli konularda Yunan şehir devletlerinin eşit oy hakkı bulunurdu.

Eski Yunan’da tek ve bütün bir birim olan dünya kavramı, Romalılar tarafından da benimsenmiştir. Bu düşüncenin bir yansıması olarak Roma İmparatorluğu (Harita 3.7), evrensel sitenin pratikteki görünümü olarak algılanmış ve bu nedenle Roma’da dış politika iki temel amaca yönelmişti: Bir dünya imparatorluğu kurmak ve bu imparatorluğun sınırlarını komşu devletlerin saldırılarına karşı savunmak. Bu politikanın bir sonucu olarak Roma, öteki devletlerle ilişkilerinde diplomasi yerine, genellikle üstün askerî gücünü ön planda tutmuş, imparatorluğun hâkim olduğu topraklar dışındaki bölgeleri, normal ilişki kurulacak birimler olarak değil tehdit ya da ganimet kaynağı topraklar olarak görmüştür. Roma İmparatorluğu, uluslararası ilişkilerde bir araç olarak diplomasiden ancak zayıflamaya başladığı ve barbar saldırılarına maruz kaldığı son dönemlerinde etkili bir şekilde yararlanmıştır.

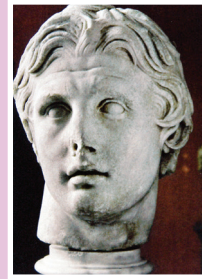
Bilgi Kutusu

Peloponnes Savaşları sırasında Atina’nın güçsüz rakipleri Melaslılar, vergi konusundaki anlaşmazlığın adilce çözülmesini teklif etmiştir. Atinalılar ise: “Güçlüler yapacaklarını yaparlar ve zayıflar katlanmaları gerekene katlanırlar.” cevabını vermiştir.

Devlet, Sistem ve Kimlik, s. 33 (A. Nuri Yurdusev’in Uluslararası İlişkiler Öncesi adlı makalesi).

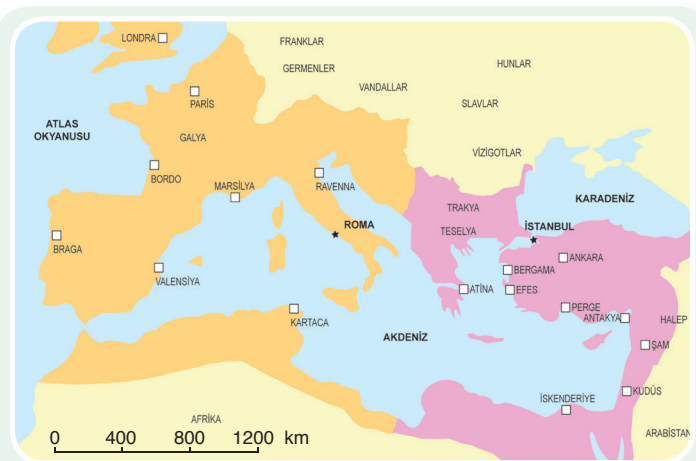
BÜYÜK İSKENDER (MÖ 356-323)

MÖ IV. yüzyılda Anadolu’ya doğru genişleyen Perslere karşı Grek kent devletleri gereken siyasi ve askerî birliği sağlayamayınca bunu Makedonya Kralı Filip’in emperyal gücü sağladı. Oğlu Büyük İskender ise Orta Doğu’nun kaynaklarını kullanarak Grek dünyasında büyük bir dönüşüme yol açtı. MÖ 334’te Çanakkale Boğazı’nı geçerek Asya’ya girdi. Anadolu’yu aşır Suriye ve Mısır’ı işgal etti. Sonra İran, Buhara, Taşkent ve Keşmir’e kadar yayıldı. Bu askerî seferlerle Grek dünyasının ufku genişletti. Grekler artık yerel kent devletlerinin değil gittikçe genişleyen “Helen” dünyasının, “kozmpolis” (evrensel şehir)’in üyesi oldukları bilincine vardılar. Öte yandan İskender, özgür ve bağımsız Grek dünyasına son vermiş, bunun yerine merkezî bir imparatorluk kurmuştur. Kısa sürede dağılmasına rağmen kurduğu imparatorluk, dünyanın küreselleşmeye başladığının ilk habercisidir.

Görsel 3.4
Büyük İskender
(Temsili)

Oral Sander’in Siyasi Tarih kitabı 16. sayfadan derlenmiştir.

Harita 3.2 Roma İmparatorluğu’nun en geniş sınırları ve MS 395’te ikiye ayrılması

Roma İmparatorluğu, uluslararası hukuk alanına bugün bile kullanılan birtakım kavramlar kazandırmıştır. Birey ve toplum hukukunun yanı sıra imparatorluk içinde yer alan devletlerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen ve temeli 12 Levha Kanunu'na dayanan Roma Hukuku'nun da etkisiyle imparatorluk sınırları içinde "Pax Romana (Roma Barışı)" adı verilen ve iki yüz yılı aşan (MÖ 27-MS 180) bir barış süreci yaşanmıştır. Bu süreç daha sonraki dönemde hem Avrupa diplomasisince örnek alınmış hem de uluslararası antlaşmaların temel ilkelerinin belirlenmesinde etkili olmuştur.

Eski dünyanın bir diğer önemli toprak parçası olan Çin'de ise Roma İmparatorluğu'nun aksine hiçbir zaman politik bir bütünlük sağlanamamıştır. Çoğul toplumsal birimleri merkezî bir birim içinde eritememiş olan eski Çin'de bu gerçeğe çelişik olarak imparatorluğun, hep asıl birim olarak görülmesi sonucu kuşatıcılığı ve üstün otoritesi tanınmıştır. Bu çerçevede imparatorluk sınırları dışındaki toplumlar, ilişki kurulacak birimler olmaktan çok tıpkı Roma ya da eski Yunan'da olduğu gibi imparatorluğa tabi kılınacak barbarlar olarak kabul edilmişlerdir.

Çin, kapalı ve üstünlükçü tutumu nedeniyle uzun dönem yabancı temsilcileri ülkesine kabul etmemiştir. Bu nedenle diğer devletlerin Çin ile ilişki kurmaları da ancak savaşlar sonucunda olabilmıştır. 1793 yılında İmparator Ch'ien Lung (Şiyen Lan), Britanya Kralı III. George'a (Corc) gönderdiği mektubunda, imparatorluğunun Britanya Krallığı'yla ilişki kurmaya tenezzül etmeyeceğini açıkça ifade etmiştir. MÖ VI. yüzyılda yaşayan ve savaş stratejileri konusunda realist bir yöntem öngören ünlü general Sun Tzu (San Tuzu) da Savaş Sanatı adlı eserinde uluslararası ilişkilerde belirleyici olanın savaşlardaki başarı olduğunu vurgulamıştır.

İlk Çağ'da Türklerin en çok ilişki kurduğu devlet Çin'dir. Çinliler mücadele içinde oldukları Türk akınlarını durdurmak için Çin seddini yapmışlardır (MÖ 214) (Görsel 3.5). Ortak coğrafya savaşın dışında bu iki uygarlığın birbirlerinden etkilenmelerine de neden olmuştur. Askerlik ve devlet teşkilatı gibi konularda Türkler Çinlileri; tarım ve yerleşik kültür, felsefe (Taoizm, Konfiçyüs ve Budizm) konularında da Çinliler Türkleri etkilemişlerdir.

Görsel 3.5 Çin Seddi'nden bir görünüş

İlk Çağ'da Hindistan'da MÖ birinci binde ortaya çıkan ve Hindistan'a özgü şartlara, inançlara ve geleneklere dayanan Manu Yasaları (Manu Öğretileri), diplomasi ve uluslararası hukuk açısından önemli belgelerden biridir. Manu Yasaları, eski Hint dış politika anlayışının oluşmasında etkili olmuş; diplomasi, savaştan kaçınma ve barışı pekiştirme sanatı olarak algılanmıştır.

B. ORTA ÇAĞ'DA ULUSLARARASI İLİŞKİLER

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

Kavimler Göçü'nün feodalite (derebeylik) sisteminin ortaya çıkmasındaki etkileri sizce nelerdir?

ANAHTAR SÖZCÜKLER

feodalite, hiyerarşi, Papa

1. Genel Özellikler

İlk Çağ'daki egemenlik anlayışı, Orta Çağ'a geldiğinde dinî doktrinlere uyarlanarak devam ettirilmiştir. Devlet yönetiminin, sosyal ve kültürel hayatın kutsallarla açıklandığı Orta Çağ'da dış politika anlayışı da kutsal değerlere dayandırılmıştır. Bu dönem boyunca iki evrensel din ve bunların kendi içlerindeki ayrışmaları, uluslararası ilişkileri belirlemiştir. Ayrıca dış politika anlayışlarında Hristiyan dünyası ile İslam dünyası arasında önemli benzerlikler ortaya çıkmıştır. Orta Çağ'da yaygın olan çoğul toplumsal birimlerin karşılıklı ilişkileri ilk çağlardakinin aksine hiyerarşik ve dikey bir görünümdeydi. Diğer bir temel özellik ise Orta Çağ'da devlet türü olarak imparatorluklar görülse de ilk çağlardakine benzer şehir devletlerinin de varlığını sürdürmesidir. Orta Çağ'ın son dönemlerinde hem şehir devletlerinin hem imparatorlukların hem de yeni oluşmaya başlayan modern ulus devletlerin varlığı görülür. Bu anlamda uluslararası ilişkilerin gelişiminde Orta Çağ, İlk Çağ ile Modern Çağ arasında bir geçiş dönemidir ve kısmen her iki dönemin de özelliklerini taşımaktadır.

2. Orta Çağ'da Uluslararası İlişkilerin Niteliği

Orta Çağ'ın uluslararası ilişkiler anlayışını, Hristiyan ve İslam dünyasında uluslararası ilişkiler olmak üzere iki grupta incelemek mümkündür.

Hristiyan dünyasında Batı'da Roma İmparatorluğu'nun çöküşü, yeni bir emperyal dönemin başlamasına neden olmuştur. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu adını taşıyan siyasi oluşum, Roma İmparatorluğu kadar merkezîleşmemiştir. Avrupa'nın birçok bölgesinde bir hiyerarşi içinde birbirine bağlanmış feodal yöneticiler ve yönetim birimleri bulunuyordu. Öte yandan Orta Çağ Avrupası'nın emperyal sistemi iki başlıydı: Bir yanda dünyevi otoriteyi temsil eden imparator diğer yanda ilahi otoritenin temsilcisi Papa bulunmaktaydı (Görsel 3.6). Hem imparator hem papa hem de feodal yöneticiler kendilerini tek ve bütün bir "Hristiyan Ülkesi"nin parçası olarak görüyorlardı. Orta Çağ'da Avrupa'daki uluslararası ilişkiler algısı işte bu kavram üzerine kuruluyordu.

Görsel 3.6 Papalık (Vatikan)

Görsel 3.7 Haçlı Seferleri'nin düzenlenmesinde Klermont Konsülü (1095) etkili olmuştur.

Aziz Agustin (354 - 430)

Görsel 3.8 Aziz Agustin
(Temsili)

Civitas Dei'nin (Sivitas Dei-Tanrı Devleti) yazarı olan Aziz Agustin'e göre iki kuşatıcı devlet vardı: "Tanrı Devleti" ve "Yeryüzü Devleti". Tanrı Devleti, barış ve huzuru temsil ederken Yeryüzü Devleti, kargaşa ve mutsuzluklar ülkesiydi. Bu iki dünya devamlı mücadele hâlindeydi ve bu mücadelenin galibi, Tanrı Devleti olacaktı.

Aziz Agustin'in "Tanrı Devleti" ve "Yeryüzü Devleti" olmak üzere ikici dünya görüşü, Orta Çağ Hristiyan dünyasında, "Hristiyan Devleti"

ve "Hristiyan Olmayanların Devleti" şeklinde uygulandı. Hristiyan olmayanlar, Tanrı Devleti'nden dışlandı. Hristiyan dünyası için Hristiyan olmayanlar, normal ilişki kurulacak topluluklar değil, savaşılmaması gereken düşmanlar olarak algılandı.

Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 86'dan özetlenmiştir.

Bilgi Kutusu**ELİNİ ATEŞE SÜRMEYEN BİZANS**

Bizans, Ruslarla mücadele eden Peçeneklerle dost geçiniyordu. Böylelikle Rusların güneye inmesini önlemiş oluyordu. Zamanla güç dengeleri değişti. 1091 yılında Bizans'ı Ege'den Çaka Beyliği, Edirne'den Peçenekler, Marmara'dan ise Türkiye Selçuklu Devleti sıkıştırılmaya başladı. Bu gelişme, Bizans'ta dış politika değişikliğine yol açtı. Bizans, yıllardır faydalandığı Peçeneklerin üzerine Kumanları kışkırtıp saldırttı. Kumanların bu saldırısı Peçeneklerin sonu oldu. Yine Bizans, Çaka Bey tehlikesini ise onun damadı I. Kılıçarslan'ı kullanarak bertaraf etti.

Remzi Çavuş, *Tarihten İlginç Haberler*, s.25.

Görsel 3.9 Suda yanan Rum ateşi "grejuva", Bizans'ın Orta Çağ'da düşmanlarına karşı üstünlük sağlayan silahıydı.

Orta Çağ Avrupası'nda uluslararası ilişkiler, iki ana konu üzerinde yoğunlaşmıştır: Bunlardan birincisi, Hristiyan olanlar ile olmayanlar arasındaki ilişkilerdir. İkincisi ise bir bütün olarak algılanan Hristiyan Avrupa içerisindeki hükümdarlarla feodal yönetimlerin arasındaki ilişkilerdir. Dönem boyunca Katolik kilise merkezli diplomatik etkinliğin temel işlevi ise hükümdarlarla derebeyleri arasındaki sürekli anlaşmazlık ve çatışmaları çözüme kavuşturmak olmuştur.

Orta Çağ'daki uluslararası ilişkileri etkileyen önemli gelişmelerden biri de İslam dünyası üzerine yapılan Haçlı Seferleri'dir (Görsel 3.7). Aziz Agustin'in "haklı savaş" doktrininden hareketle on binlerce Avrupalı Hristiyan, "Kutsal Ülke'yi (Kudüs)" Müslümanlardan kurtarmak amacıyla Doğu'ya düzenlenen Haçlı Seferleri'ne katılmıştır. Seferlerin temelindeki "haklı savaş" düşüncesi, Doğu'daki Ortodoks Hristiyanların ve kutsal topraklardaki Hristiyanların korunması olarak ifade edilmiş ve bu düşünce, seferlerin meşrulaştırılmasının temel dayanağını oluşturmuştur.

Roma İmparatorluğu'nun doğudaki mirasçısı Bizans İmparatorluğu, Roma'dan çok daha merkezîyetçi olup ilişki içinde bulunduğu devletler üzerinde sıkı bir denetim kurmuştur (Görsel 3.9). Daha ilk dönemlerinden itibaren düşman saldırılarıyla kuşatılmış olan Bizans'ın bu saldırılara karşı uzun zaman ayakta kalmasını sağlayan en önemli silahı, etkin bir şekilde kullanmayı başardığı diplomasisiydi. Bizans İmparatorluğu, en güçlü zamanında bile çıkarlarını korumak ve saldırılara karşı ülkeyi savunmak için Romalılar gibi savaşı değil daha çok diplomasiyi kullanmıştır.

Bizans diplomasisindeki temel yöntem, rakip ya da düşman olarak gördüğü ülkeleri içeriden zayıflatmak, birbirlerine düşürerek bölmek ve ardından tehlikeyi yok etmektir.

Bizans diplomasisi, ayrıca rüşvet yoluyla komşu devletlerden yandaşlar edinenek, tehlikeli olan komşu ülkeleri Hristiyanlaştırarak ya da Bizanslı prensesleri yabancı hükümdar ve prenslerle evlendirerek amacına ulaşmayı hedeflemiştir.

İslamiyet'in doğuşu ve yayılışı, Orta Çağ'da uluslararası ilişkileri etkileyen diğer bir gelişme olmuştur. Orta Çağ bo-

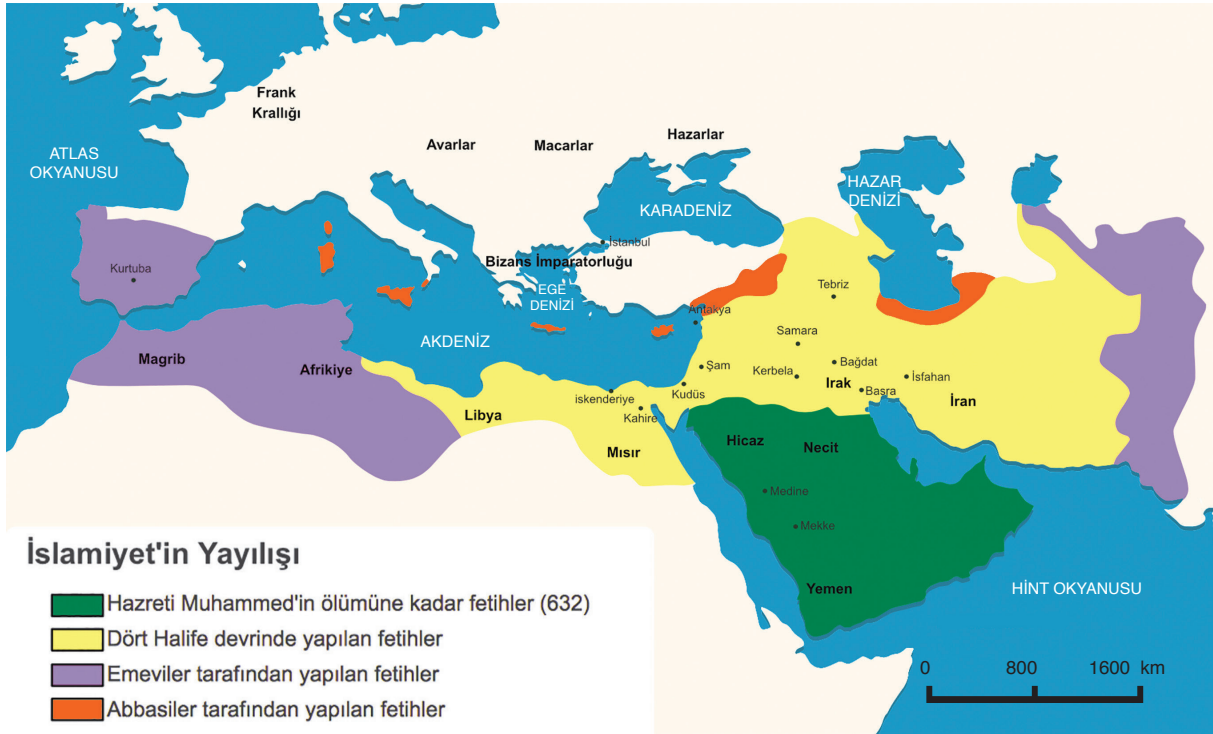
yunca Batı Avrupa'ya nazaran İslam dünyası çok daha merkezîleşmiş bir siyasal yapıya sahipti. Ancak Hristiyanlıktaki evrensellik, birlik ve dışlayıcılık düşünceleri İslam dünyasında da hâkim olmuş, yine Batı Avrupa'daki gibi İslam dünyasında da ilk dönem hariç hiçbir zaman bütüncül bir siyasal birlik kurulamamıştır.

İslam devletlerinde dinin etkisinde şekillenen bir devlet yapısı ve bürokrasi vardı. Bundan dolayı uluslararası ilişkiler, Hristiyan Avrupa'da olduğu gibi İslam dünyasında da dinî bir içeriğe sahip olmuş, siyasi ve dinî kurumlar iç içe geçmişti (Görsel 3.10). Buna rağmen Batı Avrupa'da papalık kurumunun neden olduğu siyasi ve dinî otorite arasındaki sorunlar ortaya çıkmamıştır. Bunun en önemli nedeni papalık kurumunun Hristiyan dünyasındaki siyasi yapılar üzerinde kurmuş olduğu dinî otoritenin, halifelik kurumu tarafından İslam dünyasında kurulmamış olmasıdır.

İslam düşüncesinde uluslararası ilişkiler, Hristiyanlardakine benzer şekilde Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki ilişkiler olarak görülmüştür. Müslümanlarca benimsenen din adına yapılan savaş anlamına gelen "cihat" anlayışı, İslam devletlerindeki uluslararası ilişkileri şekillendirmiştir (Harita 3.3).

Görsel 3.10 Kurtuba Camii, İspanya

Harita 3.3 İslamiyet'in yayılışı

İslam devletleri, haberci ve elçilerin dokunulmazlıklarını kabul etmiştir (Görsel 3.11). İslam devletleri, diplomaside XVIII. yüzyıl sonlarına kadar sürekli temsilcilerle yürütülen ilişkiler kurmamışlardır.

Görsel 3.11 Kubbetu's Sahra, Kudüs

C. MODERN ÇAĞ'DA ULUSLARARASI İLİŞKİLER

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

1. "Otuz Yıl Savaşları"nın nedenlerini ve uluslararası ilişkilere etkilerini söyleyiniz.
2. Fransız İhtilali'nin çıkardığı ulus devlet anlayışı hakkında neler söyleyebilirsiniz?

ANAHTAR SÖZCÜKLER

aydınlanma, ulus devlet, Vestfalya (Westphalia) Barışı

Avrupa'da XVI. yüzyıl başlarından itibaren aydınlanma ve modernleşme süreçlerine paralel olarak otorite ve egemenliğin merkezîleşmesi ve kilise ile devletin birbirinden ayrılması sonucu egemen ve bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Modern anlamda uluslararası ilişkilerin egemen ulus devletin gelişmesi ile ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu yeni aktörler, ülkelerinin ve toplumlarının çıkarları doğrultusunda diğer devletlerin varlığını tanıyan, karşılıklı eşitliğe dayalı, emperyal anlayıştan uzak ilişkiler geliştirmeye başladılar. Avrupa kıtasında ortaya çıkan bu yeni durum, uluslararası ilişkilerin bugün de varlığını sürdüren temel özelliği olmuştur.

Uluslararası ilişkiler olgusunun modern dönemde geçirdiği aşamalar şunlardır;

1. Ülkesel Devletin Doğuşu ve Vestfalyan (Westphalian) Devletler Sistemi

Modern dünyanın temelleri, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Avrupa'da yaşanan din savaşları ve bu savaşlar sonunda imzalanan Vestfalya Barışı ile atılmıştır. "Seksen Yıl Savaşları (1566-1648)" ve "Otuz Yıl Savaşları (1618- 1648)" adlarıyla anılan bu savaşlar, bir Protestan-Katolik mücadelesi gibi görünse de temelde Avrupa devletlerinin siyasi amaçları uğruna yapılmıştır.

Otuz Yıl Savaşları, 1517’de Martin Luther (Martin Luter) ile başlayan reform sürecinin en kanlı ve en çok iz bırakan olayı olmuştur. Reform hareketleri sonrasında Avrupa’da mezhep birliği bozulmuş ve din savaşları başlamıştır. Protestanlık ve Kalvinizm mezhepleri kilise baskısından kurtulmak isteyen Alman prensler tarafından benimsenmiş ve kısa sürede Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu için bir tehdit hâline gelmiştir. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu’na bağlı prenslerin Katoliklik ile Protestanlık arasında bölünmesi, Protestan prenslerin aralarında birleşerek kiliseye ve imparatora karşı mezhep özgürlüğü mücadelesine başlamaları, savaşın temel nedenidir. Fransa, Hollanda ve İngiltere’nin Protestan prenslikleri desteklemesi, savaşın daha karmaşık bir hâl almasına ve bütün Avrupa’ya yayılmasına yol açmıştır. Otuz Yıl Savaşları, 1648 yılında Protestanların zaferiyle sona ermiş ve savaş sonunda Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu parçalanmıştır. Avrupa’da güç dengelerinin değişmesine de yol açan Otuz Yıl Savaşları’nın sonunda imzalanan Vestfalya Barışı ile modern siyaset anlayışına dayalı bir devletler sistemi kurulmuş, çıkar ve gücün belirleyici olduğu bir uluslararası ilişkiler sistemi ortaya çıkmıştır.

Aklınızda Bulunsun

Vestfalya Barışı (1648)

Vestfalya Barışı ile Avrupa’da, Papalığın otoritesini reddeden, kendi yasalarına göre hareket eden, kendi siyasal ve ekonomik çıkarlarını gözetten, ittifaklar kuran, uluslararası alanda güç dengesi kurallarına göre politika geliştiren ve elçi gönderip kabul eden bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle Vestfalya Barışı ile laik devletlerin birbirlerini egemen birimler olarak tanıdıkları çağdaş devletler sisteminin ortaya çıkmasının yolu açılmıştır.

Görsel 3.12 Ressam Gerard ter Borch’un (Jerar ter Borş) Vestfalya Barışı tablosu

Vestfalya Barışı, Avrupa’daki siyasal otoritelerin sınırlarının belirlenmesini ve yöneticilerin mutlak egemen hâle gelmesini sağlamıştır. Bundan sonra artık hiçbir devlet ya da yönetici, egemenliğini bir başka otoriteyle paylaşmak istemeyecektir. Kilise; uluslararası siyasetin dışına itilecek, siyaset laikleşecek, ulus devlet, uluslararası ilişkiler sisteminin temel aktörü olacaktır. Bu yeni dönem, Orta Çağ’dan farklı olarak hiyerarşik ve dikey ilişki biçimleri yerine güç ve çıkar mücadelesine dayalı egemen eşitlik çerçevesinde bir sisteme dönüşmüştür. Öte yandan Orta Çağ’ın bütüncül Hristiyan ülkesi kavramının yerini, kendi çıkarlarını gözetten ve otorite sahibi farklı devletler anlayışı almıştır.

2. Ükesele Devletten Ulus Devlete

Vestfalya Barışı ile ilk taslağı ortaya çıkan modern dünyanın ve modern devletin tam anlamıyla görünür olabilmesi, Fransız İhtilali ile mümkün olmuştur. Vestfalya Barışı ile Fransız İhtilali (Görsel 3.13) arasında geçen sürede Fransa’da insan topluluğu ve egemenlik anlayışında önemli dönüşümler yaşanmıştır. Aynı sınırlar içinde yaşayan insanlar, Vestfalya sonrası dönemde, ortak değerleri paylaşan, aidiyet duygusu ile birbirine bağlı, birlik ve beraberlik düşüncesine sahip özel bir toplum hâline gelmişler, aynı ülkede yaşayan insanlar “ulus”u oluşturmuşlardır. Fransız İhtilali ile de egemenlik, artık tarihî işlevini tüketmiş olan kraldan alınarak ulusa teslim edilmiştir.

Görsel 3.13 Fransız İhtilali (1789), uluslararası ilişkileri etkileyen önemli gelişmelerden biri olmuştur.

Avrupa kıtasında yaşanan bu tarihî dönü-şüm sonucunda modern devletin kurucu ideolo-jişi olan “ulusçuluk” düşüncesi doğmuş, ulusun üzerinde yaşadığı toprak ise “vatan”a dönüş-müştür. Böylece 1648’de temeli atılan devlet, evrimini tamamlayarak “ulus devlet” hâline gel-miştir. Siyasal alanda ortaya çıkan bu yeni dü-şünceler, Napolyon ordularının Avrupa’da bir uçtan bir uca ilerlemesiyle yayılmış ve sonuçta birçok devletin ortaya çıkmasına neden olmuş-tur. XIX. yüzyıl boyunca devam eden bu süreç sonunda bütün Avrupa, ulus devletlerden oluşan bir kıta görünümünü almıştır.

Ulus devlet olgusunun pekişmesinin ard-ından dünya, Avrupa merkezli uluslararası iliş-kilerin varsayımsal ilkelerine göre şekillenmiştir. Bu ilkeler bir yönüyle Vestfalya Barışı’nın dev-letçi düşüncelerine; diğer yönüyle ise ulusçuluk ideolojisine dayanmaktadır. Devletçi ve ulusçu ideolojiden beslenen bu anlayışa göre;

- Her toplum uluslaşmalı ve her birey kendini bir ulusla özdeşleştirmelidir.
- Her ulusun bir devleti ve her devletin bir ulusu olmalıdır.
- Her devletin, üzerinde mutlak egemen olacağı kesin sınırlara sahip bir ülkesi olmalıdır.

Tarihin bu döneminde Avrupa kıtasında şekillenen ulus devlet modeli zamanla diğer ül-keler tarafından da benimsenmiş ve XX. yüzyıl-dan itibaren en yaygın devlet türü olmuştur.

3. Batı Merkezli Dünyanın İnşası

Avrupa merkezli sistemin genişlemesi, dünyanın Batı’nın kontrolü altına girmesine ne-den olmuş, böylece Batı, dünya politikasının merkezi ve belirleyicisi olmuştur. Bu yayılma, askerî işgal ve ekonomik sömürü (Görsel 3.14) içermesine karşın uygarlık, kalkınma ve ilerleme adına gerçekleştirilmiştir.

Vestfalya Barışı ile kurulan uluslararası sistem, Batılılar arasında eşit ve yatay bir ilişkiye yol açarken Batı ile diğerleri arasında hiyerarşik ve dikey bir ilişki doğurmuştur. Batı dünyası Modern Dönem’de de dış dünya ile ilişkilerini, modern öncesi dönemdeki “uygar-barbar” ayrımına benzer bir biçimde “Batılı ve Batılı olmayan” ay-rımı temelinde kurmuştur.

4. Soğuk Savaş Dönemi

Soğuk Savaş iki süper güç olan ABD ön-derliğindeki Batı Bloku ile Sovyetler Birliği’nin önderliğindeki Doğu Bloku ülkeleri arasında 1947’den 1991’e kadar devam etmiş olan ger-ginlik, siyasi, psikolojik, ekonomik, bilimsel ve

Bilgi Kutusu

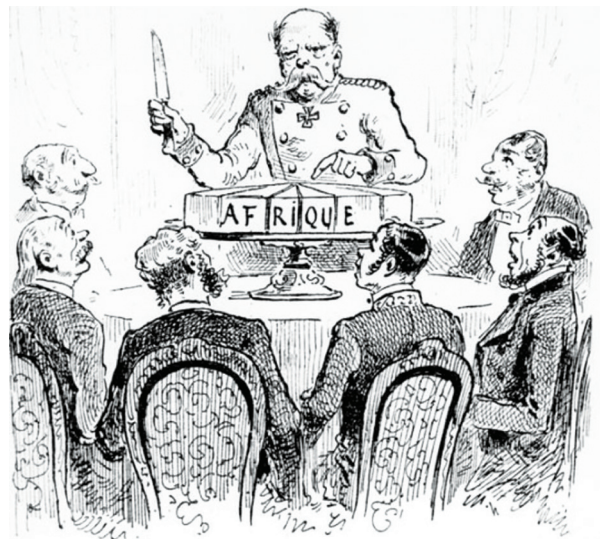
SÖMÜRGEÇİLİĞİN GELİŞMESİNDE ROL OYNAYAN FAKTÖRLER

Tarihte sömürge kurmak, büyük toprak kazanmak, büyük devlet olmak için gerekli sayılmaktaydı. Bu nedenle sürdürülen sömürgecilik faaliyetleri bazen dini, bazen askeri ve stratejik sebeplere de dayan-mıştır. Esas olarak sömürgecilikte ekonomik ve si-yasal faktörler rol oynamaktadır. 1870’lerden sonra endüstrinin gelişmesi başlıca ekonomik faktör ola-rak görülmüştür. Endüstri geliştikçe üretim artmış, üretim arttıkça endüstri ülkelerinin kendi nüfusları bu üretimi tüketemez olmuşlardır. Ortaya çıkan bu üretim fazlasını dağıtacak alanlar aramaya başlamış-lardır. Ayrıca Avrupa’nın sınırlı ham madde kaynağı karşısında yeni ham madde kaynakları, ham madde sağlayacak topraklar elde etme zorunluluğunu orta-ya çıkarmıştır.

19. yüzyıldan günümüze kadar etkisini devam etti-ren sömürgecilik ise tamamen ekonomik faktörlere dayanmaktadır. 19. yüzyılda sömürgecilik iki aktif alanı, Afrika ile Uzak Doğu olmuştur. Orta ve Güney Amerika, yani Latin Amerika, Amerika Birleşik Dev-letlerinin nüfuzu altına girmiştir.

Günümüzde sömürgecilik deyiimi son yıllarda kul-lanılmaz olmuştur. Sebebi ise, dünyadaki sömürge alanlarının pek az olmasıdır. Bugün “Sömürgecilik” yerine “emperyalizm” deyiimi kullanılmaktadır. Em-peryalizm: Bir devletin diğer bir devlet üzerinde, ister maddi, ister manevi bir kontrol, nüfuz kurması veya bir üstünlük sağlaması demektir.

Prof. Dr. Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyılın Siyasi Tarihi (1914-1980), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. An-kara 1984, s.45 (Özetlenmiştir.)

Görsel 3.14 Avrupa devletleri, XVI. yüzyılda dünyanın %7’sini denetim altında tutarlarken bu oran, XIX. yüz-yılda %35’e; 1914’te ise %84’e çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise bu oran %90’a ulaşmıştır.

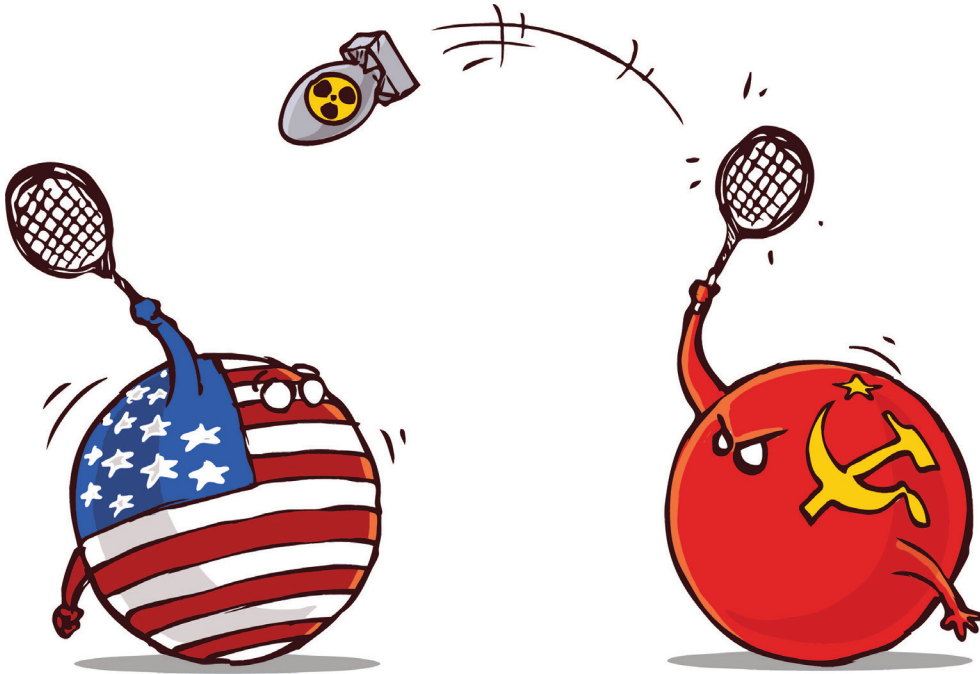
teknolojik alanlarda görülen çatışma durumudur. II. Dünya Savaşından sonra Orta, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da SSCB'nin etkisinin artması sonucunda ABD ve İngiltere, Batı Avrupa'da Sovyet yanlısı komünist partilerin iktidara gelmemesi için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır (Görsel 3.15). Bu gelişmeler iki taraf arasında NATO (North Atlantic Treaty Organization-Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) 1949, Varşova Paktı 1955 gibi karşılıklı ittifakların ortaya çıkmasına ve gerginliğin giderek tırmanmasına yol açmıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın bir güç merkezi olarak dünya politikası sahnesinden çekilmesinden sonra dünya, ABD ve Sovyetler Birliği'nin çevresinde "iki kutuplu" bir nitelik kazanmıştır. Soğuk Savaş Dönemi'nde Batı Bloku, NATO üyesi ve üyesi olmayan ABD ile müttefik olan kapitalist ve antikomünist ülkelerden; Doğu Bloku ise Varşova Paktı'na üye olan komünist ve bu pakta üye olmayan diğer komünist ülkelerden oluşuyordu. Bu iki karşıt blokun yanı sıra hiçbir bloku da desteklemeyen Bağılantısızlar Hareketi isimli üçüncü bir blok daha vardı. Çin ve Yugoslavya hem Doğu Bloğu ülkeleri, hem de Bağılantısızlar Hareketi ülkeleriydi. Bu iki komünist ülkenin her iki blokta da olmasının nedeni Sovyetler Birliği ile olan görüş farklılıklarıydı. Kore ve Vietnam savaşları, Berlin Sorunu, 1956-1959 yılları arasında Ortadoğu'daki çekişme, U-2 casus uçağı olayı, Küba Krizi gibi olaylar Soğuk Savaş'ın tırmanmasına neden olmuştur. Ancak Küba Krizi, Soğuk Savaş için bir dönüm noktası oluşturmuş ve nükleer savaş tehlikesinin ne kadar yakın olduğunu ortaya koymuştur.

1950'li yıllara damgasını vuran Soğuk Savaş 1963'te ABD ile SSCB arasında nükleer denemeleri durdurmaya ilişkin Moskova Antlaşması'nın imzalanmasıyla detanta (yumuşama) dönüşmeye başlamıştır. 1975 Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla siyasal düzeyde önemli bir başarıya ulaşılmıştır. Fakat Asya ve Afrika'daki karışıklığın tırmanması bu süreci sona erdirmiş, 1980'lerin başında yeniden soğuk savaş dönemine girilmiştir.

Bu dönemde gerginlik hiçbir zaman taraflar arasında sıcak savaşa dönüşmemiştir, taraflar sürekli birbirlerini yıpratmaya çalışmışlardır. Berlin Duvarı'nın yıkılışı komünizmin çöküşüne zemin hazırlamış, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile de Soğuk Savaş bitmiştir.

Soğuk Savaş sonrasında ise Dünya politikasında yaşanan değişime paralel olarak küresel çapta yaygınlık kazanan çok kültürlü ve çok uluslu sanayi düzeni, Batılı ülkelerin ekonomik ve siyasi üstünlüklerini de sarsmış, özellikle sermaye ve sanayi ürünlerinin dolaşımının yaygınlaşması, ulus devletlerin sınırları içindeki kontrollerinin azalmasına yol açmıştır. Karşılıklı bağımlılığın artması, Batı dışı bölge ve aktörlerin etkinlik kazanması anlamına gelmiş, Avrupa ve Kuzey Amerika hâlâ çok önemli merkezler olmakla birlikte Çin, Hindistan ve Japonya ekseninde Asya ve Pasifik; Brezilya-Arjantin ekseninde Latin Amerika yeni merkezler olarak önem kazanmıştır.

Görsel 3.15 Soğuk Savaş Dönemi ile ilgili bir illüstrasyon.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME**A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.**

1. Eski Yunan şehir devletlerinde görülen amfiksionik konseyler hakkında bilgi veriniz.
2. Aziz Agustin'in haklı savaş doktrinini açıklayınız.
3. Soğuk Savaş Dönemi'nin bitmesine neden olan temel etmen nedir?
4. Vestfalya Barışı ile kurulan yeni dünya düzeni hakkında bilgi veriniz.

B. Aşağıdaki ifadelerin başına, doğru ise D, yanlış ise Y harfi koyunuz.

1. () Tarihin bilinen ilk barış ve ittifak antlaşması Kadeş Antlaşması'dır.
2. () Diplomasi terimi Yunanca diplomadan gelmektedir.
3. () Manu Yasaları, MÖ birinci binde Mısır'da yazılmıştır.
4. () Cihat, Müslümanların diğer dinden olanlarla yaptıkları antlaşmaların ortak adıdır.

C. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.**1. Aşağıdakilerden hangisi, hükümdara olan bağlılığın yerini ulusa olan bağlılığa terk etmesinde ve dış politikada hükümdarların temel belirleyici olmaktan çıkmasında etkili olmuştur?**

- A) Rönesans
- B) I. Dünya Savaşı
- C) Sanayi Devrimi
- D) II. Dünya Savaşı
- E) Fransız İhtilali

2. Orta Çağ Batı Avrupa'sında diplomasi hangi kurumun etkisinde gelişmiştir?

- A) Papalık
- B) Krallar
- C) Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu
- D) Derebeyleri
- E) Soylular

3. Fransız İhtilali'nden sonra kraldan alınan egemenlik, aşağıdakilerden hangisine verilmiştir?

- A) Soylulara
- B) Papaya
- C) Ulusa
- D) İşçi sınıfına
- E) Fransız mahkemelerine

4. Aşağıdakilerden hangisi, Vestfalya Barışı'ndan sonra ortaya çıkan düşüncelerden biri değildir?

- A) Kilisenin yetki ve otoritesi genişletilmelidir.
- B) Her toplum uluslaşmalıdır.
- C) Her birey bir ulusla özdeşleşmelidir.
- D) Her ulusun bir devleti olmalıdır.
- E) Her devletin bir ülkesi olmalıdır.

5. Uluslararası ilişkiler düşüncesinin tarihsel gelişimi ile ilgili aşağıda verilen ifadelerden hangisi yanlıştır?

- A) Uluslararası ilişkiler, toplumlar arası ilişkilerin ortaya çıkmasıyla başlamıştır.
- B) Reform hareketleri sonucunda Avrupa'da mezhep birliği bozulmuştur.
- C) Vestfalya Barışı, Otuz Yıl Savaşları'nın ardından imzalanmıştır.
- D) Fransız İhtilali ile ulusçuluk düşüncesi bütün Avrupa'ya yayılmıştır.
- E) Soğuk Savaş Dönemi, SSCB'nin kurulmasıyla başlamıştır.

Görsel 4.1

KONULAR :

A. DEVLETLERİN DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI

B. DIŞ POLİTİKAYI BELİRLEYEN TEMEL ETKENLER

C. DEVLETLERİN DIŞ POLİTİKADA KULLANDIKLARI ARAÇLAR

BU ÜNİTE SONUNDA AŞAĞIDAKİLERİ YAPABİLİRSİNİZ:

1. Devletlerin uluslararası alanda izlediği politikaların amaçlarını açıklayabilirsiniz.
2. Devletlerin dış politikada kullandıkları araçları tanıyabilirsiniz.
3. Dış politikayı belirleyen temel aktörleri belirtebilirsiniz.
4. Uluslararası ilişkileri etkileyen siyasi faktörleri açıklayabilirsiniz.
5. Ülkelerin coğrafi özelliklerinin (fiziki, beşerî, ekonomik) uluslararası ilişkileri nasıl etkilediğini ve şekillendirdiğini açıklayabilirsiniz.
6. Ekonomik gücün uluslararası ilişkilerdeki etkisini açıklayabilirsiniz.
7. Kültürel değerlerin ve yargıların dış politika kararlarını etkilediğini açıklayabilirsiniz.
8. Devletlerin gücünün pek çok faktöre bağlı olduğunu örneklerle açıklayabilirsiniz.
9. İç kamuoyu ve dünya kamuoyunun dış politikayı nasıl etkilediğini açıklayabilirsiniz.
10. Kamuoyu oluşturmada etkin olan faktörleri açıklayabilirsiniz.

A. DEVLETLERİN DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

1. Bir ülkenin coğrafi konumunun dış politikasına etkileri hakkında neler düşünüyorsunuz?
2. Devletlerin güçlerini belirleyen faktörler sizce neler olabilir?

ANAHTAR SÖZCÜKLER

güvenlik, özerklik, refah, saygınlık, tarafsızlık, tehdit, ulusal çıkar

Dış politika, bir devletin uluslararası alanda gerçekleştirmek istediği hedeflerine yönelik geliştirdiği planlar bütünü olup ülkenin sınırlarını aşan siyasi, ekonomik, hukuki vb. faaliyetlerini kapsamaktadır. Dış politikanın belirlenmesinde ulusal çıkarlar ön planda tutulur. Ancak bilim insanları, devletlerin ulusal çıkarlarını nasıl tanımladıklarına dair farklı fikirler ileri sürmüşlerdir. Uluslararası ilişkiler kuramlarından realizm, dış politikayı belirleyen yegâne unsurun ülkenin güvenliği şeklinde tanımlanan ulusal çıkar olduğunu iddia ederken çoğulcu kurama göre bu süreçte pek çok başka unsur da rol oynamaktadır. Çoğulcu kurama göre dış politikanın belirlenmesinde devletlerin iç politikalarının yanı sıra başka devletlerin girişimleri ve davranışları da etkilidir.

Devletlerin dış politikalarında gerçekleştirmeye çalıştıkları bazı temel amaçlar vardır. Devletlerin dış politika amaçlarını dört başlık altında toplamak mümkündür:

- **Güvenlik**
- **Refah**
- **Saygınlık**
- **Özerklik**

1. Güvenlik Amacı

Devletler uluslararası ilişkilerde tehditlere karşı karar alırken ülkenin güvenliğini dikkate alırlar. Güvenliğe yönelik tehditler iki grupta sınıflandırılabilir: toprak bütünlüğüne yönelik tehditler ve ideolojik tehditler. Toprağa yönelik tehditler daha çok askerî içeriklidir. Burada bir devletin başka bir ülkenin topraklarına, kara sularına ya da hava sahasına yönelik iddia ya da müdahalelerinden kısacası egemenliğinin ihlalinden söz edilmektedir. İdeolojik tehditler ise devletlerin yönetim şekillerine yönelik tehditlerdir. Bir devlet başka bir devlete kendi yönetim biçimini, değerlerini, iktisadi yapılanmasını ya da ideolojisini dayatmaya çalışıyorsa bu ideolojik bir tehdittir.

Güvenliğe yönelik tehditlere ek olarak zamanla yeni tür tehditler de ortaya çıkmıştır. Tahrip gücü yüksek kitle imha silahlarının geliştirilmesi ve bunları elinde bulunduran devletlerin sayısının artması bütün insanlık için bir güvenlik sorunudur.

Devletlerin dış politikalarında ülke güvenliğinin kesin sınırlarını belirlemek oldukça güçtür. Devletler yukarıda açıkladığımız tehditlerden kaçınmak için çeşitli güvenlik politikaları geliştirirler. Yalnızcılık (izolasyon), bu stratejilerden birincisidir. Yalnızcılık politikası izleyen devletler, genellikle küçük (zayıf) güçte olup kendilerini, uluslararası alanda gerçekleşen olay ve sorunlardan yalıtıma çalışırlar. Uluslararası ilişkilere mümkün olan en az oranda katılarak, diğer aktörlerle en alt düzeyde ilişkiler kurarak ve askerî taahhütlerden kaçınarak dikkat çekmemeye çalışırlar.

İkinci güvenlik stratejisi, tarafsızlık politikası izlemektir. Tarafsızlık politikası bir devletin, diğer devletler arasında çıkmış olan bir çatışmada kendisini fiilen ve hukuken çatışma dışında tutması anlamına gelmektedir. Tarafsızlık statüsü daimî olabildiği gibi sadece belli bir çatışma için de olabilir. Tarafsızlık statüsü oluştuğunda bu devletin, çatışan taraflar karşısında bazı hak ve yükümlülükleri ortaya çıkmaktadır. Tarafsız devlet, herhangi bir savaştan aktöre yardımdan kaçınmakla yükümlü iken saldırıya uğramama hakkına sahiptir.

Devletlerin güvenliklerini sağlamak için en sık başvurdukları üçüncü strateji, ikili ya da çok taraflı ittifaklar kurmaktır. Devletler, askerî güçlerini birleştirerek zafiyetlerini azalttıkları gibi kendilerine yönelik tehditleri de azaltmış olurlar. Ortak bir güvenlik tehdidine karşı kurulan askerî ittifaklar, teknik iş birliği, ortak askerî kaynak planlaması (Görsel 4.2), tatbikatlar ve saldırı anında ortak savunma gibi konuları içerebilir. Ülkenin güvenliği, tehdit altında olmasa bile devletler ittifaklar kurar ve askerî bakımdan güçlerini artırarak güvenliklerini sağlamaya çalışırlar.

Görsel 4.2: Birleşmiş Milletler Barış Gücü askerleri

2. Refah Amacı

İnsanların sosyal ve ekonomik refah seviyesini yükseltmek, her devletin arzu ettiği bir durumdur. II. Dünya Savaşı sonrası modernleşme süreciyle birlikte ekonomik gelişme ve refah kavramları önemini artırmıştır. Devletlerin dış politika amaçları arasına güvenliğin yanı sıra genel refahı artırmak ve ekonomik gelişmeyi sağlamak da girmiştir. Özellikle günümüz koşullarında toplumların refahı sadece iç kaynaklara dayalı olarak gerçekleştirilemez. Bu nedenle devletler, refahlarını dış ilişkilerini kullanarak artırmaya çalışırlar. Serbest ticaret antlaşmaları, uluslararası ticarete korumacı politikalar ve ekonomik iş birlikleri, hep refah amacına yönelik politikalardır.

Ülkeler, iktisadi refahlarını ve verimliliklerini artırabilmek için diğer uluslararası aktörlerle ticari ilişkiler kurarlar. Her ülke farklı kaynaklara, iklime, coğrafyaya ve insan kaynağına sahip olduğundan, bazı ürünleri diğerlerine göre daha ucuza imal eder; kendilerinde olmayan ya da pahalıya imal ettikleri ürünleri diğer ülkelere alırlar. Devletlerin ülke refahını artırmak amacıyla ticaret politikaları geliştirmeleri dış politikanın önemli araçlarından biridir.

3. Saygınlık Amacı

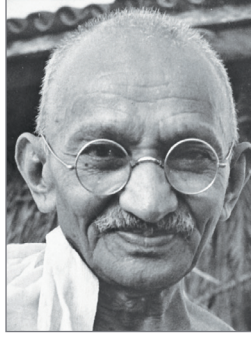
Devletlerin dış politika amaçlarından biri de uluslararası alanda saygınlıklarını artırmaktır. Uluslararası saygınlığın artması, uzun bir süreç olup zamanla dış politika hedeflerinin gerçekleşmesini kolaylaştırmaktadır. Öte yandan sadece askerî ya da ekonomik güce dayanmak bir devletin saygınlığını artırmamaktadır.

Günümüzde devletler, saygınlıklarını artırmak için uluslararası iş birliği ve dayanışma girişimlerinde bulunmakta, yardım kampanyalarına katılmakta; bilim, sanat, edebiyat, spor vb. alanlarda gösterdikleri başarılarla dikkat çekmeye çalışmaktadırlar.

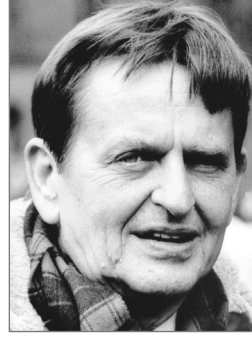
Bazı ülkelerin uluslararası saygınlıklarının artmasında askerî, siyasi ve ekonomik güçlerinin yanı sıra yetiştirdikleri dünya çapındaki önemli şahsiyetler de etkili olmaktadır. Siyasette istisnai başarılarla imza atmış liderlerin ülkeleri de saygı görmektedir (Görsel 4.2, 4.3, 4.4, 4.5).

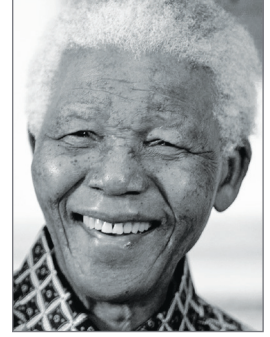
Görsel 4.3
Atatürk
(Türkiye)

Görsel 4.4
Mahatma Gandhi
(Hindistan)

Görsel 4.5
Olof Palme
(İsveç)

Görsel 4.6
Nelson Mandela
(Güney Afrika)

ETKİNLİK

Devletler, dünya çapında yapılan spor karşılaşmalarına ev sahipliği yapmak için yarışır. Bu turnuvaları düzenlemek, devletler için prestij kaynağıdır.

Aşağıdaki spor etkinliklerine ev sahipliği yapmak için başvuru yapan ve kazanan ülkelerin isimlerini bulunuz.

	Yıl	Başvuran Ülkeler	Kazanan Ülke
YAZ OLİMPİYATLARI	2020		
FİFA DÜNYA KUPASI	2022		

Aklınızda Bulunsun

EXPO NEDİR?

EXPO, ev sahipliği yapan ülkeye saygınlık kazandıran önemli uluslararası etkinliklerden biridir. Uluslararası Sergiler Bürosu (BİE) tarafından düzenlenen EXPO, uluslararası platformda Dünya Fuarı (World Fair) olarak adlandırılmaktadır. İlk dünya fuarı, 1851'de Londra'da düzenlenmiş ve kente ünlü Kristal Palas kazandırılmıştır. Eyfel Kulesi, EXPO'da demir unsurunun inşaatlarda kullanılmasına yönelik tanıtımın bir sonucu olarak yapılmıştır.

Bu fuarlara katılan ülkeler, sergiledikleri ürünler ve yaptıkları tanıtım faaliyetleri ile kültürel, tarihsel varlıklarını da ön plana çıkarmaktadırlar. Beş yılda bir düzenlenen EXPO'lar en az üç, en çok altı ay süreyle açık kalmakta, dünyanın dört bir yanından gelen on milyonlarca ziyaretçiye tanıtım yapılmakta, ev sahibi ülkeye önemli ölçüde döviz kazandırmaktadır. BİE'ye 98 ülke üyedir. Türkiye, BİE'ye 2004 yılında üye olmuştur.

EXPO 2016 "Gelecek Nesiller İçin Yeşil Bir Dünya" felsefesi ile "Çiçek ve Çocuk" temasıyla Antalya'da düzenlenmiştir.

Görsel 4.7 EXPO 2016 Antalya logosu

4. Özerklik Amacı

Uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık durumundan dolayı hiçbir aktör tam olarak bağımsız olamaz. Bu nedenle devletler, diğer aktörlerden mümkün olduğunca özerk hareket edebilmeyi amaçlar. Özerklik, bir ülkenin sınırları içinde bir bölgenin merkezî otoriteden sınırlı özgürlüğü anlamında da kullanılmaktadır. Ancak bu tanım, bir dış politika amacı olarak özerklikten farklı bir anlam taşımaktadır.

Devletlerin iç politikada ya da uluslararası alanda kararlarını mümkün olduğunca kendi önceliklerine göre alıp uygulamaları önemlidir. Bir devlet, diğer uluslararası aktörlere bağımlılığını azalttığı ölçüde özerktir. Diğer ülkeler veya birtakım uluslararası şirketlerle ilişkileri dolayısıyla siyasi, askerî veya ekonomik bağımlılığı çok olan bir ülkenin özerk davranabilmesi mümkün değildir. Ancak güçlü, egemen devletler diğerlerine göre daha özerktirler.

Sonuç olarak devletlerin, sınırlı kaynakları vardır ve dış politika amaçlarının hepsini gerçekleştirme imkânına sahip değildirler. Her devlet, öncelikli amaçlarını ve hedeflerini belirlemek durumunda. Kimi zaman bir dış politika kararı alınırken bu dört temel amacın birbiriyle çeliştiği durumlar ortaya çıkabilmektedir. Karar vericiler bu tür durumlarda ulusal çıkarlarına göre çelişen amaçlardan birini tercih etmek durumunda kalabilirler. Savaş kurallarını ihlal edecek bir biçimde davranarak güvenlik amacını gerçekleştiren bir devlet, diğer uluslararası aktörlerin gözünde saygınlığını yitirebilir.

B. DIŞ POLİTİKAYI BELİRLEYEN TEMEL ETKENLER

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

1. Uluslararası ilişkilerde ülkelerin yönetim şekillerinin dış politikalarına etkileri ile ilgili örnek veriniz.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

askerî kaynaklar, coğrafi konum, demokrasi, ekonomik kaynaklar, güç, hükümet, medya

Her devlet, dış politika esaslarını belirlerken öncelikle temel dış politika amaçlarını dikkate alır. Karar verme sürecinde belirleyici rol oynayabilecek pek çok etken bulunmasına rağmen bu bölümde yalnızca dış politikayı belirleyen temel etkenler üzerinde durulacaktır. Bu etkenler şunlardır:

1. Ulusal Güç ve Unsurları
2. Uluslararası Etkenler
3. Karar Verme Sürecini Etkileyen İç Etkenler

1. Ulusal Güç ve Unsurları

Bilim insanları gücü çok çeşitli yönleriyle ele almış ve tanımlamaya çalışmışlardır. Ancak bütün tartışmalara rağmen üzerinde uzlaşılan ortak bir güç tanımı yoktur. Güç kısaca, bir devletin başka devletler üzerinde etki oluşturmaya ve onların politikalarını kendi amaçları doğrultusunda kontrol edebilmesi olarak tanımlanabilir.

Dış politikanın belirlenmesinde devletlerin ulusal gücünü oluşturan unsurlar önemlidir. Bu unsurlar somut (niceliksel) unsurlar ve soyut (niteliksel) unsurlar olarak sınıflandırılabilir.

a. Somut (Niceliksel) Unsurlar

Ulusal gücü oluşturan somut unsurlardan ilk akla gelen ekonomik güçtür. Günümüzde bir ülkenin ekonomik gücünün en önemli göstergesi ise o ülkenin sanayileşme durumudur. Zengin ham madde kaynaklarına sahip bir devletin kaynaklarını işleyebilecek sanayi tesislerine sahip olması gerekir. Bu kaynaklarını askerî ve teknolojik amaçlar ile sanayi amacı için kullanabilmesi o ülkenin ulusal gücüne büyük ölçüde katkı sağlar. Sanayileşmiş devletlerin büyük ve güçlü devlet sayılmalarının temel nedeni budur. Öte yandan sahip olduğu zengin ham madde kaynaklarını işleyemeyen ve ekonomiye kazandıramayan bir ülkenin bu kaynakları o ülkenin gücüne bir şey katmaz. Ayrıca bir ülkenin ekonomik gücünün diğer unsurları; yaptığı ihracat miktarı, üretimdeki verimliliği, toplam geliri ve kişi başına düşen millî geliridir.

Ulusal gücü oluşturan somut unsurlardan ikincisi askerî güçtür. Uluslararası ilişkilerde başvurulan en son yöntem askerî güç olduğundan devletlerin gücü hesaplanırken askerî güce özel bir önem verilmektedir (Görsel 4.8, 4.9). Askerî gücün kapasitesi; silahlı kuvvetlerin sahip olduğu personelin sayısı ve eğitim düzeyi, sahip olduğu savaş teknolojisinin niteliği, silah donanımı ve askerî harcamaların miktarı ile ilgilidir. Uluslararası politikada “büyük güç” olmak, askerî ve ekonomik bir güce aynı anda sahip olmakla mümkündür. Diğer imkân ve avantajlar, büyük güç olmaya küçük çapta yardımcı olmaktadır. Ünlü siyaset bilimci Kenneth Waltz (Kenit Valtz): “Güçlü devletler askerî kuvvetleri ile her şeyi yapamazlar... Fakat bu devletler, askerî anlamda güçsüz devletlerin yapamadıklarını yapma imkânına sahiptirler.” sözyle askerî gücün önemine dikkat çekmektedir.

Görsel 4.8

Görsel 4.9

Askerî güç, dış politikayı etkileyen önemli bir unsurdur.

Ulusal gücü oluşturan somut unsurlardan üçüncüsü ise coğrafyadır. Her ne kadar ulaşım, haberleşme ve savaş teknolojilerindeki gelişmeler coğrafyanın dış politika üzerindeki etkisini azaltmış olsa da bu etkinin tamamen kaybolduğunu söylemek mümkün değildir. Bir devletin sahip olduğu toprakların genişliği, dünya üzerindeki konumu, uluslararası deniz ve kara yollarına yakınlığı, dağlarının ve ormanlarının ülkenin savunmasını kolaylaştırması ya da bir ada ülkesi olması, o devlet için stratejik bir avantaj oluşturabilir. 1965-1975 tarihleri arasında yaşanan Vietnam Savaşı'nda ABD askerî, ekonomik ve toplumsal kaynaklar açısından çok üstün olmasına rağmen Vietnam'ın coğrafi şartları, bu ülke lehine bir durum oluşturmuştur (Görsel 4.10). ABD tankları, Vietnam ormanlarında belirlenen savaş stratejisine uygun hareket edememiş ve ABD ordusu başarısız olmuştur.

Görsel 4.10 Vietnam Savaşı

Görsel 4.11

Görsel 4.12

Görsel 4.13

Görsel 4.14

Görsel 4.15

Görsel 4.16

Ulusal gücü oluşturan somut unsurlar

Öte yandan coğrafyaya bağlı olarak bir ülkenin zengin doğal kaynaklara (Görsel 4.14, 4.16) ve verimli tarım arazilerine sahip olması da ulusal gücü oluşturan somut unsurlar arasındadır. Bazı ülkelerin yeterli tarım alanlarına sahip olmaları ve buralarda modern tarım metotlarını uygulamaları (Görsel 4.13, 15), bu imkânların bulunmadığı ülkelere karşı ekonomik bir üstünlük sağlamalarına neden olmuştur. Tarım ürünlerinde dışa bağımlı ülkeler özellikle kıtlık, çatışma ve savaş gibi durumlarda zorluklarla karşılaşmaktadırlar.

Ulusal gücü oluşturan somut unsurlardan sonuncusu nüfustur (Görsel 4.17). Günümüz dünyasında iyi eğitilmiş, nitelikli ve genç bir nüfus, büyük güç olmanın önemli unsurlarındandır. Nüfus, çok önemli olmakla birlikte ulusal gücü oluşturan etkenlerden yalnızca biridir. Devletlerin kalkınmalarında ve yeni teknolojileri üretilip kullanabilmelerinde eğitilmiş insan unsurunun önemi büyüktür (Görsel 4.11, 4.12). Yeterli eğitimi almamış kalabalık nüfusa sahip ülkeler, kalkınamazlar ve ihtiyaçlarının çoğunu dışarıdan karşılamak zorunda kaldıkları için dışa bağımlı hâle gelirler. Dolayısıyla eğitilmiş, nitelikli ve genç bir nüfus potansiyeli ulusal gücün tamamlayıcı unsurlarından biri olduğu gibi eğitimsiz ve kalabalık bir nüfus da devletler açısından güçsüzlük unsuru olabilir.

Görsel 4.17

ETKİNLİK

Aşağıdaki tabloyu inceleyerek, sadece nüfus ve nüfus artış hızının bir güç oluşturmak için yeterli olup olmadığını yorumlayınız.

2012 yılında dünyada nüfusu çok fazla olan ülkeler, nüfus artış oranları ve 2030'da tahmini ülke nüfusları						
Sıra	Ülkeler	2012 Yılı Nüfus (milyon)	2010-15 Artış oranı (‰)	Sıra	Ülkeler	2030 Yılı Tah. Nüfus (milyon)
1	Çin	1,354	0,4	1	Hindistan	1,524
2	Hindistan	1,258	1,3	2	Çin	1,393
3	ABD	316	0,9	3	ABD	362
4	Endonezya	245	1,0	4	Endonezya	280
5	Brezilya	198	0,8	5	Nijerya	258
6	Pakistan	180	1,8	6	Pakistan	234
7	Nijerya	167	2,5	7	Brezilya	221
8	Bangladeş	152	1,3	8	Bangladeş	182
9	Rusya	143	-0,1	9	Rusya	136
10	Japonya	126	-0,1	10	Meksika	135
19	Türkiye	75	1,1	17	Türkiye	87
	Dünya Topl.	7,052	1,2		Dünya Topl.	8,321

<http://www.tr.undp.org>

b. Soyut (Niteliksel) Unsurlar

Ülkelerin siyasal kültürleri; inanç sistemleri, toplumsal, ideolojik ve etnik özellikleri gibi unsurları içerir. Bir ülkede niteliksel özelliklerle ilgili köklü çelişkilerin var olup olmaması, somut güç unsurları kadar ülkenin gücü üzerinde etkili olabilmektedir. Halkın kendini devletin bir unsuru olarak görmesi, devlet politikalarını desteklemesi ve siyasete katılım yollarının açık olması o ülke için önemli üstünlüklerdir. Öte yandan halkın devlete yabancılaştığı, devletin ya da hükümetin meşruiyet sorunu yaşadığı, toplumun sosyal, etnik, sınıfsal ya da ekonomik çelişkiler nedeniyle çatışmaların yaşandığı ülkelerde bağımsız ve etkili bir dış politika izlemek imkânsız hâle gelebilir. Bu nedenle bir ülkenin dış politikası oluşturulurken mutlaka ulusal gücü oluşturan soyut unsurlar göz önünde bulundurulmalıdır.

Ulusal gücü oluşturan soyut unsurlardan ilki ulusal özelliklerdir. Ulusal özellikleri oluşturan başlıca unsurlar ise ulusal karakter ve moraldir. Bu özellikler, bir ülkenin büyük felaketlerden sonra bile ayakta kalmasını sağlayan önemli güç unsurlarıdır. Bir ulusu diğer uluslardan ayıran temel özellikler olarak tanımlanabilecek ulusal karakter; devleti yöneten, dış politikayı belirleyen ve halkı oluşturan insan unsurunun düşünsel ve moral özelliklerinin etkisinde olduğundan ulusal güç üzerinde belirleyicidir. Bir ulusun ruhsal ya da manevi gücü olarak tanımlanabilecek ulusal moral ise ulusların savaşta ve barışta devletlerinin dış politikasını desteklemekteki kararlılık derecesidir. Ulusal moralin niteliği özellikle ulusların büyük tehlikelerle karşılaştığı bunalımlı zamanlarında daha açık bir biçimde ortaya çıkar. I. Dünya Savaşı'ndan sonra çok ağır şartlar içeren Versay Antlaşması'nı imzalayan Almanya'nın, yirmi yıl içinde yeniden dünyanın en büyük askerî ve ekonomik gücü olarak ortaya çıkması, Alman ulusunun ulusal özelliklerinin ne kadar yüksek olduğunu gösteren güzel bir örnektir. Yine I. Dünya Savaşı'ndan sonra neredeyse bütün toprakları işgale uğramış Türk ulusunun Kurtuluş Savaşı ile küllerinden yeniden doğarak bağımsızlığını elde etmesi onun ulusal özellikleri ile ilgilidir.

Bir ulusun gücünü meydana getiren diğer bütün unsurlar ulusal gücün ham maddesi niteliğindedir. Ulusal gücü oluşturan soyut unsurlardan biri olan diplomasi ise bütün bu unsurları bir araya getiren, harekete geçiren, onlara yön veren ve bunları dış politikanın hizmetine sunan en önemli unsurdur. Devletlerin izledikleri dış politika ile sahip oldukları ulusal güç arasında bir denge gözetmeleri şarttır. Ulusal gücün altında bir dış politika izlemek yanlış olduğu gibi ulusal gücün üzerinde bir dış politika izlemek de bir ulusu felaketlere sürükleyebilir. Ulusal gücü diplomaside verimli bir şekilde kullanmak, dış politika gücünü en yüksek düzeye çıkarılabilir ve ülkenin potansiyel kaynakları siyaset alanına kazandırılabilir.

Dış politika yönetimi ne kadar kusursuz olursa olsun arkasında nitelikli bir hükûmet desteği bulunmuyorsa başarısız olabilir. Dolayısıyla ulusal gücü oluşturan soyut unsurlardan biri de hükûmettir. Nitelikli bir hükûmetin görevi ulusal gücü doğru kullanmak, dış politika ile ulusal güç arasında denge kurmak ve izlenecek dış politika konusunda halk desteğini sağlamaktır. Halkın dış politika için verdiği ya da esirgediği destek ulusal gücü doğrudan etkiler. Ancak devlet yöneticileri dış politikayı belirlerken sadece halkın beğenilerini dikkate alacak olurlarsa ülkenin uzun vadeli menfaatlerinden uzaklaşabilirler. Bu nedenle yöneticilerin halkın desteğini gerçekçi bir dış politika anlayışı ile birleştirmeleri gerekmektedir. İşte bu bakış açısıyla politika üreten bir hükûmet, ulusal gücü oluşturan en önemli unsurlardan biri olabilir.

2. Uluslararası Etkenler

a. Uluslararası Siyasal Sistem

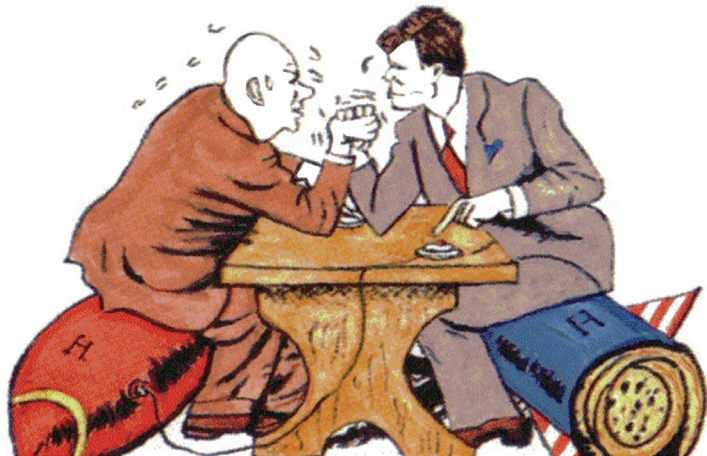
Uluslararası siyasal sistemin önemli unsurlardan biri uluslararası sistemdeki güç dağılımıdır. Uluslararası sistemin yapısını ve uluslararası sistemdeki güç dağılımını hesaba katmaksızın yapılacak dış politika planlamaları eksik ve hatalı olacaktır. Günümüz dünyasında artan karşılıklı bağımlılık ve küreselleşme olguları, bu durumu kanıtlar niteliktedir. Diğer bir deyişle, devletlerin davranışları; gücün dengeli bir şekilde dağılmış olduğu güç dengesi sisteminde farklı, iki kutuplu ya da çok kutuplu sistemde farklı özellikler gösterebilmektedir. Çok kutuplu bir uluslararası sistem, güç mücadelesini körüklemektedirken çift kutuplu sistem küçük ve orta büyüklükteki güçleri iki kutuptan birine yanasmaya zorlamaktadır. Bloklar arasında katı bir rekabetin yaşandığı çift kutuplu sistem, aynı zamanda devletlerin dış politikada daha serbest hareket etmelerini engellemektedir.

Bilim insanları uluslararası siyasal sistemi genel olarak tek kutuplu sistem, güç dengesi sistemi, iki kutuplu sistem ve çağdaş uluslararası sistem olmak üzere dört grupta sınıflandırmışlardır.

Geçmişte tek bir devletin, karşısında denge oluşturulamayacak kadar büyük bir güç kazandığı dönemler olmuştur. Uluslararası sistemde tek bir egemen gücün olduğu böyle dönemlerde diğer devletler ya da siyasal yapılar, bu merkezî gücün altında yer almışlardır. Dünya devleti ya da imparatorluk sistemi de denen bu tek kutuplu sistemde merkezî güç bütün sistemi kontrol edebilme yeteneğine sahiptir. Merkezî gücün egemenliği altındaki diğer siyasal üniteler, bu sisteme gönüllü olarak dâhil olmuş olabilirler ya da sistemden ayrılmanın dezavantajları, bu yapıları sisteme zorunlu bağlamış olabilir. Yükselme dönemlerinde Roma ve Cengiz Han imparatorlukları ile Osmanlı Devleti buldukları coğrafyalarda tek kutuplu sistemin odağını oluşturmuşlardır.

XVIII. ve XIX. yüzyıl Avrupa'sında ise artık diğerlerinden çok üstün bir güç söz konusu değildi. Güçleri birbirine yakın durumdaki devletler arası ilişkiler, çok daha farklı bir sistem oluşturmuştur (Görsel 4.18). Güç dengesi sistemi olarak tanımlanan bu sistemde en az iki büyük devletin bulunması gerekmektedir. Ancak sistem içinde büyük güçlerden başka çok sayıda küçük siyasal güç bulunabilir. Güçler dengesi sisteminde hiçbir ittifakın ya da devletin sisteme son verecek kadar üstünlük elde etmesine izin verilmemektedir. Hiçbir devlet diğerleri üzerinde mutlak bir hâkimiyet kuramaz. Bu durumun en önemli sebebi siyasal güçlerin birbirine yakın olmasıdır. Söz konusu sistemin en güzel örneğinin görüldüğü XVIII. yüzyıl Avrupa'sında, başlıca büyük güçler olan İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya, Prusya ve Osmanlı devletlerinin askerî, ekonomik, siyasi ve diplomatik güçlerinin dağılımı da birbirine yakındır.

II. Dünya Savaşı sonrasında iki kutuplu güçler dengesine dayalı bir dünya sistemi ortaya çıktı. Kapitalist Amerika Birleşik Devletleri ile komünist Sovyetler Birliği iki kutuplu dünyanın yeni süper güçleri idi. Diğer devletler bu iki devletin etrafında kümeleşerek birbirine düşman iki bloku oluşturuyorlardı. Her iki süper güç de kendi blokları üzerinde büyük bir etkiye sahipti. Karşıtlık o kadar kesindi ki farklı bloktaki ülkeler arasında ekonomik, kültürel ve hatta siyasal ilişkiler son derece sınırlıydı. İçe kapalı ve birbirine düşman bu bloklar, o zamanki yaygın deyimıyla bir Soğuk Savaş yaşıyorlardı.

Görsel 4.18 Soğuk Savaş Dönemi'ni temsil eden bir karikatür

Çağdaş uluslararası sistemin temelleri 1950'lerde yaşanan bazı gelişmelerle atılmıştır. 1950'lerden itibaren dünya siyasal sistemi iki kutuplu bir yapıdan çok kutuplu bir yapıya geçmeye başlamıştır. Bir yanda Çin büyük bir güç olarak ortaya çıkarken öte yanda "bağılantısız" ülkelerin bir araya gelmesiyle "Üçüncü Dünya" oluşmuştur. Bağımsızlıklarını yeni elde etmiş az gelişmiş ülkeler, elde ettikleri siyasal ağırlıkla her iki blokun etkisinden uzak kalmaya çalışmışlardır.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte iki kutuplu sistem geçerliliğini yitirmiş ve dünya yeni bir uluslararası sistemle tanışmıştır. 1990'lı yılların başlarında pek çok siyaset bilimci ABD'nin mutlak üstünlüğünden hareketle ABD önderliğinde tek kutuplu bir sistemin kurulacağına vurgu yaparken sistemin yapısına ilişkin görüşler zamanla tek kutupluluktan çok kutupluluğa dönüşmeye başlamıştır. Günümüzde uluslararası siyasal yapının hegemonik tek kutuplu mu yoksa bölgesel merkezli çok kutuplu mu olduğu tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Çin ve Hindistan, nükleer askerî yapıları ve kalabalık nüfusları ile Avrupa Birliği ve Japonya, güçlü ekonomileri ve artan savunma harcamaları ile Rusya ise enerji kaynakları ve silah sanayisiyle yakın geleceğin kutupları olabilecek potansiyele sahiptirler.

b. Uluslararası Hukuk

Dış politikayı belirleyen temel etkenlerden biri de uluslararası hukuktur. Devletler, genellikle karşılıklı bağlayıcılık ilkesi çerçevesinde uluslararası hukuk kurallarına uymayı tercih etmektedirler. Uluslararası hukuk kuralları egemenliklere saygı gösterme, başka ülkelerin iç işlerine karışmama, seyahat özgürlüğü ve ekonomik ilişkiler gibi pek çok alandaki kuralları düzenlemektedir. Devletlerin uluslararası hukuka uyma zorunluluğu yoktur, devletler bu kurallara gönüllü olarak uyarlar. Uluslararası hukuk kurallarını ihlal eder görünmekten kaçınma düşüncesi, devletleri uluslararası hukuk kurallarına uymaya sevk etmektedir. Bu nedenle devletler, dış politika kararlarını belirlerken daha önce imzaladıkları uluslararası antlaşmaları ve uluslararası toplumun teamüllerini dikkate alırlar.

Aklınızda Bulunsun

Görsel 4.19 La Haye (Lahey) Adalet Divanı

Birleşmiş Milletler'in başlıca yargı organı Uluslararası Adalet Divanıdır. Merkezi Hollanda'nın Lahey kentinde olan mahkemenin üyeleri, BM Genel Kurulu ve BM Güvenlik Konseyi tarafından değişik ülkelerden seçilmektedir.

ETKİNLİK

Demokratik olan ve olmayan ülkelerde kararların nasıl alındığını canlandırmak için sınıf iki gruba ayrılır. Birinci grup, demokratik bir ülkede dış politika konusunda nasıl karar alındığını örnek bir olay ile canlandırır. İkinci grup da demokratik olmayan bir ülkede dış politikada nasıl karar alındığını örnek bir olay ile canlandırır.

İki farklı yönetim şeklinin temel özellikleri maddeler hâlinde tahtaya yazılır. Ortak ve ayrılan özellikler sınıfça belirlenir.

3. Karar Verme Sürecini Etkileyen İç Etkenler

a. Devlet ve Hükümet Yapısı

Dış politikanın belirlenmesinde devletlerin yönetim şekilleri ve yürürlükteki siyasal sistemleri son derece önemlidir. Ülkenin federal, konfederal ya da üniter bir yapıya sahip oluşuna göre dış politika farklılıklar gösterebilir. Öte yandan demokratik ve otoriter rejimlerde de dış politika uygulamaları belirgin bir biçimde farklılaşabilir.

Seçimlere dayalı ve çok partili demokratik sistemlerde devletin örgütlenme biçimi, çıkar grupları, kitle iletişim araçları ile kamuoyunun yönetim süreçlerine katılımına izin verilmesi, dış politikanın oluşumunda etkili olmaktadır (Görsel 4.20). Halka karşı siyasal sorumluluğu olan hükümetler, kamuoyu baskısı nedeniyle dış politika kararlarını belirlerken ulusal çıkarlar ile halkın istekleri arasında bir denge kurmaya çalışırlar.

Demokratik olmayan sistemlerde ise bireysel özgürlükler sınırlıdır ve mutlak itaat esastır. Bu tür sistemler, uluslararası kuruluşlarda yer almak istemezler ve genellikle dışarıya kapalı bir yönetim anlayışına sahiptirler. Ülkenin dış politika dâhil bütün kararları baskıcı bir kişi ya da grup tarafından alınır ve halkın karar alma sürecine katılımı söz konusu değildir.

Görsel 4.20 TBMM Genel Kurulu

b. Bürokrasi

Dış politikaya yönelik icra yetkisi, dış işleri bakanlıklarında olsa da alınan kararların niteliği gereği sadece bakanlık çalışanları değil konuyla ilgili diğer kurum ve kuruluş temsilcileri de süreç içerisinde yer almaktadır.

Askerî ve sivil bürokratlar, karar alma sürecinde karar vericilere topladıkları bilgileri sunarak süreci etkilerler. Dış politikanın genel çerçevesi hükümet tarafından belirlense de bürokrasi içinde yer alan diplomatlar, gündelik ve rutin dış politika konularında kararlar alabilirler. Bu nedenle hükümetler tarafından

“Aktif halk”, dış politikaya ilgi duyan eğitimli insanlardan oluşur. Bu kesim, halk içinde küçük bir azınlığı oluştursa da medyayı ve dış olayları takip eder, yorumlarıyla çevrelerini etkiler. “Aktif halk”, ülkede kamuoyu oluşturma sürecinde, doğrudan veya dolaylı etkili olduğundan, kamuoyu oluşturanlar tarafından önemsenir. Halka ulaşmanın yollarından biri de bu kitle ile iş birliği yapmaktır.

“Kamuoyu oluşturan halk” ise “seçkinler”, “ulusal liderler” veya “kamuoyu eliti” gibi isimlerle anılır. Sınırlı sayıdaki insanlardan oluşmasına rağmen bu kitlenin kamuoyunun oluşturulmasında ve harekete geçirilmesinde önemli rolü bulunmaktadır.

d. Karar Alıcıların Kişilik Özellikleri

Dış politikada karar alıcıların kişilik özellikleri etkili olabilir. Kişisel değer yargılarının ve kişiye özgü unsurların karar verme sürecini etkilemesi her zaman mümkündür. Bu nedenle karar alıcıların konuya ilişkin ilgisi, bilgi düzeyi, sorun çözme yeteneği ve rasyonel karar verebilme becerisi, dış politikanın başarı durumunu belirleyen önemli etkenlerdir.

Dış politikada kararlar, kurumsal yapılar içinde alınsa da alınan kararların, kişilerin özelliklerinden etkilenmeyeceği düşünülemez. Uygulamada karşılaşılan sorunlarda ve kriz dönemlerinde liderin zekâsı, risk alma eğilimi, zamanı iyi kullanması, baskı gruplarına karşı dengeyi koruyabilmesi ve ulusal çıkarları gözetken kararlar verebilmesi onu diğer yöneticilerden ayırt eden çok önemli özellikleridir.

C. DEVLETLERİN DIŞ POLİTİKADA KULLANDIKLARI ARAÇLAR

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

1. Diplomasinin uluslararası ilişkiler açısından önemi sizce neler olabilir?

ANAHTAR SÖZCÜKLER

askerî güç, dış yardım, diplomasi, müzakere, propaganda, savaş

Devletler, dış politikadaki amaçlarına ulaşmak için bazı stratejileri takip eder ve bazı dış politika araçlarından yararlanırlar. Bunlar;

- **Diplomasi**
- **Savaş**
- **Ekonomik yardım ve yaptırımlar**
- **Propaganda**

olmak üzere dört grupta incelenir.

1. Diplomasi

Devletlerin dış ilişkilerinde aldıkları kararları uygulamak için kullandıkları yöntemlerin başında diplomasi gelir. Diplomasi, uluslararası aktörler arasında iletişim kurmak ve birbiriyle bağdaşmayan çıkarların ortak noktasını müzakereler yoluyla bulmaktır. Barışçı ve daha az masraflı olması özelliğiyle uluslararası sorunlarda çok tercih edilen yöntemlerden biridir.

Diplomatik ilişkiler, devleti temsil eden bireyler tarafından gerçekleştirildiğinden bu bireylerin kişisel yetenek ve özellikleri, diplomaside çok önemlidir.

Diplomasi diplomatlar tarafından gerçekleştirilir. Diplomat, ülkesi dışında ülkesinin çıkarlarını ve görevli bulunduğu ülkedeki vatandaşlarının hukukunu korumak ve temsil etmek ile görevlendirilmiş kişidir. Diplomatlar, bireysel değerlendirmeleri doğrultusunda değil hükümetlerin belirlemiş olduğu dış politika hedef ve stratejileri doğrultusunda hareket ederler.

Diplomasi kuralları, karşılıklılık (mütekabiliyet) ilkesine dayanır. Diplomatların hak ve yükümlülükleri karşılıklı olarak eşittir. 1815 ve 1961 tarihli Viyana Kongreleriyle uluslararası hukuk kapsamına alınan bu kuralların başında diplomatın dokunulmazlığı gelir. Diplomatik dokunulmazlıklar kişi, bina, haberleşme ve arşiv dokunulmazlığını kapsar. Öte yandan diplomatlar, atandıkları ülkenin hukuk kurallarından da muafırlar.

Diplomatların atanma işlemleri ülkeden ülkeye değişmektedir. Ancak atama sırasında ilgili ülkeden ağreman (uygundur görüşü) istenmesi yerleşik bir anlayış olarak kabul edilmiştir. Ağreman (egrimen), atanacak görevlinin persona grata (istenen kişi) olduğunu gösteren bir muvafakatnamedir. Yeni atanan diplomatik temsilci, kendi devlet başkanından aldığı bu güven mektubunu gideceği devletin başkanına sunar.

Diplomasiye dair benimsenen bir diğer kural da protokoldür. Diplomatik protokol uluslararası tören, toplantı ya da konferanslar sırasında uyulması gereken kurallar bütünüdür. 1815 Viyana Kongresi'nde belirlenen protokol kurallarına göre bir ülkede görev yapan diplomatik temsilciler üçe ayrılmaktadır: büyükelçiler ve nuncio (nunso) adı verilen papalık temsilcileri, devlet başkanlarının yanına gönderilen orta elçiler ve maslahatgözarlar. Bu sıralama günümüzde de geçerlidir (Görsel 4.22).

Bir diplomat herhangi bir suç işlediğinde ev sahibi ülkenin yapabileceği uygulamalar sınırlıdır; ya diplomatın ülkesinden yargılama izni istenir ya da diplomatın geri çekilmesi talep edilir. Ayrıca ev sahibi ülke yabancı diplomatı persona non grata (persona non grata) istenmeyen kişi ilan edebilir ve ilgili ülkeden diplomatını geri çekmesini isteyebilir. Bu durumda karşı ülkenin, diplomatını geri çekmesi gerekir. Böyle bir gelişme yaşandığında genelde diğer ülke de misillemede bulunmaktadır.

Bir devletin başka bir devletteki en üst düzey diplomatı büyükelçidir (Görsel 4.23). Büyükelçiler büyükelçiliğe bağlı bütün birimlerin amiridir. Başlıca görevleri, ülkesini her konuda temsil etmek, elçiliğin bütün harcamalarını, konsolos ve ataşeler tarafından yazılan haftalık raporları onaylamaktır.

Konsoloslar ise görev yaptıkları ülkelerde bulunan vatandaşlarının hak ve çıkarlarını korumaya yönelik çalışmalar yapan memurlardır. Konsolosların, devleti siyasi temsil anlamında yetkileri yoktur; konsolosluğun hangi şehirlerde açılacağına, hangi şartlarda görev yapacağına ülkeler anlaşarak karar verir. İki tür konsolos vardır. Birincisi meslekten konsolos olanlar (devletin resmî memuru), ikincisi fahri konsoloslardır. Bir fahri konsolosun, temsil ettiği ülkenin vatandaşı olma zorunluluğu yoktur.

Diplomatların ülkelerini temsil etmede başlıca görevleri şunlardır:

- Görevli oldukları ülkelerde yaşayan vatandaşlarının hak ve çıkarlarını koruma
- Sembolik temsil
- Bilgi toplama
- Diplomatik mesaj iletme,
- Dış politika oluşumunda karar alıcılara yardımcı olma

Diplomaside ülkeler arasındaki iletişimin en klasik yöntemi görüşmelerdir. Görüşmeler ikili, çok taraflı, kamuoyuna açık veya kapalı, gizli, üst veya alt düzeyde yapılır. Bazı görüşmeler "iyi niyet" girişimleri olarak tanımlanan görüş alışverişinde bulunmak veya birbirlerine danışma biçimindedir.

Diplomatlar çoğu zaman baskıcı yöntemler kullanmadan karşılıklı yarar sağlama amacıyla önerilerini kabul ettirmeye ve ortak bir paydaya ulaşmaya çalışırlar. Ancak bazı durumlarda müzakerelerde baskı unsurları da kullanılabilir.

Görsel 4.22 Diplomatik görüşmeler

ETKİNLİK

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığında diplomat olarak görev almak için gereken şartlar nelerdir? Araştırınız.

Aklınızda Bulunsun

Bir ülkede görevli diplomatların hepsine birden corp diplomatique (kordiplomatik) denmektedir. Bir ülkede en uzun süre ikamet eden diplomata "doyen" veya "duayen" denmekte ve bu kişiler diplomatik protokolda en önde yer almaktadır.

Diplomasinin zamanla pek çok farklı biçimi ortaya çıkmıştır. Diploması, görüşmelere katılan devlet sayısına göre ikili ve çok taraflı şeklinde sınıflandırılabilir. Çok taraflı diploması üç ya da daha fazla sayıda devletin bir araya gelerek aralarındaki sorunları müzakereler yoluyla çözme girişimlerine verilen isim olup konferans diploması, parlamenter diploması, hükümetler arası örgütler gibi farklı biçimlerde gerçekleşmektedir. Konferans diploması büyük güçler ile çatışmanın tarafı olan devletlerin, bir araya geldiği toplantılardır. Bu tür toplantılara verilebilecek en iyi örnek, 1648 Vestfalya Kongresi'dir. Bu tarihten sonra sıklıkla rastlanan konferans diploması özellikle uluslararası kriz dönemlerinde ya da savaş sonrası dönemlerde görülmektedir. Ancak konferans diploması zamanla önemini yitirmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde geçici konferans diploması yerine kalıcı çok taraflı diploması girişimleri de önem kazanmıştır. Kalıcı çok taraflı diploması, devletlerin düzenli olarak bir araya geldikleri uluslararası toplantılardır ve bunlara "uluslararası hükümetler arası örgüt" adı verilmektedir.

Görsel 4.23 Holbein'in (Holbeyn) "Elçiler" tablosu, 1533

Günümüzde yaygınlaşan bir diploması tekniği de mekik diplomasıdır. Ara buluculuk adıyla da anılan mekik diplomasısında ülkeler arasındaki sorunları çözmek için ara bulucu bir ülke veya uluslararası bir kuruluş iki ülkeyle görüşmeler yaparak aralarında âdeta mekik dokumakta ve soruna çözüm bulmaya çalışmaktadır. Mekik diplomasısında ara buluculuğun başarılı olabilmesi için bu rolü oynayacak aktörün çatışmanın tarafları olan aktörlerce saygı görmesi ve tarafsız kabul edilmesi önemlidir. Özellikle Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği, uluslararası toplum tarafından saygı gören bir aktör olması sebebiyle sık sık ara bulucu rolünü üstlenmektedir (Görsel 4.24).

Günümüzde iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte zirve diploması ya da telefon diploması adı verilen diploması türleri de ortaya çıkmıştır. Zirve diploması devlet başkanı, başbakan ya da dışişleri bakanı gibi devletlerin üst düzey yöneticilerini bir araya getiren diploması etkinliğidir. Görüşülen sorunla ilgili en yetkili kişileri bir araya getirmesi ve sonuca daha erken ulaşmayı sağlaması, en önemli avantajıdır. Hem zirve diplomasısında hem de telefon diplomasısında taraflar, sorunları birbirleriyle doğrudan iletişim kurarak çözmeye çalışmaktadırlar.

Görsel 4.24 Diplomatik bir toplantıdan görüntü.

Aklınızda Bulunsun

Nota: Bir ülkenin sorun yaşadığı bir ülkeye (hedef ülke) taleplerini diplomatik temsilciler yoluyla ilettiği resmî belgedir. Nota, hedef ülkeye bir devlet tarafından verilebildiği gibi birkaç devlet tarafından ortak olarak da verilebilir.

Ultimatom: Bir çatışmanın taraflarından birinin diğerine ilettiği ve mutlaka yerine getirilmesini istediği taleplerinin belirtildiği diplomatik mesaj biçimidir. Ultimatom, savaş öncesi söylenen son söz niteliğindedir. Hedef devlete, ultimatom taleplerini yerine getirmemesinin ağır sonuçları olacağı açıkça belirtilir.

2. Savaş

İki ya da daha çok devletin silahlı kuvvetleri arasında gerçekleşen mücadele olarak tanımlanan savaş, önemli dış politika araçlarından biridir. Savaş, devletlerin birbirlerine fiziksel güç ve şiddet uygulaması olup sorunların çözümünde zaman zaman başvurulan bir yöntem olagelmıştır.

Her savaş kendine özgüdür. Savaşların ortak özelliği, devletler tarafından gerçekleştirilmesi ve ülke sınırlarını aşan örgütlü şiddet unsuru içermesidir (Görsel 4.25).

Görsel 4.25 Kamboçya'da savaşın acı yüzü

Sosyal bilimciler, savaşların ortaya çıkış nedenlerini, uluslararası sistemden kaynaklanan nedenlerle devletlerin ve liderlerin niteliklerini ilgilendiren nedenler olarak ikiye ayırmaktadırlar.

Bunlardan ilkinine göre devletlerin birbirlerine şiddet uygulamalarını engelleyecek ya da saldırıyı cezalandıracak devletler üstü bir otorite bulunmaması, uluslararası sistemde kargaşalar çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla devletler, herhangi bir uluslararası sorunu savaşla çözmek istediklerinde bir engellemeyle karşılaşmamaktadırlar. Öte yandan dünya üzerindeki kaynaklar, ülkeler arasında dengeli bir dağılım göstermemektedir. Bu da belirli kaynaklara ihtiyaç duyan devletlerin söz konusu kaynağa sahip olan devletlere saldırımları olasılığını güçlendirmektedir.

Nedenlerden ikincisi, devletlerin yönetim özellikleri ya da liderleri ile ilgilidir. Buna göre bazı devletler sorunlarını şiddet yoluyla çözmeye eğilimindedir. Ordularının gücüne güvenerek yayılmacı politikalar izleyen devletler, geçmişte pek çok savaşın yaşanmasına neden olmuşlardır. Ayrıca baskıcı yönetimler ve liderler, savaşların çıkmasına neden olabilmektedir (Görsel 4.26).

Görsel 4.26 Almanya'nın Dresden şehri, 1945

Bilgi Kutusu

II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze;

- Savaştan etkilenen insan sayısı artmıştır.
- Savaşlar, daha çok Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde görülmektedir.
- Ölümler daha çok sivillerde olmaktadır. XX. yüzyılda savaşlarda %90 sivil kayıp vardır. Sivil kayıpların artmasının nedenlerinden birisi de savaşların çoğunun iç savaş olmasıdır.

Şükrü Hatun, Savaş ve Çocuklar, s.23-33'ten özetlenmiştir.

Devletler, savaşlarda uyulması gereken kuralları düzenlemişlerdir. Uluslararası hukukun bir alt dalı olan savaş hukuku, savaşın resmen ilanından bitirilmesine kadar olan süreçte tarafların uyması gereken hukuki kuralları ortaya koymaktadır. Savaşan devletler sivil halkın can ve mal güvenliğine saygı göstermekle ve savaş esirlerine insanca davranmakla yükümlüdür. Devletlerin gönüllü olarak uydukları bu kuralların bağlayıcı özelliği son derece sınırlıdır. Savaş sırasında uluslararası hukuka aykırı davranan devletin savaş sonrasında tazminat vermesi durumuna sık rastlansa da savaş suçlularının yargılanarak cezalandırılması nadir görülen bir durumdur.

Savaşları, imkânların kullanımı bakımından "sınırsız savaşlar (topyekûn savaş)" ve "sınırlı savaşlar" olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Sınırsız savaşlar, bir devletin bütün imkânlarını seferber ederek katıldığı savaş türüdür. Örnek olarak I. ve II. Dünya savaşları veya İstiklal savaşı verilebilir. Sınırlı savaş ise silahlı çatışmaların yer, zaman ve silah bakımından sınırlılığını ifade eden bir kavramdır. Eski çağlarda ulaşım araçlarının hızları ve sayıları sınırlıydı. Silahların tahrip gücü de düşüktü. Bu nedenlerle savaşlar sınırlı bir özellik gösteriyordu. Günümüzde ise savaşların sınırlı olmasının nedeni ekonomik, kültürel ve sosyal ilişkilerin karşılıklı gelişmesi ve tahrip gücü yüksek silahların caydırıcı rolüdür.

Savaşlar, yayıldıkları alan bakımından "genel savaşlar" ve "bölgesel savaşlar" diye ikiye ayrılır. Genel savaşlar, dünyanın geniş bir bölümünü ya da tümünü kapsayan savaşlardır. I. ve II. Dünya savaşları buna örnektir. Bölgesel savaşlar ise belli bir bölge ya da yörede yapılan savaşlardır. 1948 Arap-İsrail Savaşı buna örnek verilebilir.

Tarih boyunca tahrip gücü yüksek silahların üretilmesi, devletlerin önemli önceliklerinden biri olmuştur. XX. yüzyılda silah sanayiinde yaşanan gelişmelerle kitle imha silahları üretilmeye başlanmış ve bunlar giderek yaygınlaşmıştır. Kitle imha silahları arasında nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlar önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca yeni tip silahların dışında kalan geleneksel silahlara (top, tank, uçaksavar, vb.) konvansiyonel silahlar adı verilmektedir.

SAVAŞLARIN BAZI ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN SINIFLANDIRILMASI

İMKÂNLARIN KULLANIMI BAKIMINDAN	ŞİDDET DERECELERİ BAKIMINDAN	YAYILDIKLARI ALAN BAKIMINDAN
Sınırsız savaş	Soğuk Savaş	Genel savaş
Sınırlı savaş	Savaş benzeri	Bölgesel savaş
	Sınırlı çatışma	
	Topyekûn savaş	

Tablo 4.1

Aklınızda Bulunsun

Soğuk Savaş: II. Dünya Savaşı sonrasında 1990 yılına kadar süren “Batı” ile “Doğu” arasındaki siyasi ve ideolojik çekişmeyi ifade eden bir kavram olup ABD ve SSCB liderliğindeki kapitalist ve sosyalist kamp arasındaki sürekli gerginlik ve sınırlı çatışma biçimini ifade eder. Soğuk Savaş terimi, ilk kez 1947 yılında ABD’li Bernard Baruch (Bernard Baruc) tarafından kullanılmıştır.

Savaş benzeri: Çoğu kez silahlı çatışmaya varmayan, çeşitli ulusal ve uluslararası bunalımları anlatmak için kullanılır.

ETKİNLİK

Atatürk’ün “Yurtta sulh, cihanda sulh” özdeyişini, ülke ve dünya barışı açısından değerlendiriniz.

3. Ekonomik Yardım ve Yaptırımlar

Ülkeler, ihtiyaçlarının hepsini kendi başlarına karşılayamazlar. Bazı ülkeler ihtiyacı olan gıda maddelerinin bir kısmını üretebilmekte, bazıları ham madde veya enerjisini dışarıdan almakta, bazıları da sanayi mallarına ve teknoloji ürünlerine ihtiyaç duymaktadır. Ülkeler arasında her geçen gün ekonomik ilişkiler artmakta olup karşılıklı ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkiler ile birbirine bağımlılık süreci, bir ölçüde savaş riskini azaltmakta ve dolaylı olarak da güvenliği artırmaktadır.

Uluslararası ticareti hızlandıran gelişmelerden biri 1991 yılında SSCB’nin parçalanması süreci sonunda Doğu Bloku’nun dağılması olmuştur. Bununla beraber kapalı ekonomiler rekabete açılmış, ticari ve ekonomik ilişkiler gelişmiştir. Bu ülkelerde daha önce ekonomi tamamen merkezî hükûmetin elinde iken 1991 yılından itibaren serbest piyasa ekonomisine geçiş ile dünya ekonomisi yeni bir hareketlilik kazanmıştır. Herhangi bir sorunu askerî yöntemlerle çözmenin maliyeti yüksek olduğundan, günümüz dünyasında özellikle gelişmiş ülkeler, iktisadi yardım ve yaptırım gibi yöntemlere ağırlık vermiştir. Dış politika araçları arasında ekonomik yöntemlerin ağırlığı gittikçe artmıştır. İktisadi yöntemler, dış yardım ve ekonomik yaptırımlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Dış yardımlar, bir uluslararası aktörden diğerine yapılan mal, hizmet ya da sermaye aktarımı olarak tanımlanabilir. Yardımı yapan aktörler genellikle ekonomileri gelişmiş olan ülkeler ya da bu ülkelerin üyesi oldukları hükûmetler arası uluslararası örgütlerdir ve bağışçı adıyla anılır. Yardımı alan aktörler ise savaştan yeni çıkmış, ekonomileri zarar görmüş ya da gelişmekte olan ülkelerdir.

Dış yardım, yapan aktöre göre ikiye; yardımın niteliğine göre ise dörde ayrılır. Dış yardım, bağışçı bir ülke tarafından yapılıyorsa “iki taraflı dış yardım”; uluslararası örgüt tarafından yapılıyorsa “çok taraflı dış yardım” adını alır. Mal, hizmet ya da sermaye şeklinde olabilen dış yardımlar genellikle dört bölümde incelenmektedir.

Askerî Yardımlar: Silah, teknolojik destek, askerî personelin eğitimi şeklinde olabilmektedir. Çok eski yardım türlerindedir. Geçmiş yüzyılda Fransa ve İngiltere tarafından müttefiklerini güçlendirmek için uygulanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası ABD ile SSCB yine müttefiklerini güçlendirmek ve kendi güvenliklerini sağlama almak için askerî yardımlarda bulunmuştur. Bazen ittifak dışındaki bağlantısız ülkelere de siyasi çıkarlar için yardımlar yapılmıştır. Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin prestijlerini yükseltmek için bu ülkelere modern silahlar ve savaş uçakları verirler. Bu silahlara sahip olan ülkeler de modern bir askerî güce kavuştuklarına inanırlar. Bu yardımların kontrolü, gelişmiş ülkeler için kolay olmaktadır.

Hibeler ve Krediler: Kalkınma kredisi olarak da bilinen hibe ve krediler, ekonomik yardımların içinde en önemli paya sahiptir. Ayrıca hibe (bağış) şeklinde yapılan yardımlar da vardır. Hibelerin geri ödenmesi söz konusu değildir. Bu tür yardımların uluslararası alandaki payı oldukça düşüktür.

Aklınızda Bulunsun

Bir ülkenin ikili ilişkilerindeki bağımlılığı ve pazarlık gücü, sattığı mal çeşitlerinin ve alıcı ülke sayısının fazlalığı ile doğru orantılıdır. Gelişmiş ülkeler, çok ve çeşitli mal üretilen birçok ülkeye satabildiklerinden pazarlık yapabilme ve bağımsız hareket edebilme gücüne sahiptirler.

Gelişmekte olan ülkelerde, alınan dış sermayenin ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etki yapabilmesi için alınan kredinin üretim ve istihdamı artırıcı yönde kullanılması gerekmektedir.

Teknik Yardımlar: Genellikle bilgi paylaşımı ve teknoloji transferi şeklinde gerçekleşir. Az gelişmiş ülkelerin elemanlarının eğitimi ve projelere danışmanlık hizmeti gibi konularda olup maliyeti düşüktür. Bu yardımlar ayrıca BM çatısı altında bulunan çeşitli uzmanlık kuruluşları tarafından tarım, eğitim, halk sağlığı gibi konularda verilmektedir.

İnsani Yardımlar: Dış yardımlar içinde en az yer tutan yardım türüdür ve siyasi amaç taşımaz. Genellikle hibe şeklinde verilir. Bu yardımlar daha çok deprem, sel, açlık, kuraklık ve salgın hastalık gibi durumlarda yapılır.

Dış yardımda bulunan ülkeler yardımları belirli amaçlar için vermekte, dış yardım alan ülkeler de bu yardımı bazen sınırlı da olsa belirli amaçlar için kullanmaktadır.

Yardımda bulunan ülkelerin amaçları incelendiğinde şunlar göze çarpmaktadır:

- İnsani yükümlülükleri yerine getirme
- Ekonomik kazanç beklentisi
- Ulusal güvenliğini sağlama alma
- Saygınlığı artırma
- Yardım alan ülkede siyasi istikrar sağlama
- Yardım alan ülkenin iç ve dış politikasını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme
- İttifak üyesi olmayan bir ülkeyi kendine yaklaştırma

Devletler arası yardımlar ile bazen yukarıdaki amaçların birden fazlası aynı anda gerçekleşebilmektedir. Yardım programları konusunda ülkelerin bakış ve beklentileri farklı olabilmektedir.

Ülkeler dış yardımları, şu amaçlar için almaktadır:

- Kalkınma projelerini gerçekleştirmek
- Dış borç geri ödemelerinde zorlanmamak
- İç istikrarlarını sağlamak
- Silahlı kuvvetlerini modernize etmek
- Ulusal dış güvenliklerini sağlamak

Ülkeler daha çok kalkınma projeleri için dış yardım almaktadır. Ancak yerli sermaye ve yetişmiş elemanlar yeterli değilse bu yardımlar pek yararlı olmamaktadır. Japonya, Tayvan gibi çok az ülke bundan yarar sağlamıştır.

Günümüzde az gelişmiş ülkeler, ihtiyaçları olan kredi veya yardımları alabilmek için gelişmiş ülkelere ya da uluslararası kuruluşlara (IMF veya Dünya Bankası gibi) başvurmaktadır. Bu da ülkeleri tek taraflı bağımlılığa götürmektedir. Bu bağımlılık, kredi veren ya da yardımda bulunan ülkelere, bu ilişkiyi başka amaçlara yönlendirme imkânı sunmaktadır.

Sovyetler Birliği; Asya, Afrika ve Latin Amerika'da birçok ülkeye siyasi amaçlı ekonomik yardımlar yapmış, ayrıca Mısır'da Nil üzerindeki Assuan Barajı'nın yapımına destek olmuştur (Görsel 4.27). Çin daha çok Asya ve Afrika ülkelerine yardımda bulunmuş, Balkanlarda Arnavutluk ile ilgilenmiş, sınır kom-

Görsel 4.27 Dünyanın büyük barajlarından olan Mısır'daki Assuan (Asvan) Barajı 1970 yılında Nil Nehri üzerinde yapılmıştır.

şusu Hindistan'a karşı Pakistan'ı desteklemiştir. Bunların yanında bazı Batılı ülkelerin eski sömürgeleri olan ülkelerle daha çok ilgilendikleri ve bu ülkelere ekonomik yardımlarda buldukları görülmektedir.

Dış yardımlar, yardımda bulunan ülkelere genellikle saygınlık kazandırmakta ve o ülkelere karşı ilgiyi artırmaktadır. Gelişmiş ülkeler hedef ülkelere bazen kısa, bazen uzun vadeli ekonomik yardım programları uyguluyorlar. ABD 1941 yılından sonra Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'nı, 1947'de Marshall Yardımları'nı uygulamaya koymuş; Sovyetler Birliği, doğrudan yardım yerine kalkınma ve proje yardımlarına ağırlık vermiştir.

1960 sonrası baş gösteren ekonomik krizler, yardım alan ülke sayısını artırmış ve gelişmiş ülkeler, tek taraflı yardımlardan amaçladıkları sonuçları yeterince alamamışlardır. Dış yardım alan ülkeler de tek taraflı bağımlılığa sıcak bakmadıklarından, çok taraflı yardım yapan kuruluşlar, ön plana çıkmışlardır. Bu kuruluşların başında BM (Birleşmiş Milletler), AB (Avrupa Birliği), IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Asya Kalkınma Bankası gelmektedir.

Uluslararası aktörler, iktisadi yöntemleri hedef ülkeleri cezalandırma için de kullanabilirler. Bunlara ekonomik yaptırımlar adı verilmektedir. Ekonomik yaptırımlar iki grupta incelenebilir.

Birinci grup yaptırımlar; gümrük tarifeleri, kotalar, aşırı fiyat artırma, aşırı fiyat düşürme gibi pasif ama uyarıcı nitelikli yaptırımlardır. Gelişmiş ülkeler, ihracat ya da ithalatta diğer ülkelere karşı bazı malların gümrük tarifelerinde değişiklik yapabilmekte, belli mallara kota uygulayabildikleri gibi fiyatlar üzerinde de istedikleri yönde ayar yapabilmektedirler. Bazen de bir gelişmiş ülke, ihracat yaptığı ülkeye şartlı satış yapmaktadır.

İkinci grup yaptırımlar; siyasal niteliğin ağır bastığı daha aktif bir yaptırım aşaması olan kara listeye alma, boykot ve ambargo gibi uygulamalarla hedef ülkeyi ekonomik abluka altına alan yaptırımlardır. Gelişmiş ülkeler bu tür yaptırımlarla hedef ülkede bir siyasal davranış değişikliği gerçekleştirmeye çalışır.

Ambargo: Ekonomik yaptırım tekniklerinden en sık kullanılanı ambargodur. Ambargo yaptırımı uygulayan aktörün kendi ürettiği mal ve hizmetlerden hedef ülkeyi mahrum bırakması anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle ambargo, bu yöntemi uygulayan uluslararası aktörün, hedef ülkeyi, ihtiyacı olan ve almak istediği mal ve hizmetleri satmayarak cezalandırmasıdır.

Boykot: Bir ülkenin diğer bir ülkeden aldığı bazı mallara, hizmetlere ya da bunların hepsine kapılarını kapatmasıdır. 1931'de Çin, Mançurya'nın Japonya tarafından işgali üzerine bu ülke mallarına; Arap ülkeleri ise Filistin topraklarını işgali nedeniyle İsrail mallarına karşı boykot uygulamıştır.

Kara Listeye Alma: Bir devletin ekonomik ilişkiye girmeyeceği kişi ve kuruluşların listesini açıklaması durumudur. Hedef ülkenin ticari olarak yalnızlaştırılması amaçlanan bu yöntemde ambargo uygulayan bir ülke hedef ülke ile ticaret yapan üçüncü ülkelerin firmalarını kara listeye alarak kendi pazarında faaliyet göstermelerini engeller.

Gümrük vergisi miktarı anlamına gelen tarifeler ile başka ülkelerin firmalarının ne miktarda satış yapabileceklerini belirten kotalar da uluslararası ilişkilerde sıklıkla kullanılan tekniklerdir. Uluslararası aktörler, dış yardımda bulunmak istedikleri ülkelere kendi pazarlarına gelecek ithalata uygulayacakları tarifeleri azaltırlarken kotaları artırır. Eğer ekonomik yaptırım uygulanacaksa ithalata uygulanan vergiler artırılır ya da kotalar azaltılır.

4. Propaganda

Devletlerin dış politikada kullandıkları araçlardan biri de propagandadır. Bir devletin bakış açısını, ideolojisini ya da davranışını başka ülkelere benimsetme amacıyla bilinçli olarak seçilmiş bilgi ve olguları kitle iletişim araçlarını kullanarak düzenli bir biçimde kendi sınırları dışında yayma çabasına uluslararası propaganda adı verilmektedir. Daha geniş anlamıyla "Bir milletin veya onun bir grubunun akıl, duygu ve faaliyetlerini önceden tasarlanmış hedefler doğrultusunda sistematik bir şekilde etkilemeye yönelik bir çalışmadır." Propaganda yapmaktaki amaç, sempati kazanarak istenen eylemin gerçekleşmesini sağlamaktır (Görsel 4.28, 4.30).

Propaganda, II. Dünya Savaşı sonrası, diplomasi kadar önem kazanmış ve Soğuk Savaş yıllarının vazgeçilmez bir parçası hâline gelmiştir. ABD ve Sovyetler Birliği, müttefiklerini kaybetmemek, yeni müttefikler kazanmak için blok dışındaki ülkeleri etkilemeye çalışmışlardır (Görsel 4.29). Gelişmiş ülkeler propagandaya daha çok kaynak aktarabilirken diğer ülkeler bu rekabette geri kalmışlardır. İletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeyle birlikte propaganda faaliyetleri, doğrudan propaganda yerine dolaylı propaganda şekline dönüşmüştür (Görsel 4.31).

Uluslararası propagandayı diğer iletişim faaliyetlerinden ayıran en önemli özellik, propaganda yapıcısının sözel ya da görsel simgeleri kullanarak hedef ülkenin halkını etkilemeye çalışmasıdır. Uluslara-

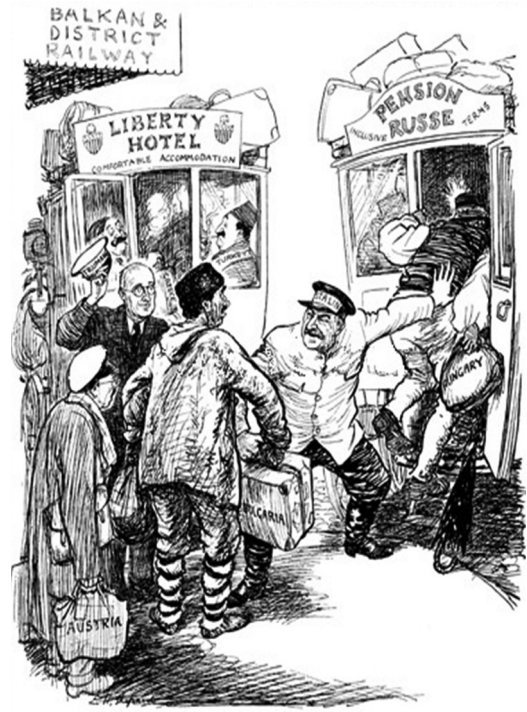
rası propaganda faaliyetleri açık ve doğrudan yapılabileceği gibi gizli ve dolaylı bir biçimde de yapılabilir.

Devletlerin dış politika amaçlarını gerçekleştirmede propaganda tek başına etkili olamaz. Bu aracın diplomatik, askerî ve iktisadi dış politika araçlarıyla desteklenmesi gerekmektedir.

Görsel 4.28

I. Dünya Savaşı sırasında İttifak Devletleri tarafından kullanılan propaganda afişi

Görsel 4.29

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD ve Sovyetler Birliği'nin Avrupa devletlerini kendi saflarına çekmek amaçlı propaganda afişi

Görsel 4.30

Millî Mücadele yıllarına ait propaganda afişi

Görsel 4.31

ABD'nin orduya çağrı propaganda afişi

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME**A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.**

1. Ülkelerin uluslararası ilişkilerde birbirlerine bağımlı olmalarının nedenlerini açıklayınız.
2. Devletlerin dış politikada kullandıkları araçlar nelerdir?
3. Diplomatik temsilcilerin başlıca görevleri nelerdir?
4. ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrası yoksul Afrika ülkelerine değil de İspanya, Yunanistan, Türkiye, Malta, Güney Kore gibi ülkelere dış yardım yapması nasıl açıklanabilir?
5. Bir ülkenin denize kıyısı olmasının ne gibi olumlu sonuçları olabilir? Örnekler veriniz.

B. Aşağıdaki ifadelerin başına, doğru ise D, yanlış ise Y harfi koyunuz.

1. () Ülkelerin dış politikalarındaki birinci amaç, kendi varlıklarını korumaktır.
2. () Bir ülkenin tam bağımsız ve refah içinde olabilmesi için sınırların kapatılması gerekir.
3. () Sanat ve sanatçılara değer vermek, ülkelerin saygınlığını artırır.
4. () Refah seviyesi yüksek ülkelerin güvenlik kaygısı yoktur.
5. () Fahri konsolosların mutlaka o ülkenin vatandaşı olmaları gerekir.
6. () Propaganda, savaş dâhil her alanda ve her zaman yapılabilecek bir faaliyettir.
7. () Demokratik olmayan ülkelere kamuoyu etkisi fazladır.

C. Aşağıdaki tabloda yer alan kavramlardan her biri, aşağıdaki boşluklara yazılan açıklamalardan birine karşılık gelmektedir.

Pasif halk	Propaganda	Coğrafi konum	Agreman
Boykot	Monarşi	Ambargo	Kordiplomatik

Bu doğrultuda, aşağıdaki boşlukları doldurarak yukarıdaki kavramlarla eşleştiriniz.

1. Diplomatların atanma işlemlerinde ilgili ülkeden istenmesi yerleşik bir anlayış olarak kabul edilmiştir.
2. Diplomaside, bir ülkede bulunan diplomatik temsilcilerin hepsine birden adı verilmektedir.
3. Bir milletin veya onun bir grubunun akıl, duygu ve faaliyetlerini önceden tasarlanmış hedefler doğrultusunda sistematik bir şekilde etkilene şekline denir.
4. 1980'de ABD, Sovyetler Birliği'ne tahıl satışını yasaklamıştır. Dış ticarete ilişkin yaptırımlardan biri olan bu uygulamaya denir.
5. Siyasi otoritenin miras yoluyla geldiği ve bütün yetkilerin bir kişide toplandığı devlet düzeni veya rejime denir.
6. Bir ülkenin dünya üzerinde nerede bulunduğunu açıklamaya denir.
7. Kamuoyu odakları içinde dış politika ile ilginin en az olduğu kesime denir.
8. Bir ülkenin diğer bir ülkeden aldığı bazı mallara, hizmetlere ya da bunların tamamına kapılarını kapatması durumuna denir.

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. Aşağıdakilerden hangisi, dış politika amaçlarından biri değildir?
A) Saygınlık
B) Refah
C) Adalet
D) Güvenlik
E) Özerklik

2. **Aşağıdakilerden hangisi, bir ülkenin saygınlığını artıracak bir faaliyet olamaz?**
- A) Bilimsel faaliyetlere ağırlık vermek
B) Sportif başarılar elde etmek
C) Sağlıkla ilgili yeni buluşlar yapmak
D) İnsan haklarına saygılı olmak
E) Sorunlarını askerî güç kullanarak çözmek
3. Uluslararası ilişkilerde diplomasinin zorlandığı durumlarda bazı ekonomik yaptırımlar gündeme gelmektedir. **Aşağıda verilenlerden hangisi, bu yaptırım şekillerinden biri değildir?**
- A) Ambargo
B) Boykot
C) Diplomatik ilişkilerin kesilmesi
D) Kota uygulaması
E) Abluka
4. Diplomatların görev yaptıkları ülkelerde birtakım ayrıcalıkları vardır. **Aşağıdakilerden hangisi, bir diplomat için bu ayrıcalıklardan sayılmaz?**
- A) Ticari faaliyet serbestliği
B) Kişi dokunulmazlığı
C) Haberleşme dokunulmazlığı
D) Yargı muaflığı
E) Seyahat serbestliği
5. Kamuoyu tepkisi, karar vericilerin hareket kabiliyetini genellikle sınırlandırır. Bu durum, bazen dış ülkelere karşı avantajlar da sağlar. **Aşağıdakilerden hangisi, karar vericilerin bu avantajını ifade eden bir sözdür?**
- A) Ekonomik olarak zararlı çıkarız.
B) Bu konuda halkımı ikna edemem.
C) Gücümüz buna yetmez.
D) Haklı olduğumuz konuda taviz veremeyiz.
E) Bu konu bizim kırmızı çizgimizdir.
6. **NATO'nun kuruluşuna karşı Sovyet Rusya ve Doğu Bloku ülkeleri hangi grubu oluşturmuştur?**
- A) Birleşmiş Milletler
B) Varşova Paktı
C) Bağlantısızlar Hareketi
D) CENTO
E) Bağdat Paktı
7. **Aşağıdakilerden hangisi Marshall yardım planının ABD tarafından uygulamaya konulmasının temel nedenidir?**
- A) Avrupa ülkelerinin Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmasını engellemek
B) Amerikan ürünlerine gerekli pazarları sağlamak
C) Avrupa ülkelerinin ekonomilerine etki etmek
D) Dünya barışının korunmasına katkıda bulunmak
E) Ülkeler arasındaki gelir dağılımını dengelemek
8. **ABD öncülüğünde Batı Bloku'nun askeri kanadı olarak kurulan oluşum aşağıdakilerden hangisidir?**
- A) FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü)
B) SEATO (Güneydoğu Asya Ülkeleri İş Birliği Teşkilatı)
C) OAU (Afrika Birliği Örgütü)
D) İKÖ (İslam Konferansı Örgütü)
E) NATO (Kuzey Atlantik Paktı)

Görsel 5.1

Görsel 5.2

Görsel 5.3

KONULAR :**ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN TEMEL ÖZELLİKLERİ VE TÜRLERİ****A. HÜKÛMETLER ARASI ULUSLARARASI ÖRGÜTLER****B. HÜKÛMET DIŞI ULUSLARARASI ÖRGÜTLER (SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ)****BU ÜNİTE SONUNDA AŞAĞIDAKİLERİ YAPABİLİRSİNİZ:**

1. Uluslararası örgütlerin önemini, temel özelliklerini ve türlerini açıklayabilirsiniz.
2. Hükûmetler arası uluslararası örgütlerin uluslararası ilişkiler açısından önemini açıklayabilirsiniz.
3. Sivil toplum örgütlerinin uluslararası ilişkiler açısından önemini açıklayabilirsiniz.

ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN TEMEL ÖZELLİKLERİ VE TÜRLERİ

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

1. Üye sayısı elliden fazla olan uluslararası örgütlere örnekler veriniz.
2. Bildiğiniz sivil toplum örgütlerine örnekler veriniz.

I. ve II. Dünya savaşlarında milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi, yüz binlerce insanın sakat kalması ve yaşam koşullarının zorlaşması sorunların çözümünde savaşların çare olmadığını düşünen aktörlerin sayısının artmasına neden olmuştur. Bu koşullar altında sorunları iş birliği ile çözmeyi hedefleyen devlet dışı aktörler, ön plana çıkmaya başlamıştır. Devlet dışı aktörlerden üyeliği, faaliyetleri ve kapsamı uluslararası olan örgütlenmeler, özellikle 1950'li yıllardan itibaren önem kazanmıştır. Bu örgütlenmeler, hükümetler arası uluslararası örgütler ve uluslararası hükümet dışı örgütler olmak üzere ikiye ayrılır.

A. HÜKÜMETLER ARASI ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

ANAHTAR SÖZCÜKLER

AB, adaylık, AET, AGİK, AGİT, AİHM, AİHS, AKKA, APEC, BM, Cemiyeti Akvam, DTÖ, Dünya Bankası, FAO, GATT, gözlemci statüsü, ILO, IMF, İKÖ, KEİ, NATO, OECD, OPEC, oy birliği, oy çokluğu, Varşova Paktı, WHO, uluslararası örgüt, UNDP, UNEP, UNESCO, UNHCR, UNICEF, üyelik

Uluslararası örgütler en az iki veya daha fazla devletin bir araya gelerek yaptıkları antlaşma ile kurulur ve üyeleri yalnızca devletler ya da diğer uluslararası örgütler olabilir. Bu örgütlerin faaliyet alanları, yapısı, karar ve yürütme organları, işleyiş biçimleri söz konusu antlaşma ile belirlenir. Uluslararası örgütlerin ortaya çıkış amaçları arasında güvenlik, askerî, ekonomik, siyasi ve kültürel nedenler yer almaktadır. Devletler tarafından kuruldukları için amaçları, yetkileri ve mali kaynakları kurucu devletler tarafından belirlenir.

Hükümetler arası uluslararası örgütlerin II. Dünya Savaşı'ndan sonra etkileri daha da artmıştır. Bunun en önemli sebebi siyasi, askerî ve ekonomik alanda devletlerin karşılaştığı sorunların barışçıl yollarla çözülmek istenmesidir. Soğuk Savaş sonrasında uluslararası örgütler uluslararası ilişkileri şekillendiren temel aktörler arasında yer almaya devam etmiştir. Özellikle küreselleşme süreciyle birlikte uluslararası örgütlenmelerin etki alanları genişlemiştir. Bu süreç içinde üç ayrı gelişme ortaya çıkmıştır:

- Devletler arasındaki uyum ve iş birliği artmıştır.
- Devletler, bu örgütlerdeki etkinliklerini artırmıştır.
- Bu örgütler, birer uluslararası aktör olarak uluslararası sistemde etkinliklerini artırmışlardır.

Modern devletler, artan ve çeşitlenen gereksinimlerini tek başlarına karşılayamamaktadır. Bu nedenle devletlerin ya da toplumların çeşitli gereksinimleri doğrultusunda örgütlenmeler ortaya çıkmıştır.

Devletler, uluslararası örgütleri kurarlarken gönüllü olarak bazı haklarını bu örgütlere devrederler. Ancak kurulan uluslararası örgütün görev tanımı ve finansmanı yine bu üye devletlerin denetimindedir.

Hükümetler arası ve hükümetler dışı (Sivil toplum örgütleri) olarak sınıflandırılan uluslararası örgütler, amaçlarına yönelik askerî, siyasi, sosyal ve ekonomik örgütler olmak üzere gruplandırılmaktadır (Tablo 5.1). Ayrıca uluslararası hukuk çerçevesinde kapsadıkları ülkeler, işlevleri, organizasyon yapıları ve üyelik şartları gibi özellikleri dikkate alınarak çeşitli ölçütlere göre de sınıflandırılmaktadır. Bunlardan biri coğrafi kriter esas alınarak yapılan sınıflandırmada hükümetler arası uluslararası örgütler (Global örgütler, evrensel örgütler ve bölgesel örgütler), diğeri ise örgütün amacı ve fonksiyonları (tek amaçlı örgütler ve çok amaçlı örgütler) esas alınarak yapılan sınıflandırmadır.

Aklınızda Bulunsun

Avrupa'da uyum ve denge sisteminin temel esaslarının belirlendiği 1815 Viyana Kongresi'nden sonra uluslararası örgütlerin kurulma süreci başlamıştır. Bu dönemde oluşturulan ve Ren Nehri'nin kullanımına yönelik kuralları içeren Ren Nehri Komisyonu (1825) uluslararası örgütlenmelerin ilk örneği olarak kabul edilir.

ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN SINIFLANDIRILMASI Coğrafi Kriterler Esas Alınarak Sınıflandırılan Örgütler	
GLOBAL ÖRGÜTLER	<i>Ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelmiş ya da ortak bazı niteliklere sahip olan devletlerin oluşturduğu örgütlerdir. Üyeleri arasında farklı coğrafyalardan devletler bulunabilir ancak üyelikleri bütün devletlere açık değildir. Bu örgütlere Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) örnek olarak verilebilir.</i>
EVRENSEL ÖRGÜTLER	<i>Üyeliğin bütün devletlere açık olduğu örgütlerdir. Birleşmiş Milletler (BM) örgütü örnek verilebilir.</i>
BÖLGESEL ÖRGÜTLER	<i>Dünyanın yalnızca belli bir bölgesindeki devletlerin üye olduğu veya olabileceği örgütlerdir. Bu örgütlere Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü (KEİ) örnek verilebilir.</i>
Amaçlarına ve Fonksiyonlarına Göre Sınıflandırılan Örgütler	
ÇOK AMAÇLI ÖRGÜTLER	<i>Birden fazla amacı (siyasal, sosyal, askerî ve ekonomik) aynı anda gerçekleştirmek için kurulan örgütlenmelerdir. Birleşmiş Milletler (BM) örnek olarak verilebilir.</i>
TEK AMAÇLI ÖRGÜTLER	<i>Belirli bir amacı gerçekleştirmek (siyasal, sosyal, askerî ya da ekonomik amaçlardan birini) için kurulan örgütlenmelerdir. Dünya Bankası örnek olarak verilebilir.</i>

Tablo 5.1 Uluslararası Örgütlerin Sınıflandırılması

1. Askerî Örgütler

Dünyada güvenlik amaçlı örgütlenmeler, siyasi ve ekonomik örgütlere göre sınırlıdır. Devletler, tarih boyunca ortak düşmanlara karşı ittifaklar kurmuşlardır. XX. yüzyılda güvenlik amaçlı ittifaklar, belli bir çatı altında bir araya gelerek kurumsallaşmış ve uluslararası örgüt şeklini almıştır. Bu tür örgütlerin çok etkili olanlarının Soğuk Savaş Dönemi'nde kurulan NATO ve Varşova Paktı olduğu söylenebilir.

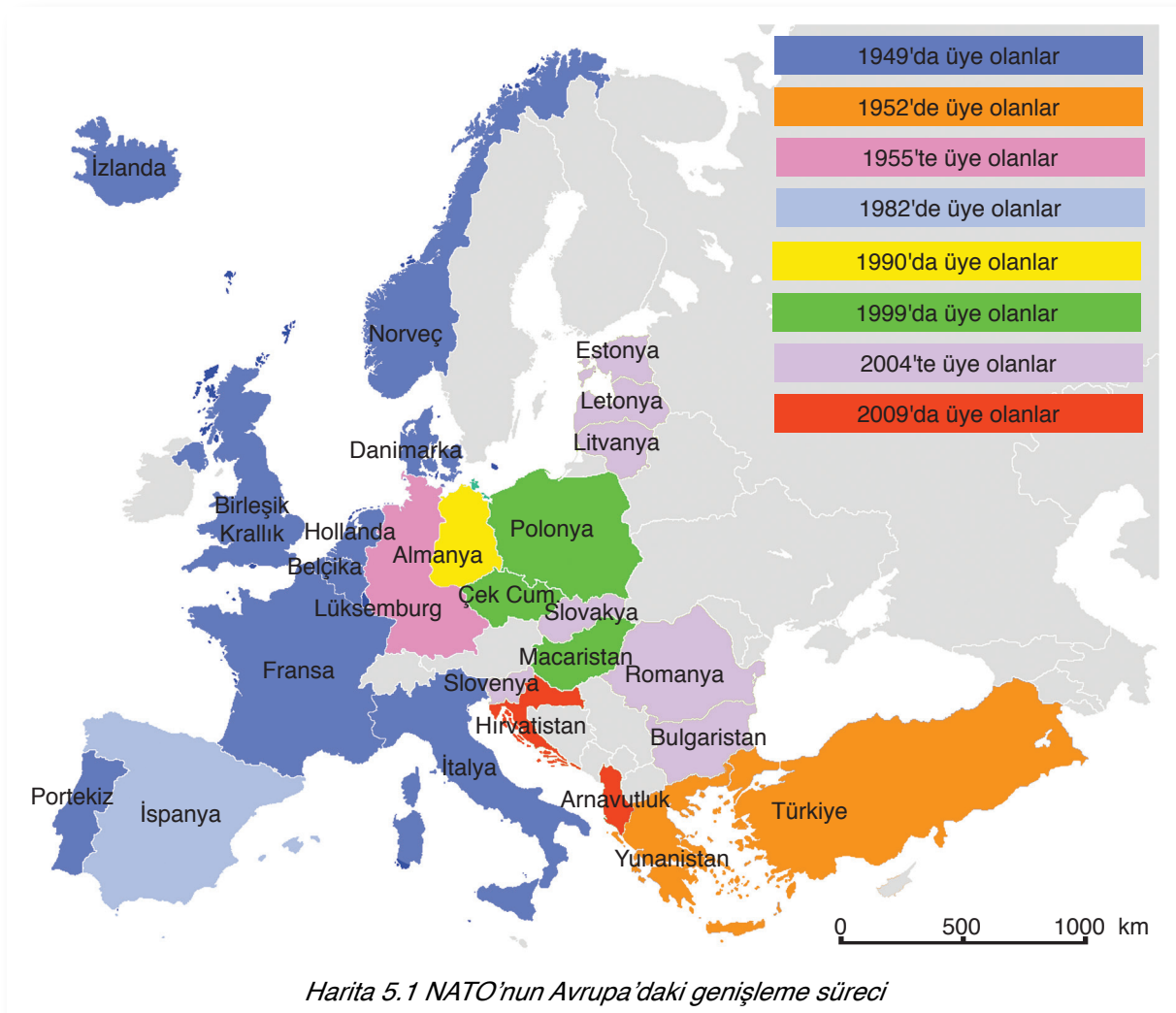
NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

NATO, II. Dünya Savaşı sonunda Batılı ülkeler ile SSCB arasındaki anlaşmazlıkların ve çatışmaların bir sonucu olarak kurulmuştur. Burada temel amaç, Soğuk Savaş sırasında SSCB'nin yayılmacılığına ve askerî tehdidine karşı bir pakt oluşturmaktır. Bu durum, NATO'nun rolü ve amacını açıkça ortaya koymaktadır.

NATO, 4 Nisan 1949'da on Batı Avrupa ülkesi (Belçika, Danimarka, Fransa, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İngiltere) ile ABD ve Kanada'nın katılımı sonucunda toplam 12 ülkenin imzaladığı Washington Antlaşması ile kurulmuştur (Görsel 5.4). Türkiye, pakta 1952'de üye olmuştur (Harita 5.1).

Görsel 5.4 Bir NATO toplantısı

1990'ların başında NATO'nun rakibi konumundaki Varşova Paktı'nın dağılması, SSCB'nin parçalanması, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte NATO'nun varlık sebebi sorgulanmaya başlanmış, geleceğe yönelik savunma harcama ve yatırımlarının büyük ölçüde azaltılması gündeme gelmiştir (Görsel 5.5). Bu durumun yanı sıra dünyadaki hızlı siyasal ve ekonomik gelişmeler, NATO'nun da savunma kimliğini değiştirmiştir. NATO, Kasım 1991 Zirvesi sonrasında Baltık ve Doğu Avrupa devletleri ile SSCB'den doğan devletlerin yeni durumlarını göz önüne alarak bu ülkelerle ilişkileri geliştirme kararı almıştır. Örgüt, bu süreçte üyelerini koruma ve kollamanın yanında bütün Avrupa-Atlantik bölgesinde barışçıl ve dostane ilişkilerin geliştirilmesine yönelik aşağıdaki iş birliği mekanizmalarını oluşturmuştur:

Görsel 5.5 NATO Genel Merkezi, Brüksel

- Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi
- Barış İçin Ortaklık Programı
- Rusya ve Ukrayna ile özel ortaklık ilişkileri
- Akdeniz Ülkeleri Diyalog Grubu
- İstanbul İş Birliği Girişimi

Aklınızda Bulunsun

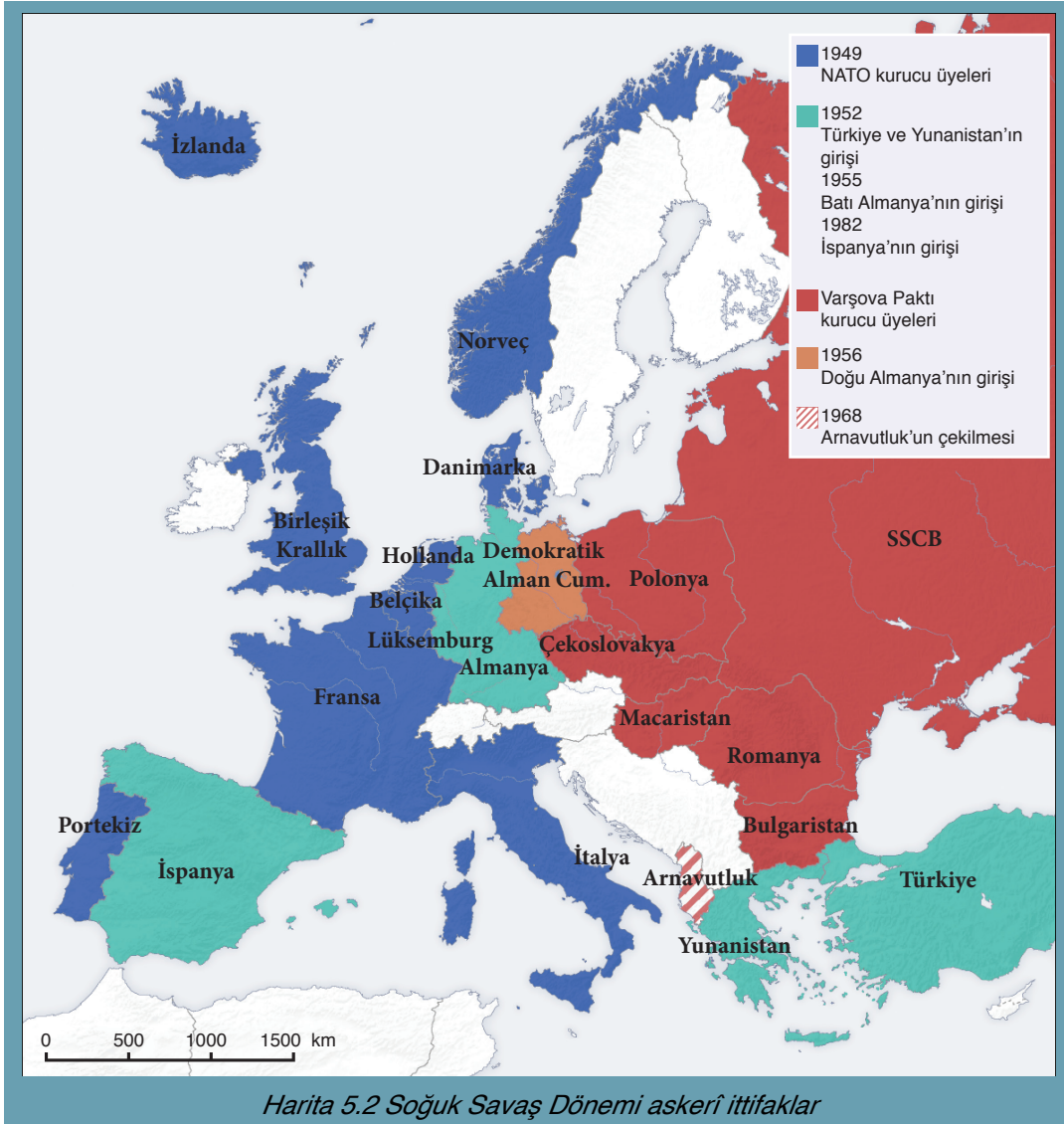
NATO kuruluş antlaşmasına göre üyelerden herhangi birine askerî bir saldırı yapılması durumunda bu saldırı, örgütün bütün üyelerine yapılmış sayılacaktır ve üye ülke, ortak ya da bireysel savunma hakkını kullanacaktır. Gerekliğinde silahlı güç kullanmaktan kaçınılmayacak, diğer üyeler saldırılan ülke ya da ülkelere yardımda bulunacaktır.

Örgütün bu genişleme çabaları, uygulanan “açık kapı” politikasının bir sonucu olarak görülmektedir. NATO'nun son zamanlardaki önemli ilgi alanlarından biri de kitle imha silahlarıdır. 1999'da alınan bir kararla Kitle İmha Silahları Merkezi oluşturulmuştur.

Varşova Paktı

NATO'ya bağlı Batı Avrupa Birliği'nin kurulması sonucunda Avrupa'da ortaya çıkan savaş tehlikesine karşı SSCB ile Doğu Avrupa'daki müttefiklerinin imzaladığı 14 Mayıs 1955 tarihli Varşova Antlaşması ile kurulmuştur (Harita 5.2). Pakıtın kuruluş süreci incelendiğinde NATO'ya benzer özellikler taşıdığı görülür. Üyelerden herhangi birine askerî bir saldırı olduğunda saldırıya uğrayan devlete, diğer üye devletler yardım etmek zorundadır. Bu antlaşmada üye devletlerin güvenliğini korumak, temel amaçtır.

SSCB'nin çökmesinin ardından Varşova Paktı, 1 Temmuz 1991'de ortadan kalkmıştır.

AGİT (Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı)

Soğuk Savaş Dönemi'ndeki Avrupa'nın bölünmüşlüğüne son vermek amacıyla başlatılan görüşmeler sonucunda 1975 yılında AGİK (Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı) oluşturulmuştur. Bu görüşmeler, 1 Ağustos 1975'te Helsinki Nihai Senedi'nin 33 Avrupa ülkesi ile ABD ve Kanada temsilcileri tarafından imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.

20 yıl süren esnek yapıli konferans süreci, 1994 yılındaki Budapeşte Zirvesi ile Ocak 1995'ten itibaren kalıcı bir yapıya dönüşmüş ve AGİT (Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı) adını almıştır.

SSCB'nin parçalanması ve Doğu Avrupa'daki demokratikleşme hareketlerinin başladığı 1989'dan itibaren AGİT toplantılarında Soğuk Savaş Dönemi'nin çatışma ve sürtüşmelerinin yerini önemli ölçüde iş birliği, barış, istikrar ve kalkınma çabaları almıştır (Görsel 5.6). Türkiye, AGİT'in kurucu üyelerinden biridir.

Görsel 5.6 Astana'daki AGİT toplantısı, Ekim 2010

Aklınızda Bulunsun

AGİT'in yaptırım olmaksızın birlikte teşkilata üye ülkelerin antlaşma maddelerine uyup uymadığını denetleme organları vardır. Üyeler eşit statüdedir. Kararlar oy birliği ile alınır.

AGİT, siyasi, askerî, ekonomik, çevresel vb. konularla ilgilenmektedir. Bu bağlamda teşkilat, güvenlikle ilgili silahsızlanma, güvenlik inşası önlemleri, insan hakları, azınlıklar, demokratikleşme ve çevre gibi pek çok konuyla ilgili faaliyetler yürütmektedir.

AGİT'in (1975-1995) önemli çalışmalarından biri de Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetlerin Sınırlanması Görüşmeleri ve ardından Avrupa Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması'nın (AKKA) imzalanmasıdır. 21 Kasım 1990 tarihli bu Antlaşma; Türkiye'ye askerî yönden, strateji ve güvenlik yönünden avantaj sağlayan bir Antlaşma'dır. AGİT'in (1995) faaliyetleri içerisinde yer alan silahsızlanma konusu, Türkiye'yi yakından ilgilendirmekte ve AKKA'nın uygulanması Türkiye için büyük önem taşımaktadır.

2. Siyasi Örgütler

Hükümetler arası uluslararası örgüt türü olarak siyasi örgütlerin sınıflandırılması konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu örgütlerin siyasi, ekonomik, sosyal ve güvenlik yönlerinin de bulunduğu göz ardı edilmemelidir.

BM (Birleşmiş Milletler)

BM (Birleşmiş Milletler), bağımsız devletlerin büyük bir bölümünün üye olduğu bir örgüttür. BM'nin kurulması yönündeki ilk adım, II. Dünya Savaşı sırasında atılmıştır. Savaşın ağır sonuçlarını gören ülkeler, sorunları barışçıl yollarla çözmek ve savaşlara engel olmak amacıyla evrensel bir örgüt kurmak için çalışmalar başlattılar. Bu örgüt; ülkeler arasında çıkabilecek siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik her tür iç sorunu çözmek için insan haklarını temel almıştır (Görsel 5.7).

25 Nisan 1945'te Almanya ile Japonya'ya savaş açan devletler, San Fransisco Konferansı'nda toplanarak 111 maddelik Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı oy birliği ile kabul etmişlerdir. BM Anayasası 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girmiştir.

BM'nin statüsünde iki tür üyelik vardır: Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 51 kurucu devlete "asıl üyeler"; 1945'ten sonra üye olan devletlere "yeni üyeler" denmektedir. BM'nin yönetim merkezi ABD'nin New York kentindedir.

BM'nin altı temel organı bulunmaktadır: Genel Kurul, Genel Sekreterlik, Vesayet Konseyi, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey ile Uluslararası Adalet Divanı'dır.

BM'nin asıl yürütme organı Güvenlik Konseyi'dir. Askerî ve siyasi birçok önemli konu burada tartışılıp karara bağlanmaktadır. Bu konseyin toplam 15 üyesi bulunmaktadır. Bunlardan 5'i daimî üyedir. 10'u diğer üye ülkeler arasından dönüşümlü olarak iki yıllığına belirlenir. ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin'den oluşan daimî üye devletler, Güvenlik Konseyinde görüşülen karar tasarılarını "veto" edebilme hakkına sahiptir. Genel Kuruldan Güvenlik Konseyine taşınan konuların karara bağlanması sürecinde üçte iki çoğunluğun sağlanması gerekmektedir. Ancak daimî üyelerden birinin veto hakkını kullanması durumunda o karar kabul edilmez. Oylamaya katılmamak ya da çekimser kalmak, olumsuz oy olarak kabul edilmemektedir.

Görsel 5.7 Birleşmiş Milletler binası, New York

Örgütün bünyesinde her biri farklı alanlarda hizmet veren ve sayısı 50'ye yakın alt birim bulunmaktadır. Bunların başlıcaları şunlardır: *Uluslararası Para Fonu (IMF)* (Görsel 5.8), *Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA)* (Görsel 5.9), *Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)* (Görsel 5.10), *Dünya Sağlık Örgütü (WHO)* (Görsel 5.11), *Dünya Ticaret Örgütü (WTO)* (Görsel 5.12), *Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)* (Görsel 5.13), *Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)* (Görsel 5.14), *Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)* (Görsel 5.15).

Görsel 5.8 IMF

Görsel 5.9 IAEA

Görsel 5.10 ILO

Görsel 5.11 WHO

Görsel 5.12 WTO

Görsel 5.13 FAO

Görsel 5.14 UNESCO

Görsel 5.15 UNICEF

BM'ye bağlı örgütlerden bazılarının ait amblemler

Bilgi Kutusu

UNESCO, Dünya Doğal ve Kültürel Miras Alanlarının Korunmasına Dair Sözleşme kapsamında insanlığın ortak mirasını belirleme çalışması yapmaktadır. Bu kapsamda listede Türkiye'den belirlenen varlıklardan on beşi kültürel, ikisi ise hem kültürel hem doğal miras olarak listeye alınmıştır.

TÜRKİYE'DEKİ DOĞAL VE KÜLTÜREL MİRAS ALANLARINDAN ÖRNEKLER

Kültürel miras örnekleri

- Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası
- İstanbul Tarihî Yarımadası
- Hattuşaş-Boğazköy
- Nemrut Dağı
- Xanthos-Letoon
- Safranbolu
- Truva Antik Kenti

Kültürel ve doğal miras örnekleri;

- Göreme Millî Parkı ve Kapadokya
- Hierapolis-Pamukkale

Kaynak: www.unesco.org

Görsel 5.16 Nemrut Dağı

Görsel 5.17 Hattuşaş

Görsel 5.18 Divriği Ulu Camii

Görsel 5.19 Kapadokya

ETKİNLİK

Aşağıda, BM'nin idari yapısı verilerek Genel Kurulun görevleri açıklanmıştır. Siz de BM'nin diğer organlarının çalışma alanlarıyla ilgili bilgileri aşağıdaki boş bölümlere yazınız.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER**GENEL KURUL**

BM üye devletlerinin hepsi Genel Kurulda temsil edilir. Her üye devlet bir oy hakkına sahiptir. Uluslararası barış ve güvenlik, yeni ülkelerin kabulü, BM bütçesi ve barışın korunması için ayrılan bütçe gibi önemli konularda kararlar, çoğunluğun üçte ikisi ile alınır. Diğer konular, salt çoğunlukla karara bağlanır.

GENEL SEKRETERLİK

.....
.....
.....

VESAYET KONSEYİ

.....
.....
.....

GÜVENLİK KONSEYİ

.....
.....
.....

EKONOMİK VE SOSYAL KONSEY

.....
.....
.....

ULUSLARARASI ADALET DİVANI

.....
.....
.....

İİT (İslam İş Birliği Teşkilatı)

Teşkilatın amacı, İslam dünyasının hak ve çıkarlarını korumak, üye devletler arasında iş birliği ve dayanışmayı güçlendirmektir. 1960'lı yıllardan itibaren İslam dünyasını ilgilendiren gelişmelerin yoğunlaşması İslam ülkelerini iş birliği düşüncesine yöneltmiştir. Öte yandan Kudüs'te, El Aksa Mescidi'nin Yahudiler tarafından 21 Ağustos 1969 tarihinde yakılması İslam dünyasında büyük tepkiye yol açmıştır. Bu gelişmeler üzerine 22-25 Eylül 1969 tarihlerinde Fas'ın Rabat şehrinde ilk kez düzenlenen İslam Zirve Toplantısı'nda alınan bir kararla İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) kurulmuştur. Merkezi Cidde'dedir. Beş ülke (KKTC, Rusya Federasyonu, Bosna-Hersek, Tayland, Orta Afrika Cumhuriyeti) "gözlemci" statüsündedir. Her İslam ülkesi "Örgüt"e üye olabilmektedir (Görsel 5.20). Örgütün ismi Haziran 2011'de düzenlenen toplantıda İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT) olarak değiştirilmiştir.

Görsel 5.20 İslam İşbirliği Teşkilatı İslam Zirvesi Konferansı Olağanüstü Toplantısı İstanbul'da düzenlendi, 13 Aralık 2017

ŞİO (Şangay İş Birliği Örgütü)

1996 yılında Çin, Rusya, Kırgızistan, Tacikistan ve Kazakistan tarafından üye ülkeler arasında güvenin artırılması, sınır bölgelerinin silahsızlandırılması ve bölgesel iş birliğinin teşvik edilmesi amacıyla "Şangay Beşlisi" olarak kurulmuştur. 2001'de "Şangay İş Birliği Örgütü" adını almış, aynı yıl Özbekistan'ın da katılımıyla üye sayısı altıya çıkmıştır.

Şangay İş Birliği Örgütü, Türkmenistan hariç Orta Asya bölgesini içine almaktadır. Örgüte üye olan devletler eşit haklara sahip olup kararlar uzlaşma ile alınır. Teşkilat, Orta Asya'daki sınır anlaşmazlıklarının çözüme kavuşturulması, etnik sorunlar ve terörizm ile mücadele konularında olumlu rol oynamış, ülkeler arasındaki iş birliğini artırmıştır.

Avrupa Konseyi

1949 yılında Belçika, Danimarka, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, İsveç, İngiltere, Fransa ve İrlanda tarafından kurulmuştur. İnsan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü savunmak amacıyla Avrupa çapında kurulmuş hükümetler arası bir kuruluştur. Kurucu devletlerin çağrısı ile Türkiye ve Yunanistan, Ağustos 1949'da örgüte üye olmuştur. Kanada, İsrail ve Meksika, gözlemci statüsünde bulunmaktadır. Avrupa Konseyinin merkezi, Fransa'nın Strazburg kentindedir (Görsel 5.21).

Görsel 5.21 Avrupa Parlamentosu binası, Strazburg

Avrupa Konseyi Sözleşmeleri Çerçevesindeki Mekanizmalar**a. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)**

AİHS, 4 Kasım 1950'de aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 15 ülke tarafından imzalanmış ve 3 Eylül 1953'te yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, temel insan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasını sağlamak amacıyla oluşturulmuştur.

AİHM, uluslararası bir örgüt olup Avrupa Konseyine bağlı olarak kurulmuş uluslararası bir mahkemedir. Merkezi, Fransa'nın Strazburg kentindedir. Mahkeme, AİHS ile güvence altına alınmış olan temel hakların ihlali durumunda bireylerin, toplulukların, tüzel kişiliklerin ve diğer devletlerin belirli kurallara göre başvurabileceği bir yargı organıdır. Avrupa Konseyine üye olan ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ülkeler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yargı yetkisini tanımaktadır.

b. İşkencenin ve Gayriinsani ya da Küçültücü Ceza veya Muamelelerin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi:

Bu sözleşme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 3. maddesinde yer alan "Hiç kimse işkence veya insanlık dışı veya küçültücü ceza veya muameleye tabi tutulmayacaktır." hükmüne dayanmaktadır.

c. Avrupa Sosyal Şartı:

Avrupa Sosyal Şartı, demokratik sistemlere tam işlerlik kazandırılması amacıyla özellikle ekonomik ve sosyal hakların güvence altına alınması için oluşturulmuş bir mekanizmadır. Burada insan haklarının korunması ile denetim mekanizmalarının genişletilmesi ve yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. 1961 yılında imzaya açılan Sosyal Şart'ta ekonomik ve sosyal içerikli haklar, bu çerçevede sağlık, işsizlik sigortaları ile aile ve emeklilik yardımları gibi çeşitli konular yer almaktadır.

Aklınızda Bulunsun

Avrupa Birliği ile Avrupa Konseyinin herhangi bir organik bağı yoktur. Ancak günümüzde Avrupa Birliği, Avrupa Konseyine ait bayrağı kullanmaktadır (Görsel 5.22). Birçok ülkede Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyinin ortaklaşa yürüttüğü projeler vardır. Avrupa Konseyi, AB Bakanlar Konseyi ile karıştırılmamalıdır.

Görsel 5.22 Avrupa Konseyi bayrağı

AB (Avrupa Birliği)

Avrupa Birliği, nüfus ve ekonomik potansiyeli yüksek olan ekonomik ve siyasi bir örgütlenmedir. AB'nin temeli, II. Dünya Savaşı sonrası, kömür ve çelik sektörünü güçlendirmek amacıyla kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğuna dayanır. Bu Topluluk, 18 Nisan 1951'de Belçika, Almanya, Fransa, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya arasında imzalanan Paris Antlaşması ile kurulmuştur. Bundan sonra aynı ülkeler, 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu (EURATOM) kurmuştur. 1967 Brüksel Antlaşması'yla bu üç örgüt birleştirilerek Avrupa Toplulukları adını almıştır. 1992 yılında ise Maastricht (Maastricht) Antlaşması ile birliğin adı Avrupa Birliği (AB) olarak değiştirilmiştir. AB'nin genel merkezi, Belçika'nın başkenti Brüksel'dedir. Maastricht Antlaşması'yla üye devletler, aralarındaki bütünlüğün derecesini artırmıştır. Buna göre üye devletler, aralarındaki ortak dış politika ve güvenlik politikası ile adalet ve iç işleri konularında iş birliğini derinleştirmiştir.

Örgüt'e 1 Mayıs 2004 tarihinde 10 yeni üye ülkenin katılması sonucunda AB'nin sosyal, kültürel ve ekonomik iç dengelerinin yanı sıra kurumsal yapısı da büyük ölçüde değişmiştir (Tablo 5.21).

Birlik'e 1987 yılında üyelik başvurusunda bulunan Türkiye, 3 Ekim 2005 tarihli müzakere çerçeve belgesinin kabulü ile müzakere sürecine başlamaya hak kazanmıştır.

AB'de dönem başkanları altı ay süre ile değişir, kararlar oy birliği ile alınır. AB üyeliğinin temel şartı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni (AİHS) imzalamış olmasıdır (Görsel 5.23).

Aklınızda Bulunsun

Avrupa Birliği'nin 28 üyesi vardır. Ancak Birleşik Krallık (Galler, İngiltere, İskoçya ve Kuzey İrlanda'dan oluşmaktadır.), Haziran 2016'da yapılan referandum sonucunda AB'den ayrılma (Brexit) kararı almıştır. AB'den ayrılma yönünde oy kullananların oranı %51,89 olurken AB'de kalma yönünde oy kullananların oranı ise %48,11'de kalmıştır. Birleşik Krallık'ın Mart 2019'da AB üyeliğinden tamamen ayrılması öngörülmektedir.

Görsel 5.23 AB'nin bazı üyeleri, ortak para birimi olan avroyu 1 Ocak 2002 tarihinden itibaren kullanmaya başlamıştır.

AB Üyesi Ülkeler	AB'ye Aday Ülkeler	Ortak Para Birimi Euro'nun Kullanıldığı Ülkeler	Euro Kullanamayan AB Ülkeleri	Schengen Bölgesindeki Ülkeler
ALMANYA AVUSTURYA BELÇİKA BULGARİSTAN ÇEK CUMHURİYETİ DANİMARKA ESTONYA FİNLANDİYA FRANSA GKRY HIRVATİSTAN HOLLANDA BİRLEŞİK KRALLIK İRLANDA İSPANYA İSVEÇ İTALYA LETONYA LİTVANYA LÜKSEMBURG MACARİSTAN MALTA POLONYA PORTEKİZ ROMANYA SLOVAKYA SLOVENYA YUNANİSTAN	ARNAVUTLUK KARADAĞ SİRBİSTAN MAKEDONYA TÜRKİYE BOSNA-HERSEK	İRLANDA PORTEKİZ İSPANYA FRANSA LÜKSEMBURG HOLLANDA BELÇİKA ALMANYA AVUSTURYA İTALYA FİNLANDİYA YUNANİSTAN AB üyesi olmayan Euro'nun Kullanıldığı Ülkeler MONAKO SAN MARİNO ANDORRA LİECHTENSTEİN KARADAĞ VATİKAN	BİRLEŞİK KRALLIK ÇEK CUMHURİYETİ DANİMARKA HIRVATİSTAN İSVEÇ LETONYA LİTVANYA MACARİSTAN POLONYA ROMANYA BULGARİSTAN	AVUSTURYA BELÇİKA ÇEK CUMHURİYETİ DANİMARKA ESTONYA FİNLANDİYA FRANSA ALMANYA YUNANİSTAN MACARİSTAN İZLANDA İTALYA LETONYA LİECHTENSTEİN LİTVANYA LÜKSEMBURG MALTA HOLLANDA NORVEÇ POLONYA PORTEKİZ SLOVAKYA SLOVENYA İSPANYA İSVEÇ İSVİÇRE

Tablo 5.2 Avrupa Birliği Üye Ülke Durumları

ETKİNLİK

Avrupa Birliğinin 1959'dan itibaren genişleme sürecini, aşağıdaki tabloda gösteriniz.

GENİŞLEME DÖNEMLERİ	ÜYELİK TARİHLERİ	ÜYE ÜLKELER
1. Genişleme	1973	
2. Genişleme	1981	
3. Genişleme	1986	
4. Genişleme	1995	
5. Genişleme	2004	
	2007	
	2013	

3. Ekonomik Örgütler

Ekonomik amaçlı uluslararası örgütler, evrensel düzeydeki ekonomik ilişkilerin sağlıklı şekilde yapılandırılması ve sürdürülmesi amacıyla oluşturulmuştur. II. Dünya Savaşı'nın sebep olduğu yıkımın ardından tahrip edilmiş olan dünyayı yeniden inşa etmek, ekonomik sistemi dengeye kavuşturmak, uluslararası serbest ticareti sağlamak ve mali alandaki iş birliklerini geliştirmek amaçlanmıştır.

Faaliyet alanı bakımından başlıca ekonomik amaçlı örgütler şunlardır:

DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü)

DTÖ'nün temeli, II. Dünya Savaşı öncesi görülen ekonomik krizin tekrar yaşanmaması için 1947 yılında yapılan GATT'a (Ticaret ve Tarife Genel Anlaşması) dayanmaktadır.

Örgütün adı 1994'te Fas'ın Marakeş kentinde yapılan toplantıda DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) olarak değiştirilmiştir. BM'ye bağlı olarak kurulan ve Türkiye'nin de üyesi olduğu örgütün merkezi, İsviçre'nin Cenevre kentindedir. 1 Ocak 1995'te faaliyete başlayan DTÖ'nün temel işlevleri şunlardır:

- Dünya ticaretinin liberalleştirilmesine katkıda bulunmak
- Ticari görüşmelere forum oluşturmak
- Ticari anlaşmazlıklara çözüm getirmek
- Ulusal ticaret politikalarını yaygınlaştırmak
- Uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapmak

DTÖ, temel işlevlerinin yanında üye ülkelerin ticaret rejimlerini izleyerek ticari verileri kapsamlı bir veri tabanında toplar. Örgütte kararlar oy birliği ile alınır. Aksi durumlarda 3/4 çoğunluk aranır.

OECD (Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Teşkilatı)

OECD, 1947-1960 yıllarında faaliyette bulunan Avrupa İktisadi İş Birliği Teşkilatının (OECC) yerine kurulmuş uluslararası bir kuruluştur (Tablo 5.24). 1960 yılında OECC'ye ABD, Kanada ve İspanya katılınca örgütün adı OECD olarak değişmiştir. Türkiye'nin de Aralık 1960'ta üye olduğu OECD'nin merkezi Paris'tedir.

Görsel 5.24 OECD toplantısından bir görüntü

Örgütün amaçları şunlardır:

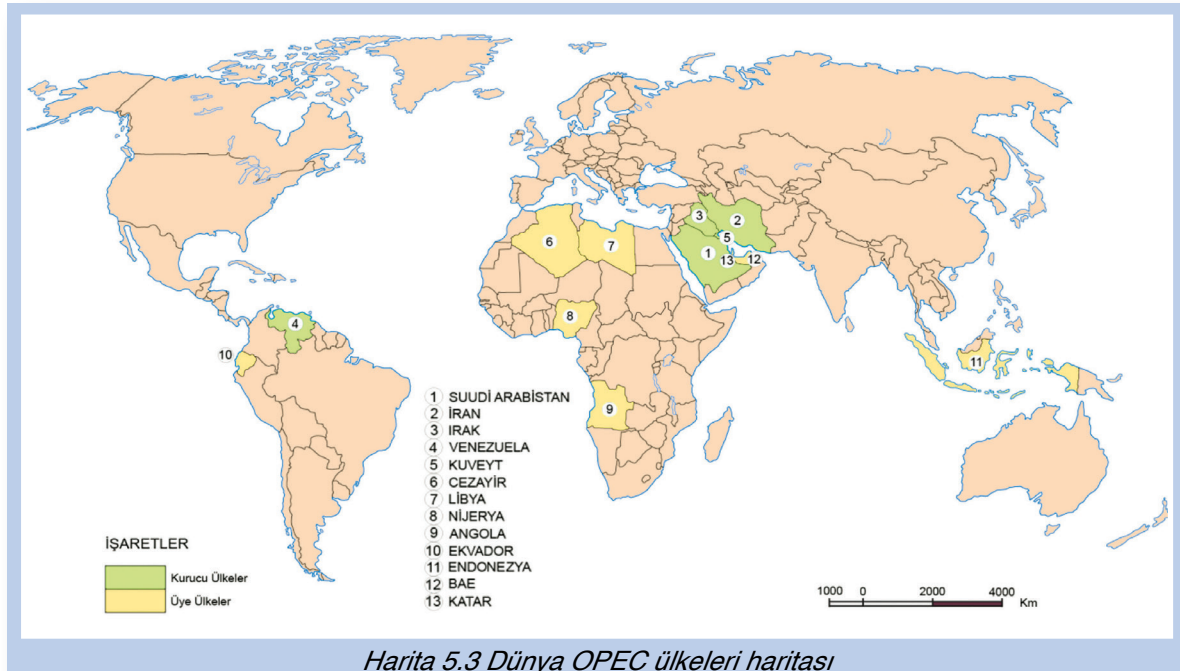
- Üye ülkelerin ekonomik ve sosyal refah düzeylerini yükseltmek
- Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarına katkıda bulunmak
- Uluslararası ticaretin sözleşmelere bağlı kalınarak ve ayrımcılık yapılmadan gelişmesini desteklemek

APEC (Asya Pasifik Ekonomik İş Birliği)

Bölge devletlerinin ekonomik iş birliğini artırmak ve gümrük sorunlarını çözmek amacıyla 1989'da GATT çerçevesinde oluşturulmuş bir forumdur. Merkezi Singapur'dadır. Dünyanın üç büyük ekonomisinin (ABD, Japonya, Çin) örgütün karar alma mekanizmasında bulunması, APEC'in önemini ortaya koymaktadır.

OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)

Petrol rezervi ve üretimine sahip ülkelerin üretim ve fiyat belirleme konusunda iş birliği yapmak amacıyla kurdukları örgüttür (Harita 5.3). 14 Eylül 1960 tarihinde kurulan örgütün merkezi Viyana'dır. Kararların oy birliği ile alındığı örgütün yaptırım gücü yoktur. Dünya petrol arzının yaklaşık 3/4'ünü elinde bulunduran OPEC ülkeleri, dünya üretiminin de neredeyse yarısını gerçekleştirir. 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizlerinde OPEC etkili bir rol oynamıştır. Petrol fiyatlarının belirlenmesinde 1980'li yıllarda serbest piyasa ekonomisi etkiliyken 1990'lardan itibaren ise ABD politikaları etkili olmuştur.

Harita 5.3 Dünya OPEC ülkeleri haritası

IMF (Uluslararası Para Fonu)

BM'ye bağlı finansal bir örgüt olan IMF, 1945'te kurulmuş ve finansal çalışmalarına 1947 yılında başlamıştır. Merkezi Washington'da olan IMF, ekonomik yönden güçlük çeken ülkelere kredi açar. Uluslararası parasal iş birliğini sağlar. Türkiye IMF'ye 1947'de üye olmuştur.

Üyelerin, IMF'den kredi sağlayabilmeleri, statü hükümlerine ve İcra Kurulunun koyduğu esaslara bağlı olarak "normal çekme hakları" ve "özel çekme hakları" şeklinde olmaktadır.

Dünya Bankası

1944'te kuruluş 1946'da faaliyete geçen örgütün tam adı "Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası"dır. Günümüzde kısa adıyla "Dünya Bankası" olarak bilinmektedir. Merkezi, ABD'nin başkenti Washington'dadır. Dünya Bankasına, IMF'ye üye olan ülkeler katılabilir. Türkiye, Dünya Bankasına 1947'de üye olmuştur.

Dünya Bankasının kuruluş amacı, üye ülkelere proje kredileri vermek, ihtiyacı olan ve kalkınmakta olan ülkelere yardımda bulunmaktır. Örgüt, bir ülkeye kredi açarken kredinin kullanılacağı proje ile ilgili araştırmalar yapar ve kredi alacak ülkeden devlet garantisi ister. Üye ülkelerin finans, kredi ve yatırım politikalarını koordine etmek amacıyla oluşturulmuş çeşitli kuruluşlar ile "Dünya Bankası Grubu" olarak adlandırılan bir yapıya sahiptir.

KEİ (Karadeniz Ekonomik İş Birliği Teşkilatı)

Karadeniz'e sahili bulunan ülkeler arasında Türkiye'nin önderliğinde 1992'de İstanbul Zirvesi'nde yayınlanan bildirge ile kurulması kararlaştırılmıştır. 1999'da uluslararası bir örgüt olarak çalışmalarına başlamıştır. Üye olmak için Karadeniz'e sahili bulunma şartı yoktur. KEİ, bölgenin uluslararası süreçlerle bütünleşmesi yönünde çalışmalar yapan bir ekonomik iş birliği girişimidir (Harita 5.4).

Yukarıdaki örgütlerin yanında ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği), NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması), OAPEC (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü) vb. örgütler de vardır.

Harita 5.4 Karadeniz Ekonomik İş Birliği Teşkilatı (KEİ) ülkeleri haritası

B. HÜKÜMET DIŞI ULUSLARARASI ÖRGÜTLER (SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ)

Hükümet dışı uluslararası örgütlerin günümüzde gittikçe daha etkili hâle gelen en yaygın grubu, sivil toplum örgütleridir (STÖ). Bu aktörlerin uluslararası örgütlerden en önemli farkı, üyelerinin devletlerden değil bireylerden oluşmasıdır. Bunlar kâr amacı taşımayan gönüllü insanların oluşturduğu, herhangi bir devletle resmî bağı bulunmadan belirli hedefler doğrultusunda uluslararası düzeyde faaliyet gösteren özel kuruluşlardır. Sivil toplum örgütleri, insanların örgütlenme ihtiyacının ve kendilerini daha iyi imkânlara taşıma isteğinin sonucunda ortaya çıkmış kuruluşlardır (Görsel 5.25).

Görsel 5.25 Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü, dünyanın her yerindeki, yardıma muhtaç insanlara sağlık hizmeti götürmeye çalışır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra insan hakları sorunları ve savaşın siviller üzerinde oluşturduğu yıkımın bir sonucu olarak hükümetler dışı örgütlerin sayısı artmıştır. Sivil toplum örgütleri ile ilgili düzenlemeler 1945'te Birleşmiş Milletler Şartı'na girmiştir. Sivil toplum örgütleri; insan hakları, çevre ve nüfus sorunlarına yönelik çalışmalar yapmıştır.

Sivil toplum örgütleri, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası alanda daha etkin bir konuma gelmiştir. Bunun yanı sıra, teknolojik devrim ve küreselleşme süreci, uluslararası nitelikteki bu örgütlerin sayısındaki artışta etkili olmuştur.

Küreselleşme süreci, ulus devletinin uluslararası alandaki gücünü sınırlamıştır. Böylece çok uluslu şirketlerin, hükümet dışı örgütlerin, araştırma ve düşünce kuruluşları ile medyanın bu alandaki gücü artmıştır. Bu süreç ile birlikte sivil toplum kuruluşları ve bilim insanları da uluslararası ilişkilerde daha aktif rol oynamaya başlamışlardır.

Uluslararası hükümet dışı örgütler, gözlem ve denetim rolü ile varlıklarını gösterirler. Örneğin, çevre örgütleri, ozon tabakasına zarar veren gazların kontrolü konusunu; Uluslararası Af Örgütü ise insan hakları ihlallerini sürekli gündemde tutmaktadır.

Sivil toplum örgütlerinin kullandıkları yöntemler ve çalışma alanları şunlardır:

1. Geniş halk kitlelerini bilgilendirme ve harekete geçirme
2. Belirli alanda ihtiyaç gruplarına doğrudan yardım malzemesi ve hizmet götürme
3. Ülkelerin imzaladıkları uluslararası sözleşmelere uyumlarını gözlem altına alma
4. Bir çatışmanın tarafları arasında uzlaşma sağlanmasına yönelik faaliyet gösterme
5. Herhangi bir konuyu uluslararası toplumun gündemine getirme ve bu alanda hukuki düzenleme yapılmasına öncülük etme
6. Uluslararası kuruluşlara çalışmalarında katkıda bulunma, araştırma yapma ve uzmanlık hizmeti verme

Günümüzde uluslararası alanda etkili olan çok sayıda hükümet dışı örgüt bulunmaktadır. Bunların önde gelenleri şunlardır:

Uluslararası Af Örgütü, Yeşil Barış Örgütü (Greenpeace), Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü, Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü, Dünya Yazarlar Birliği, İnsan Hakları İzleme Örgütü, Dünya İşçi Konfederasyonu, Uluslararası Sivil Hava Taşımacılığı Birliği, Uluslararası Olimpiyat Komitesi, Dünya Sendikalar Federasyonu, Sosyalist Enternasyonel, Avrupa Demokratlar Birliği.

ETKİNLİK

Yukarıdaki sivil toplum örgütlerinden seçeceğiniz birinin amaçlarını, üyelik koşullarını ve çalışmalarını araştırınız. Bu örgütün uluslararası ilişkiler alanına etkisini sınıfta değerlendiriniz.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME**A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.**

1. Uluslararası örgüt nedir?
2. Evrensel ve bölgesel örgütlerin birbirinden farklı yönlerini açıklayınız.
3. AGİT (Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı), hangi amaçla kurulmuştur?
4. Hükümet dışı örgütleri örneklendiriniz.

B. Aşağıdaki ifadelerin başına, doğru ise D, yanlış ise Y harfi koyunuz.

1. () AT, daha çok askerî amaçlarla kurulmuştur.
2. () II. Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu güç sisteminin tarafları SSCB ile Çin'dir.
3. () Yeni bir Avrupa oluşturma düşüncesinin güçlenmesinde, I. ve II. Dünya savaşlarının Avrupa ülkelerinde yol açtığı toplumsal ve ekonomik çöküntü etkili olmuştur.
4. () Avrupa Birliği'nin ilk adımı Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulmasıyla atılmıştır.
5. () Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ndeki yükümlülüklerle uyulmasını sağlamak üzere BM tarafından kurulmuş bir mahkemedir.

C. Tabloda yer alan kavramlardan uygun olanlarını aşağıdaki boşluklara yerleştiriniz.

NATO	UNICEF	Uluslararası Örgütler
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	DTÖ	Birleşmiş Milletler
FAO	IMF	10 - 15
UNESCO	5 - 10	İKÖ

1. Uluslararası düzeyde faaliyet gösteren ve devletler veya sivil toplum örgütleri tarafından kurulmuş örgütlere denir.
2. BM Güvenlik Konseyinin daimî üyesi, de geçici üyesi vardır.
3. Ekonomik yönden güçlük çeken ülkelere kredi vermek amacıyla adlı uluslararası örgüt kurulmuştur.
4. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün kısa adı dır.

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. Örgütlerin kuruluş amacına göre birden fazla amacı olabilmektedir.

Aşağıdakilerden hangisi, bunlardan birisi değildir?

- A) Birleşmiş Milletler
- B) İslam İş Birliği Teşkilatı
- C) Avrupa Birliği
- D) Karadeniz Ekonomik İş Birliği Teşkilatı
- E) Avrupa Konseyi

2. Üyelerinin güvenliğini sağlamak ve istikrarın gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla, 4 Nisan 1949 tarihinde kurulan uluslararası kuruluş aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)
- B) Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)
- C) Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)
- D) Avrupa Birliği (AB)
- E) Varşova Paktı

3. Aşağıdakilerden hangisi, Birleşmiş Milletlerin temel organlarından biri değildir?

- A) Güvenlik Konseyi
- B) Ekonomik ve Sosyal Konsey
- C) Uluslararası Adalet Divanı
- D) Vesayet Konseyi
- E) Uluslararası Çalışma Örgütü

4. Birleşmiş Milletlerin ana yargı organı, aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Suç Önleme ve Adli Yargı Komisyonu
- B) Uluslararası Adalet Divanı
- C) Uluslararası Ceza Mahkemesi
- D) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
- E) Güvenlik Konseyi

Görsel 6.1

KONULAR :

A. KÜRESEL SORUNLAR

B. BÖLGESEL SORUNLAR

BU ÜNİTE SONUNDA AŞAĞIDAKİLERİ YAPABİLİRSİNİZ:

1. Silahlanma ve silahların denetimi sorununun dış politikadaki etkisini irdeleyebilirsiniz.
2. Terörizmin amacını açıklayabilirsiniz.
3. Uluslararası alanda karşılaşılan insani sorunları, sebepleri ve sonuçları açısından irdeleyebilirsiniz.
4. Ekonomik ve çevresel sorunların uluslararası ilişkilere yansımalarını açıklayabilirsiniz.
5. Çevre sorunlarının uluslararası boyutlarını açıklayabilirsiniz.
6. Dünyanın farklı coğrafyalarındaki bölgesel sorunları, neden ve sonuçlarıyla değerlendirebilirsiniz.
7. Bölgesel sorunların, uluslararası ilişkilere yansımalarını değerlendirebilirsiniz.

A. KÜRESEL SORUNLAR**HAZIRLIK ÇALIŞMASI**

1. Ülkeler neden silahlanma yarışına girmektedir?
2. Yoksulluk ve sağlıkla ilgili sorunların çözümünde ülkeler ne gibi önlemler almaktadır?

ANAHTAR SÖZCÜKLER

göç, iklim değişikliği, kalkınma, kitle imha silahları, küresel hastalık, mülteci

1. Güvenlik

Küresel güvenlik sorunlarının başında silahlanma ve terörizm gelmektedir.

a. Silahlanma, Silahların Denetimi Sorunu ve Silahsızlanma

XX. yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşı, büyük felaketlere yol açmasına rağmen silahlanma bütün hızıyla sürmektedir. Dış tehditlere karşı devletlerin güvenliğini sağlayacak uluslar üstü bir organizasyonun olmaması silahlanmayı artırmaktadır.

Birçok ülke, güvenliğini sağlamak için silahlanırken bunu kendileri için bir tehdit olarak algılayan diğer ülkeler de silahlanarak bir silahlanma yarışına yol açmaktadır. Bu yarışta teknolojik gelişmeler silahların niceliğinden çok niteliğini ön plana çıkarmıştır.

Günümüzde bazı ülkelerin ihtiyacından daha fazla silaha sahip olduğu bir gerçektir. Bütçelerinin önemli bir kısmını silahlanmaya ayıran bu ülkeler; dolaylı olarak eğitim, sağlık vb. hizmetleri ikinci plana atmaktadır. Özellikle tahrip gücü yüksek olan kitle imha silahlarının (nükleer, biyolojik, kimyasal) giderek yaygınlaşması, insanlığın güvenliğini ve geleceğini tehdit etmektedir (Görsel 6.2).

II. Dünya Savaşı'nda ABD'nin Hiroşima ve Nagazaki'ye attığı atom bombalarının insanlar, diğer canlılar ve doğada yarattığı tahribat, kitle imha silahlarının tehlikelerini gözler önüne sermiştir.

Kitle imha silahlarının yarattığı tehlike, bu silahların denetimini zorunlu kılmaktadır.

Görsel 6.2 Hiroşima, 1945

ETKİNLİK

Nükleer silah programı olan ülkeleri araştırınız.

Uluslararası güvenlik ve barışın sağlanmasında önemli olan “silahsızlanma” çalışmaları, silahlanmaya göre daha yavaş ilerlemektedir. Silahsızlanma, geniş anlamda savaş araçlarının sınırlandırılması, denetime açılması, azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Devletler, gönüllü olarak anlaşmalarla her türlü silahın denetimi, üretiminin sınırlandırılması ya da üretilmiş bazı silahların imha edilmesi konusunda önemli adımlar atmıştır. Bu girişimlerin temel hedefi, topyekûn savaş olasılığını azaltmak ya da kitle imha silahlarının ortaya çıkardığı riskleri sınırlandırmaktır. Ülkelerin askerî güçlerini azaltma çabaları, saldırı ve savunma silahlarının üretimi ile üretim teknolojisinin geliştirilmesini en aza indirmeyi amaçlamaktadır.

Aklınızda Bulunsun

Görsel 6.3

Mayıs 2014'te Balkanlarda yaşanan sel felaketi bir başka felakete de neden oldu. 1990'lardaki savaş sırasında Bosna-Hersek'te döşenen yüz bin civarındaki kara mayını selle birlikte yer değiştirmiş ve ciddi bir güvenlik tehdidine dönüşmüştür. Fotoğrafta bir uzman, mayın yerlerini işaretlerken görülüyor.

Görsel 6.4 1970'ten beri her beş yılda bir yapılan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (NPT) İnceleme Konferansı New York 2015

Silahsızlanma konusunda yapılan antlaşmalar ikili ya da çok taraflı olabilmektedir. Çok taraflı silahsızlanma antlaşmaları genellikle Birleşmiş Milletler çatısı altında imzalanmaktadır.

1946 yılında atom enerjisinin barışçıl amaçlar dışında kullanılmaması ve atom silahlarının kontrolü için BM bünyesinde Atom Enerjisi Komisyonu kurulmuştur. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT) ise 1970 yılında yürürlüğe girmiş ve antlaşma 11 Mayıs 1995'te süresiz olarak uzatılmıştır (Görsel 6.4). Bu antlaşma ile nükleer silahlara sahip olan ABD, Çin, Rusya, İngiltere ve Fransa'nın bu silahları başka ülkelere vermesi yasaklanmıştır. Diğer ülkelerin de bu silahlara sahip olması ve bunları geliştirmesi engellenmiştir.

b. Terörizm

Terör eylemlerinde binlerce insanın hayatını kaybetmesi ve maddi kayıplar, terörizmle mücadeleyi öncelikli bir güvenlik konusu hâline getirmiştir.

Terör, halk arasında şiddet ve kargaşa yaratmak yoluyla siyasi amaçlara ulaşma yöntemidir. Günümüzde terörün iki türü ön plana çıkmaktadır. Bunlar, ulusal terör ve uluslararası terördür.

Terör daha çok ideolojik, ekonomik, sosyokültürel, psikolojik, etnik ve jeopolitik gibi çok çeşitli nedenlerle olabilmektedir. Terörizmin amacı; devletlerin ve halkların akılcı düşünmesini engellemektir. Terörist grupların ulaşmak istedikleri hedefler; yıpratmak, korkutmak, kışkırtmak, yıkmak, zarar vermek, rejimi değiştirmek, toprak ele geçirmek, politika değişikliği yaptırmak, sosyal kontrolü ele geçirmek, statikonun devamını sağlamaktır. Halklar üzerinde korku ve panik havası oluşturarak sürekli saldırıya uğrayabilecekleri endişesi taşımasına yol açmaktadır.

Ulusal terör: Bir devletin kendi ülke sınırları içinde meydana gelen ve dış kaynaklı terör örgütleriyle iş birliği içinde bulunmadan gerçekleştirilen terör türüdür.

Uluslararası terör: Uluslararası sonuç doğuran terör türüdür. Bir ülkeye ülke dışından yöneltilen şiddet ve tehdit eylemlerini içerir (Görsel 6.5).

Uluslararası terörizmin daha geniş bir alanı kapsaması, farklı ülkelerden birçok eylemcinin katılması ve değişik terör örgütlerinin iş birliği yapabildiği daha geniş bir organizasyon olması durumuna ise *küresel terör* denilmektedir. Bu tür terör eylemleri, birçok ülkeyi tedirgin etmektedir. Bu anlamda 11 Eylül 2001, küresel terörizmin başlangıç tarihi olarak kabul edilmektedir.

Küresel terör örgütlenmesinin önlenmesi için ulusal ve uluslararası alanda istihbaratın yaygınlaştırılması ve verilerin değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Devletler, küresel terör eylemleri yapan örgütler ve bunların destekçileri hakkında ortak veri tabanları oluşturarak bilgi paylaşımını en üst düzeye çıkarmanın yollarını aramaktadırlar.

Görsel 6.5 Bombalı terör saldırısı

Anarşi ile terör arasında birtakım farklılıklar vardır. Anarşi, siyasi ve yönetsel kurumlarda belirgin güçsüzlük nedeni ile toplumda devlet denetiminin kalkmamasıdır. Kısaca anarşi devletin ortadan kalkması durumudur. Terör ise siyasi, dinsel ve ekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla sivillere, resmi, yerel ve genel yönetimlere yönelik baskı yıldırma, her türlü şiddet olaylarını içerir. Terör devlete karşı bireysel ve kısmi kalkışmaları ifade eder.

Terör örgütleri, planladıkları eylemleri gerçekleştirmek için kaçakçılık, haraç toplama, sahtecilik, dolandırıcılık, gasp ve hırsızlık gibi yöntemleri kullanmaktadır.

2. İnsani Sorunlar

Günümüzde uluslararası ilişkiler sadece devletlerin değil toplumların da birbirleriyle ilişkilerini içermektedir. Küreselleşmenin de etkisiyle toplumlar arası ilişkiler fiziksel engelleri de aşarak yoğunlaşmıştır. Bu iç içe geçmişlik nedeniyle dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan sorunlara diğer toplumların duyarsız kalması mümkün değildir.

Her insan temel hak ve özgürlüklere sahiptir. İşte bu haklar Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ortaya konmuştur. Otuz maddeden oluşan bu anlaşma, BM Genel Kurulunun Paris'te, 10 Aralık 1948'de yapılan oturumunda kabul edilmiş ve üye ülkelerce imzalanarak yürürlüğe girmiştir.

Günümüzde insanlığı etkileyen pek çok sorun bulunmaktadır. Bunlar; nüfus artışı, göç ve mülteci sorunu, etnik köken, dil ve din farklılıklarından kaynaklanan sorunlar, yönetim sorunları, ekonomik sorunlar, açlık, yoksulluk ve çevre sorunlarıdır.

ETKİNLİK

Otuz maddeden oluşan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni inceleyiniz.

Bu maddelerden günümüzde yaşanan insani sorunlarla ilgili olanları belirleyerek sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

a. Nüfus Artışı, Göç, Mülteciler

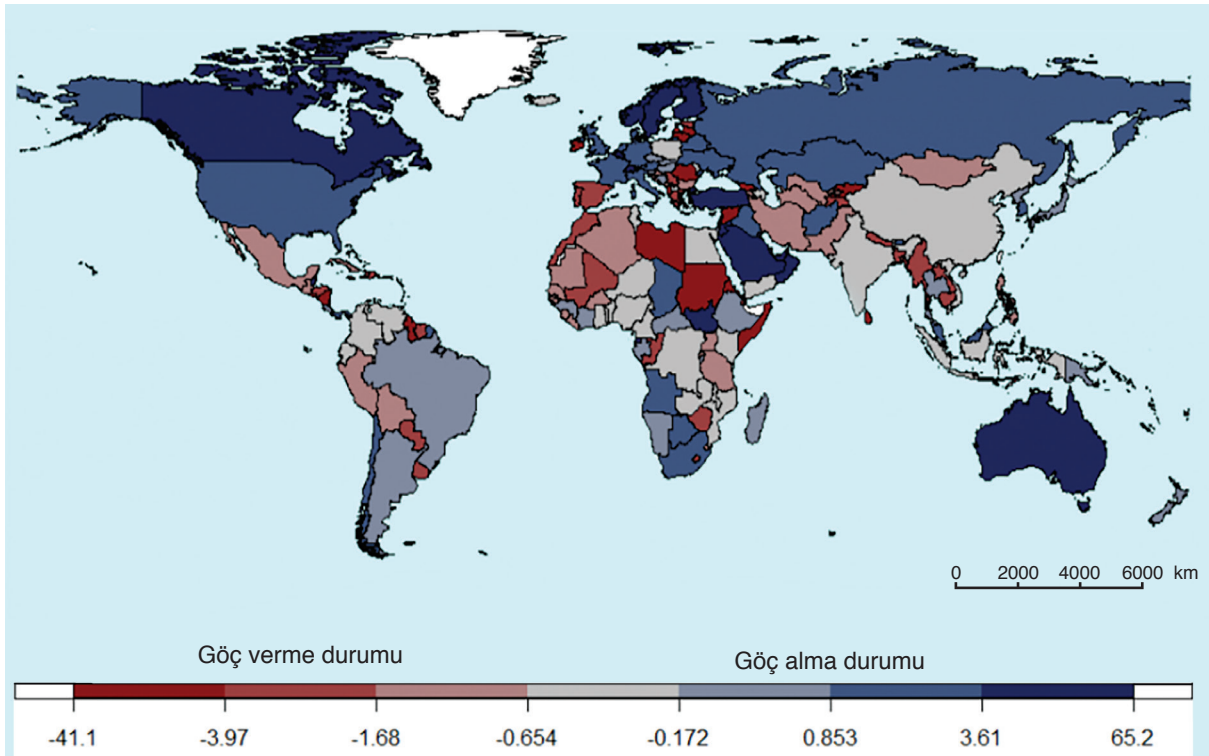
Dünya nüfus artışının hızlı bir gelişme göstermesi hem gelişmiş ülkeler için hem de gelişmekte olan ülkeler için sorunlar oluşturmaktadır. Günümüzde dünya nüfus artışı sosyal ve ekonomik sorunları ortaya çıkarmaktadır. Nüfus artışı;

- Doğal kaynakların aşırı kullanımı sonucu hızla tükenmesi,
 - Hammadde ve gıda üretiminin azalmasına bağlı olarak yetersiz ve dengesiz beslenme,
 - İstihdam-ışsızlık sorunlarının artması,
 - Çevre sorunlarının artması,
 - Eğitim, sağlık vb. demografik yatırımların azalması gibi pek çok sorunu beraberinde getirmektedir.
- Aşırı nüfus artışı, daha çok geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir (Harita 6.1).

Aklınızda Bulunsun

149 milyon km²'lik yeryüzünün, yaklaşık 14-15 milyon kilometrekarelik alanı tarıma ve işlenmeye elverişli olup bu alan tüm yeryüzü üzerinde yaklaşık %10'luk bir bölümü kapsamaktadır. İşte bugün yaklaşık 7,5 milyar insanın beslenme imkânı yeryüzünün %10'una bağlıdır. Bilim insanları tarafından yapılan açıklamaya göre kaynaklar dengeli kullanıldığında dünyanın yaklaşık olarak 10-12 milyar insanı besleyebilecek kaynağı ve tarım alanları mevcuttur.

BM verilerine göre dünya nüfusunun ortalama artış hızı %1,7'dir. Gelecekte aynı hızla artmaya devam ederse, 2050 yılında dünya nüfusunun 10 milyara yükseleceği tahmin edilmektedir. Eğer hemen önlem alınmazsa eldeki imkânlar ihtiyaçları karşılayamayacağı için dünyada milyarlarca insanın susuzluk, açlık ve kötü yaşam koşullarının yanı sıra kuraklık, yiyecek kıtlığı, kentlerdeki sefalet, göçler, barınma sorunu ve hızla tükenen doğal kaynaklar nedeniyle çıkan çatışmalarla karşı karşıya kalması muhtemeldir.

Harita 6.1 2010-2015 Yılı İtibarıyla Dünya Göç Haritası

Göç, Zorunlu Göç ve Mültecilik

Göç, XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli insani sorunlardan biri hâline gelmiştir. Gelir dağılımındaki dengesizlikler, işsizlik ve yoksulluk gibi ekonomik nedenlerle birçok insan, ülke içinde ya da ülkeler arasında göç etmektedir. Öte yandan bir ülke içindeki ya da bölgedeki çatışmalar, baskıcı yönetimler, kıtlıklar ve doğal afetler gibi sebeplerle insanlar yer değiştirmek durumunda kalmaktadır. Buna zorunlu göç denilmektedir. Göç, çoğunlukla yoksul ülkelerde başlayıp sanayileşmiş ülkelerde son bulmaktadır. Bu durum her devlet açısından ciddi sıkıntılar oluşturmaktadır.

Görsel 6.6 Türkiye'deki Suriyeliler için mülteci kampı (Akçakale, Şanlıurfa)

Son dönemde zorunlu göç olayları içerisinde mülteci statüsü giderek önem kazanmıştır. Mülteci, yerleşme amacı olmaksızın, bir zorunluluk nedeniyle geçici süreyle oturmak üzere bir ülkeye sığınan kişidir. Günümüzde zorunlu göç konusunda en kötü tablo Suriye'dedir. Ancak dünyanın farklı bölgelerinde de benzer sorunlarla mücadele edilmektedir. Zorla yerinden edilen nüfus, 2018 yılı itibariyle 65 milyonu aşmıştır. Bu sayının artışı özellikle Suriye, Irak, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Güney Sudan'daki çatışmaların etkisi büyüktür.

Mülteciler gittikleri ülkede ilk başta sığınmacı olurlar (Görsel 6.6). Ülke yasaları doğrultusunda başvuruları geçerli bulunup kabul edilenler mülteci statüsünü kazanırlar. Mülteci ile göçmen arasında birtakım farklar bulunmaktadır. Bu farklar, mültecilerin korku ve baskı gibi sebepler sonucunda ülkelerinden göç etmeleri, göçmenlerin ise istekleri doğrultusunda göç etmeleridir. Mülteciler, vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanamadığı için göçü kolaylaştıracak resmî belgelere sahip değildir. Göçmenler ise, göçlerini kolaylaştıracak resmî belgelere nispeten sahiptir.

b. Etnik Köken, Dil ve Din Farklılıklarından Kaynaklanan Sorunlar

Dünyada yaşanan insani sorunlar daha çok ırk, dil, din ve mezhep farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Demokratik ve gelişmiş ülkelerin çoğu bu farklılıkları bir kültürel zenginlik olarak görmüş, insan hakları ve demokrasinin bir gereği olarak sorunlarını barışçıl yöntemlerle çözebilmişlerdir.

Etnik yapıları farklı olan ülkelerin vatandaşları farklı dili konuşmakta ve farklı taleplerle merkezî hükümetleri ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakabilmektedir. Bu gruplar arasındaki farklılıklar dil, kültür ve tarihsel kaynaklı olabilmektedir. Bu farklılıklar tarihin çeşitli dönemlerinde merkezî hükümetlerin karşısına çıkan sorunları oluşturur.

Etnik çoğunluğun fazla olduğu ülkelerde yönetim büyük ölçüde belli bir grubun etkisi altındadır. Bu durum etnik azınlıklar açısından güvensizlik ve yabancılaşma sorunlarının yaşanmasına yol açmaktadır.

İrkçilik, insanlığın tarih boyunca yaşadığı büyük sorunlardandır. Almanya'yı ve dünyayı büyük yıkımlara sürüklemiştir. Alman ırkının üstünlüğünü savunan Hitler, II. Dünya Savaşı yıllarında ülkesinde Alman ırkından olmayan başta Yahudiler olmak üzere birçok insanı, toplama kamplarında işkencelere maruz bırakmış ve milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuştur.

Dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşanan etnik sorunlar devam etmektedir. Asya'da ve Orta Doğu'da yaşanan çatışmaların çoğunun temelinde etnik sorunlar yatmaktadır. Yugoslavya'nın dağılmasında etnik köken, dil ve din gibi unsurların etkisi gözlenmiştir.

c. Sağlık ile İlgili Sorunlar

Küreselleşmeyle birlikte sağlık sorunları da ulusal olmaktan çıkarak uluslararası ilişkileri doğrudan veya dolaylı olarak etkilemeye başlamıştır. Ulaşım ve uluslararası ilişkilerin hızla gelişmesiyle birlikte HIV/AIDS, SARS, kuş gribi, domuz gribi, ebola gibi hastalıklar hızla yayılma göstermiştir (Görsel 6.7). Örneğin akut solunum yolu yetmezliği sendromu Çin’de 2003 yılında ortaya çıktıktan sonra 37 ülkeye yayılmış ve hastalığın sadece ekonomik maliyeti yaklaşık 30-100 milyar doları bulmuştur.

Sağlık sorunları, artık bir güvenlik konusu olarak da ele alınmaktadır. Yeni bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkıp salgın olarak yayılması ve biyolojik silahlarla ilgili endişelerin yaygınlaşması bu durumu yeterince açıklamaktadır.

Görsel 6.7 Afrika’da HIV virüsü taraması

Gelişmekte olan ülkelerde görülen bazı hastalıklar insani güvenliği ve insani kalkınmayı olumsuz etkilemektedir. FAO yetkilileri, kalkınmakta olan ülkelerde görülen salgın hastalıkların da açlıkla mücadeleyi zorlaştırdığını belirtmektedirler. Dünya Sağlık Örgütü’nün 2013 verilerine göre sadece AIDS’li hasta sayısı 50 milyona yaklaşmıştır ve bu sayının %95’i gelişmekte olan ülkelere aittir. Sadece Afrika Sahra Altı ülkelerinde 10 milyon kişinin bu hastalıktan hayatını kaybettiği hesaplanmaktadır.

ç. Yönetim ile İlgili Sorunlar

Devletlerin dış politikalarında etkili olan aktörler, söz konusu devletin yönetim şekline ve yöneticilerinin özelliklerine göre değişmektedir.

Demokrasilerde kararlar, halkın özgür iradesiyle seçtiği hükümetler tarafından alınır. Devletin üç temel görevi olan yasama, yürütme ve yargı güvence altındadır. Dış politika kararları da kamuoyu, ülkenin gerçekleri vb. durumlar göz önüne alınarak dış işleri bakanlığı tarafından hazırlanır ancak sorumluluk hükümetindir. Demokratik ülkelerde halkın karar vericilere yönelik hesap sorabilme mekanizmaları mevcuttur.

Immanuel Kant, Demokratik Barış Kuramı’nda uluslararası ilişkilerle ilgili olarak ve özellikle barış konusunda: “Demokrasiler birbirleriyle savaşmaz.” demektedir. Günümüz dünyasında savaş ve çatışmaların genellikle demokratik özellikleri zayıf veya dikta yönetimindeki ülkeler arasında veya bunlarla demokratik devletler arasında olduğu görülmektedir. Yerleşik ve işleyen bir demokrasiye sahip ülkeler arasında savaş ve çatışmalara pek rastlanmamaktadır.

Otoriter yönetim biçimlerinde ise durum oldukça farklıdır. Yönetim tek elden veya bir grubun idaresinde yürütülür. Kararlar yine bu kişiler tarafından alınır; hesap verme veya hesap sorma mekanizmaları işlemez. Devlet başkanının bütün yürütmeyi elinde tuttuğu otoriter siyasi rejimlerde dış politika tamamen bu başkan tarafından belirlenir (Görsel 6.8). Hükümetin görevi, verilen kararları uygulamaktır. Dış politika uygulamalarında da bu yönetimlerin saldırgan ve çatışmacı bir dış politika izleme olasılıkları daha fazladır. Ayrıca baskıcı yönetimlerin iç çatışmaları, özellikle bu ülkelerin kendi halkının yönetime başkaldırması durumunda diğer devletlerin müdahalesi ile uluslararası alana yayılmaktadır.

Merkezî hükümetin yetersiz kalması veya ortadan kalkması etnik ya da dinî gruplar arasında silahlı çatışmalara yol açmakta, bu devletler teröristler için güvenli bölgeler hâline gelmektedir. Yönetim sorunu olan devletlerde yaşanan bu olaylar zorunlu göçe yol açmakta, bu durum özellikle komşu devletlere ağır yükler getirmektedir.

Suriye, Irak, Yemen ve Sudan gibi ülkelerde yönetimdeki sorunlar beraberinde kargaşa ve şiddeti getirmiştir. Sudan, 1 Ocak 1956 tarihinde Mısır ve İngiliz hâkimiyetine son vererek bağımsızlığını ilan etmiştir. Ülkede istikrarlı bir yönetim kurulamaması, etnik ve dinî farklılıklar ülkeyi siyasi kutuplaşmaya, iç savaşa ve zorunlu göçe sürükleyen nedenler olmuştur. Kuzeyle güney arasında iç barışın oluşturulmaması zorunlu olarak ülkeyi ikiye bölmüştür. İki ülke arasındaki gerginlik sadece Sudan'ı değil Sudan'la ticaret yapan ülkeleri de etkilemiştir.

3. Ekonomik Sorunlar ve Çevre Sorunları

a. Kaynakların Paylaşımı Sorunu

Küresel sorunlar içinde önemli bir yer işgal eden ekonomik sorunlar, daha çok kaynakların üretimi, kullanımı ve paylaşımı konusunda çıkmaktadır. Ekonomik alanda atıl durumda olan kaynaklar ülkeler için büyük bir kayıptır. Genel anlamda en çok atıl kaynaklar da yer altı zenginliklerinde görülmektedir. Yer altı kaynakları (madensel ham maddeler), sanayinin ana girdileridir. Sanayi toplumları, yer altı kaynaklarını iyi değerlendirdikleri için gelişmişlerdir. Madenlerin ve enerji kaynaklarının üretimi (Görsel 6.9), kullanımı ve paylaşımı, özellikle XX. yüzyıldan sonra savaş nedenlerinden biri olmuştur.

Görsel 6.8 1961-1989 yılları arasında Doğu Berlin'den Batı Berlin'e geçişleri yasaklayan Berlin Duvarı'nın bugünkü görünümünden bir kesit.

Görsel 6.9 Petrol kuyusu ve boru hattı

Günümüzde uluslararası ilişkilerde yenilenemeyen enerji kaynaklarından olan kömür, özellikle doğal gaz ve petrol rezervleri ön plana çıkmıştır. Bu rezervlerin yakın bir dönemde tükenecek olması, birçok uluslararası sorunu ortaya çıkaracaktır. Petrol ve doğal gazın öneminin giderek artacağı ancak alternatif enerji kaynakları olarak yenilenebilir enerji kaynakları ve nükleer enerjiye ağırlık verileceği tahmin edilmektedir.

Petrol rezervine sahip ülkeler ile petrole ihtiyaç duyan ülkelerin farklı olması, petrol sorununun ortaya çıkmasının nedenidir. Mevcut enerji kaynaklarının üretimi yanında yeni rezervlerin bulunması ve paylaşımı da uluslararası ilişkiler ile dengeleri etkilemektedir. Bazı kaynakların nispeten azalması ve bunların ülkeler arasındaki paylaşımı, anlaşmazlıklara sebep olmakta ve güvenliği tehdit etmektedir. Ancak devletlerin iş birliği yaparak azalan kaynakları verimli kullanmaya çalıştıkları girişimlerin sayısı da oldukça fazladır.

Enerji kadar hatta belki ondan daha önemli bir konu da su kaynaklarıdır. Birleşmiş Milletlerin yaptığı araştırmalara göre dünya nüfusunun 2/7'si su kıtlığı ile karşı karşıya bulunmakta ve iyimser bir tahminle 2050 yılında her dört kişiden birinin yeterli içme suyuna ulaşamayacağı tahmin edilmektedir. Su kıtlığı, beraberinde pek çok başka sorunu getirdiğinden su kaynaklarının paylaşımı sorunu, dış politika karar vericileri için öncelikli bir konu hâline gelmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yüzde 60'ının yaşadığı su kıtlığı, küresel çözüm bekleyen acil uluslararası sorunların başında gelmektedir.

Bilgi Kutusu

KUZAY KUTBU İÇİN KIYASIA REKABET

Kuzey Kutup Denizi'ne kıyaslı olan Rusya, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Danimarka ve Norveç, Moskova'da düzenlenen konferansta bölge üzerindeki işletme haklarını görüşüyor. Bölgenin çekiciliğini ise kutuptaki petrol ve doğal gaz rezervleri artırıyor.

Buzulların erimesiyle birlikte doğal gaz ve petrol arama çıkarma maliyetlerinin azalacak olması, bölgeyi daha çekici bir hâle getiriyor. Bugüne kadar çalışmalara milyarlarca dolar harcayan bu ülkeler, bölgenin işletme haklarını almak için kıyasıya rekabet ediyor. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, ülkelerin sınırları etrafındaki 200 millik deniz alanında araştırma, avlanma ve maden işletme gibi çalışmalar yürütebilmesine imkân sağlıyor.

Ülkelere, araştırma faaliyetleri yürütecekleri deniz alanının kendi ana karalarına bağlı olduğunu ispat etmeleri hâlinde de bu alanı aşma olanağı tanınıyor. Ancak bir milyon kilometrekareden büyük bir alana yayılan deniz yatağının nasıl paylaşılacağı konusunda uzlaşamayan bu 5 ülkenin temsilcileri, Moskova'daki toplantıda da henüz bir anlaşma sağlayamadılar.

"www.trt.net.tr. 23.09.2010"

Görsel 6.10 Kuzey Buz Denizi

b. Açlık ve Yoksullukla İlgili Sorunlar

Açlık, bir canlının hayatını devam ettirmek için gerekli olan gıdayı alamaması, yaşam fonksiyonlarının tehlikeye girmesi ve yaşamını kaybedecek duruma gelmesini ifade etmektedir. Açlığın sebepleri;

- Doğal afetler sonucu ortaya çıkan sebepler,
- Üretim ve tüketim eşitsizliği,
- Savaşlar ve iç karışıklıklar,

- İklim koşullarının elverişsizliği sonucu gelişen olaylar,
- Fakirlik,
- Hızlı nüfus artışı,
- Başarısız politikalar,
- Salgın hastalıklardır.

Son yıllarda dünyada açlık ve yoksullukla karşı karşıya kalan insan sayısında ciddi artışlar olmuş, bu durum, uluslararası örgütlerin dikkatini çekmesini sağlamış ve onların konuya verdikleri önemi artırmıştır.

BM verilerine göre dünyada yaklaşık 815 milyon kişi açlık çekmektedir. 2017 Dünya Açlık Endeksi'ne göre dünyada insanların açlıkla karşı karşıya kalmasının en önemli nedeni eşitsizliktir. Yetersiz beslenenlerin büyük bir kısmının Güney Asya ve Sahra Altı Afrika'sında bulunduğu dikkati çekmektedir.

2000 yılı Dünya Açlık Endeksi ile 2017 Dünya Açlık Endeksi karşılaştırıldığında açlıkla mücadele için küresel çapta gösterilen çaba sonucu ortalama %27'lik bir düşüş kaydedilse de elde edilen başarının bölgelere göre dağılımında eşitsizlik gözlemlenmektedir.

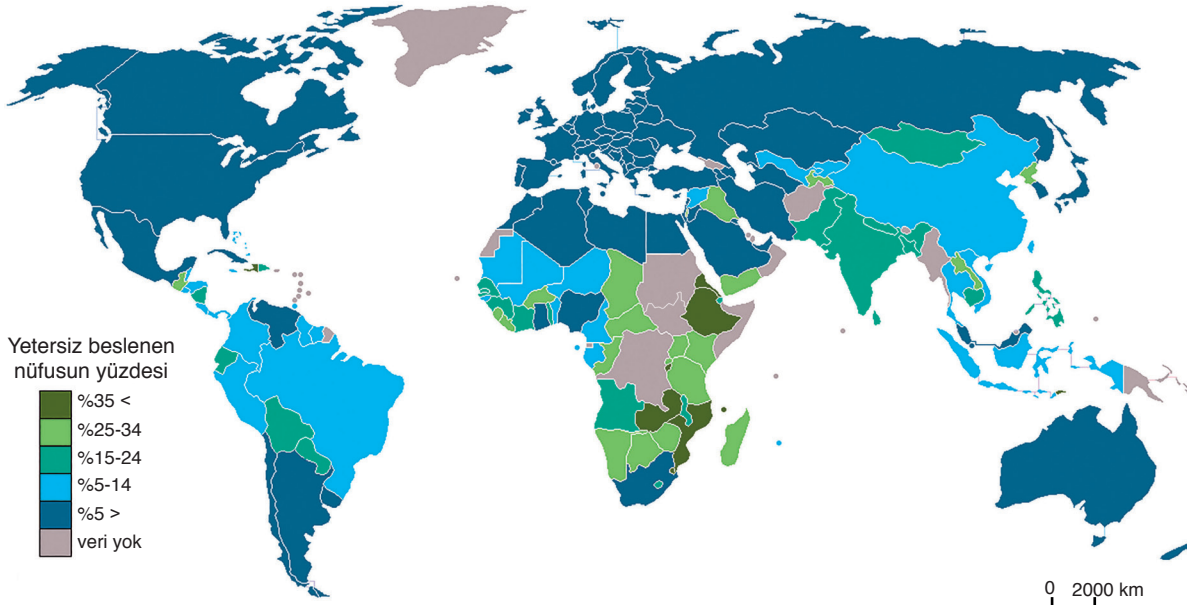
Açlığın en yoğun görüldüğü ülke ise Orta Afrika Cumhuriyeti'dir. Çad, Liberya, Madagaskar, Sierra Leone, Sudan, Yemen ve Zambiya'da ise durum "çok ciddi" olarak nitelendirilmektedir.

Dünya Açlık Endeksi, yetersiz beslenme, çocuk ölümleri, çocuklarda güçsüzlük ve gelişim geriliğine ilişkin veriler değerlendirilerek hazırlanıyor.

ETKİNLİK

Aşağıdaki Harita 6.2'yi inceleyerek soruları cevaplayınız.

1. Beslenme yetersizliği yüzde 15'in üzerinde olan ülkeleri haritadan bularak listeleyiniz.
2. Bu ülkeler daha çok hangi kıtada bulunmaktadır?
3. Bu ülkelerde görülen beslenme yetersizliği nedenlerini söyleyiniz.

Harita 6.2 Dünyada beslenme yetersizliği çeken nüfus yüzdesine göre ülkeler

Açlık, bir ülkenin ekonomik ve sosyal yapısını da olumsuz etkilemektedir. Savaş ve çatışmalar, tarımsal üretimi ve gıda ulaşımını engellemektedir.

Yoksulluk, insanın yaşaması için gerekli olan mal ve eşyalardan mahrum olmasıdır. Dünyada yaklaşık 7,6 milyar kişinin yaklaşık beşte biri günde bir dolar civarında harcamayla hayatını sürdürmeye çalışmaktadır. BM Kalkınma Programı, yoksulluğun yalnızca gelir düzeyine bakılarak tanımlanmasını yanlış bulmaktadır. Daha geniş anlamda değerlendirmeler yapılmakta ve “insani fakirlik endeksi” üzerinde çalışılmaktadır. Bu endekste; ortalama ömür, okuma yazma oranı, beslenme, sağlık hizmetlerinden yararlanma, sağlıklı içme suyuna ulaşma gibi veriler dikkate alınmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ortalama yaşam süresi uzun, gelişmemiş ülkelerde ise kısadır. Afganistan’da temiz suya ulaşabilen insanların oranı %10 civarındadır. Bütün bu veriler, yaşanabilir bir dünya için yoksullukla etkin bir mücadele verilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Aklınızda Bulunsun

Sürdürülebilir Kalkınma: “Sürdürülebilir kalkınma” kavramı ilk kez 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunca hazırlanan Brundtland Raporu’nda “Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma” olarak tanımlanmıştır.

c. Çevre Sorunları

Çevre sorunları günümüzde dünyanın önemli sorunlarından biridir. Özellikle sanayileşme ile birlikte dünyada üretim ve tüketimdeki hızlı artış, çevrenin kirlenmesine, doğal kaynakların azalmasına yol açmış ve geleceği tehdit eder boyuta ulaşmıştır. Gittikçe küçülen dünya âdeta “Küresel Köyün Ortak Arazisi” hâline gelmiştir. Yaşama alanı olarak dünyayı paylaşan insanlar hava, su, toprak gibi doğal unsurların kirlenmesiyle hep birlikte zarar görmektedirler. Çevre sorunları, devletlerin sınırlarını aşmış ve uluslararası nitelik kazanmıştır. Bu sorunlar, bir iki devletin anlaşması sonucunda çözülebilecek bir sorun olmaktan çıkmış, iş birliği kaçınılmaz olmuştur. Gelişmiş bir ülke olan Kanada, ülkesindeki asit yağmurları için ABD ile iş birliği yapmak durumundadır.

Çevre sorunları ile nüfus artışı arasında da bir ilişki vardır. Dünya nüfusunun hızlı artışı ve tüketim kültürü sonucunda daha fazla üretim, daha fazla tüketim, daha fazla kirlilik ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda daha yüksek hayat standartları talep eden insanların sayısının artması da tüketimi artırdığı için bir çevre tehdidi oluşturmaktadır. Gıda üretimi, dengesiz bir şekilde dağılım gösterdiği için kalkınmış ülkelerde gıda stoku fazlalığı oluşurken yoksul ülkelerde açlık yaşanmaktadır.

Gıdanın yetersiz olduğu ve nüfusun arttığı toplumlarda orman arazilerinin yok edildiği ve çölleşmenin yaşandığı gözlemlenmektedir. Öte yandan sanayileşmeyle birlikte kitlesel üretim yapılması da çevreye zarar vermektedir. Zaten kıt olan ham maddelerin ve enerji kaynaklarının yok olması tehlikesi bulunmaktadır. Ayrıca su kaynaklarının, toprağın ve havanın kirlenmesinin arkasında da denetimsiz sanayi üretimi bulunmaktadır. Bu tür çevre kirlilikleri, çoğu zaman bir ülkenin sınırlarını aştığı için uluslararası nitelik taşımaktadır.

Görsel 6.11 Ormanların tahrip edilmesi, sellere yol açmaktadır.

Görsel 6.12: Brezilya'da mera açmak amacıyla yok edilen yağmur ormanları

Dünya gündeminde giderek artan bir önem kazanan küresel ısınma ve iklim değişikliği sorunu, günümüzde uluslararası alanda ele alınmış kapsamlı çalışmalardan biridir. Bu konuda dünya ülkeleri arasında ciddi bir beraberlik ve duyarlılık gelişmiş ve 1997 yılında Kyoto Protokolü imzalanmıştır. Amacı, küresel ısınmayı azaltmaya çalışmak olan bu Protokol, 2009 yılında 169 ülke tarafından kabul edilmiştir. Küresel iklim değişikliği özellikle sıcaklık ve yağış faktörlerini etkileyeceğinden kuraklık, çölleşme ve sel gibi felaketler daha çok artacaktır (Görsel 6.11). Çevre sorunlarının artışı ile birlikte çevre ile uyumluluğu gözetilen “sürdürülebilir kalkınma” veya “sürdürülebilir gelişme” kavramları gündeme gelmiştir.

Çevre sorunları, hem küresel hem de ulusal bir endişe kaynağıdır. Çarpık yapılaşma, plansız sanayileşme, ozon tabakasının incilmesi, iklim değişikliği, ormanların tahribi (Görsel 6.12), canlı türlerinin yok olması, çölleşme, toprağın kirlenmesi, buzulların erimesi ve deniz seviyesinin yükselmesi gibi sorunlar bütün insanlığı tehdit etmektedir. Bunun için etkin ve sürdürülebilir politikalarla mevcut durumun istikrarı sağlanmalıdır, ulusal veya uluslararası iş birlikleriyle ve sorumluluk anlayışıyla biyolojik kaynakların korunması gerekmektedir.

Çevre ile kalkınma arasında koruma ve kullanma dengesinin iyi kurulması gerekmektedir. Bunun için koruyarak kullanma ve geliştirerek koruma konularında çaba sarfedilmelidir. XXI. yüzyılda ve hızla küreselleşen dünyada, ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile devletlerin çevre ve kalkınma ile ilgili çözümler, alternatifler ve yaptırımlar konusunda daha çok, daha yoğun ve daha sıkı bir iş birliğine gitmeleri gerekmektedir.

B. BÖLGESEL SORUNLAR

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

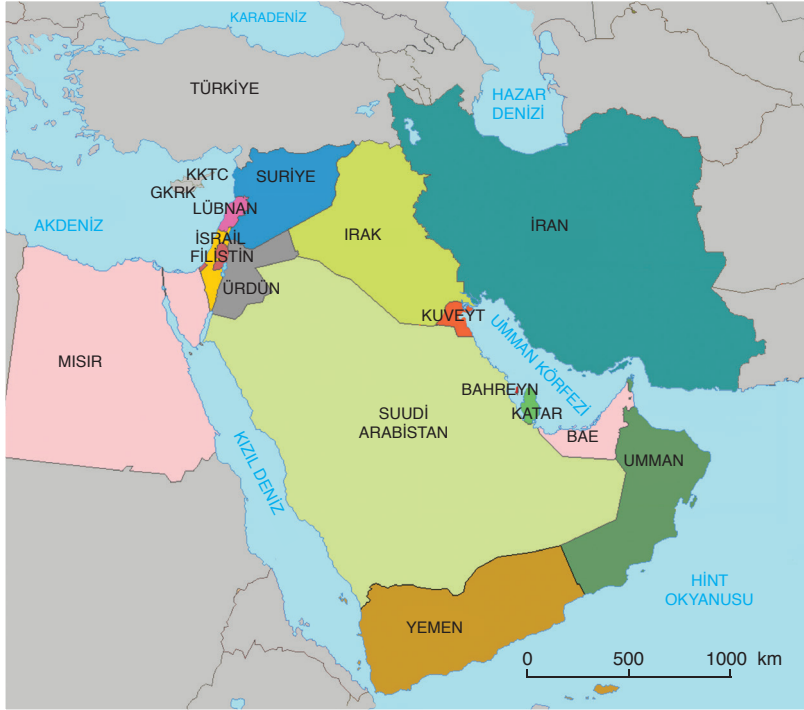
Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkasya bölgelerinde yaşanan sorunlar sizce nelerdir?

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Bask, entegrasyon, ETA, Herri Batasuna, IRA, Karabağ Sorunu, özerklik, Sinn Fein, tampon devlet

1. Orta Doğu

Orta Doğu, geçmişte olduğu gibi günümüzde de dünyanın sorunlu bölgelerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Bölgenin jeopolitik yapısı ve tarihî özellikleri, dünya politikasındaki yerini ve önemini artırırken küresel güçlerin egemenlik rekabetinin bir unsurunu da oluşturmaktadır (Harita 6.3). XIX. yüzyılda petrolün bulunması bölgenin dünya çapında önemini artırmıştır.

Harita 6.3 Orta Doğu ülkeleri

Orta Doğu coğrafyasında geçmişten günümüze yaşanan başlıca sorunlar şunlardır:

a. Filistin Sorunu

Filistin sorunu, Orta Doğu'yu ilgilendiren bölgesel bir sorun olarak ortaya çıkmış zamanla uluslararası bir nitelik kazanmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında imzalanan gizli anlaşmalarla Orta Doğu İngiltere ve Fransa arasında paylaşılmış, Filistin'e uluslararası bir statü verilmiş ve İngiltere tarafından Filistin topraklarında bir Yahudi yurdu kurulması öngörülmüştür. Nisan 1920'de toplanan San Remo Konferansı'nda Filistin toprakları İngiliz mandasına bırakılmış, bu yönetimin Yahudiler lehine olan politikaları, Filistin sorununun ciddi boyutlar kazanmasına yol açmıştır.

Hitler yönetimindeki Almanya'da Yahudilerin soykırımı uğraması ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemin değişmesi Filistin'in geleceğini de derinden etkilemiştir. Savaşın yorgun çıkan İngiltere, Yahudilerin Filistin'de devlet kurma talepleri karşısında konuyu 1947'de BM gündemine getirerek kendisine yük olan bu sorundan kurtulmayı amaçlamıştır. BM'nin hazırladığı plan uyarınca Filistin topraklarının Arap ve Yahudi devleti olarak ikiye bölünmesiyle, Kudüs'e BM'nin vesayetinde uluslararası bir statü verilmesi kabul edilmiştir.

İngiltere'nin bölgedeki askerlerini çekmesiyle birlikte Yahudiler, 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kuruluşunu ilan etmiştir. Arap ülkelerinin (Mısır, Ürdün, Suriye, Irak ve Lübnan) bu oldubittiye sert tepki göstermesi üzerine çatışmalar başlamış, İsrail Filistin'in büyük bölümünü ele geçirmiştir. Kudüs, İsrail ve Ürdün arasında paylaşılmış, İsrail'in eline geçen topraklardaki yüz binlerce Filistinli komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır.

Mısır liderliğindeki Arap devletleri ittifakı ile İsrail arasındaki bu ilk savaştan sonra 1956, 1967 (Altı Gün Savaşı) ve 1973 yılında üç savaş daha yaşanmıştır. Bu savaşlar sonunda topraklarını Arapların aleyhine genişleten İsrail Devleti, stratejik bakımdan güvenli sınırlara ulaşmış, ancak 1,5 milyon Arap nüfusunun İsrail sınırlarına dâhil olmasıyla birlikte yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. İsrail, Mısır'la 1979'da imzaladığı Camp David (Kemp Deyvid) Antlaşması uyarınca işgali altındaki Sina Yarımadası'nı boşaltmış olmasına rağmen BM kararlarına aykırı olarak işgal ettiği diğer topraklardan çekilmemiştir.

1964 yılında düzenlenen Arap Zirvesi'nde, İsrail'le mücadele amacı ile "Filistin Ulusal Konseyi" kurulmuş, Konsey bir süre sonra Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) adını almıştır. Örgüt Meclisi, 15 Kasım 1988 günü Cezayir'de yaptığı toplantıda; Batı Şeria, Gazze ve Doğu Kudüs'ü içine alan topraklarda bağımsız Filistin Devleti'nin kurulduğunu ilân ederek Yaser Arafat'ı devlet başkanlığına seçmiştir. Böylece Filistin Kurtuluş Örgütü tarafından "iki halka iki devlet" (Yahudilere ve Filistinlilere ayrı birer devlet) çözümü en belirgin biçimde ortaya konmuştur. 1993 yılında başlayan Oslo Barış Süreci, İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarından çekilmesini ve bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını öngörmekteydi. 1994 ve 1995'de yapılan anlaşmalarda İsrail'in, Filistin halkı için iki merkezde yönetim kurma kararını kabul etmesi ile Batı Şeria ve Gazze'de "Filistin Otoritesi" kurulmuştur.

ETKİNLİK

1. Altı Gün Savaşı'na katılan devletlerin isimlerini bulunuz.
2. Aşağıdaki Harita 6.4'ü inceleyerek Yahudi göçlerinin, bölgenin siyasi yapısı üzerinde meydana getirdiği değişiklikleri değerlendiriniz.

Harita 6.4 Filistin'in işgal süreci

BM, AB, ABD ve Rusya Federasyonu tarafından Nisan 2002'de, bölgede huzur ve güven için de yan yana yaşayacak iki devletin kurulması amacıyla "Yol Haritası" adı altında yeni bir çözüm planı oluşturulmuşsa da sorununa kalıcı bir çözüm getirilememiş, egemen bir Filistin Devleti'nin kurulmasını sağlayamamıştır. 2009 yılında İsrail tarafından gerçekleştirilen Gazze saldırısı yüzlerce Filistinlinin ölümüne, binlercesinin evsiz kalmasına yol açmıştır. İsrail'in Gazze'de orantısız güç kullanarak savaş suçu işlediğini belirten Goldstone Raporu, BM Genel Kurulunda kabul edilmiştir.

Kudüs'ün statüsü: 1967 yılındaki Altı Gün Savaşı'nda o zamana kadar Ürdün'ün kontrolü altında bulunan Doğu Kudüs, İsrail tarafından işgal edilmiştir. İsrail parlamentosu 1980'de Kudüs'ün tamamını "bölünmez ebedi başkent" ilan etmiş, bu karar Birleşmiş Milletler tarafından tanınmadığı gibi hiçbir devlet Kudüs'te büyükelçilik açmamıştır. İsrail'in bu kararına karşı 1988'de sürgünde kurulan bağımsız Filistin Devleti de başkentinin (Doğu) Kudüs olduğunu ilan etmiştir.

Aralık 2017'de ABD, Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıma ve Amerikan Büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıma kararı almıştır. Bu karar aralarında İslam İşbirliği Teşkilatı, Arap Birliği ve Avrupa Birliği gibi birçok uluslararası örgüt ve devlet tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye ile Yemen tarafından hazırlanan ve BM'ye üye tüm devletlere "Kudüs'te diplomatik misyon kurmaktan kaçınma" çağrısı yapan karar tasarısı, BM Genel Kurulu'nda 128 oyla kabul edilmiştir.

b. Petrol Sorunu

Günümüzde Orta Doğu, pek çok insan için zengin petrol kaynaklarıyla özdeşleşmiş durumdadır. Orta Doğu'da yapılacak her türlü analizde petrol faktörünün göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Petrolün bulunmasından sonra Orta Doğu, jeostratejik açıdan dünyanın önemli bölgelerinden biri hâline gelmiştir.

Petrolün kullanımı ve güvenliği zamanla çatışma ortamlarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bölge, 1973'ten sonra hızla silahlanan ve petrol gelirleri yoluyla uluslararası bir güç hâline gelmeye çalışan İran, Irak ve Suudi Arabistan'ın rekabetine sahne olmuştur. Bu rekabet sonucunda 1980-1988 yılları arasında İran-İrak Savaşı yaşanmıştır. 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve bu durumu gerekçe gösteren küresel güçlerin bölgeye müdahalesiyle sonuçlanan Körfez Savaşı da petrolün uluslararası politikanın şekillenmesindeki etkisini göstermektedir.

c. Su Sorunu

Bilim insanlarına göre Orta Doğu'da XXI. yüzyılın en değerli maddesi, su olacaktır. Bölgedeki su sorunu muhtemel bir savaşın da en önemli nedeni olarak görülmektedir.

Orta Doğu coğrafyasında üç önemli su kaynağı bulunmaktadır. Bunlar Nil Havzası, Ürdün Nehri ve Dicle-Fırat Havzası'dır.

Dünyada su kıtlığı yaşayan 26 ülkeden 12'si Orta Doğu'da bulunmaktadır. Orta Doğu'da su sıkıntısını çok fazla yaşayan ülkeler Filistin, Ürdün ve İsrail'dir. Hesaplamalara göre 30 yıl sonra bu ülkelerdeki su kaynakları ancak içme gereksinimlerini karşılamaya yetecektir.

Hızlı nüfus artışı, artan şehirleşme, genişleyen tarım alanları ve büyüyen sanayi, suya olan ihtiyacı artırmaktadır (Görsel 6.13). Öte yandan bilinçsiz sulama nedeniyle tarım alanlarındaki tuz oranının artması, kaynakların kirlenmesi ve suyun enerji üretimi için kullanılması sorunun bir başka boyutunu oluşturmaktadır.

Görsel 6.13 Yetersiz su kaynakları, Orta Doğu'da tarım arazilerinin çölleşmesine neden olmaktadır.

ç. Terör Sorunu

Günümüzde insanlığın karşı karşıya bulunduğu önemli ortak sorunlardan biri terördür. Terör eylemleri nedeniyle her yıl binlerce insan hayatını kaybetmektedir. Terör Orta Doğu'nun da önemli sorunlarından biridir.

Terör sorunu, Orta Doğu'da, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yoğunluk kazanmıştır. Bölgedeki terör faaliyetleri (Görsel 6.14), 2001'den itibaren uluslararası gündemin ilk sırasına yerleşmiş ve başta ABD olmak üzere Batılı güçlerin bölgeye müdahalelerinde gerekçe olarak kullanılmıştır. Uluslararası güçler, terör olgusunu kullanarak etnik yapılar arasındaki mücadeleyi derinleştirmektedir. Terör örgütlerinin finansal ve askerî desteklerindeki çeşitlilik bunun önemli bir kanıtıdır.

Görsel 6.14 Orta Doğu'da süregelen istikrarsızlık teröre zemin hazırlamaktadır.

Orta Doğu'da terörün beslendiği unsurlar, aynı zamanda Orta Doğu'nun öteden beri devam eden sorunlarıdır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Petrol ve enerji kaynaklarının varlığı ve paylaşımı
- Batı kültürüne yönelik tepki
- Sosyoekonomik sorunlar
- Mevcut politik yapı
- Arap-İsrail çatışması
- Batılı devletlerin müdahaleleri
- Körfez savaşlarının neden olduğu istikrarsızlık
- Etnik yapıdan kaynaklanan sorunlar

2. Kafkasya

11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında Orta Asya-Kafkasya ekseninde yoğunlaşan küresel güç rekabeti, Kafkasya'yı uluslararası politika gündeminin ön sıralarına yerleştirmiştir (Harita 6.5). ABD, AB ve Rusya gibi küresel güçlerin yanında Türkiye ve İran gibi bölgesel güçlerin rekabetinin yaşandığı bölge, çok parçalı etnik yapısı ve çözümü zor iç sorunları nedeniyle dünyanın karışık coğrafyalarından biridir. Bunun yanında Kafkasya jeopolitiğini etkileyen başka sorunlar da bulunmaktadır.

Kafkasya'da yaşanan önemli sorunlardan biri Çeçenistan sorunudur. Sovyetler Birliği döneminde İnguşlarla birlikte özerk bir cumhuriyet statüsünde yaşamış olan Çeçenler, 1 Kasım 1991 tarihinde, Cahar Dudayev önderliğinde bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Dudayev'in başlattığı bağımsızlık hareketi Rusya tarafından 1995 yılında bastırılmış, buna rağmen Çeçen direnişçileri ile Rus birlikleri arasındaki çatışmalar yer yer devam etmiştir.

Çeçen direnişçilerin başta Gürcistan olmak üzere çevre bölgelerde örgütlenmeleri, Rusya'nın Gürcistan'a baskı uygulamasına ve Gürcistan yönetimindeki Abhazya ile Güney Osetya'daki ayrılıkçı hareketlere destek vermesine neden olmuştur.

Kafkasya'nın diğer önemli bir sorunu da Azerbaycan ve Ermenistan arasında çatışmalara neden olan Karabağ sorunudur. Uzun bir geçmişi olan Karabağ sorunu, 1980'lerin ikinci yarısında Ermenistan'ın Azerbaycan'a ait Karabağ bölgesinin dağlık kısmında yeniden hak iddia etmesiyle ortaya çıkmıştır. Ermenilerin Dağlık Karabağ üzerindeki hak talepleri burada nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları iddiasından kaynaklanmaktadır. Azerbaycan'ın, topraklarının %20'sini kaybetmesine neden olan Azeri-Ermeni çatışmaları, 1994 yılında imzalanan bir ateşkes anlaşmasıyla sona ermiştir. Ancak sorun henüz çözülebilmiş değildir. Bu konuda AGİT bünyesinde oluşturulan Minsk Grubu'nun çabaları da sonuç vermemiştir.

Harita 6.5 Kafkasya Siyasi Haritası

Karabağ'da kurulan Ermeni yönetimi, tam bağımsızlık talep etmekte buna karşın Azerbaycan, bölgeye genişletilmiş bir özerklik vermeyi önermektedir. Ermenistan ise işgal ettiği toprakları vermeme-ye kararlı görünmektedir (Harita 6.6).

Karabağ Sorunu ile yakından ilgilenen Türkiye, Rusya ve İran ise farklı politikalar izlemektedir. Türkiye, Karabağ Sorunu'nda Azerbaycan'ın tezlerini desteklemekte, sorunun çözümünü Ermenistan'la ilişkilerin geliştirilmesinin ön koşulu olarak görmektedir. Rusya için Kafkasya politikasında Ermenistan'ın vazgeçilmez oluşu, Ermenilerin Dağlık Karabağ tezini güçlendirmektedir. İran ise kuzey sınırında güçlü bir Azerbaycan istemediği için Ermenistan'ın yanında yer almaktadır.

Kafkasya'nın diğer önemli sorunları ise şunlardır:

- Gürcistan'daki etnik sorunlar ve ayrılıkçı hareketler,
- Hazar enerji havzasının paylaşımı meselesi (Görsel 6.15),
- Organize suçlar ve terör faaliyetleri,
- Kadife Devrimler.

3. Balkanlar

Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesi, Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanların çatışma alanı hâline gelmesine neden olmuştur (Harita 6.7). Yugoslavya'nın çok parçalı etnik ve dinî yapısı, dağılma sürecini başlatan önemli etkenlerden biridir. Çözülme hızlandıran bir başka faktör ise 1990 yılında yapılan seçimlerdir. 1990 yılı içinde Hırvatistan, Slovenya, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ'da yapılan seçimlerin ardından Yugoslavya'nın temel gündemi, siyasal sistemin yeniden yapılanması olmuştur. Bu gelişmeler sürerken çoğunluğunu Arnavutların oluşturduğu Kosova'da da çatışmalar başlamıştır.

25 Haziran 1991'de Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmeleri üzerine Yugoslavya Federal Parlamentosu, orduyu ülkenin bölünmesini önlemek için müdahale etmeye çağırmıştır. Öte yandan Makedonya 8 Eylül 1991'de; Bosna-Hersek ise 1 Mart 1992'de bağımsızlık kararı almıştır.

Yugoslavya'ya bağlı cumhuriyetlerin birbiri ardı sıra bağımsızlık kararı almaları, ülkeyi bir iç savaşın eşiğine getirmiştir. Bosna-Hersek'in aldığı bağımsızlık kararının ardından bu cumhuriyetteki Sırplarla hükümet güçleri arasında çatışmalar başlamıştır. Federal ordunun desteğini arkasına alan Sırpların başlattığı saldırılar kısa zamanda etnik ve dinî bir temizlik hareketine dönüştüğü sırada Bosna-Hersekli Hırvatlar da bağımsız bir devlet kurduklarını ilan etmişlerdir.

Görsel 6.15 Hazar Denizi'nde bir petrol platformu

Bosna-Hersek'te başlayan iç savaş üzerine BM, barışı korumak ve insani yardımları organize etmek üzere pek çok ülkenin katılımıyla, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ve BM Koruma Gücü'nü oluşturmuştur. BM'nin oluşturduğu bu askerî güce NATO da destek vermiştir. NATO, ayrıca 1994 yılı başından itibaren BM'nin ilan ettiği uçuş yasağını uygulamaya başlamış, böylece Sırp'ların hava üstünlüğü sona ermiştir. NATO'ya bağlı hava kuvvetleri bu çerçevede, 30 Ağustos 1995 tarihinde Bosna-Hersek'teki Sırp hedeflerine bir dizi saldırı düzenlemiş, bu saldırılara daha fazla dayanmayan Sırp'lar görüşme masasına oturmak zorunda kalmıştır.

14 Aralık 1995'te imzalanan Dayton Antlaşması ile Bosna-Hersek kantonlara bölünmüş ve ülkenin %49'u Sırp Cumhuriyeti'nin, %51'i Boşnak-Hırvat Federasyonu'nun kontrolüne bırakılmıştır (Görsel 6.16). Ayrıca, Doğu Slovenya'yı Hırvatistan'ın kontrol etmesi öngörülmüştür. Konfederasyonun yönetiminde ise dönüşümlü başkanlık sistemi uygulanması kararı alınmıştır.

Balkan coğrafyasında yaşanan önemli sorunlardan biri Kosova meselesidir. 1989 yılında yapılan anayasal düzenlemeler ile özerkliğini kaybeden Kosova'da Arnavutlar üzerindeki siyasi ve kültürel baskılar artmıştır. Bunun üzerine Yugoslavya'nın bir parçası olmayı kabullenmeyen Kosovalı Arnavutlar, 1989'dan itibaren direnişe başlamıştır. Kosovalı Arnavutların direniş örgütü UÇK'nin (Kosova Kurtuluş Ordusu) faaliyetlerine karşın Sırp'ların başlattıkları etnik temizlik hareketi ve bu olayların etkisiyle NATO'nun Sırbistan'a düzenlediği askerî operasyon, iki toplumun bir arada yaşamasını imkânsızlaştırmıştır. 1999 yılında imzalanan barış antlaşmasıyla kâğıt üzerinde Sırbistan-Karadağ'a bağlanan Kosova'ya BM Barış Gücü gözetiminde genişletilmiş bir özerklik tanınmıştır. Barışın sağlanmasından sonra BM Kosova temsilciliği, geçici yönetimin kurulması, parlamento seçimlerinin yapılması ve mültecilerin dönüşlerinin sağlanması için çalışmalarına başlamıştır. Kosova'nın statüsü 2007 yılında Viyana'da başlayan görüşmelerde tekrar ele alınmıştır. Sırp tarafının itirazlarına rağmen görüşmeler sonunda alınan karar uyarınca Kosova, 17 Şubat 2008'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Kosova, bu kararla Avrupa'nın ellinci ülkesi olmuş, denetim ise Birleşmiş Milletlerden Avrupa Birliğine geçmiştir.

4. Avrupa

Yugoslavya Federasyonu'nun parçalanma süreci, 21 Mayıs 1996'da Karadağ'da yapılan referandum sonucunda tamamlanmıştır. Sırbistan-Karadağ Federasyonu'na bağlı Karadağ, bağımsız bir devlet olarak uluslararası sisteme katılmıştır.

Avrupa kıtası, dünyanın çok gelişmiş bölgelerinden biri olmasına rağmen geçmişte, bölgesel çapta bazı sorunlar yaşamıştır (Harita 6.8). Bu sorunların başında Kuzey İrlanda ve Bask sorunları gelmektedir.

Harita 6.7 Yugoslavya'da İç Savaş, 1990-1995

Görsel 6.16 Bosna-Hersek İç Savaşı, 1992-1995

Kuzey İrlanda sorunu, tarihî derinliğe sahip, sosyal, ekonomik ve dinî boyutları olan bir meseledir (Görsel 6.17). İngiltere'nin XVII. yüzyıldan itibaren binlerce İngiliz göçmeni Katoliklerden zorla alınan topraklara yerleşirmesi, Ada'da Katolik-Protestan mücadelesinin başlamasına yol açmış, mezhepler arası anlaşmazlık günümüze kadar artarak devam etmiştir.

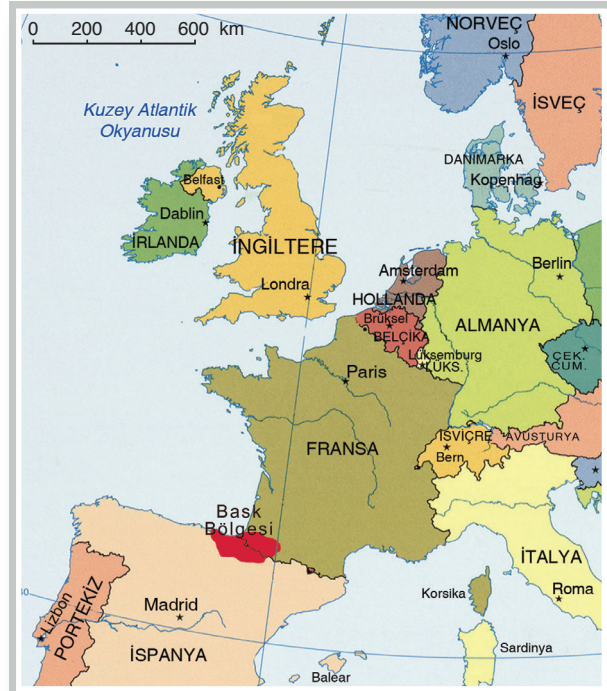
XX. yüzyıl başlarında Sinn Fein Partisi ve onun askerî kanadı olan İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) öncülüğünde başlayan bağımsızlık mücadelesi, 1920 yılında başarıya ulaşmıştır. Bu tarihte yapılan bir antlaşma ile İngiltere, İrlanda Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıırken Kuzey İrlanda'ya da geniş özerklik vermiştir. Ancak bu tarihten itibaren Kuzey İrlanda'daki Protestan çoğunlukla Katolik azınlık arasındaki anlaşmazlıklar giderek artmıştır. Katolik azınlığın İrlanda Cumhuriyeti'ne bağlanma talepleri karşısında Protestanların, İngiliz egemenliğinin sürmesini istemesi, Ada'da gerginliğin tırmanmasına neden olmuştur. 1968'de terör eylemlerinin başlaması üzerine Britanya Hükûmeti, duruma müdahale ederek 1972'de Kuzey İrlanda'da yönetime el koymuştur.

Kuzey İrlanda'daki durum, 1972 müdahalesinden sonra daha karmaşık bir hâl almıştır. Katolik IRA ile Protestan örgütler ve İngiliz ordusu arasındaki çatışmalar, 1998'e kadar sürmüştür. Bu kanlı çatışmalar, 1998'de imzalanan Belfast Anlaşması'yla son bulmuş, 2007 yılında Kuzey İrlanda Parlamentosunun toplanmasıyla nihai uzlaşma sağlanmıştır.

Avrupa kıtasının diğer önemli meselesi ise Bask sorunudur. Bask, İspanya'nın kuzeydoğusunda yer alan özerk bir bölgedir. Bask halkı kendisini, İber Yarımadası'nda başka milletlere karışmayan tek ırk olarak görür. General Franco dönemine kadar özerk bir yönetime sahip olan bu bölgeye Franco yönetimi tarafından ağır baskılar uygulanmıştır. Bu baskılara karşın ayrılıkçı ETA (Bask Ulusal Bağımsızlık Hareketi) örgütünün 1968 yılında terör eylemlerine başlaması ile Bask sorunu, farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu tarihten sonra İspanya Hükûmeti'ne karşı düzenli bir mücadeleye başlamış olan ETA, pek çok terör eylemi gerçekleştirmiştir. ETA'nın başlattığı terör eylemleri, İspanya'da şiddeti artırmıştır.

Franko'nun 1975 yılında ölümünün ardından İspanya'da çoğulcu demokratik rejime geçiş süreci hızlanmış, 1978'de yapılan anayasal düzenlemelerle Bask bölgesi, özerk bir yapıya kavuşmuştur. İspanyol Hükûmeti, yeni dönemde bir yandan ETA'nın siyasi kanadıyla görüşmelere başlarken diğer yandan ETA terörüne karşı mücadelesini yoğunlaştırmıştır. İspanya'nın çabaları zamanla sonuç vermiş ve ETA, arkasındaki halk desteğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Bununla birlikte İspanyol Hükûmeti, ayrılıkçı terör örgütü ETA'nın toplumdaki soyutlanması ve zayıflatılması için demokratik reformlara devam etmiştir.

İspanya'nın 1986 yılında AT'ye (AB) girmesi ve 2001'de AB'nin ETA'yı terörist örgüt olarak ilan etmesi örgütün varlık sebebinin sorgulanmasında bir diğer önemli etkidir. Hem yerel hem de uluslararası alanda desteğini kaybeden ETA önce 10 Ocak 2011'de kalıcı ateşkes ilan ettiğini açıklamış, ardından 20 Ekim 2011 tarihinde silahlı mücadelesine kesin olarak son verdiğini duyurmuştur. 8 Nisan 2017 tarihi itibarı ile de silahlarını teslim etme sürecini başlatmıştır.

Harita 6.8 Batı Avrupa Siyasi Haritası

Görsel 6.17 Kanlı Pazar: Sivil protestocularla Britanya askerleri arasında çatışmalar 30 Ocak 1972, Derry, Kuzey İrlanda

5. Afrika

Dünyanın en yaşlı kıtası olarak tanımlanan Afrika, yer altı ve yer üstü kaynaklarının zenginliği, genç ve hareketli bir nüfusa sahip olması bakımından aslında genç bir kıtadır (Harita 6.9). Afrika, aynı zamanda sahip olduğu potansiyel nedeniyle dünyanın sorunlu bölgelerinden biridir. Afrika kıtasında yaşanan sorunların temelinde Afrika ülkelerinin çoğunda baskıcı yönetimlerin varlığı ve geçmişte Batılı devletlerin sömürgeci politikalarına maruz kalmaları yatmaktadır. Bu nedenle Afrika kıtası için “yorgun kıta” tanımlaması da yapılmaktadır.

Afrika kıtasında çözüm bekleyen başlıca sorunlar şöyle sıralanabilir:

a. Çatışmalar, Sınır Güvenliği ve Mültecilik Sorunları

2017 yılı rakamlarına göre dünyada 66 ülkede yaşanan çatışmaların 28 ülkesi Afrika kıtasındadır. Afrika kıtasında 201 farklı yapı yıllardır birbirleriyle savaş hâlinindedir. Kıta genelindeki çatışma ve karışıklıklar, yüz binlerce kişinin mülteci durumuna düşmesine sebep olmaktadır.

Zorunlu göçler, sosyal dengeleri ve genel barışı önemli ölçüde zedelemiş bu nedenle birçok Afrika ülkesinde toplumsal karışıklıklar ve sınır anlaşmazlıkları ortaya çıkmıştır. Dünyada son beş yılda en fazla mülteci çıkışı olan Afrika ülkeleri; Fildişi Sahili, Orta Afrika Cumhuriyeti, Libya, Mali, Kuzeydoğu Nijerya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Güney Sudan ve Brundi'dir. Resmî ya da kaçak yollardan kıta dışında en çok sığınılan ülkeler ise Fransa, İspanya, İtalya, Hollanda ve İngiltere olmuştur.

b. Uluslaşma Sürecinin Tamamlanamamış Olmasından Kaynaklanan Sorunlar

Afrika'nın genelinde etnik ve dinî bakımdan sosyolojik süreç tamamlanamadığı için kabilecilik ve mikromilliyetçiliğin sebep olduğu çatışmalar, yoğun olarak yaşanmaktadır. Bu durum, kamu düzeninin sağlanmasının önünde önemli bir engeldir. Dinî bakımdan ise günümüzde de devam eden bir değişim ve dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Özellikle XIX. yüzyıldan beri İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Almanya gibi sömürgeci ülkelerin Hristiyanlığı yaymayı amaçlayan misyonerlik faaliyetleri, önemli ölçüde sonuç vermiştir. Mahallî inançların yaygın olduğu Orta ve Güney Afrika'da, 1913'te yaklaşık 13 milyon Hristiyan varken, bu rakam 2000'li yılların başlarında 500 milyona ulaşmıştır.

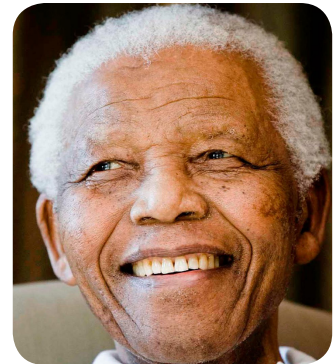

Harita 6.9 Afrika Siyasi Haritası

Aklınızda Bulunsun

Nelson Mandela (1918-2013)

Güney Afrika'da, 1990'lı yıllarda özgürleşme ortamının oluşumuna kadar devam eden ırkçı, ayrımcı ve baskıcı uygulamalar, uzun süreli çatışma ve karışıklıklara sebep olmuştur. İrkçiliğe karşı verdiği uzun mücadele sonucunda özgürlüğün sembolü hâline gelen Nelson Mandela, uzun süren hapis hayatından sonra serbest bırakılmış ve Güney Afrika'nın ilk siyahi cumhurbaşkanı olmuştur.

Görsel 6.18
Nelson Mandela

c. Kalkınmada Alt Yapı Sorunları**➤ Sağlık Sorunları**

Afrika kıtasında her yıl beş yüz bin insan savaşlardan dolayı hayatını kaybederken; bu rakam sağlık koşullarının yetersiz olması durumundan daha da artmaktadır. Sağlık sorunlarının temelinde ise yeterli su kaynağına erişememek gelmektedir.

Afrika kıtasında HIV/AIDS bulaşıcı hastalıkların yayılması için uygun bir ortam bulunmaktadır. Su ve çevre kirliliği; sağlık koşullarını ve dolayısıyla bunlar arasında da en çok kadınları ve çocukları olumsuz yönde etkilemektedir. Afrika nüfusunun %40'ı yeterli sağlık hizmetlerine erişim imkanı bulamamakta bu oranın önemli bir kısmını ise kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır. Bebek ve çocuk ölüm oranlarını aşağı çekilebilmesi, beslenme bozukluklarının önlenmesi, bulaşıcı hastalıkların önüne geçilebilmesi ve tedavi imkanlarının artırılması, son derece düşük olan yaşam süresinin artırılması çözüm bekleyen öncelikli sorunlardır (Görsel 6.19).

Doğu Afrika'daki bir diğer önemli sorun da sağlıklı suya ulaşabilmektir. Gerek bireysel gerekse tarımsal kullanım bakımından bölgenin en önemli su kaynağı Nil Nehri'dir. Ancak Nil Nehri'nin paylaşılması konusu, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanan Afrika ülkelerinin sayısının artması ile sorun hâline gelmeye başlamıştır. Özellikle Mısır ile Sudan arasında zaman zaman gerginliklere sebep olan baraj yapımları ve akan sudan daha çok istifade etme girişimleri, topraklarından Nil'in geçtiği 10 Afrika ülkesini ilgilendiren güncel bir sorun olmuştur.

➤ Eğitim Sorunları

Sömürgecilik dönemlerinden kalan genel durum, birçok Afrika devletinin eğitim politikalarındaki yetersizlikler, gerekli yatırımların yapılmamış olması ve buna bağlı olarak eğitim kurumlarının nitelik ve nicelik bakımından yetersiz oluşu, Afrika kıtasında eğitim sorununun temel sebeplerindedir. Nijer, Gine, Güney Sudan, Burkina Faso, Orta Afrika Cumhuriyeti, Benin, Mali, Çad, Fildişi Sahili, Liberya, Sierra Leone ve Etiyopya'da okuma yazma oranı %50'nin altındadır. Okullaşma oranı son derece düşüktür. Erkek çocuklarının %39'u, kız çocuklarının ise %43'ü ilkökula gidememektedir. Okula gidenlerin ise sadece %20'si okulu bitirebilmektedir.

➤ Tarım Sorunları

Afrika kıtasının temel geçim kaynağı tarımdır. Buna rağmen dünyada tarımsal üretimin en düşük gerçekleştiği kıta yine Afrika'dır. Bu sektörün temel sorunları, verimli tarım politikalarının üretilmemiş olması, yatırımlardaki yetersizlik ve gelişmiş tarım teknolojilerinin kullanılmamış olması ile eğitim, bilgi yetersizliği ve şiddetli kuraklıklardır.

Açlık, kıtlık, susuzluk, salgın hastalıklar, fakirlik gibi birçok sorunun ortaya çıkmasında sömürgecilik faaliyetleri etkili olmuştur.

Kıta genelinde yaklaşık 40 milyon insan açlık problemiyle karşı karşıyadır. Özellikle 2000'li yılların ortalarından itibaren, Afrika Boynuzu olarak adlandırılan bölgeyi etkisi altına alan son 60 yılda yaşanan en büyük kuraklık ve kıtlık felaketi, 12 milyon kişiyi tehdit etmektedir. BM'nin acil gıda yardımı projeleri dışında Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok devlet ve sivil toplum örgütü, yardım kampanyaları başlatmıştır.

Aklınızda Bulunsun

Afrika'daki sağlık sorunlarının çözüme kavuşturulması için BM'ye bağlı çalışan WHO'dan başka, birçok sivil toplum örgütü de kayda değer girişimlerde bulunmuştur. İngiltere merkezli faaliyet gösteren "Yeryüzü Doktorları Derneği" ile Fransa merkezli "Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü", bu örgütlerin çok aktif olanlarındandır. Türkiye'de Başbakanlık'a bağlı oluşturulan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nın (TİKA), "Türkiye'den Doktor Geldi" Projesi ile de özellikle Doğu Afrika'da önemli hizmetler yapılmıştır.

Görsel 6.19 Afrika'da aşı olabilen şanslı bir çocuk

► Orta Asya

SSCB'nin parçalanmasının ardından Orta Asya'daki Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan cumhuriyetleri bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.

Bağımsız Orta Asya cumhuriyetleri başta petrol ve doğal gaz olmak üzere zengin yer altı kaynaklarını uluslararası pazarlara ulaştırabilmek ve Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmak amacıyla kendi aralarında iş birliğine yönelmişlerdir. Ancak bölgesel ve küresel güçlerin giriştiği nüfuz mücadeleleri, karşılıklı güvensizliğin sebep olduğu silahlanma yarışı, etnik çatışmalar ve sınır anlaşmazlıkları gibi sorunlar, bölge ülkelerinin bütünleşme çabalarını ve ortak politika üretmelerini engellemektedir.

Uluslararası yatırımcı ve şirketlerin bölgeye girmesi, sorunların karmaşıklaşmasına neden olmaktadır. Bütün bu gelişmeler, ulusal sanayisini ve ulusal kültürünü oluşturmaya yönelik politikalar üreten bölgedeki devletlerin dış etkilere daha açık bir hâle gelmesine yol açmaktadır.

Bölgedeki devletlerin ulusal kimlik sorunlarını çözmek amacıyla dil ve kültür alanında uyguladıkları politikalar, bu ülkelerde yaşayan Rus azınlıkların ve diğer Türk toplulukların ötekileştirilmesi tehlikesini doğurmaktadır. Her ne kadar bölgedeki devletler bağımsızlıklarının ilanında komşu ülkelerin sınırlarını tanıdıklarını açıkça ifade etmiş olsalar da kendi içlerinde azınlıkta kalan toplulukların ileride toprak talep edebilecekleri konusunun yeni sorunlara yol açabileceğini öngörmektedirler.

Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra her anlamda hızlı bir değişim sürecine maruz kalan Orta Asya'daki devletler, bütün bu sorunların yanı sıra baskıcı yönetimler, organize suçlar, yoksulluk, demokratikleşme ve çevre sorunları gibi sorunlar yaşamaktadır.

► Afganistan

Afganistan, Asya'nın sorunlu ülkelerinden biridir. Bunda Afganistan'ın sahip olduğu stratejik konum ve zengin yer altı kaynakları etkilidir.

1979'da Sovyetler Birliği'nin işgali ile başlayan ve daha sonra iç savaşa dönüşen savaş süreci, Afganistan'ın her anlamda harap olmasına neden olmuştur. Afganistan'daki iç savaş sürecinden güçlenerek çıkan Taliban, ülkenin büyük bölümünde iktidarı ele geçirmiştir. Taliban'ın teröre destek veren politikaları nedeniyle NATO, Taliban iktidarını yıkmak amacıyla Afganistan'da operasyona girişmiştir. Ancak NATO operasyonları Afganistan sorununun daha da derinleşmesine yol açmıştır. Afganistan'daki cumhuriyet idaresi 2010 yılında genel seçimleri yapmıştır. Taliban baskısı altındaki bazı sorunlu bölgeler dışında sonuçlar ilan edilmiştir. Ancak durum hassasiyetini korumaktadır. Ülkedeki barış ve istikrar sorununun çözümü için yoğun çaba sarf edilmektedir.

Ülkedeki başlıca sorunlar arasında etnik ve dinî sorunlar yanında iç savaşın etkisiyle ortaya çıkan ekonomik çöküntü, geri kalmışlık, uyuşturucu ve hâlen süren iç savaş sayılabilir.

► Keşmir Sorunu

Hindistan ve Pakistan, 1947'de bağımsızlıklarına kavuşurken Keşmir Bölgesi'ni aralarında paylaşmamış, sonraki dönemde bu sorun iki devletin karşı karşıya gelmesine neden olmuştur (Harita 6.11). Anlaşmazlıkların çatışmaya dönüşmesi üzerine BM 1948'de referandum uygulanması kararı vermiş, buna rağmen Hindistan, askerî güç kullanarak Keşmir'e hâkim olmuştur. Bu tarihten itibaren sorun büyümüş ve nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan Keşmir, Hindular ve Müslümanlar arasında bugüne kadar gelen dinî ve etnik kökenli çatışmalara sahne olmuştur.

Keşmir, günümüzde bölgede barışı ve kalkınmayı engelleyen önemli sorunlardan biri olmasının yanında Pakistan ve Hindistan'ın hızlı bir şekilde silahlanmasına da yol açmaktadır. Ayrıca ekonomik

Harita 6.11 Keşmir Sorunu

olarak ciddi krizler yaşayan söz konusu devletlerin silahlanmaya yönelik harcamaları da zaten bozuk olan ülke içi ekonomik dengelerin daha çok bozulması sonucunu doğurmuştur.

b. Pasifik-Çin-Japonya

Yakın zamana kadar üçüncü dünya bölgesi olarak görülen Asya Pasifik (Güneydoğu Asya), günümüzde dünyanın hızla gelişen ve zenginleşen bölgelerindedir. Bu gelişme, küresel anlamda dikkatleri bölgeye çekmekte ve Asya Pasifik'teki sorunların daha da karmaşıklaşmasına yol açmaktadır. Bölgedeki sorunların temelinde, uzun süren sömürgecilik yönetimlerinin etkisi büyüktür.

Güneydoğu Asya'da çözüm bekleyen en önemli sorunların başında Kuzey Kore sorunu gelmektedir. 1950-1953 yılları arasındaki Kore Savaşı bittikten sonra bir antlaşma yapılamaması, Kore Yarımadası'ndaki sorunun bugüne kadar gelmesinde etkili olmuştur. Savaş sonrasında Kuzey Kore'nin nükleer güce sahip olması, başta Güney Kore olmak üzere bölgedeki devletler için bir tehdit oluşturmaktadır.

Asya Pasifik'teki önemli sorunlardan biri de Çin-Tayvan sorunudur. Tayvan (Taipei), 1949'da milliyetçi Çinlilerin Chiang-Kai Shek (Çang Kay Şek) önderliğinde kurdukları bir ada devletidir. Soğuk Savaş döneminde siyasi sebeplerle birbirinden ayrılan Çin Halk Cumhuriyeti ile Tayvan, son dönemlerdeki küreselleşme ve yumuşama ortamında ekonomik ve ticari faktörlerin de etkisiyle yeniden yakınlaşmaya başlamış ve iki ülke arasında diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuştur. Ancak Çin'in, Hong Kong ve Macau'yu (Makau) topraklarına katarken uyguladığı "tek ülke, iki sistem" politikası, Tayvan'da kabul görmemiştir. Ülkenin siyasi geleceği, bağımsızlık yanlıları ile Çin'e katılma taraftarları arasındaki mücadelenin sonucunda belirlenecektir. Çin, bölgede bir başka sorunu ise Senkaku Adaları nedeniyle Japonya'yla yaşamaktadır. Stratejik konumu ve zengin yer altı kaynaklarından dolayı Çin ile Japonya arasında krize neden olan Senkaku Adaları'nın kime ait olduğu konusu hâlâ tartışmalıdır. 2012 yılında bir grup Çinlinin adaya çıkmasıyla çatışma noktasına gelmiş olan anlaşmazlık hâlâ çözülebilmemiş değildir.

Güneydoğu Asya'da yaşanan bir diğer sorun ise Endonezya ve Doğu Timor Sorunu'dur. 1975'e kadar bir Portekiz sömürgeci olan Doğu Timor'daki sorunun temel sebeplerinin ayrılıkçılık ve dinsel farklılık olduğu söylenebilir. Yoğun olarak Hristiyan nüfusun yaşadığı Doğu Timor bölgesi, Portekiz'in çekilmesinden sonra Endonezya tarafından işgal edilerek ülkenin 27. vilayeti hâline getirilmiştir. Bu gelişme üzerine ayrılıkçı bir hareket başlamış ve bu bir iç savaşa dönüşmüştür. İç savaş, BM'nin çabalarıyla 1999 yılında sona erdirilmiştir. Endonezya, bölgenin kontrolü üzerindeki iddialarından vazgeçmiş ve plebisit kararını kabul etmiştir. 20 Mayıs 2002'de BM denetiminde yapılan referandumdan bağımsızlık kararının çıkması, Doğu Timor'da Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında yeni çatışmalara sebep olmuştur.

Güneydoğu Asya'da bu sorunların yanı sıra sınır anlaşmazlıkları, terör, etnik ve dinî çatışmalar, yoksulluk, kaçakçılık gibi hâlâ çözümlenememiş çok sayıda sorun bulunmaktadır.

7. Kıta Amerikası

Siyasi ve ekonomik açıdan birbirinden farklı özelliklere sahip olan Amerika kıtası, genel anlamda Kuzey, Orta ve Güney Amerika olarak bölümlendirilir (Harita 6.12).

Kuzey Amerika'da, özellikle Meksika'da yaşanan sorunların başında yolsuzluk sorunu gelmektedir. Ülkede şiddet, yolsuzluk gibi sorunların büyümesi kamu güvenliğine yönelik tehditleri artırmaktadır.

Latin Amerika olarak adlandırılan Orta ve Güney Amerika, 500 milyona yaklaşan nüfusu ile dünyanın önemli bölgelerinden birini oluşturmaktadır. Bölgedeki ülkeler, coğrafi keşiflerin ardından uzun dönem İspanyol ve Portekiz krallıklarının sömürgeci altında yaşamıştır. Bunun sonucunda Latin Amerika ülkeleri ekonomik ve siyasi anlamda gelişme fırsatı yakalayamamıştır. İstikrarsızlık ve yoksulluk gibi sebeplerden dolayı uzun süre askerî rejimlerle idare edilen bölge ülkelerinde son dönemlerde önemli değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda ortak politikalar geliştirmeye çalışan Latin Amerika ülkeleri, günümüzde yakınlaşma arayışına girmişlerdir. Bölgedeki devletleri bütünleşmeye iten sebepler arasında ABD'nin siyasi ve ekonomik etkisinden kurtulma, yerel imkânları ve dayanışmayı ön plana çıkararak kalkınma ve dünyaya açılma çabası sayılabilir. Bu faaliyetler içerisinde en büyük hedef ise Avrupa Birliği benzeri bir bütünleşme çalışması olan Güney Amerika Uluslar Birliği'dir (UNASUR).

Latin Amerika bölgesinin önemli siyasi, ekonomik ve sosyal sorunları bulunmaktadır. Yoksulluk, yolsuzluk, hukuksuzluk, şiddet ve kaçakçılık bölge ülkelerinin başta gelen sorunlarındandır. Bu durum, ekonomik sorunlara bağlı halk isyanlarını, kitlesel ayaklanmaları, genel grevleri, sokak eylemlerini ve askerî darbeleri bölgenin temel siyasi gündemi hâline getirmektedir.

Latin Amerika'da bir yanda Brezilya ve Arjantin gibi nüfusları, geniş toprakları ve sahip oldukları ekonomik potansiyelleriyle kıta üzerinde söz sahibi olan ülkeler, öte yanda Bolivya, Uruguay, Ekvador gibi hem kıt kaynaklara hem de elverişsiz coğrafi koşullara sahip ülkeler bulunmaktadır. Bu dengesizlik

ve refah dağılımındaki eşitsizliğin yanına kötü yönetim, yolsuzluk ve hukuksuzluğun da eklenmesiyle bölgedeki halk, otoriter rejimleri tercih eder hâle gelmiştir.

Harita 6.12 Kuzey ve Güney Amerika

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME**A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.**

1. Askerî harcamalar ile silahlanma arasındaki farklara iki örnek veriniz.
2. Göçmen ve mülteci kavramlarını açıklayınız.
3. Kuzey İrlanda sorununun ortaya çıkmasının nedenleri nelerdir?
4. Orta Doğu'da yaşanan sorunlarda petrolün nasıl bir etkisi olduğunu açıklayınız.
5. Afganistan'ın yakın tarihte pek çok defa işgale uğramasının nedenleri nelerdir?

B. Aşağıdaki ifadelerin başına, doğru ise D, yanlış ise Y harf koyunuz.

1. () Silah satıcısı ülkeler hiçbir zaman silah almazlar.
2. () Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik gelişme ile çevre arasındaki ilişkiyi ifade eder.
3. () Kuzey İrlanda sorununda uzun yıllar çatışan taraflar Katolikler ile Ortodokslardır.
4. () Dağlık Karabağ sorunu, Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanmaktadır.
5. () Falkland Adaları sorunu Çin ile Japonya arasında yaşanmaktadır.

Ermenistan	Afganistan	OPEC
Mülteci	1948 Tel Aviv	Hindistan - Pakistan

C. Yukarıdaki tabloda yer alan kavramlardan her biri, aşağıdaki açıklamalardan birine karşılık gelmektedir. Bu doğrultuda, aşağıdaki açıklamaları yukarıdaki kavramlarla eşleştiriniz.

1. Ülkesi dışında başka bir ülkeye sığınmak mecburiyetinde kalan insanlara denir.
2. Petrol ihraç eden ülkelerin kurmuş oldukları örgütün adı tir.
3. 1979'da Sovyet işgaline uğrayan günümüzde Taliban terörüyle karşı karşıyadır.

4. Keşmir Sorunu, Güney Asya'da bulunan ve devletleri arasındaki bir sorundur.
5. İsrail Devleti, resmen yılında merkezli olarak kurulmuştur.
6. Dağlık Karabağ'ı işgal ederek bu bölgede soruna sebep olan devletdır.

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. Günümüzün önemli insani sorunları, zorunlu göç ve mülteciliktir. **Aşağıdakilerden hangisi, bunun sebeplerinden biri değildir?**
A) Etnik temizlik
B) İşsizlik
C) Silahlı çatışmalar
D) Doğal afetler
E) Dinî baskı
2. **Aşağıdakilerden hangisi, Kafkasya'da yaşanan sorunlardan biri değildir?**
A) Karabağ sorunu
B) Çeçenistan sorunu
C) Hazar enerji havzasının paylaşılması sorunu
D) IRA terörü
E) Organize suçlar ve terör suçları
3. **ETA terör örgütü, aşağıdaki ülkelerden hangisinde faaliyette göstermiştir?**
A) İtalya
B) İngiltere
C) Portekiz
D) İrlanda
E) İspanya
4. "Enerji kaynaklarını kontrol eden, dünyayı kontrol eder." **tezine dayalı uluslararası ilişkiler anlayışının ortaya çıkması, Asya'daki hangi ülkenin önemini arttırmıştır?**
A) Endonezya
B) Pakistan
C) Afganistan
D) Çin
E) Tayland

Görsel 7.1

KONULAR :

- A. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ
- B. 1923-1939 DÖNEMİ
- C. II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ
- Ç. 1945-1960 DÖNEMİ
- D. 1960-1980 DÖNEMİ
- E. 1980-1990 DÖNEMİ
- F. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM

BU ÜNİTE SONUNDA AŞAĞIDAKİLERİ YAPABİLİRSİNİZ:

1. Atatürk'ün dış politikadaki görüşlerinden hareketle şekillenen Türk dış politikasının temel ilkelerini açıklayabilirsiniz.
2. Türkiye'nin jeopolitik konumunu fark edebilirsiniz.
3. Türkiye'nin jeopolitik önemini nedenlerini, coğrafi konumuyla açıklayabilirsiniz.
4. 1923–1939 döneminde Türkiye'nin dış politikasını Atatürk'ün şekillendirdiğini, sorunların müzakere yoluyla çözüme kavuşturulduğunu açıklayabilirsiniz.
5. II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin izlediği tarafsızlık politikasının esaslarını açıklayabilirsiniz.
6. Türkiye'nin Batı Bloku ile olan yakınlaşmasını örneklerle açıklayabilirsiniz.
7. Kıbrıs Sorunu'nun çıkış sebepleri ve ABD ile ilişkilere etkilerini açıklayabilirsiniz.
8. AET ile 1963 Ankara Antlaşması'nın Türk dış politikası açısından önemini analiz edebilirsiniz.
9. Türkiye'nin 1960-1980 dönemindeki Orta Doğu politikasını açıklayabilirsiniz.
10. 1980–1990 döneminde Türkiye'nin ABD, AET ve Avrupa Konseyi ile ilişkilerini analiz edebilirsiniz.
11. 1980–1990 döneminde diplomatlarımıza ve ülkemize yönelik terör eylemlerinin komşu ülkeler ve uluslararası ilişkilere etkisini değerlendirebilirsiniz.
12. Körfez savaşları ve Irak'ın işgali sonrası oluşan dış politika sorunlarını analiz edebilirsiniz.
13. Soğuk Savaş Dönemi sonrası Türkiye'nin dış politikasındaki gelişme ve değişimleri irdeleyebilirsiniz.

A. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

1. Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh." prensibi, Türk dış politikasını nasıl etkilemiştir?

ANAHTAR SÖZCÜKLER

akılcılık, bağımsızlık, barışçılık, çağdaşlık, gerçekçilik, jeopolitik konum, strateji

İstiklal savaşı'nın kazanılması ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması aşamalarında Mustafa Kemal Atatürk'ün uygulamalarını esas alarak oluşturulan Türk dış politikası "Yurtta sulh, cihanda sulh." ilkesi doğrultusunda, barışçı, gerçekçi ve tutarlı bir yol izlemiştir. Türkiye Cumhuriyeti demokratik yönetimini, çağdaş değerlerini geleneksel kimliğiyle birleştiren yapısı ve canlı ekonomisiyle kendi bölgesinde güvenlik ve istikrar üreten bir dış politika yürütmektedir.

Türk dış politikası, barışı ve refahı geliştirerek iş birliğine dayalı, istikrarlı ve beşerî kalkınmayı sağlayacak bir düzenin kurulmasını amaçlar. Bu doğrultuda şekillenen Türk dış politikasının temel ilkeleri şöyle sıralanabilir:

Gerçekçilik

Türk dış politikasında gerçekçilik, millî sınırlar içinde kalmak ve gerçekleştirilmesi mümkün olmayan hayallerin peşinde koşmamaktır. Atatürk, Türk dış politikasının gerçekçilik anlayışını şu sözleriyle ifade etmiştir: "Büyük hayaller peşinde koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar görünen sahtekâr insanlardan değiliz. Haddimizi bilelim. Biz hayat ve istiklalini isteyen milletiz. Yalnız ve ancak bunun için hayatımızı ibzal (feda) ederiz."

Bağımsızlık

Tam bağımsızlık, yalnız siyasi alanda değil, her alanda gerçekleştirildiği takdirde başarıya ulaşır. Türk dış politikasında sadece Millî Mücadele Dönemi'nde değil Lozan Antlaşması'ndan sonraki dönemde de tam bağımsızlığa gölge düşürebilecek her konuda ıskali davranılmıştır. Atatürk'ün şu sözleri bağımsızlığın ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır: "Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas, ancak tam bağımsızlığa sahip olmakla temin olunabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun, bağımsızlıktan mahrum bir millet, medeni insanlık karşısında uşak olmak mevkiinden daha yüksek bir muameleye layık olamaz."

Barışçılık

Türkiye Cumhuriyeti, bölgesel bir güç olarak bölgesindeki güçler dengesini korumaya çalışmış (Görsel 7.2), ana vatan toprakları dışında başka topraklar üstünde hak talep etmemiştir. Ancak "Yurtta sulh, cihanda sulh." sözleriyle özetlenen Türk dış politikasında asla teslimiyetçi ve pasif bir tutum izlenmemiştir. Gerektiğinde adil bir barış için savaşı göze almaktan kaçınılmamıştır. Atatürk, "Harp zaruri ve hayati olmalı... Öldüreceğiz diyenlere ölmeyeceğiz diye harbe girebiliriz. Lakin millet hayatı tehlikeye uğramadıkça harp bir cinayettir." sözleriyle savaşın ancak zorunlu durumlarda meşru sayılabileceğini vurgulamıştır.

ETKİNLİK

Atatürk'ün dış politikayla ilgili sözlerini konu alan bir pano hazırlayınız, bu sözlerle ilgili düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Görsel 7.2 Atatürk Ankara'ya gelen eski Afgan Kralı Amanullah Han ile Gazi Orman Çiftliğinde, 1930

Akılcılık

Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası, ideolojik ön yargılardan uzaktır. Uluslararası hukuk kurallarına bağlıdır. Türk dış politikasında, değişen zamanın şartlarına ve karşılıklı çıkar ilişkilerinin belirlediği uluslararası duruma göre hareket etmek esastır.

Çağdaşlık

Türkiye Cumhuriyeti, Milli Mücadele döneminde Batılı büyük devletlerle savaşmış olmasına rağmen Batı'nın gelişmişlik düzeyine ulaşmayı hedeflemiştir. Bunun temel nedeni o dönemde bilimsel ve teknolojik üstünlüğün Batı ülkelerinde görülmesidir. Yeni Türk devleti bu çerçevede Batılı devletlerle ilişkilerini geliştirmeye önem vermiştir.

Türk dış politikasına yön veren diğer hususlar şöyle sıralanabilir:

- Türk dış politikası diyaloga açıktır, sorunların çözümünde diplomasinin yararına inanır.
- Türk dış politikası aktiftir.
- Türk dış politikası, uluslararası alanda her şeyden önce kendi gücüne güvenir. Aynı zamanda çıkarları doğrultusunda ittifaklara girebilir.
- Türk dış politikası, ulusal çıkarlar ekseninde şekillenir.

ETKİNLİK

Aşağıdaki Harita 7.1'i inceleyerek Türkiye'nin jeopolitik özelliklerini ve bu özelliklerin ülkemiz üzerindeki etkilerini değerlendiriniz.

Harita 7.1 Türkiye ve çevresi

Türk dış politikasının temel ilkelerinin belirlenmesinde önemli etkenlerden biri de Türkiye'nin jeopolitik konumudur. Türkiye gerek bölgesel ölçekte, gerekse dünya politikası ölçeğinde önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Günümüzde potansiyel risk alanları olan Orta Doğu, Kafkaslar ve Balkanlara olan yakınlığı göz önüne alındığında Türkiye'nin siyasi coğrafyasının önemi açıkça anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin jeopolitik açıdan önemini artıran diğer unsurlar şu şekilde sıralanabilir:

- Üç kıtanın birleşme noktasındaki Türkiye, aynı anda Avrupa, Asya, Balkanlar, Akdeniz, Kafkaslar ve Karadeniz ülkesidir.
- Dünyanın çok zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip Kafkas ve Orta Doğu ülkelerine yakındır.
- Karadeniz ve Akdeniz ticaret yollarını kontrol eden İstanbul ve Çanakkale boğazlarına sahiptir.
- Bölgesinin en güçlü ordusuna sahiptir.
- Bölgede az sayıda demokratik ülkeden biridir.
- Orta Doğu bölgesinin önemli su kaynakları Türkiye'dedir.

Türkiye; Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT), Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü (KEİ) gibi önemli kuruluşlara üye olması bakımından da bölgesinde ve dünyada etkili bir aktördür. Türkiye BM'de 2 yıllık geçici üyelik (2009-2010 dönemi) için yapılan gizli oylamada 191 ülkeden 151'inin oyunu almıştır. İslam İş Birliği Örgütü Genel Sekreterliği'ne Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun atanması da Türkiye'nin uluslararası saygınlığını artırmıştır. İhsanoğlu bu görevi 2004-2014 yılları arasında iki dönem üst üste olmak üzere yürütmüştür.

B. 1923-1939 DÖNEMİ

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

1923-1939 döneminde Türkiye Cumhuriyeti, dış politika alanında hangi sorunlarla uğraşmıştır?

ANAHTAR SÖZCÜKLER

antant, antirevizyonist, etabli, Lozan Barış Antlaşması, manda, pakt, revizyonist

ETKİNLİK

Aşağıdaki metni okuyunuz. 1920'li yıllarda Türkiye'nin komşularıyla yaşadığı sorunları arkadaşlarınızla paylaşınız.

“...Lozan'dan sonra Türkiye'nin stratejik önemi azalmamış, aksine artmıştır. Türkiye 1923'ten sonra Avrupa'nın bütün güçlü devletleri ile komşu durumuna gelmişti. Sovyetler Birliği doğu bölgesinde, İngiltere Irak mandası ve Kıbrıs vasıtasıyla Fransa, Suriye mandasıyla İtalya ise On İki Ada ve Meis Adası'nı ele geçirdiği için Türkiye ile sınırdaş olmuşlardı. Bu nedenle iki dünya savaşı arası dönemde Türk dış politikasının temel eğilimi, Lozan Antlaşması ile kurulan düzenin devam ettirmesi yönünde olmuştur...”

“Mehmet Gönlübol, Olaylarla Türk Dış Politikası, s. 59.”

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde İstiklal savaşı'nı başarıyla tamamlayan Türk devleti, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra yeni bir döneme girdi. “Yurtta sulh, cihanda sulh.” prensibinin uygulanmaya konduğu bu dönemde komşu devletlerle iyi ilişkiler kurmak, ortaya çıkan anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözmek ve büyük devletlerle olan ilişkileri geliştirmek amaçlanmıştır.

1. Türkiye-Yunanistan İlişkileri

ETKİNLİK

Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan mübadeleyi araştırınız. Konu ile ilgili fotoğrafları içeren pano hazırlayınız.

Lozan Konferansı'nda ele alınan konulardan biri Türkiye'de kalan Rumlarla Yunanistan'daki Türklerin mübadelesi idi. Bu doğrultuda 30 Ocak 1923'te iki devlet arasında bir sözleşme imzalandı. Buna göre 30 Ekim 1918'den önce İstanbul sınırları içinde "yerleşmiş (etabli)" Rumlarla Batı Trakya Türkleri mübadele dışında tutulacaktı.

Sözleşmeyi uygulamak üzere Türk ve Yunan temsilcilerinden oluşan komisyon, Ekim 1923'te çalışmalarına başladı. Bir yıl içinde bir kısım Rum ve Türk'ün mübadelesi gerçekleştirildi (Görsel 7.3). Ancak yerleşmiş kelimesinin kapsamı ve mübadeleden kaynaklanan bazı sosyal sorunlar, iki ülke arasında anlaşmazlıklara neden oldu. Bundan sonra 1930 yılına kadar Türk-Yunan ilişkilerinde ilerleme sağlanamadı.

Görsel 7.3 Selanik İstasyonu'nda Müslüman muhacirler

Türkiye ile Yunanistan arasında mübadeleden kaynaklanan anlaşmazlıklar, 10 Haziran 1930 tarihli antlaşmanın imzalanmasıyla çözümlendi. Bu antlaşma ile doğum yerleri ve tarihleri ne olursa olsun Batı Trakya'daki Türklerle İstanbul'daki Rumlar yerleşik sayılacaktı. Mübadele edilenlerin malları, terk ettikleri ülkenin hükûmetine geçecekti.

Yunanistan ile Türkiye arasında nüfus mübadelesine bağlı olarak ortaya çıkan bir diğer sorun, patriklik sorunudur. Lozan görüşmeleri sırasında Türk temsilcileri, patrikliğin Türkiye dışına çıkarılmasında ısrar etmiş ancak bunu kabul ettirememişlerdi. 1924 yılının sonlarında Ortodoks patrikliğine atanan Arapoğlu Konstantin, mübadeleye tabi bir Rum olması nedeniyle Türkiye tarafından sınır dışı edilecekti. Yeni patrik, 1924 yılından önce İstanbul'da oturmamıştı. Ancak Yunan Hükûmeti, patrikliğe bağlı biri olduğundan Konstantin'in mübadele kapsamına alınmaması gerektiğini savunuyordu. Türk Hükûmeti'nin kararlı tutumu karşısında Arapoğlu Konstantin, 1925 yılında istifa etmek zorunda kaldı ve sınır dışı edildi. Yerine patrik olarak Vasil Georgiades'in seçilmesiyle sorun çözülmüş oldu.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunların halledilmesi ilişkileri iyi yönde etkiledi. İki ülke arasındaki bu olumlu hava, Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıktığı yıllara kadar devam etti.

2. Türkiye-İngiltere İlişkileri

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk-İngiliz ilişkilerini etkileyen en önemli konu Musul sorunuydu. Musul, Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandığı sırada Türk ordularının kontrolündeydi. Osmanlı Devleti'nin Ateşkes hükümleri gereğince çekilmesinin ardından İngiliz ordusu, bölge üzerinde mutlak hâkimiyetini kurmuş oldu.

Lozan Konferansı'nda Türkiye Musul'u geri istemiş, Irak'ın mandateri olarak İngiltere buna karşı çıkmıştı (Görsel 7.4). Bunun üzerine Lozan Antlaşması'nda Türkiye ile Irak arasındaki sınır sorununun barışçı yollarla çözüleceği hükmü yer almıştı. Bu hüküm gereği Türk-İngiliz görüşmeleri, 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da toplanan Haliç Konferansı ile başladı. Haliç Konferansı sırasında Türkiye, Musul ve Süleymaniye'nin etnik, coğrafi ve tarihî özellikleri bakımından Türk sınırları içerisinde kalmasında ısrar etti. İngiltere ise Lozan'daki isteklerinin de ilerisine geçerek Türk-İrak sınırının yeniden çizilmesini istedi. Bunun üzerine İngiltere, Musul sorununun gündeme alınması için Milletler Cemiyetine başvurdu.

Türkiye'nin henüz üye olmadığı Milletler Cemiyeti, Musul Sorunu'nu incelemek üzere bir komisyon kurdu. Komisyon, raporunu 1925 Eylül'ünde Milletler Cemiyetine sundu. Raporda Musul'un Irak'a bırakılması gerekliliği savunuluyordu. Hakkârî ise Türkiye'ye bırakılmıştı. İngiltere, Milletler Cemiyetinde etkin olduğu için rapor, 16 Aralık 1925'te aynen kabul edildi.

Milletler Cemiyeti Konseyinin kararı, Türkiye'de tepkiyle karşılandı. Türk Hükûmeti bu kararı tanımadığını, Musul üzerindeki egemenlik haklarının devam ettiğini açıkladı. Ancak Türkiye yıllar süren savaş döneminden yeni çıkmıştı. Bu nedenle iç politikada pek çok sosyal ve ekonomik sorun çözümleri bekliyordu. Öte yandan Şubat 1925'te ülkenin doğusunda çıkan Şeyh Sait İsyanı'nın bastırılması için de uğraşılıyordu. Böyle bir siyasi ortamda daha fazla ileri gidilemedi ve Türk Hükûmeti, 5 Haziran 1926 tarihinde İngiltere ile "Ankara Antlaşması"nı imzalayarak Milletler Cemiyeti kararını kabul etti.

Ankara Antlaşması'na göre Musul bölgesi İngiliz mandasındaki Irak'a bırakıldı. Böylece Türk-İrak sınırı bugünkü şeklini aldı. Bu Antlaşma ile Irak Hükûmeti, Musul petrollerinden alacağı gelirin %10'unu 25 yıl süreyle Türkiye'ye vermeyi kabul etti. İngiltere anlaşmaya koyduğu ek bir protokolle petrol hisseleri karşılığında Türkiye'ye 500 bin pound ödemeyi teklif etmiş, ancak Türkiye bu öneriyi red etmiştir.

II. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'daki revizyonist hareketler, İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ve özellikle Doğu Akdeniz'deki yayılcı faaliyetleri, Türkiye ile İngiltere'yi birbirine yakınlaştırdı. Montrö Boğazlar Konferansı'nda İngiltere'nin Türkiye'yi desteklemesi, iki ülke arasındaki ekonomik ve politik ilişkilerin hızla gelişmesini sağladı.

II. Dünya Savaşı'nın yaklaşması, Türkiye için dış politikada yeni bir durum yarattı. Avrupa'da II. Dünya Savaşı öncesinde oluşan bloklar arasında tercih yapmak durumunda kalan Türkiye, 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile Üçlü İttifak Antlaşması'nı imzalayarak tarafını belli etmeye başladı.

3. Türkiye-SSCB İlişkileri

Türkiye, Kurtuluş Savaşı'nda Sovyet Hükûmeti'nden büyük destek görmüştü. İki ülke arasındaki ilişkilerin temeli, 16 Mart 1921'de Moskova'da imzalanan Türk-Sovyet Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması ile atılmıştı.

Lozan'dan sonraki dönemde Türkiye ve Sovyetler Birliği, Batılı devletler ile ilgili sorunları nedeniyle birbirlerine yaklaşmışlardır. İki ülkenin birbirlerine yakınlaşma politikaları sonucunda 17 Aralık 1925'te Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalandı (Görsel 7.5). Bu antlaşma, 1945 yılında Sovyetler Birliği tarafından feshedilinceye kadar yürürlükte kaldı.

Görsel 7.4 Musul

İki ülke arasındaki ilişkiler, 1934 yılında imzalanan Balkan Pakti'ndan dolayı bozulmaya başladı. Sovyetler Birliği, Balkan Pakti'nin hayata geçirilmesine karşıydı. Türkiye, Sovyetler Birliği'ne bir açıklama mektubu göndererek Sovyet Hükûmeti'nin tereddütlerini gidermeye çalıştı.

Balkan Pakti'yla Türk-Sovyet ilişkilerinde başlayan gerilim, Mont-rö Konferansı'nda daha belirgin hâle geldi. Konferans öncesinde Türk ve Sovyet temsilcileri Boğazlar konusunda hemfikir olmalarına rağmen Sovyet temsilcileri konferans sürecinde isteklerini genişletti. Bu tutum değişikliği, Türk Hükûmeti'ni, Sovyetlerin Boğazlar hakkındaki gizli niyetleri konusunda endişelendirdi ve Batılı devletlerle yakınlaşmasına yol açtı.

Görsel 7.5 Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Leningrad ziyareti, 1932

4. Türkiye-Fransa İlişkileri

20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması ile Türkiye-Suriye sınırı belirlenirken İskenderun Sancağı için özel bir yönetim kurulmuştu. Lozan Barış Antlaşması'nda da Ankara Antlaşması esas alınmış, Suriye sınırı görüşülmemişti.

1936 yılında Fransa, Suriye ve Lübnan'a bağımsızlıklarını verince Türkiye de Hatay'a bağımsızlığının verilmesini istedi. Fransa'nın bu isteği reddetmesi üzerine konu Milletler Cemiyetine götürüldü. Türkiye ve Fransa 27 Ocak 1937'de bir prensip antlaşmasına vardı. Buna göre Hatay iç işlerinde bağımsız olacak ve ayrı bir anayasa ile yönetilecek, resmî dili Türkçe olacak, dış işlerinde ise Suriye'ye bağlı olacaktı. Türkiye, Hatay'ın yeni statüsünün hemen uygulanmasını istedi. Ancak Fransa, Türkiye'nin bu talebine karşı çıktı. Hatay'da seçim hazırlıkları sürerken ilişkiler kopma noktasına geldi ve Türkiye, sınıra askerî yığınak yapmaya başladı.

Aynı yıllarda Avrupa'da savaş tehlikesi gittikçe belirgin hâle geliyordu. Revizyonist devletlerin güçlenmesi, Türkiye'nin önemini artırmıştı. Bu nedenlerden dolayı Fransa, Türkiye ile ilişkilerini düzeltmek istiyordu. 3 Temmuz 1938'de iki devlet arasında askerî bir antlaşma imzalandı. 23 Haziran 1939'da son toplantısını yapan Hatay Meclisi, oy birliği ile Türkiye'ye katılma kararı aldı (Görsel 7.6).

Türkiye ile Fransa arasındaki diğer bir sorun ise Osmanlı borçlarının geri ödenmesiydi. 1928'de borçların ödenmesi bir takvime bağlandı. Böylece Düyun-u Umumiye tamamen kaldırılmış oldu. 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin etkisi ile Türkiye, ödeme planına uyamadı. Taraflar arasındaki görüşmeler sonucunda, 22 Nisan 1933'te bir sözleşme imzalanarak yeni bir ödeme planı yapıldı.

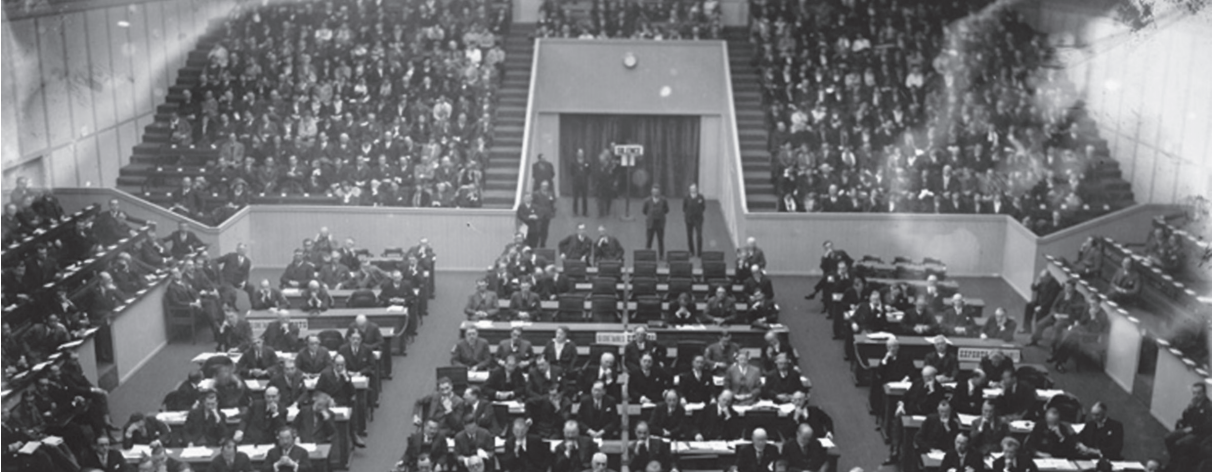
Görsel 7.6 Hatay'ın ana vatana katılması kararının alındığı "Hatay Devleti Meclis Binası" (sağda nehir kıyısında)

İki ülke arasındaki diğer sorun Fransız okulları sorunuydu. 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve sonrasında 1925 ve 1926 yıllarında çıkartılan genelgelerle Türkiye'deki azınlık ve yabancı okullarda, dini ve siyasi amaçlı öğretim yapılmasının önüne geçilmiştir. Bu okullarda Türkçe, Türk Tarihi ve Coğrafyası derslerinin zorunlu ve Türkçe olarak, Türk öğretmenler tarafından okutulması yolunda düzenlemeler yapılmıştır. MEB'e bağlanan bu okullar, Türk müfettişlerce denetlenecekti. Ders kitaplarından Türkiye aleyhine yazılar çıkartılacaktı.

Türk Hükümetinin bu uygulamaları Fransa ile ciddi anlaşmazlıklara sebep oldu. Fransa elçisi ve Papalık temsilcileri müdahale etmek istedilerse de konuyu bir iç mesele gören Türkiye'nin kararlı bir tutum sergilemesi üzerine etkide bulunamamışlardır.

5. Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Katılması

Türkiye daha Lozan Konferansı sırasında Milletler Cemiyetine katılma isteğini açıklamıştı. Ancak Milletler Cemiyetinin Musul Sorunu'nda İngiltere'den yana tavır alması, üyelik düşüncesinin ertelenmesine neden olmuştu. Fakat 1930'lardan itibaren Milletler Cemiyetinde antirevizyonist devletlerin egemen hâle gelmesi, Türkiye'nin Cemiyete bakış açısını değiştirdi. Sonuçta Milletler Cemiyeti Genel Kurulu, Temmuz 1932'de İspanya'nın teklifi ile Türkiye'yi üyeliğe davet etti (Görsel 7.7). Bu davetin kabulü üzerine 18 Temmuz 1932'de yapılan oylama ile Türkiye'nin üyeliği onaylandı.

Görsel 7.7 Milletler Cemiyeti toplantısı, 1932

6. Balkan Antantı

1930'larda Almanya'da Nazi Partisi'nin iktidara gelişi, Avrupa devletlerinin silahlanma yarışına girmeleri ile İtalya'nın Akdeniz ve Balkanlarda izlediği yayılcı politika, Balkan ülkelerinin yakınlaşmasını sağladı.

İlk Balkan Konferansı, 5 Ekim 1930'da Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk ve Yugoslavya'nın katılımıyla Atina'da yapıldı. Ancak uluslararası politikada görülmeye başlanan revizyonist-antirevizyonist kutuplaşmanın Balkan ülkeleri arasında da kendini göstermesi, konferansa katılan ülkeler arasında anlaşmazlıklara yol açtı. Bulgaristan'ın revizyonist devletlerle yakınlaşması, Yugoslavya ve Romanya'nın da Fransa himayesindeki Küçük Antant'a üye olmalarından dolayı istenen birlik sağlanamadı. Bütün bu olumsuzluklara rağmen 9 Şubat 1934'te Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'nın katılımıyla Balkan Antantı imzalandı. Bu antlaşmaya katılan devletler, sınırlarını karşılıklı güvenceye almış oluyordular.

Türkiye, Balkan Antantı'nı özellikle İtalya'ya karşı bir güvenlik unsuru olarak görüyordu. Balkan Antantı'nın Türkiye'ye sağladığı en büyük kazanç, Antant üyelerinin, Montrö Konferansı'nda Türkiye'yi desteklemeleri olmuştur.

1936'dan itibaren Avrupa'da gerilimin artması ve Mihver Devletler'in güçlenmesiyle Antant zayıflamaya başladı. 1939 başlarında Yugoslavya'nın Bulgaristan'la bir dostluk antlaşması imzalaması ve Yunanistan'ın İtalya'ya karşı pasif bir tutum içine girmesi sonucu Antant son buldu.

ETKİNLİK

Revizyonizmin ne anlama geldiğini araştırınız. II. Dünya Savaşı öncesinde revizyonist politikalar izleyen devletlerin hangileri olduğunu ve bu durumun Türk dış politikasındaki etkilerini sınıfta tartışınız.

7. Montrö Boğazlar Sözleşmesi

Lozan Konferansı'nda imzalanan Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini sınırlandırmaktaydı.

1930'lardan itibaren dünya politikasında meydana gelen gelişmeler, Boğazlar konusunda Türkiye'yi harekete geçirdi.

Boğazlar Konferansı, 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montrö şehrinde çalışmalarına başladı. Bir ay süren çalışmalar sonunda, 20 Temmuz 1936'da Boğazlar Sözleşmesi kabul edildi (Görsel 7.8). Sözleşme Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Yugoslavya, Yunanistan ve Bulgaristan arasında imzalandı. 1938'de sözleşmeye İtalya da katıldı.

Montrö'de alınan kararlara göre;

- Lozan Antlaşması'ndaki Boğazların silahsızlandırılması hükmü kaldırılacak,
- Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliği tam olarak sağlanacak,
- Ticaret gemilerinin geçişi serbest bırakılacak, savaş gemilerinin geçişine ise sınırlamalar getirilecek,
- Savaş dönemlerinde savaş gemilerinin geçişi, Türkiye savaşta ise Türkiye'nin iradesine bırakılacak; Türkiye savaşa katılmamışsa Boğazlar savaşan tarafların gemilerine kapatılacaktı.

Sözleşme, yirmi yıllığına imzalanmasına rağmen taraf ülkeler itiraz etmedikleri için bugün de geçerliliğini korumaktadır.

Görsel 7.8 21 Temmuz 1936 tarihli bir gazete haberi

ETKİNLİK

Lozan Barış Antlaşması'nda imzalanan Boğazlar Sözleşmesi ile Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni karşılaştırarak Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Türkiye açısından önemini değerlendiriniz.

8. Sadabad Pakti

1934'ten itibaren başlayan İtalya tehdidi, Türkiye'yi Orta Doğu'da Balkan Antantı'na benzer bir ittifak kurmaya yöneltti. Diğer taraftan Türkiye bu birlik sayesinde, bölge ülkeleri üzerindeki Sovyet etkisini de azaltmayı düşünüyordu (Görsel 7.9).

Orta Doğu'da ortak bir savunma sistemi kurulması teklifi, ilk kez İran'dan geldi. Bu teklif üzerine 8 Temmuz 1937 tarihinde Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Sadabad Pakti imzalandı. Böylece Orta Doğu'da ilk kez dört devlet bir saldırmazlık ve iş birliği antlaşması imzalamış oluyordu.

Sadabad Pakti'na göre taraflar, birbirlerinin sınırlarına saygı gösterecek ve aralarındaki ilişkileri geliştirecekti. Ayrıca üye devletler, birbirlerinin iç işlerine karışmayacak, çıkarlarını ilgilendiren uluslararası sorunlarda birbirlerine danışacak ve karşılıklı uyuşmazlıkları Milletler Cemiyetine havale edeceklerdi.

Sadabad Pakti, beş yıllığına imzalanmıştı. Bu pakt ile Türkiye, doğusunda bir güvenlik sistemi oluşturuyor, Balkan Antantı'yla birlikte bölgede barış ve istikrarın korunmasına katkıda bulunmuş oluyordu.

Görsel 7.9 Atatürk ve İran Şahı, Ankara, 1934

C. II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

1. II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye neden tarafsızlık politikası izlemiştir?

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Adana Görüşmeleri, Briand-Kellogg Paktı, Lokarno Antlaşmaları, Mihver Devletler, Müttefik Devletler, Potsdam Konferansı, Üçlü İttifak Antlaşması, Yalta Konferansı

I. Dünya Savaşı'nın ardından galip devletler tarafından kurulan düzen, mevcut sorunları gidere- mediği gibi yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Buna karşın barışın korunması amacıyla ulusla- rarası çalışmalar da başlatılmıştır. Bu doğrultuda Milletler Cemiyeti kurulmuş ve Lokarno Antlaşmaları yürürlüğe girmiştir. Öte yandan savaşı yasa dışı ilan eden Briand-Kellogg Paktı imzalanmıştır. Ancak dünya barışını korumak için yapılan bütün bu çalışmalar yeterli olmamıştır.

Revizyonist politikalar izleyen Almanya ve İtalya arasında 1936'da "Berlin-Roma Mihveri" kurul- muş, ardından Almanya ve Japonya arasında Sovyetlerle ve komünizmle mücadele amaçlı "Anti-Komin- tern Pakt" imzalanmıştır. 1937'de İtalya'nın da bu devletlere katılmasıyla "Berlin-Roma-Tokyo Mihveri" oluşmuş ve ikinci bir dünya savaşının eşiğine gelinmiştir.

II. Dünya Savaşı dönemi Türkiye için kritik bir süreç olmuştur. Savaş boyunca devam eden bas- kılara, tehditlere ve zorluklara karşın Türkiye savaşa katılmaktan kaçınmış ancak savaşın son ayında Birleşmiş Milletlerde yer alabilmek için Almanya ile müttefiklerine savaş açmıştır. Türkiye'nin savaş bo- yunca uyguladığı dış politikasının temel amacı, savaştan uzak kalmak ve sınırlarını muhafaza etmek olmuştur (Görsel 7.10).

1. Üçlü İttifak'ın İmzalanması

II. Dünya Savaşı yıllarında gerek Müttefikler gerekse Mihver Devletler, stratejik önemi nedeniyle Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokmak istiyorlardı. Türkiye'nin ama- cı ise savaşın dışında kalıp ülkeyi yı- kımdan korumaktı.

Nisan 1939'da İtalya'nın Arnavutluk'u işgali üzerine İngiltere ve Fransa, Yunanistan ile Roma- ya'ya garanti verdi. İngiltere aynı ga- ranti teklifini Türkiye'ye de götürdü. Türkiye'nin bu teklifi kabul etmesi Mihver Devletlere karşı cephe alma- sı demektir. Teklifi değerlendiren Türk Hükümeti, İngiltere'den daha fazla taahhüt istedi. Bu talep üzerine Türk- İngiliz görüşmeleri başladı.

Türk-İngiliz görüşmeleri 12 Mayıs 1939'da yayınlanan bir deklarasyon (ortak bildiri) ile sonuçlan- dı. Deklarasyona göre, her iki devlet Akdeniz'de savaşa neden olacak bir saldırı karşısında, yardımlaş- mayı kabul ediyordu. Hatay Sorunu çözüldükten sonra Fransa da bu antlaşmaya katıldı. Bu deklarasyon 19 Ekim 1939'da Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında kurulacak olan "Üçlü İttifak"ın ilk adımını teşkil etti. Türkiye'nin Batılılarla ittifak kurma çabaları Almanya'yi endişelendiriyordu.

Görsel 7.10 II. Dünya Savaşı sırasında Ayasofya'nın minarelerinden birine yerleştirilen makinalı tüfek

ETKİNLİK

II. Dünya Savaşı yıllarında cumhurbaşkanlığı yapan İsmet İnönü hakkında bir biyografi sunusu ha- zırlayarak sınıfta gösteriniz.

Almanya, bir yandan Türkiye'yi yanına çekmeye çalışırken diğer yandan da Sovyetler Birliği ile temasa geçti. İtalya'nın henüz savaşa giremeyeceğini bilen ve bu yüzden Polonya'yı işgale girişemeyen Almanya; SSCB ile 23 Ağustos 1939'da "saldırmazlık paktı" imzaladı. Buna göre Polonya, Finlandiya ve Baltık ülkeleri ikisi arasında paylaşılacaktı. "Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı" adıyla anılacak olan bu antlaşma, Türkiye'nin istemediği bir durumdu. Çünkü hem Sovyetler hem de Almanlar, Boğazlar'ın Batılılar tarafından kullanılmasını istemiyordu. Bu pakt ile Türk-Sovyet ilişkilerinde güvensizlik oluştuğu gibi İngiltere ve Fransa'nın da SSCB ile ilişkilerini kesmesini yol açtı.

Türkiye, artan Sovyet tehlikesi nedeniyle İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939'da üçlü bir ittifak antlaşması imzaladı (Görsel 7.11). Bu "üçlü ittifak" daha önce imzalanmış olan deklarasyonun hükümlerini de içeriyordu. Deklarasyondaki hükümlere ek olarak şu hususlar bulunuyordu:

- Akdeniz Bölgesi'nde İngiltere ve Fransa'yı hedef alan bir saldırı gerçekleştiği takdirde Türkiye, İngiltere ve Fransa'ya yardım edecek, Türkiye'yi hedef alan bir saldırı gerçekleştiğinde ise İngiltere ve Fransa da Türkiye'ye yardım edecekti.
- İngiltere ve Fransa, Yunanistan ile Romanya'ya verdikleri garantiler yüzünden savaşa girerse Türkiye, onların yanında savaşacaktı.
- Türkiye, bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa İngiltere ve Fransa Türkiye'ye yardım edecekti.
- Türkiye'nin üzerine aldığı taahhütler, onu Sovyetlerle bir çatışmaya sürüklerse ittifak geçersiz olacak, İngiltere ve Fransa, Türkiye'ye para ve savaş malzemesi yardımında bulunacaktı.

Türkiye'nin yükümlülükleri bu yardımların gerçekleşmesinden sonra devreye girecekti. Türkiye bu ittifaka girmekle bir anlamda tarafsızlık politikasından ayrılış oluyordu.

2. II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası

1 Eylül 1939'da Alman ordularının Polonya'ya saldırması ile II. Dünya Savaşı başladı (Görsel 7.12). Kısa süre içinde Mihver Devletleri ile Müttefikler, dünyanın hemen her bölgesinde savaşımaya başladı.

1940 yılı Mayıs'ında Almanya'nın Fransa'ya saldırması üzerine müttefiki olan İtalya da Fransa'ya savaş açtı. Almanlar karşısında yenilgiye uğrayan Fransa, 22 Haziran'da savaştan çekildi. Üçlü İttifak Antlaşması'na göre savaş Akdeniz'e yayıldı takdirde, Türkiye savaşa katılmak zorunda idi. Bundan dolayı ilk defa Türkiye'nin savaşa girmesi gündeme geldi. İngiltere ve Fransa, Türkiye'den, savaşa katılmasını istedi. Ancak Türkiye buna yanaşmadı. Çünkü Türkiye Mihver Devletleri karşısına almak istemiyordu. Aynı zamanda Üçlü İttifak Antlaşması'na göre Türkiye Sovyetlerle bir çatışma ihtimali olduğu takdirde, savaşa girmekle yükümlü değildi (Sovyet Çekincesi). İngiltere, Türkiye'yi savaşa sokup savaşın Orta Doğu'ya yayılmasını uygun görmediği için bu konuda fazla ısrar etmedi.

Görsel 7.11 Üçlü İttifak Antlaşması'nın Türk basınına yansması, 20 Ekim 1939

Görsel 7.12 II. Dünya Savaşı'nın başlamasının Türk basınına yansması, 2 Eylül 1939

1941'in başından itibaren Almanya'nın Balkanları tehdit eden faaliyetleri, Moskova, Londra ve Ankara'da ciddi endişelere neden oldu. İngiltere, Almanların İran ve Irak petrollerine ulaşış Süveys Kanalı'nı kontrol etmesinden çekiniyordu. İngiltere'nin çabalarına rağmen Türkiye savaş dışı durumunu korudu. Öte yandan Alman baskısı da Türkiye'nin savaşı göze almasını engelliyordu. 3 Mart 1941'de Cumhurbaşkanı İnönü'ye bir mektup göndererek Bulgaristan'daki Alman ordularının Türk sınırına yaklaşmayacağı güvencesini veren Hitler, Sovyetler Birliği'ne karşı gerçekleştirmeyi planladığı askerî hareket esnasında Türkiye'nin tarafsız kalmasını istiyordu.

Aklinizda Bulunsun

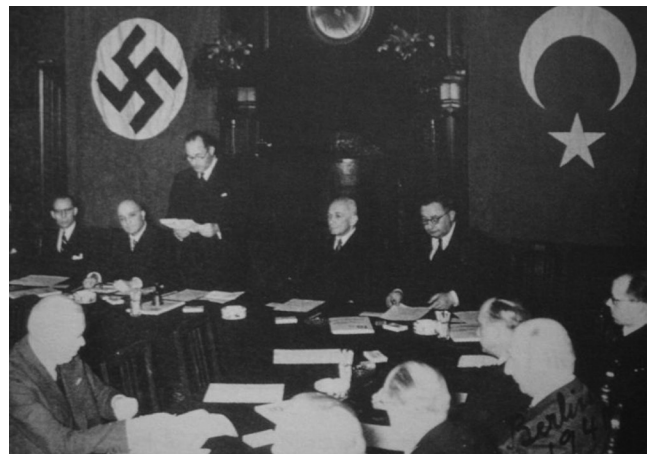
SS KURTULUŞ

Yunanistan, Nisan 1941'de Nazi Almanya'sı tarafından işgal edildikten sonra İngiliz Deniz Kuvvetlerince ablukaya alınmış, bu nedenle büyük bir açlık felaketi yaşamıştır. Yunan tarihinde "Büyük Açlık" ismiyle anılan bu dönemde çağdaş tarihçi Mark Mazower'e göre 300.000 insan hayatını kaybetmiştir. Yunanistan'da yaşanan bu insanlık dramına yardım eli uzatan ilk ülke, Türkiye olmuştur. Kızılay tarafından ülke çapında organize edilen yardım kampanyasında Yunanistan'a gönderilmek üzere tonlarca gıda malzemesi toplanmıştır. Toplanan gıda malzemeleri "SS Kurtuluş" gemisi ile Yunanistan'a gönderilmiştir. Toplam 7.100 ton gıda SS Kurtuluş'un yaptığı dört sefer sonucunda Yunanistan halkına ulaştırılmıştır. SS Kurtuluş, beşinci seferi sırasında 21 Şubat 1942 tarihinde Marmara açıklarında batmış ancak Türkiye'nin Yunanistan'a yaptığı yardımlar 1946 yılına kadar sürmüştür.

Görsel 7.13 Türk basınında Kurtuluş gemisini konu alan bir haber

Almanların Balkanlardaki faaliyetleri, Alman-Sovyet ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştu. Sovyet hükümetinin teklifi üzerine Türkiye ve Sovyetler Birliği, 25 Mart 1941'de bir Saldırmazlık Bildirisi yayımlayarak 1925 tarihli Pakt'ın geçerli olduğunu ve Türkiye'nin bir saldırıya uğraması hâlinde Sovyetler Birliği'nin tarafsız kalacağını açıkladı. Sovyetler Birliği bu bildiriyle Alman tehlikesi karşısında Türkiye'nin önemini kavradığını göstermiş oldu. Buna karşın Almanya ise Sovyet Rusya'ya yapılacak saldırı öncesinde Balkan Cephesi'nin de güvenceye alınmasını istiyordu. Bu nedenle 18 Haziran 1941'de Türkiye ile Almanya arasında bir Saldırmazlık Paktı imzalandı (Görsel 7.14). Pakt'ın imzalanmasından dört gün sonra Hitler'in "Barbarossa Harekâtı" adı verilen Rusya saldırısı başladı.

Görsel 7.14 Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nın imzalanması

1942 yılı sonlarına doğru savaşın seyri değişmeye başladı. Müttefiklerin Kuzey Afrika'da Mihver kuvvetlerini bozguna uğratması ve Sovyetlerin "Stalingrad Savaşı"nı kazanarak Doğu Cephesi'nde Almanlara karşı üstünlük sağlaması üzerine Türkiye'nin savaşa katılması yeniden gündeme geldi. Çünkü Churchill'e göre Balkanlarda da Almanya'ya karşı yeni bir cephe açılmalıydı. ABD ve Sovyet Rusya da aynı düşünceyi destekleyince İngiltere Başbakanı Churchill, 30 Ocak 1943'te Adana'ya gelerek İsmet İnönü'yle görüştü (Görsel 7.15).

Görsel 7.15 İngiltere Başbakanı W. Churchill'in Adana'da İsmet İnönü ile görüşmesi-1943

Adana görüşmeleri sırasında Türk yetkililer, başlıca iki konu üzerinde durdular. Birincisi: Türkiye'nin Sovyetlerden duyduğu endişe idi. İkincisi: Türk ordusunun silah ve teçhizat bakımından desteklenmesi konusuydu. Almanya'nın yenilmesi sonunda, Balkanlar ve Avrupa'nın Sovyet etkisi altına girmesi ihtimali, Türkiye'yi korkutuyordu.

Churchill'le İnönü, Aralık 1943'te Kahire'de yeniden bir araya geldi. Görüşmeler sırasında Churchill, 1944 Şubat'ında Türkiye'nin savaşa girmesi gereğini bildirdi. Bu durum gerçekleşmezse Türkiye, savaş sonrasında kaderine terk edilecekti. Bu tehditler karşısında daha fazla direnemeyen İnönü, ilke olarak savaşa girmeyi kabul etti. Ancak Türkiye savaşa girme kararını, savunma gücü için gerekli olan silah ve teçhizatın karşılanması şartına bağladı. 1944 başında Türkiye'ye yapılacak yardım konusu görüşülmeye başlandı. Taraflar yardım miktarında anlaşamayınca İngiltere ve ABD, Türkiye ile ilişkilerini dondurduğunu açıkladı. Bununla yetinmeyen iki devlet, Türkiye'ye yapmakta oldukları yardımları da durdurdu.

1945 yılında Alman askerî gücünün çökmesi nedeniyle Balkanlar ve Orta Avrupa, Sovyet tehdidiyle karşı karşıya kalmıştı. Bundan dolayı Sovyet Rusya, Türkiye'nin en büyük korkusu hâline gelmişti. Üstelik Sovyetler Birliği güvenlik kuşağı olarak gördüğü Boğazlar ve Balkanlarda nüfuz sahibi olmak istiyordu. Churchill'in 1944 Ekim'inde Stalin'le yaptığı görüşmede, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilebileceğinden bahsetmesi, Türkiye'nin endişelerini iyice artırdı.

3. Yalta, Potsdam Konferansları ve Türkiye

II. Dünya Savaşı sonrasında ülkelerin siyasi ilişkilerinin ve sınırlarının belirlenmesinde etkili olan Yalta ve Potsdam Konferansları büyük önem taşımaktadır.

Müttefik liderleri, 4-11 Şubat 1945'te savaş sonrası durumu görüşmek üzere Kırım'ın Karadeniz kıyısındaki Yalta kentinde bir araya geldiler (Görsel 7.16). Sovyetler Birliği konferansta Türkiye'nin bu savaş sırasında izlediği politikayı eleştirip Montrö Sözleşmesi'nin yeniden düzenlenmesini istedi. Ancak İngiltere, Akdeniz'deki uzun vadeli çıkarlarından dolayı Sovyetlerin Boğazlar üzerinde nüfuz kazanmasını istemiyordu. Bu nedenle, Boğazlar konusunun, daha sonra yapılacak toplantıda görüşülmesi kararlaştırıldı.

Yalta Konferansı'nda ele alınan bir diğer önemli konu, Birleşmiş Milletlere üyelik ile ilgiliydi. Bu Konferans'ta, Birleşmiş Milletlere kurucu üye sıfatıyla katılabilmek için 1 Mart 1945 tarihinden önce Almanya ve Japonya'ya savaş açmış olmak koşulu getirildi. Türkiye bunun üzerine 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti. 28 Şubat 1945'te Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ne imza atan Türkiye, böylece Sovyet tehlikesine karşı kendisini emniyete almış oldu.

Türkiye'nin 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi, ABD ve İngiltere tarafından desteklenirken Sovyetler Birliği tarafından şiddetle eleştiriliyordu. Sovyetler Birliği, 19 Mart 1945'te, 1925'te imzalanan Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı feshettiğini açıkladı (Görsel 7.17). Bununla yetinmeyen Sovyetler Birliği, 7 Haziran 1945'te Türk Hükûmetine verdiği bir nota ile çok ağır şartlar içeren isteklerde bulundu. Sovyetlerin isteklerine göre;

- Boğazlarda ortak savunma yapmak amacıyla Sovyetlerle üs verilecek,
- Kars ve Ardahan Sovyet Ermenistan'ına bırakılacaktı.

Sovyetler Birliği, Kars ve Ardahan üzerindeki isteklerini bu bölgenin I. Dünya Savaşı sırasında Anadolu'dan göç eden Ermenilere ait olduğu iddiasına dayandırıyor.

Almanya'nın teslim olmasından sonra Avrupa'da ortaya çıkan sorunları görüşmek üzere müttefik devletlerin liderleri, 17 Temmuz 1945 tarihinde Berlin yakınlarındaki Potsdam'da bir araya geldi. Potsdam Konferansı'nda Boğazlar meselesi de ele alındı. Müttefikler, Boğazlar yönetiminin değiştirilmesine yönelik taleplerini, Türkiye'ye bildirmeye karar verdiler.

Sovyetler Birliği, 7 Ağustos 1946'da Türkiye'ye bir nota vererek "Boğazlar"la ilgili taleplerini bildirdi.

- Bu taleplere göre;
- Boğazlar, bütün ticaret gemilerine açık olacak,
 - Boğazlar, Karadeniz ülkelerinin savaş gemilerine her zaman açık tutulacak,
 - "Boğazlar"dan geçişlerin düzenlenmesi yetkisi, Türkiye ile Karadeniz ülkelerine ait olacak,
 - "Boğazlar"ın güvenliği, Türkiye ve Sovyetler Birliği'ne ait olacak,
 - Boğazlar, özel durumlar dışında, Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin savaş gemilerine kapatılacaktı.

Türkiye, Sovyet taleplerini reddetti. Bu taleplerden dolayı Batı ile yakınlaşmanın yolunu aramaya başladı. Öte yandan, Avrupa'da güç dengesinin Sovyetler Birliği'nin lehine değişmesi ve Boğazlar üzerindeki olası Sovyet tehlikesi, ABD ve İngiltere'nin Türkiye'ye dönük tutumlarının yumuşamasını sağladı.

Görsel 7.16 Müttefik liderler Yalta Konferansı'nda, 4 Şubat 1945

Görsel 7.17 7 Nisan 1945 tarihli gazete haberi

Ç. 1945-1960 DÖNEMİ

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

1. ABD'nin Avrupa ülkelerini kapsayan Marshall Yardımı karşısında Sovyetler Birliği'nin tutumu nasıl olmuştur?

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Avrupa Konseyi, Bağlantısızlar, Bandung Konferansı, CENTO, Demirperde, ENOSİS, EOKA, Kuzey Atlantik Antlaşması, Marshall Planı, Megali İdea, Truman Doktrini

II. Dünya Savaşı sırasında izlenen tarafsızlık politikası, Türkiye'yi savaşın dışında tutmayı başarmış ancak Türkiye'nin savaş sonrası kurulan yeni uluslararası düzende yalnız kalmasına da yol açmıştı. Savaş sonrasında oluşan uluslararası sistemin "çift kutuplu" bir yapıya dönüşmesi ile Türkiye, kendini "Soğuk Savaş"ın ortasında buldu. Türkiye, toprak bütünlüğüne yönelik Sovyet tehdidi karşısında güvenlik ve denge arayışlarına başladı. Bu dönemde Türkiye'ye Sovyet tehdidine karşı en etkin destek ABD'den geldi.

Bilgi Kutusu

DEMİRPERDE

Demirperde, Sovyet Rusya ve Sosyalist Blok'taki diğer ülkelerin komşu Batı ülkeleriyle olan sınırlarını tanımlamak ve nitelendirmekte kullanılan bir kavramdır. Batı'dan, söz konusu Sosyalist Blok ülkelerine giriş çıkışın zor olması, bu zorluğun sadece insanlar için olmayıp basın yayın araçları için de mevcut bulunması nedeniyle, bu ülkelerin âdeti demirden bir perde arkasına girmiş gibi oldukları anlamına gelmektedir. Bu sözü ilk defa İngiltere Başbakanı W. Churchill 1946'da Amerika'daki bir konuşmasında kullanmış, Doğu Avrupa'nın durumunu tanımlamak için: "Baltık'taki Stettin'den Adriyatik'teki Triyeste'ye kadar kıta üzerine demirden bir perde inmiştir." demiştir.

Kemal GİRĞİN, Politika Sözlüğü, s.137.

Görsel 7.18 Winston Churchill

1. Türkiye'nin Güvenlik ve Refah Arayışları

Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı'ndan sonra da Türkiye için endişe kaynağı olmaya devam etmiştir. Türkiye, Sovyet tehdidi nedeniyle ordusunu savaş öncesi mevcuduna indirememiştir. Büyük bir orduyu uzun süre besleyecek ekonomik güce sahip olmayan Türkiye için tek çıkar yol kalmıştı: Dış yardım aramak. Savaş, İngiliz ekonomisini büyük bir krize sokmuştu. İngiltere, 1947'de Türkiye ve Yunanistan'ın ekonomik ve askerî açıdan desteklenmesi için Amerikan Hükûmeti'ne başvurdu. Amerikan Hükûmeti, bu isteği olumlu karşıladı. Başkan Harry Truman (Heri Turuman), 12 Mart 1947 tarihinde Amerikan Kongresi'nde Türkiye ve Yunanistan'a askerî yardım yapılmasını isteyen bir konuşma yaptı. "Truman Doktrini" adıyla tarihe geçen bu konuşmada, Sovyet yayılcılığına karşı alınan ekonomik ve askerî içerikli tedbirlerden söz ediliyordu.

Amerikan Kongresinde “Yunanistan ve Türkiye’ye Yardım Yasası” adıyla kabul edilen tasarı, 22 Mayıs 1947’de Başkan Truman tarafından onaylandı. Bu yasaya göre Amerikan Hükûmeti, Yunanistan’a 300 milyon; Türkiye’ye 100 milyon dolarlık yardım yapılmasını kabul ediyordu.

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde bir yardım antlaşması imzalandı. Hibe şeklindeki bu yardım, nakit olarak değil, ABD’nin askerî malzemelerinin Türkiye ve Yunanistan’a transferi şeklinde, 1947 ile 1949 yılları arasında kullanılmıştır.

ETKİNLİK

Aşağıdaki metni okuyunuz. ABD’nin Türkiye ve Yunanistan’a yardımda bulunma nedenlerini değerlendiriniz.

ABD Başkanı Harry S. Truman’ın ABD Senatosu ve Temsilciler Meclisinde Yaptığı Konuşma (12 Mart 1947)

“Dünyanın özgürlüğe gönül vermiş halkları için, bağımsız ve ekonomik açıdan istikrarlı bir devlet olarak Türkiye’nin geleceği, şüphesiz Yunanistan’ınkinden daha önemsiz değildir. Türkiye’nin şu anda içinde bulunduğu şartlar Yunanistan’ın içinde bulunduğu şartlardan son derece farklıdır. Türkiye, Yunanistan’ın başına gelen felaketleri yaşamamıştır. Savaş sırasında hem ABD hem de İngiltere, Türkiye’ye maddi destekte bulunmuştur.

Türkiye’nin yine de şimdi desteğimize ihtiyacı var.

Türkiye savaştan beri ulusal birlik ve beraberliğini korumak için gerekli olan modernleşmeye ivme kazandırmak amacıyla gerek ABD’den gerek İngiltere’den maddi destek sağlamaya çalışmıştır. Türkiye’nin millî birlik ve beraberliği Orta Doğu’da düzenin korunabilmesi için son derece önemlidir.

İngiliz Hükûmeti, kendi içinde bulunduğu zor durum ve güçlükler nedeniyle Türkiye’ye verdiği mali ve iktisadi desteği daha fazla sürdüremeyeceğini bildirdi.

Yunanistan örneğinde olduğu gibi, Türkiye’nin, ihtiyaç duyduğu yardımı mutlaka alması gerekiyor ABD bu yardımı sağlamak zorundadır. ABD bu yardımı sağlayabilecek tek ülkedir.

...Yunanistan’ın yönetiminin silahlı bir azınlığın eline geçmesi durumunda bu, komşu ülke Türkiye’yi de hemen, ciddi bir biçimde etkileyecektir. Karmaşanın, istikrarsızlığın bütün Orta Doğu’ya yayılma ihtimali son derece yüksektir.

Bu kader anında, Yunanistan ve Türkiye’ye gerekli yardımı yapamazsak bunun etkileri hem Batı’da hem de Doğu’da yaşanacaktır.

Acilen büyük bir kararlılıkla harekete geçmek zorundayız.

Bu yüzden Türkiye’ye ve Yunanistan’a gerekli desteği sağlamak amacıyla Kongre’den 400 milyon dolar kullanabilme yetkisi istiyorum...”

“S. İnan, E. Haytoğlu, Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, s. 268.”

Türkiye, ABD yardımından bir kez de Marshall Planı adı altında yararlanmıştı. “Avrupa Ekonomik İş Birliği Teşkilatı”nın temellerinin atıldığı Paris Konferansı’na katılan Türkiye, ekonomik kalkınma programı için ABD’den yardım talebinde bulundu. Türkiye’nin talebini ele alan Amerikan Hükûmeti, 4 Temmuz 1948’de Türkiye ile bir antlaşma imzalayarak tarihte Marshall Yardımı olarak bilinen ekonomik yardıma başladı.

Türkiye, dış politikada yalnızlıktan kurtulmak ve Sovyet tehlikesini bertaraf etmek amacıyla Batı Bloku’nu oluşturan örgütlenme sürecine katılmak için çok çaba sarf etti. Bu doğrultuda Türkiye, 28 Mart 1949 tarihinde İsrail’i tanıyan ilk İslam ülkesi oldu ve Amerikan savaş gemilerini limanlarına davet etti. Ayrıca Birleşmiş Milletler Örgütü içinde Batılı devletlerle ortak bir politika izledi. Türkiye’nin bu çabaları sonuç verdi ve Türkiye, 9 Ağustos 1949’da Avrupa Konseyi üyeliğine kabul edildi.

Güvenlik arayışı ekseninde politikalar geliştiren Türkiye, NATO'ya katılmak için 3 Ağustos 1950'de resmen müracaat etti. Ancak Türkiye'nin başvurusu başlangıçta reddedildi. Buna rağmen Kore Savaşı, Türkiye'nin NATO'ya girmesi için yeni bir zemin hazırladı (Görsel 7.19). NATO Bakanlar Konseyi, 21 Eylül 1951'de bir bildiri yayımlayarak Türkiye ile Yunanistan'ı NATO'ya katılmaya davet etti. TBMM de 18 Şubat 1952'de NATO'nun bu teklifini kabul etti. Türkiye, böylece Batı Bloku'nun askerî kanadındaki yerini almış oldu.

Görsel 7.19 Kore Savaşı'na katılan Türk askerlerinin yurda dönüşü

ETKİNLİK

Aşağıdaki karikatür (Görsel 7.20) ve metinden yola çıkarak Marshall Planı hakkında neler söyleyebilirsiniz?

“ABD Hükümeti, Marshall Planı çerçevesinde toplam 13 milyar dolarlık bir yardımı öngörüyordu. Bu bütçeden büyük paylar İngiltere'ye (3,5 milyar dolar) ve Fransa'ya (2,5 milyar dolar) ayrılmıştır. İngiltere ve Fransa'nın yanında, Marshall Planı'ndan Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Avusturya, Danimarka, Norveç, Yunanistan, İsveç, İsviçre, Türkiye, İrlanda, Portekiz ve İzlanda yararlanmıştır.

Avrupa ekonomisi, Marshall Yardımı sayesinde 1948-1952 yılları arasında %35 büyümüştür. Ekonomi alanındaki bu hızlı kalkınma, Avrupa içindeki politik gerilimleri zayıflatmış ve kıtada istikrar sağlanmıştır.”

Haydar Çakmak, *Türk Dış Politikası*, s. 501-502.

Görsel 7.20 Marshall Planı konulu bir karikatür

2. Balkan Pakti

NATO üyeliğinin ardından Türkiye, Orta Doğu ve Balkanlarda daha aktif bir dış politika izlemeye başladı. Ancak Türkiye'nin bölgesinde aktif bir dış politika izlemesi, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı davranışlarını daha da sertleştirmişti. Sovyet Hükûmeti, 3 Kasım 1951'de verdiği bir nota ile Türkiye'yi açıkça tehdit etmişti. Bunun üzerine Türkiye, bölgesinde yeni bir güvenlik kuşağı kurmak için harekete geçti. 28 Şubat 1953'te Ankara'da Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan arasında bir "Dostluk ve İş Birliği Antlaşması" imzalandı. Bu antlaşma üç devlet arasında kurulacak ittifakın ilk adımı oldu.

9 Ağustos 1954 tarihinde imzalanan antlaşma ile "Balkan Pakti" kuruldu. Antlaşmaya göre Pakt'a üye devletlerden birine bir saldırı yapılması durumunda diğer devletlerin saldırıya karşı ortak bir savunma kurması ve üç devletin dış işleri bakanlarının katılacağı bir "Daimî Konsey" oluşturulması kararlaştırıldı.

Balkan Pakti uzun ömürlü olmadı. Stalin'in ölümünden sonra Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği'ne yaklaşması ve Türkiye ile Yunanistan arasında başlayan Kıbrıs uyuşmazlığı, Pakt'ın Haziran 1960'ta resmen sona ermesine neden oldu.

3. Bağdat Pakti

Türkiye, Balkan Pakti'nden sonra Orta Doğu'da da benzer bir savunma sisteminin kurulmasını amaçlıyordu. Türkiye'nin çabaları sonucunda 24 Şubat 1955 tarihinde Türkiye ile Irak arasında "Bağdat Pakti" imzalandı. Bağdat Pakti'ne göre taraflar arasında güvenlik ve savunma konusunda iş birliği yapılması öngörülüyordu.

Bağdat Pakti, Arap dünyasında büyük tepkilere yol açtı ve Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerini olumsuz yönde etkiledi. Tepkileri azaltmak amacıyla Pakt'ın genişletilmesine çalışıldı. Önce İngiltere ve Pakistan, ardından İran Pakt'a dâhil oldu. Bağdat Pakti'nin kuruluş amacı, Sovyet tehlikesine karşı Orta Doğu'da bir güvenlik kuşağı oluşturmaktı. Ancak yaşanan gelişmeler, bu amacın gerçekleşmesini mümkün kılmadığı gibi Orta Doğu'daki siyasi dengelerin temelinden sarsılmasına da neden oldu.

14 Temmuz 1958'de Irak'ta yaşanan askerî darbe, paktın geleceğini tehlikeye düşürdü. Irak, Bağdat Pakti'nden çekildi (Görsel 7.21) ve bundan sonra paktın adı CENTO (Central Treaty Organisation-Sentriil Tretî Organizeyşın-Merkezî Antlaşma Teşkilatı) olarak değiştirildi. Teşkilat'ın merkezi Bağdat'tan Ankara'ya taşındı. Böylece Bağdat Pakti sona ermiş oldu. CENTO'nun faaliyetleri, Pakistan ve İran'ın teşkilattan ayrıldığı 1979 yılına kadar devam etmiştir.

4. Türkiye'nin Orta Doğu Devletleri ile İlişkileri

1945-1960 döneminde Türkiye'nin izlediği dış politika, Batı Bloku dışındaki ülkelerle ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Nitekim Türkiye, 1955'te Endonezya'nın Bandung kentinde yapılan Asya-Afrika Devletleri Konferansı'nda Batı ittifakını savunduğu için birçok ülkenin sert tepkisiyle karşılaştı.

1957 yılında Türkiye, Suriye'de yapılan seçimlerden güçlenerek çıkan Baas Partisi'nin politikalarından duyduğu tedirginliği açıkça ifade etmiştir. Gerginleşen ilişkiler nedeniyle Türkiye'nin Suriye sınırında askerî yığınak yapması iki ülke arasındaki krizi büyütüştür. Suriye tarafından Birleşmiş Milletlere götürülen bu konu, iki komşu ülke tutumlarının yumuşamasıyla son bulmuştur.

1958 yılında Orta Doğu'da, Türkiye'yi yakından ilgilendiren yeni bunalımlar çıkmıştır. Bunlardan birincisi 14 Temmuz 1958'de Irak'ta Kral Faysal'ın öldürülmesiyle sonuçlanan askerî darbedir. İkincisi ise Amerika ve İngiltere'nin Lübnan ve Ürdün'e asker çıkarmasıdır. Türkiye, bütün Orta Doğu'yu yeni bir savaşın eşiğine getirebilecek kadar ciddi olan bu iki gelişmede de Batılı müttefiklerinin yanında yer almıştır.

Görsel 7.21 Türk basınında Bağdat Pakti, 20 Temmuz 1958

5. Kıbrıs Sorunu

Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, stratejik açıdan çok önemli bir yere sahiptir. Orta Doğu ve Hazar bölgesinin enerji kaynaklarını kontrol edebilecek bir konumda olması, Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Kerkük-Yumurtalık petrol boru hatlarının açıldığı İskenderun Körfezi'ne yakın bulunması Ada'nın önemini artırmaktadır. Ayrıca Kıbrıs, Anadolu'nun savunulması ve lojistik desteğinin sağlanması açısından Türkiye için özel bir öneme sahiptir.

ETKİNLİK

Yandaki Harita 7.2'yi inceleyerek Kıbrıs'ın Türkiye için hangi dış politika amaçları açısından önemli olduğunu tartışınız.

Harita 7.2 Kıbrıs'ın Türkiye ve Yunanistan'a göre konumu

1571 yılında Osmanlı Devleti yönetimine giren Kıbrıs, 1878'de İngiltere'ye geçici olarak bırakılmıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından yararlanan İngiltere, 1914'te Ada'yı resmen ilhak etmiş ve bu durum, Lozan Antlaşması'nda Türkiye tarafından da tanınmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Yunanistan, Kıbrıs'ı ilhak (ENOSİS) etmek için çalışmalarına başladı. İtalya'nın On İki Ada'yı 1947'de Yunanistan'a bırakması da Yunan "Megali İdeası'nı (Büyük İdeal)" kuvvetlendirdi. Yunanistan bundan sonra ENOSİS'in gerçekleşmesi için faaliyetlerini artırdı ve bu durum Ada'da şiddet olaylarının yaşanmasına neden oldu. Bu gelişmelerden sonra Kıbrıs, Türk dış politikasının önemli sorunlarından biri hâline geldi.

Kıbrıs'ta 100 binin üzerinde Türk yaşıyor olmasına rağmen Türk Hükümeti, 1955 yılına kadar Kıbrıs Sorunu ile gereği kadar ilgilenemedi. Bu yıllarda önceliği, güvenliğini temin etmek olan Türkiye, Balkan Paketi nedeniyle Kıbrıs Sorunu'nu geri plana attı. Yunanistan ise Kıbrıs Sorunu'nu Balkanlarda kurulacak bu ittifaktan daha önemli görüyordu. Bu doğrultuda Balkan Paketi'nin imzalandığı günden yalnız bir hafta sonra 16 Ağustos 1954'te Birleşmiş Milletlere başvuran Yunanistan, Kıbrıs'a "self-determination (kendi kaderini belirleme)" hakkının verilmesi için talepte bulundu. Yunanistan'ın amacı, Ada'daki Rum halkı vasıtasıyla ENOSİS'in gerçekleştirilmesini sağlamaktı. Ancak başvuruyu ele alan Birleşmiş Milletler, bu konuda bir karar vermedi.

İngiltere, Kıbrıs'ta karışıklıkların artması üzerine Türk ve Yunan Hükümetlerini 29 Ağustos 1955'te toplanacak olan Londra Konferansı'na davet etti. Londra'da Yunanistan self determinasyon adı altında ENOSİS'i savunmuş, İngiltere egemenlik kendinde kalmak üzere Kıbrıs'a mahalli muhtariyet vermeğe razı olmuştu. Türkiye ise Rumların ENOSİS taleplerine karşılık Ada'nın ya İngilizlerde kalmasını ya da eski sahibi olan Osmanlı'nın halefi durumundaki Türkiye'ye iade edilmesi tezini savundu. Taraflar arasında uzlaşma sağlanamadığı için Konferans 7 Eylül 1955'te dağıldı.

1956 yılının başından itibaren Kıbrıs'ta "EOKA (Ethniki Organosis Kyprion Agoniston-Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Birliği)" terörünün tırmanması üzerine, İngiltere yeni Kıbrıs Anayasası'nı hazırlamak üzere Lord Radcliffe'i (Lord Redkılıf) görevlendirdi. Lord Radcliffe'in hazırladığı anayasa 19 Aralık 1956'da açıklandı. Bu anayasada, Türk ve Rum toplumları arasında Ada'nın "taksim" edilmesi yer aldığı için Yunan Hükümeti tarafından reddedildi. Türk Hükümeti ise bundan sonra Kıbrıs politikası için bu taksim tezini, hareket noktası olarak kabul etmiş oldu.

Kıbrıs Sorunu'nun "ilhak" ve "tak-sim" tezleri arasında sıkışıp kalmasından kaynaklanan çözümsüzlük, terörü tırmandırdı. Bu durumun bölge barışına zarar vermesi üzerine NATO ve ABD, iki ülkeye baskı uygulamaya başladı. Bu baskı üzerine, Türk ve Yunan hükümetleri, 5-11 Şubat 1959 tarihlerinde Zürih'te bir araya geldi. Zürih Görüşmeleri sonunda Kıbrıs'ta bağımsız bir cumhuriyetin kurulması konusunda anlaşmaya varıldı.

Zürih Antlaşması'nın ardından İngiltere, Türkiye ve Yunanistan hükümetleri ile Kıbrıs'ın Türk ve Rum temsilcileri arasında 19 Şubat 1959 tarihinde Londra Antlaşması imzalandı (Görsel 7.22).

Bu iki antlaşma ile Kıbrıs'ta iki toplumlu bir cumhuriyet kuruldu. Zürih ve Londra antlaşmalarıyla temelleri atılan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın dayandığı başlıca esaslar şunlardan oluşuyordu:

- Ada'da Rum ve Türk cemaatlerinin yaşadığı kabul edilecekti.
- Cumhuriyet'in yönetimini sağlayacak bir yasama meclisi kurulacak, bu meclisin %70'i Rum, %30'u Türk üyelerden oluşacaktı.
- Cumhurbaşkanı Rumlardan, yardımcısı Türklerden (Görsel 7.23) seçilecek, başkan ve yardımcısı veto yetkisine sahip olacaktı.
- Bakanlar Kurulu 7 Rum ve 3 Türk üyeden oluşacaktı.
- İki bin kişilik ordunun %60'ı Rumlardan; %40'ı Türklerden seçilecekti.
- Cumhuriyet'in resmî dili Türkçe ve Rumca olacaktı.
- Kıbrıs'ın beş büyük şehrinde (Lefkoşa, Limasol, Magosa, Baf, Larnaka) Türkler ve Rumların ayrı belediyeleri olacaktı.

Zürih Antlaşması'na ek olarak imzalanan Garanti Antlaşması, Kıbrıs Anayasası'nın ayrılmaz bir parçasını oluşturuyordu. Garanti Antlaşması'na göre Kıbrıs'ta anayasal düzen bozulacak olursa bu düzeni yeniden yerleştirmek üzere üç garantör devlet (İngiltere, Türkiye ve Yunanistan) birbirlerine dayanışacaklar; bir uzlaşma sağlanamazsa üç devletten biri, anayasal düzeni yeniden tesis etmek üzere tek başına müdahale hakkına sahip olacaktı.

21 Temmuz 1960'ta İngiltere Parlamentosunda yapılan görüşmelerde Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması kabul edildi. Ardından Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, 16 Ağustos 1960'ta yürürlüğe girdi. Böylece Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuş oldu.

Görsel 7.22 Kıbrıs Cumhuriyeti Kuruluş Antlaşması'nın imza töreni, konuşma yapan kişi Makarios, geri planda İngiltere'nin Kıbrıs valisi Sir Foot (solda) ve Dr. Fazıl Küçük (sağda)

Görsel 7.23 Kıbrıs Türk toplumu lideri Dr. Fazıl Küçük tören sırasında

D. 1960-1980 DÖNEMİ

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

1. 1960-1980 döneminde Türk dış politikasını etkileyen konular hakkında neler söyleyebilirsiniz.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Akritis Planı, BM Barış Gücü, Cenevre Konferansı, hava sahası, Johnson Mektubu, Kanlı Noel, kara suları, Katma Protokol, Kıbrıs Barış Harekâtı, kıta sahanlığı, Küba Füze Krizi, Ortaklık Antlaşması

Bilgi Kutusu

27 MAYIS 1960 SİLAHLI KUVVETLER BİLDİRİSİ

27 Mayıs askerî müdahalesinin yapıldığı gün, müdahale yapanlar Türk radyolarından yayınlanan konuşmalarında Türk dış politikasının değişmeyeceğini şu sözlerle ifade etmişlerdir: “Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasası’na ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk’ün “Yurtta sulh, cihanda sulh.” prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadıq. NATO’ya inanıyoruz ve bağlıyız. CENTO’ya bağlıyız...”

“S. İnan, E. Haytoğlu, Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, s.145.”

Aklınızda Bulunsun

1960-1980 dönemi Türkiye’nin hem içeride hem de dışarıda ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldığı bir dönemdir. 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesi, 12 Mart 1971 askerî muhtırası ve 12 Eylül 1980 askerî müdahalesi olmak üzere Türkiye üç kere askerî müdahale yaşamış; yirmi bir ayı hükümet kurulmuş ve Dışişleri Bakanlığı on dört kez el değiştirmiştir. Ülke içinde başlayan ideolojik çatışmalar, özellikle 1970’li yıllarda, Türkiye’nin iç güvenlik ve istikrarını tehdit eden boyutlara ulaşmıştır.

Bu dönemde Türkiye’yi meşgul eden konular genellikle Kıbrıs Sorunu’nun etkisinde meydana gelmiştir. Bu doğrultuda Türkiye’nin Amerika ve Yunanistan’la ilişkileri Kıbrıs Sorunu’nun gölgesinde gelişmiş, Türkiye-SSCB ilişkileri, Türkiye-ABD ilişkilerine göre şekillenmiştir. Türkiye’nin Orta Doğu politikasında temel etken ise İsrail faktörü olmuştur.

1. Kıbrıs Sorunu

Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla Ada’da sağlanan barış uzun sürmedi. Rumların ENOSİS’ten vazgeçmemeleri ve Anayasa’nın Türklere tanıdığı hakları kabullenmemeleri, Ada’da gerginliği tırmandırdı.

Kıbrıs’ı Türklere paylaşmak istemeyen Rumlar, Ada ile ilgili planlarını silah zoruyla hayata geçirmeye karar verdiler. Rum ve Türk topluları arasında 21 Aralık 1963 tarihinde başlayan olaylar, çatışmaya dönüştü. 24 Aralık 1963’e kadar devam eden olaylarda 24 Türk öldürüldü. Tarihe “Kanlı Noel” adıyla geçen bu olaylar, Ada’daki Türk varlığına son vermeyi amaçlayan “Akritis Planı”nın bir parçasıydı. Bu gelişme üzerine Türk jetleri, 25 Aralık 1963’te Lefkoşa semalarında uçmaya başladı. Ada’da bulunan 650 kişilik Türk askerî birliği, Lefkoşa’daki Türk kesimini koruma altına aldı (Görsel 7.24).

Görsel 7.24 26 Aralık 1963 tarihli gazete

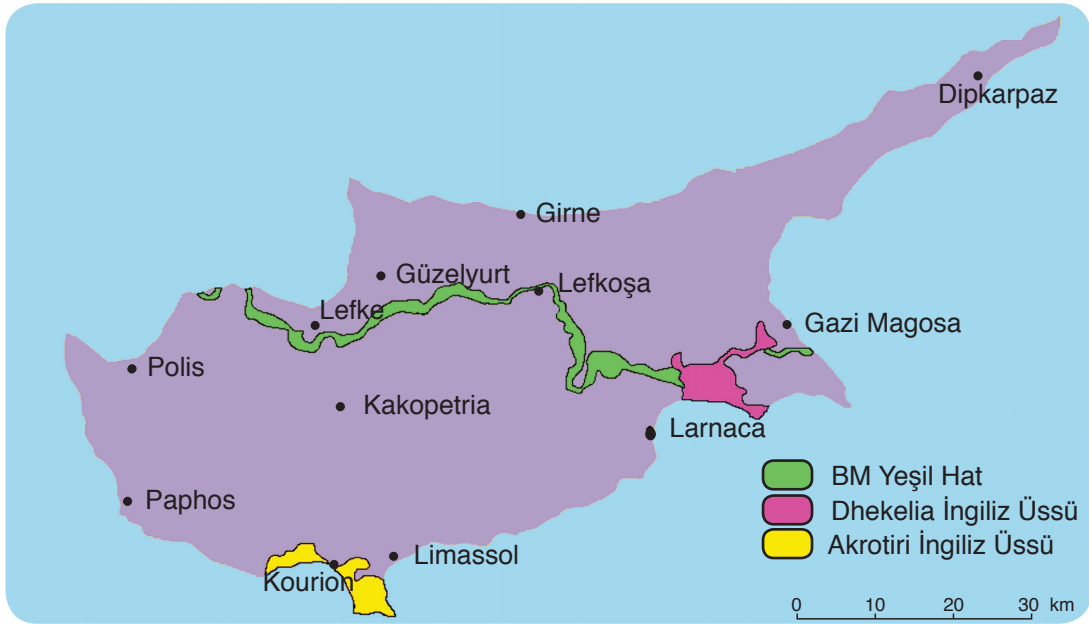
ETKİNLİK

TRT tarafından hazırlanan "Kıbrıs Barış Harekâtı ve KKTC'nin Kuruluşu" adlı belgeseli sınıfta izleyiniz. Kıbrıs Sorunu'nun çıkış sebeplerini ve Türkiye-ABD ilişkilerine etkilerini tartışınız.

Kıbrıs'ta Türklere yönelik saldırılar artarak devam edince Türkiye, konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine götürdü. Sorunun Birleşmiş Milletlerde de çözülemeyeceği anlaşılınca Türk Hükümeti Kıbrıs'a müdahale etmek için Türkiye Büyük Millet Meclisinden yetki aldı. Türkiye'nin bu kararlı tutumu üzerine 4 Mart 1964 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından Barış Gücü (UNFIYCP) kuruldu. Ancak Barış Gücü'nün çabaları, iki taraf arasındaki gerilimin azalmasını sağlasa da çatışmaları tamamen durdurmadı.

Aklınızda Bulunsun

Yeşil Hat, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni ayıran bölgeyi belirtmek için kullanılmaktadır. 1964 yılında o tarihte Birleşmiş Milletlere bağlı "Barış Gücü" komutanı Peter Young tarafından çizilmiştir. "Yeşil Hat"ın bugünkü sınırları ise 1974 yılındaki Kıbrıs Harekâtı ile belirlenmiştir.

Harita 7.3 Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni ayıran Yeşil Hat

Bütün bu gelişmelere rağmen Kıbrıs Rum lideri ve başpiskoposu Makarios, 4 Nisan 1964 tarihinde tek taraflı olarak İttifak Antlaşması'nı feshettiğini açıkladı ve Yunanistan da bu karara destek verdi.

Durumun tehlikeli bir görünüm kazanması üzerine Türk Hükümeti Kıbrıs'a askerî müdahalede bulunmaya karar verdi. Yapılan plana göre 7 Haziran'da Türk askerî Ada'ya çıkacaktı. Ancak ABD Başkanı Johnson, 5 Haziran 1964'te Başbakan İsmet İnönü'ye tehdit dolu bir mektup göndererek Türkiye'nin bu girişimini önlemeyi başardı (Görsel 7.25).

Görsel 7.25 Basında Johnson Mektubu

Görsel 7.26 Beyazıt Meydanı'ndaki Kıbrıs mitingi, 1968

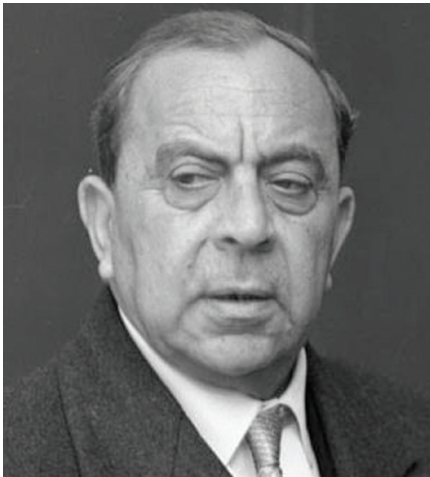
ABD'nin ara buluculuğu ile taraflar, 10 Temmuz 1964'te Cenevre'de görüşmelere başladı. Cenevre görüşmeleri devam ederken Kıbrıs'ta Rumlar, Erenköy ve Mansura'daki Türk yerleşimlerine saldırdı. Barışı sağlamakla görevli Barış Gücü, saldırıyı önleyemeyince Türk jetleri, 8 ve 9 Ağustos 1964'te Rum mevzilerini bombaladı.

1967 yılının Kasım ayında EOKA milislerinin Boğaziçi ve Geçitkale köylerine saldırması, Türkiye'yi harekete geçirdi (Görsel 7.26). Durumu değerlendiren Türk Hükümeti, Türkiye Büyük Millet Meclisinden 17 Kasım'da Kıbrıs'a askerî müdahalede bulunmak için yetki aldı. Türkiye'nin savaş kararı alması üzerine Yunanistan geri adım atmak zorunda kaldı.

28 Aralık 1967 tarihinde "Geçici Kıbrıs Türk Yönetimi" ilan edildi. Böylece federe bir devlet teşkilatına doğru ilk adım atıldı. Türk yönetiminin başına Dr. Fazıl Küçük (Görsel 7.27), onun yardımcılığına ise Rauf Denктаş (Görsel 7.28) getirildi. 1960 Kıbrıs Anayasası yürürlüğe girinceye kadar görevde kalması kabul edilen bu yönetim, Rumlarla görüşmeleri sürdürdü.

ETKİNLİK

Kıbrıs Türk toplumunun mücadelesinde önemli yere sahip olan Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denктаş hakkında biyografi çalışması yaparak sınıfta sununuz.

Görsel 7.27 Dr. Fazıl KÜÇÜK

Görsel 7.28 Rauf DENKTAŞ

1968 Temmuz'unda başlayan "Toplumlararası Görüşmeler", 1974 yılına kadar sürdü. Rumların niyeti, Türklere 1960 Anayasası'ndaki hakları vermemek ve Türk toplumunu azınlık statüsünde tutmaktı. Buna karşılık Türkler, Kıbrıs Devleti'nin iki ayrı federe devletten oluşmasını savunuyordu.

1974 yılında Makarios'un Yunanistan'daki askerî cunta ile arası açıldı. Makarios'tan kurtulmak isteyen Yunan cuntası, Makarios karşıtı çalışmalar başlattı. 15 Temmuz 1974 tarihinde Rum Millî Muhafız Teşkilatına bağlı birlikler, Makarios'u düşürdü ve Kıbrıs Helen Cumhuriyeti'ni ilan etti. EOKA üyelerinden Nikos Sampson devlet başkanlığına getirildi. Kıbrıs'ta yapılan bu darbe, Ada'nın Yunanistan'a ilhaki demektir. Ada'daki anayasal düzen yıkılmış, askerî yönetim işbaşına gelmişti.

Türkiye, bu sorunu Birleşmiş Milletlerin gündemine getirerek bütün diplomatik yolları denemesine rağmen bir sonuç alamadı. 20 Temmuz 1974 sabahında Türk Silahlı Kuvvetlerinin başlattığı "Barış Harekâtı" üç gün içinde amacına ulaştı. Bütün dünyada büyük heyecan uyandıran Kıbrıs Barış Harekâtı, 23 Temmuz 1974'te Türkiye'nin ateşkes ilan etmesiyle son buldu (Görsel 7.29, 7.30).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Kıbrıs Sorunu'nun çözümü için görüşmelerin yeniden başlamasını istiyordu. Bu nedenle Türkiye, İngiltere ve Yunanistan 25 Temmuz 1974 ve 14 Ağustos 1974 tarihlerinde Cenevre'de iki kez bir araya geldi. Ancak konferanslardan olumlu bir sonuç elde edilemedi.

Öte yandan Ada'daki Türklere saldırılar devam ediyordu. Bunun üzerine Türk Silahlı Kuvvetleri, 14 Ağustos 1974'te İkinci Kıbrıs Harekâtı'na başladı. İki gün içinde Türk kuvvetleri, Ada'nın %38'ini, bugünkü Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin sınırlarını oluşturan toprakları ele geçirdi. Barış Harekâtı'nın ardından Ada fiilen ikiye bölündü. Türkler, 13 Şubat 1975'te, Rauf Denktaş liderliğinde "Kuzey Kıbrıs Türk Federe Devleti"ni kurdu.

Bilgi Kutusu

19 Temmuz 1974 darbesinden kurtulan Makarios, BM Güvenlik Konseyinde yaptığı konuşmada şunları söylüyordu:

"Yunanlılar Kıbrıs'ı işgal etmişlerdir. Büyük binalarda Yunan bayrakları dalgalanmaktadır. Ambulanslar sürekli yaralı taşımaktadır. Türklerden daha çok tehlikelidirler. Çarpışmalar kanlı bir şekilde devam etmektedir. Türkler de büyük tehlike içindedirler. Bu işgal harekâtı Kıbrıs'ın bağımsızlığını tamamen ortadan kaldırmıştır."

"Fikret ALASYA, Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri, s.72."

Aklınızda Bulunsun

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın önemli sonuçlarından bazıları şunlardır:

- Birinci Barış Harekâtı ile Yunanistan'daki askerî cunta istifa etti. Sivil bir hükümet kuruldu.
- Kıbrıs'ta yönetim değişti. Bir darbe ile başa geçen Nikos Sampson çekilerek yerini Klerides'e bıraktı.
- ENOSİS önlenmiş oldu.
- Yunanistan, NATO'nun askerî kanadından çekildi.
- Yunan lobisinin çabaları sonucu ABD, 1975'te Türkiye'ye karşı silah ambargosu başlattı.
- Ada'da yaşayan Türkler, 15 Kasım 1983 tarihinde KKTC'yi kurdu.
- Kıbrıs'ta iki eşit toplum, Birleşmiş Milletler tarafından tanınmış oldu.
- Barış Harekâtı'ndan bu yana Kıbrıs'ta huzur bozucu ciddi hiçbir olay yaşanmadı.

Görsel 7.29

Görsel 7.30

Mehmetçik Kıbrıs'ta

2. Türkiye-Yunanistan İlişkileri

1974 yılına kadar Türk-Yunan ilişkileri Kıbrıs sorunu ekseninde gelişirken bu tarihten sonra Ege Denizi çerçevesinde yaşanan gelişmeler, iki ülkeyi zaman zaman çatışmanın eşiğine getirmiştir.

a. Kara Suları Sorunu

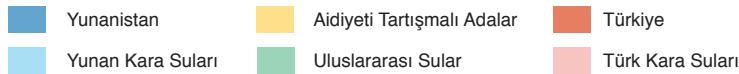
Ege Denizi'nde kara sularının uzunluğu Lozan Antlaşması'nda 3 mil olarak belirlenmişti. Yunanistan 1936 yılında tek yanlı bir kararla Ege'deki kara sularını 6 mile çıkarmıştır. Bu dönemde Türkiye Yunanistan'ın kararına itiraz etmemiştir. Türkiye de 1964 yılında kabul ettiği Kara Suları Kanunu'yla Ege'deki kara sularını 6 mile çıkarmıştır. Yunanistan 1970'lerin ortalarından itibaren kara sularını 12 mile çıkaracağını dile getirmeye başlayınca Türkiye bu duruma tepki göstermiş ve savaş sebebi sayacağını açıklamıştır. Çünkü Yunan adaları da dikkate alındığında kara sularının 12 mile çıkarılması, Ege Denizi'ni Yunan iç denizi hâline getirecekti. Türkiye'nin sert tepkisi karşısında kara suları sorunu bu noktada tıkanmıştır.

Türkiye'nin kara suları uygulaması: 2674 sayılı Kara Suları Kanunu ile 29.05.1982 tarih ve 8/4742 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı çerçevesinde Akdeniz ve Karadeniz'de 12 mil, Ege'de ise 6 mil kara suları genişliği uygulanmaktadır.

ETKİNLİK

Aşağıdaki tablo ile Harita 7.4 ve 7.5'i inceleyiniz. Yunanistan'ın, kara sularını 12 mile çıkarması hâlinde Türkiye'ye etkilerini değerlendiriniz.

EGE DENİZİ'NDE FARKLI KARA SULARI GENİŞLİĞİ UYGULANDIĞINDA KARA SULARI VE ULUSLARARASI SULARIN DAĞILIMI (%)			
GENİŞLİK	TÜRK KARA SULARI (%)	YUNAN KARA SULARI (%) (adalarla birlikte)	ULUSLARARASI SULAR (%)
6 deniz mili	7,47	43,68	48,85
12 deniz mili	8,76	71,53	19,71

Harita 7.4 Ege'de mevcut durum 6 deniz mili

Harita 7.5 Yunan taleplerine göre 12 deniz mili

b. Kıta Sahanlığı

Yunanistan'ın Ege Denizi'nde petrol arama faaliyetlerini başlatması üzerine Türkiye'nin de 1973 yılında TPAO'ya (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı) Ege Denizi'nde petrol arama ruhsatı vermesi, ilişkilerde yeni bir uyumsuzluğa neden olmuştur.

Yunan Hükümeti, 7 Şubat 1974'te Türkiye'ye bir nota vererek durumu protesto etmiş ve ardından sorunu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ile Uluslararası Adalet Divanı'na götürmüştür. Adalet Divanı, Yunanistan'ın beklentilerinin aksine Ege Denizi Kıta Sahanlığı konusunda yetkisiz olduğuna karar verdi. Türk-Yunan ilişkilerinde zaman zaman pürüzlere neden olan bu sorun, günümüze kadar çözümlenememiştir.

c. Ege'de Hava Sahası Sorunu

Türkiye ile Yunanistan arasında hava sahasının genişliği ve FIR Hattı (Flight Information Region: Uçuş Bildirim Bölgesi) ile ilgili sorunlar, 1974 Kıbrıs bunalımından sonra ortaya çıkmıştır. Bir devletin kara sularının sınırı o devletin hava sahasının sınırlarını da belirlemektedir. Yunanistan kara sularını 6 milden 12 mile çıkarmak suretiyle hava sahasının genişliğini bildirerek 12 mile çıkarmak istemiştir. Türkiye bu hareketin uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve bu durumu tanımayacağını açıklamıştır.

FIR Hattı konusunda da iki ülke arasında önemli sorunlar yaşanmıştır. ICAO (Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı), 1952 yılında Ege üzerinde cereyan eden hava trafiğinin Yunanistan tarafından düzenlenmesine karar vermişti. Buna karşılık Türkiye, sadece kendi kara suları üzerindeki trafikten sorumlu olacaktı. Türkiye, bu düzenlemeyi 1974 Kıbrıs krizi sırasında tanımadığını açıklamıştır. İki taraf arasında yapılan görüşmelerden bir karar çıkmayınca FIR Hattı Sorunu, 1980 yılında NATO'nun devreye girmesiyle çözüme kavuşmuştur.

ç. Yunanistan'ın NATO'ya Dönüşü ve Adaların Silahsızlandırılması

Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında, ABD'nin tutumuna tepki olarak NATO'nun askerî kanadından ayrılan Yunanistan, 1977 yılında NATO'ya tekrar üyelik başvurusunda bulundu. Ancak Yunanistan'ın üyeliği, Türkiye'nin vetosu nedeniyle 1980 yılına kadar gerçekleşemedi. 1980 yılında Ege Hava Sahası Sorunu'nun çözülmesi karşılığında Türkiye'nin vetoyu kaldırması üzerine Yunanistan NATO'nun askerî kanadına dönebildi.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki diğer bir sorun, Yunanistan'ın 1970'ten itibaren uluslararası antlaşmalara aykırı olarak Türkiye'ye yakın Ege adalarını silahlandırmaya başlamasıdır. Türkiye de Yunanistan'ın adaları silahlandırmasına karşılık olarak 1975 yılında, NATO'nun dışında ve Türkiye'ye bağlı Ege Ordusu'nu (4. Ordu) kurmuştur.

3. Türkiye-ABD İlişkileri

Bu dönemde iki ülke arasında güven sorunu ilk olarak Küba Füze Krizi sırasında yaşanmıştır. 1962 yılında Küba'da Sovyetler Birliği'ne ait nükleer füzelerin tespit edilmesi, ABD ile Sovyetler Birliği'ni nükleer bir savaşıñ eşiğine getirmiştir.

Füze Krizi, Sovyetlerin Küba'daki füzelerini sökmesi üzerine son bulmuştur. Buna karşılık Washington Hükümeti, İzmir Çiğli'de bulunan Jüpiter füzelerini, eski ve yetersiz oldukları gerekçesiyle geri çekeceğini açıklamıştır.

Türkiye, ABD'den gelen baskılar sonunda Jüpiter füzelerinin sökülmesini kabul etmiş, bunun üzerine 1963'te Çiğli'deki Amerikan füzeleri geri çekilmiştir.

Türkiye'de bu dönemde yükselen Amerikan karşıtlılığının da etkisiyle Amerika ile imzalanmış olan ikili antlaşmalar sorgulanmaya başlanmıştır. Türk-Amerikan heyetlerinin çalışmaları sonunda mevcut antlaşmaların yerini alan Savunma İş Birliği Antlaşması, 3 Temmuz 1969'da imzalanmıştır. Egemenlik ve eşitlik ilkesine dayanan bu antlaşmayla Türkiye, ABD üslerinin tam denetim ve kontrol hakkına sahip olacak; Türkiye'deki üsler, NATO amaçlarının dışında kullanılmayacaktır.

Türkiye-ABD ilişkilerinde Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ABD'nin Türkiye'ye uygulamaya başladığı ambargo, ciddi gerginliğe neden olmuştur. Türkiye, bu gelişme üzerine Savunma İş Birliği Antlaşması'nı yürürlükten kaldırmıştır. Ayrıca bütün Amerikan üs ve tesislerine el koymuştur.

Bilgi Kutusu

Kara suları, esas hatlardan itibaren belirli bir genişlikte olan ve kıyı devletinin egemenliği altında bulunan deniz alanını ifade eder. Bu egemenlik, kara suları üzerindeki hava sahasını, deniz yatağını ve toprak altını da kapsar.

Kıta sahanlığı, kıyı devletinin kara ülkesinin denizin altında devam eden doğal uzantısıdır. Kara sularının ötesinde kıta kenarının dış eşiğine kadar veya bu eşiğ daha az bir mesafede ise kara sularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz mili mesafeye kadar olan kısımda, bu devletin kara ülkesinin doğal uzantısının bütünündeki denizaltı alanlarının deniz yatağı ve toprak altını içerir.

<http://dehukam.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/115/2016/12/Genel-tekrar-28-Aral%C4%B1k-son.pdf>

Türk-Amerikan ilişkileri, 1978'den 12 Eylül 1980 ihtilali'ne kadar çalkantılı bir seyir izlemiş; ilişkiler, 1980 yılında Ronald Reagan'ın (Ranilt Regın) başkanlık seçimlerini kazanmasıyla düzelmeye başlamıştır.

4. Türkiye-SSCB İlişkileri

1960'lı yıllarda Türk-Sovyet ilişkilerinin şekillenmesinde etkili olan en önemli gelişme, Kıbrıs Sorunu'dur. Sovyetler Birliği'nin Makarios'u desteklemesi, II. Dünya Savaşı sonrası dönemden kalma soğukluğun devam etmesine neden olmuştur. Ancak Johnson (Cansın) Mektubu, Türk-Amerikan ilişkilerinde olduğu gibi Türk-Sovyet ilişkilerinde de bir dönüm noktası olmuş, iki ülke arasında olumlu bir dönem başlamıştır. 6 Kasım 1964 tarihinde yayımlanan ortak bir bildiriyle Sovyet Hükümeti, Kıbrıs konusunda tutumunu değiştirmiş; Ada'daki iki ayrı toplumun varlığını kabul etmiştir.

Kıbrıs Barış Harekâtı karşısında Sovyet Hükümeti'nin Türkiye'ye tepki göstermesi ve Yunanistan'la yakınlaşması Moskova'ya yönelik şüphelerin tekrar canlanmasına neden olmuştur. Bu nedenlerle iki ülke ilişkileri 1970'li yılların sonuna kadar düzelememiştir.

5. Türkiye-AET (AT) İlişkileri

Dış ticaretinin yaklaşık yarısını OECD ülkeleriyle yapan Türkiye, Avrupa ile ekonomik anlamda bütünleşmeyi sağlamak amacıyla 31 Temmuz 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) tam üyelik için başvurdu. AET (şimdiki adıyla Avrupa Birliği), Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyelik için yeterli olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte, yeterli kalkınma gerçekleşene kadar geçerli olacak bir ortaklık antlaşması imzalanması öngörülmüştür. Türkiye ile AET'yi Gümrük Birliği'ne götüreceği ve tam üyeliği sağlayacak olan "Ortaklık Antlaşması (Ankara Antlaşması)", 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmıştır.

Ortaklık Antlaşması ile Türkiye'nin üyelik süreci "Hazırlık Dönemi", "Geçiş Dönemi" ve "Son Dönem" olarak belirlenmiştir.

23 Kasım 1970 tarihinde Brüksel'de imzalanan "Katma Protokol" ile Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne katılımı için alması gereken tedbirler tespit edilmiştir (Görsel 7.31). Ancak Türkiye, özellikle ekonomik sorunları nedeniyle Katma Protokol'de öngörülen yükümlülüklerin pek çoğunu yerine getirememiştir. Bununla birlikte AET de Türkiye ile olan ilişkilerin hızlandırılması için fazla bir çaba göstermemiştir. Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesinden 1980 yılına kadar geçen sürede Türkiye, Topluluk'la ilişkilerini geliştirmek yerine Topluluk'tan gitgide uzaklaşmıştır.

ETKİNLİK

1963 Ankara Antlaşması'nın Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecine ve bu sürecin Türk dış politikasına etkisini sınıfta arkadaşlarınızla tartışınız.

Görsel 7.31 Katma Protokol'ün imza töreni, 23 Kasım 1970

6. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

1967 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşı sırasında Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleriyle ilişkileri düzelmeye başladı. Topraklarındaki Amerikan üslerinin Arap ülkelere karşı kullanılmasına müsaade etmeyen Türkiye, bu tutumuyla Arap dünyasının yanında yer aldı. Ayrıca Suriye, Ürdün ve Mısır'a gıda ve malzeme yardımında bulundu.

Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri gözünde saygınlığını artıran bir diğer gelişme de 21 Ağustos 1969'daki Mescid-i Aksa yangını (Görsel 7.32) karşısındaki tutumdur. Bu olaya, İslam dünyası ile birlikte Türkiye de büyük tepki göstermiş ve "İslam Zirve Toplantısı"na katılmıştır. Bu toplantı, aynı zamanda İKÖ'nün (İslam Konferansı Örgütü) kurulmasının ilk adımı olmuştur.

1973 Arap-İsrail Savaşı'nın sebep olduğu petrol krizi Türkiye'yi Orta Doğu ülkelerine daha çok yaklaştırmıştır.

1980 yılında İsrail, Kudüs'ü ilhak ederek bu şehri "ebedî başkent" ilan etmiştir. Türkiye, bu ilhaki tanımadığını açıklayarak Kudüs'teki Türk temsilciliğini kapatmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Türk-İsrail ilişkilerinde sorunlu bir süreç başlamıştır.

Görsel 7.32 Mescidi Aksa yangını, 21 Ağustos 1969

E. 1980-1990 DÖNEMİ

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

Ermeni sorunu nasıl ortaya çıkmış ve niçin uluslararası boyuta ulaşmıştır?

ANAHTAR SÖZCÜKLER

ASALA, Filistin Kurtuluş Örgütü, İslam Konferansı Örgütü, Orta Doğu Çevik Kuvveti, PASOK

1. Türkiye-ABD İlişkileri

1981 yılına gelindiğinde Orta Doğu'daki dengeler, ABD'nin aleyhine değişmiştir (Görsel 7.33). ABD, Türkiye'den Pakistan'a kadar uzanan kuşakta SSCB'nin artan etkinliği karşısında (Görsel 7.34) Orta Doğu ve Körfez petrolerinin güvenliğini sağlayacak Çevik Kuvvet'i oluşturmaya başlamıştır. Türkiye, bölgesel konumu nedeniyle Çevik Kuvvet Projesi'nde özel bir önem kazanmıştır. Ancak Türkiye, bu Proje'ye dâhil olmamaya çalışmıştır.

Bu dönemde iki ülke arasındaki bir başka konu da Kıbrıs Sorunu olmuştur. Güçlü Yunan lobisinin etkisinde kalan Amerikan Kongresinin, Kıbrıs Sorunu'nda Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi lehine kararlar çıkarması, Türkiye-ABD ilişkilerinde bazı pürüzlere neden olmuştur.

1984 yılında ABD Kongresinde, 24 Nisan'ın "Ermeni Soykırımı Günü" olarak kabul edilmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginliğe yol açan bir diğer konudur. ABD Başkanı G. Bush'un 24 Nisan 1989'da bu günü, Anma Günü olarak kabul etmesi Türkiye için büyük bir hayal kırıklığı olmuştur.

Görsel 7.33 İran Devrimi, 1979

Görsel 7.34 Sovyet birlikleri Afganistan'dan çekiliyor, 1988

2. Türkiye-AT ve Avrupa Konseyi İlişkileri

12 Eylül askerî müdahalesiyle demokrasiye ara verilmesi, Türkiye'nin yalnız Avrupa Konseyi ile değil AT ile ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir.

Türkiye, 12 Eylül Dönemi'nde AT'ye üyelik konusunda bir çalışma yapamamıştır. AT, ilişkilerin yeniden başlamasını Türkiye'de insan hakları ve demokrasinin uygulanması şartına bağlamıştır. Bu ısrarlı tutum karşısında Türk Hükûmeti, 1986 yılında birtakım düzenlemeler yapmıştır. Bu çerçevede, Ceza İnfaz Yasası değiştirilerek adi ve siyasi suçluların mahkûmiyet süreleri yarıya indirilmiş, ölüm cezaları 30 yıl hapis cezasına çevrilmiştir. Ayrıca Türk vatandaşlarına, Avrupa Konseyi çerçevesinde kurulan Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna 1987 yılından itibaren bireysel başvuru yapabilme hakkı verilmiştir.

Türkiye, 14 Nisan 1987 tarihinde AT'ye tam üyelik başvurusunu yaptı. Ancak Avrupa Komisyonu tarafından AB Bakanlar Konseyine sunulan raporda Türkiye'nin tam üyelik başvurusu reddedilmiyor, buna karşın incelemeye de alınmıyordu. Komisyon, ne Türkiye'nin ne de AB'nin üyeliğe hazır olduğunu belirtiyor; üyelik yerine Gümrük Birliği'ne işlerlik kazandırılmasını teklif ediyordu.

Aklınızda Bulunsun

"Sayın Başkan,

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti adına işbu mektupla, Avrupa Ekonomik Topluluğunu tesis eden antlaşmanın 237. maddesi düzenlemeleri uyarınca Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna üye olmak için resmen müracaat etmekte olduğunu ekselanslarına bildirmekten şeref duyuyorum.

Bu çerçevede, Türkiye'nin Avrupa organizasyonuna ve Avrupa Birliğine keza Avrupa topluluklarını tesis eden antlaşmaları ortaya çıkaran ideallere bağlılığını bilhassa belirtmek isterim.

Ekselans, en derin saygılarımın kabulünü rica ederim."

[Türkiye'nin AET'ye tam üyelik başvurusu ile ilgili Devlet Bakanı Ali Bozer'in, Dönem Başkanı ve Belçika Dışişleri Bakanı Leo Tindemans'a (Leo Tindimans) verdiği mektup]

(14 Nisan 1987)

3. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

1980-1990 döneminde Türkiye'nin Orta Doğu ve İslam ülkeleriyle ilişkileri, gelişme göstermiştir. Türkiye, o zamana kadar mesafeli durduğu İslam Konferansı Örgütü toplantılarına, 1981 yılında ilk defa başbakan seviyesinde katılmıştır.

Türkiye, bu dönemde bir yandan Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışırken diğer yandan İsrail'le diplomatik ilişkilerini sürdürmeye özen göstermiştir. Ancak Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışması, İsrail ve ABD'yi rahatsız etmiştir.

Türkiye, İsrail'le ilişkilerini dengeli bir şekilde sürdürmeye çalışmasına rağmen Filistin meselesine de ilgisiz kalamamıştır. Türk Hükümeti, 1979 yılında FKÖ'nün (Filistin Kurtuluş Örgütü), Türkiye'de bir temsilcilik açmasına izin vermiş; 1988'de Filistinlilerin sürgünde kurdukları devleti tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur (Görsel 7.35).

1980-1990 döneminde Türkiye, Suriye ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmasına rağmen sorunlar yaşamıştır. Bu dönemde Suriye ile Türkiye arasında tedirginliğe yol açan konuların başında "sınıraşan sular sorunu" gelmektedir. Suriye, GAP'ın tamamlanmasından sonra, Türkiye'nin su meselesini baskı aracı olarak kullanacağını savunmuştur. Suriye'nin bu tutumu aynı suyu kullanan Irak'ta da tedirginliğe yol açmıştır. Ancak Türkiye bugüne kadar su avantajını bir baskı aracı olarak kullanmamış, en kurak dönemlerde bile gerekli su miktarının akışını sağlamıştır.

Türkiye ile Suriye arasında yaşanan sorunlardan bir diğeri, Suriye'nin teröre destek vermesinden kaynaklanmıştır. 1970'li yıllarda Türkiye karşıtı yasa dışı örgütlere destek veren Suriye, Ermeni terör örgütü ASALA'ya da destek sağlamıştır. Suriye, ASALA'nın ardından PKK'ya da her türlü lojistik destek, silah ve askerî eğitim desteği sağlamıştır. 1984'ten beri Türkiye'nin mücadele ettiği bölücü terör örgütünü Türkiye'ye karşı pazarlık aracı olarak kullanmaktan çekinmemiştir. Suriye'nin yanı sıra İran ve Irak da bölücü terör örgütünü desteklemiştir.

İran Devrimi'ni takip eden yıllarda Türkiye ile İran arasındaki rejim farklılığı daha da belirginleşmiş, bu durum iki ülke arasında güvensizliğe yol açmıştır. Ancak İran ile Irak arasında 1980 yılında başlayan savaş boyunca Türkiye'nin izlediği hassas politikalar pürüzleri en aza indirmiştir. İran-İrak Savaşı, bölge barışına zarar vermekle kalmamış (Görsel 7.36), 1990'da başlayıp uzun yıllar dünya kamuoyunu etkileyecek olan Körfez Krizi'nin nedenlerinden birini oluşturmuştur. Sekiz yıl süren bu savaş sırasında ekonomik açıdan zayıflayan Irak, zararlarını karşılamak için Kuveyt'i ilhak etme planları yapmaya başlamıştır.

4. Ermeni-ASALA Terörü ve Türkiye

Bu dönemde Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı bir başka önemli sorun, Ermeni terörüdür. Başta ASALA (Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu) ve JCAG (Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları) olmak üzere Ermeni terör örgütleri, etkin oldukları 1973-1985 yılları arasında 4T olarak bilinen planın hedeflerine ulaşmak için Türkiye'ye yönelik yurt içi ve yurt dışında birçok terör eylemi gerçekleştirmiştir (Görsel 7.37). 4T planı, 1915 olaylarının dünyaya "tanıtılması"nı, Türkiye tarafından "tanınması"nı, Türkiye'den "tazminat" ve "toprak" alınmasını hedeflemiştir.

Görsel 7.35 Yaser Arafat, FKÖ lideri

Görsel 7.36 İran-İrak Savaşı, 1980-1988

Görsel 7.37 Viyana Büyükelçimiz Danış Tunalıgil, ASALA tarafından şehit edilmiştir, 22 Ekim 1975

Türk vatandaşlarına yönelik ilk Ermeni saldırıları, 1973 yılında başlamıştır. ASALA, ilk terör eylemini 22 Ekim 1975'te, Viyana'da Türkiye'nin Avusturya Büyükelçisi Daniş Tunalgil'in şehit edilmesi ile gerçekleştirmiştir. Ermeni terörü sonucunda 1985 yılına kadar geçen sürede kırktan fazla Türk diplomat ve temsilci katledilmiştir.

ASALA'nın, 15 Temmuz 1983'te Orly (Paris) Havalimanı'nda gerçekleştirdiği katliamda yalnız Türk değil, diğer ülke vatandaşlarını da katletmesi, örgütün hem kendi içinde bölünme sürecini başlatmış hem de Batılı devletler gözündeki sempatisini kaybetmesine neden olmuştur. Bu tarihten sonra yok olma sürecine giren ASALA terörü, 1980'lerin ortalarında etkisini yitirip sona ermiştir.

5. Türkiye-Bulgaristan İlişkileri

1980-1990 döneminde Türk dış politikasını meşgul eden önemli konulardan biri, Bulgar Hükûmeti'nin 1984'ten itibaren Türk azınlık üzerinde uyguladığı asimilasyon politikaları olmuştur.

Görsel 7.38

Bulgaristan'dan zorunlu Türk göçü 1989

Görsel 7.39

Bulgaristan'daki gelişmeler üzerine Türkiye, Şubat 1985'te Bulgar Hükûmeti'ne verdiği bir nota ile uygulanan asimilasyon politikalarına tepki göstermiş ve Bulgaristan'daki Türkleri kabul etmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Bulgaristan'dan yoğun bir Türk göçü gerçekleşmiştir (Görsel 7.38, 7.39). 1989'da Bulgaristan'da meydana gelen rejim değişikliği ile Türklere uygulanan baskı politikaları son bulmuştur.

6. Türkiye-Yunanistan İlişkileri

1980 yılında Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü konusunda Türkiye'nin vetosunu geri çekmesi, ilişkilerin düzelmesi için yeterli olmamıştır. 1981'de Yunanistan'da iktidara gelen PASOK, Türkiye'ye karşı sert bir politika izlemeye başlamıştır. 12 Eylül müdahalesinin etkisiyle Avrupa Konseyinde Türkiye aleyhine gelişen havayı da kullanan Yunanistan, Türkiye'yi zor durumda bırakmaya çalışmıştır.

Bu dönemde Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs başta olmak üzere, kıta sahanlığı, adaların silahlandırılması ve FIR Hattı sorunları devam etmiştir. Yunanistan'ın Batı Trakya Türklerine baskılarının artması nedeniyle, iki ülke ilişkilerini olumsuz etkileyen bir konu daha ortaya çıkmıştır.

1980 sonrası dönemde, Türk-Yunan ilişkilerinin bozulmasına paralel olarak Kıbrıs Sorunu da derinleşmiştir. 1979'da Birleşmiş Milletler gözetiminde başlayan toplumlar arası görüşmelerde de tarafların uzlaşması mümkün olmamıştır. Türkiye'de 12 Eylül 1980'de askerî müdahalenin gerçekleşmesi ve Yunanistan'da PASOK'un yönetime gelmesi, görüşmelerin aksamasına yol açmıştır. Yunanistan'ın Kıbrıs Sorunu'nu uluslararası platforma taşıma çabaları artınca, Kıbrıs Türk Yönetimi, 15 Kasım 1983 tarihinde "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti" adı altında bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkiye, KKTC'yi tanıdığını hemen açıklarken ABD başta olmak üzere Batılı ülkeler uluslararası hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle bağımsızlık ilanını tanımamıştır.

F. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

1. Doğu Bloku'nun çökmesi Türk dış politikasını nasıl etkilemiştir?

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Annan Planı, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı, diaspora, Glasnost, Güney Kafkasya Boru Hattı, Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü, Kopenhag Kriterleri, Mavi Akım Projesi, Perestroyka, stratejik ortaklık, TİKA, Türkiye İçin Katılım Ortaklığı 2000 Belgesi, TÜRKSOY, Yeni Dünya Düzeni

ETKİNLİK

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türk dış politikasının karşılaştığı sorunları T.C. Dışişleri Bakanlığının internet sitesinden inceleyerek sınıfta değerlendiriniz.

1. Doğu Bloku'nun Çökmesi ve Türk Dış Politikası

Soğuk Savaş döneminde Batı Bloku ile Doğu Bloku arasındaki mücadele, silahlanma yarışını başlatmıştı. Bu mücadele, ekonomisinin bozulması ve diğer faktörlerin de etkisiyle Sovyetler Birliği parçalanma

Görsel 7.40 Glasnost'u konu alan bir afiş

noktasına gelmiştir. Devlet Başkanı Gorbaçov'un 1985'ten itibaren uygulamaya başladığı "Glasnost (Açıklık)" (Görsel 7.40), "Perestroyka (Yeniden Yapılanma)" ve "Milliyetler Politikası" dahi bu çözülmeyi durduramamış, aksine Doğu Bloku içindeki kopuşu hızlandırmıştır. SSCB'yi süper güç olmaktan çıkaran çöküş, Soğuk Savaş'ın da sonu olmuştur.

Almanya'yı ikiye bölen Berlin Duvarı'nın 9 Kasım 1989'da yıkılması (Görsel 7.41), Soğuk Savaş'ın sona erdiğine işaret etse de bu dönemin bittiğini gösteren asıl önemli olay Körfez Savaşı olarak kabul edilir. Körfez Savaşı sonunda Sovyetler Birliği'nin çözülmesi iyice hızlanmış, Gorbaçov'un 25 Aralık 1991 tarihinde devlet başkanlığından istifa etmesi ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağılmıştır. ABD tek süper güç olarak ortaya çıkarken SSCB, yerini Bağımsız Devletler Topluluğuna (BDT) bırakmıştır.

SSCB'nin parçalanmasıyla birlikte kurulan politik sisteme "Yeni Dünya Düzeni" adı verilmiştir. Bu yeni uluslararası sistemde farklı alanlarda süper güçlerin bulunduğu "çok kutuplu" bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda; askerî, siyasi, ekonomik alanda ABD ön plana çıkarken, nükleer güce sahip Rusya ve Çin, ayrıca yükselen ekonomileri ile Japonya ve Almanya da çok kutuplu dünyanın yeni süper güçleri arasında yer almışlardır.

Görsel 7.41 Berlin Duvarı'nın yıkılışı, 9 Kasım 1989

Çift kutuplu dünyada ABD ve Batı Avrupa eksenli bir politika izleyen Türkiye, 1990'lı yıllarda başta Orta Asya, Balkanlar ve Kafkasya olmak üzere yeni bölgelerle ilişkiler kurma fırsatı yakalamıştır. Sovyetler Birliği'nin yerini alan Rusya ile iyi ilişkiler kurulurken Uzak Doğu ülkeleriyle ilişkiler de hızla gelişmeye başlamıştır. Körfez savaşlarından sonra ise Orta Doğu, Türkiye için güvenlik risklerinin arttığı ve ABD ile çıkar çatışmalarının yaşandığı bir alan hâline gelmiştir.

2. Türkiye-AB İlişkileri

ETKİNLİK

"T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği"nin 2011 yılında "T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı"na dönüştürülmesinin sebeplerini sınıfta tartışınız.

Bu dönemde Türkiye-AB ilişkileri dört önemli dönemden geçmiştir:

a. Gümrük Birliğine Hazırlık Dönemi (1990-1995)

1990'lardan sonra Avrupa ülkeleri arasında sınırların kaldırılması ve birleşik bir Avrupa kurulması, sık sık gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda "Avrupalılık" kavramı yeniden ele alınmış, Türkiye'nin Avrupalı olup olmadığı sorunu tartışmaya açılmıştır.

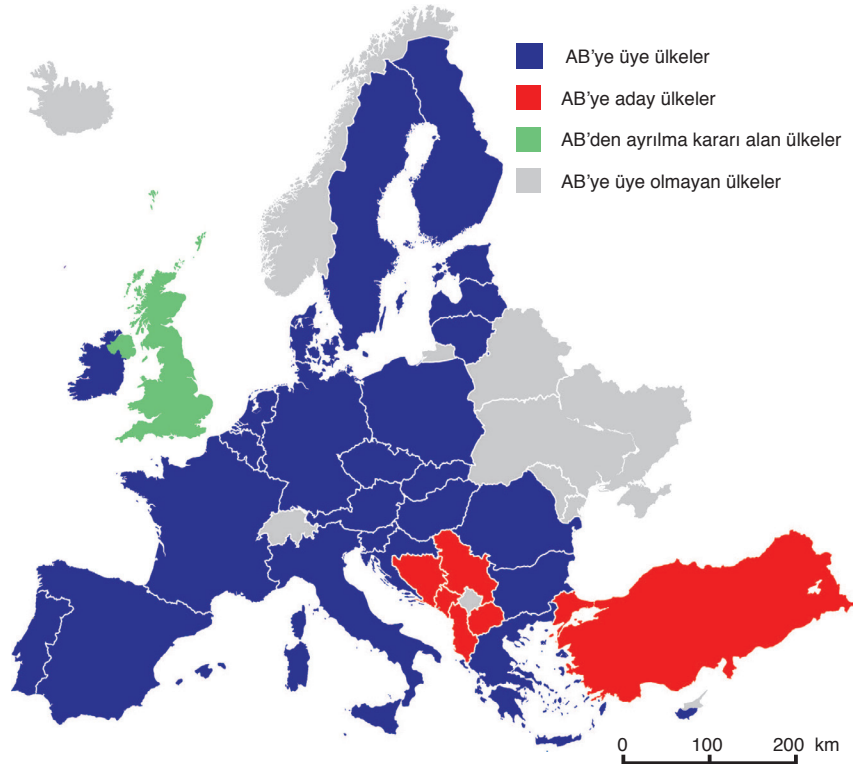
Sosyalist Blok'un çözülmesi sonucu Orta ve Doğu Avrupa'da serbest kalan ülkelerin AB'ye katılmalarını sağlamak, bu yıllarda AB'nin öncelikli hedefi hâline gelmiş ve Türkiye ile ilişkiler ikinci plana itilmiştir. Bu nedenle Türkiye'nin önceliği bir an önce AB ile Gümrük Birliğine girmek ve böylelikle üyelik vizyonunu elde etmek olmuştur.

1990'lı yılların ortalarına kadar Türkiye-AB ilişkileri, oldukça gergin seyretmiştir. AB'nin, özellikle insan hakları alanında Türkiye'ye yönelttiği eleştiriler, Ankara ile Brüksel arasındaki ilişkilerin siyasi açıdan gergin seyretmesine neden olmuştur.

b. Gümrük Birliği Dönemi (1996-1998)

Türkiye 1995'te imzalanan Gümrük Birliği Antlaşması ile 1 Ocak 1996'dan itibaren Gümrük Birliğine katılmıştır. Bu antlaşma ile AB'nin belirleyeceği dış ticaret politikalarına uymayı taahhüt eden Türkiye, AB'ye tam üye olmadan Gümrük Birliğine giren ilk ve tek ülke olmuştur.

AB Konseyinin 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'yi aday ülkeler arasında göstermemesi, ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. AB Türkiye'den insan hakları standartlarının yükseltilmesi, azınlık haklarının korunması, Yunanistan'la sorunların çözülmesi ve Kıbrıs'ta Birleşmiş Milletler kararları doğrultusunda bir siyasi çözüme ulaşılmasını istemiştir. Bu isteklerden ulusal çıkarılara aykırı görülenler, Türk Hükûmeti tarafından reddedilmiş, bu durum AB ile siyasi diyalogun askıya alınmasına neden olmuştur.

Harita 7.6 Avrupa Birliği ve Türkiye

Aklınızda Bulunsun

KOPENHAG KRİTERLERİ

Kopenhag Kriterleri, AB devlet ve hükümet başkanlarının 1993 yılında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde kabul ettiği AB'ye üye olmak için aday ülkelerin yerine getirmesi gereken asgari koşullardır. Kopenhag Kriterleri, kendi içinde siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve üyelik yükümlülüklerini üstlenme yeteneği olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır. Siyasi kriterler, bütün aday ülkeler için üyelik müzakerelerinin başlamasının ön koşuludur.

Kopenhag Kriterleri şunlardır:

- Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını garanti eden kurumların istikrarının gerçekleştirilmesi,
- İşleyen bir pazar ekonomisinin varlığının yanı sıra, birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması,
- Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dâhil, üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunmasıdır.

c. Adaylık Dönemi

Türkiye'nin aday ülke statüsü kazanması, 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi'nde açıklanmış ve diğer aday ülkeler ile eşit konumda olacağı ifade edilmiştir. Böylece Türkiye, Lüksemburg Zirvesi'nde verilmeyen katılım ortaklığı statüsünü elde etmiştir. AB Komisyonu, 8 Kasım 2000 tarihinde yayımladığı "Türkiye İçin Katılım Ortaklığı 2000 Belgesi"yle Türkiye'nin atması gereken adımları belirtmiştir. AB'ye adaylığının hukuki zeminini oluşturan bu belgenin onaylanmasının ardından, Türkiye AB Kriterleri'nin uygulanmasına ilişkin "Ulusal Program"ını, 2001'de Komisyona sunmuştur.

16-17 Aralık 2004 AB Brüksel Zirvesinde (Görsel 7.42), Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde yerine getirdiği teyit edilmiş ve katılım müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlaması karara bağlanmıştır. Türkiye, böylece önemli bir aşamayı geride bırakarak aday ülke konumundan katılımcı ülke statüsüne yükselmiştir.

ç. Türkiye ile Müzakerelerin Başlaması

AB Konseyinin üyelik müzakerelerine başlama kararı almasının ardından ortaya koyduğu şartlardan biri, Gümrük Birliğinin Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ni de kapsayacak şekilde genişletilmesiydi. Türkiye, bu talebin Kıbrıs Sorunu çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Öte yandan Türkiye, Rum gemilerine limanlarını açmak için Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin doğrudan ticaret tüzüğü'nün onaylanmasını istemektedir. Bu sorun, Türkiye AB ilişkileri açısından müzakere sürecini her an kesintiye uğratabilecek en ciddi engel olarak görülmektedir.

Üyelik sürecinde Türkiye'nin karşısına çıkarılan diğer bir siyasi engel ise 1915 olayları sorunudur. 2005 yılı içinde hem AB Parlamentosunda hem de birçok üye ülke meclisinde sözde Ermeni soykırımını tanıyan kararlar alınmıştır. Türkiye karşıtlığının da körüklendiği bu durum, üyelik önündeki engellerden birini teşkil etmektedir.

Görsel 7.42 Avrupa Parlamentosunda Türkiye'nin müzakere sürecinin oylanması, 15 Aralık 2004

3. Türkiye-ABD İlişkileri

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye ve ABD, Kafkasya, Balkanlar ve Orta Asya'da iş birliğine yönelirken Orta Doğu konusunda birtakım uyuşmazlıklar yaşamıştır. Türkiye, Kosova, Bosna ve Makedonya sorunlarında ABD'nin politikasını desteklemiş, hatta NATO'nun Bosna ve Kosova'ya düzenlediği operasyonlara, etkin bir şekilde katılmıştır. ABD Hükûmeti de Hazar petrolünün dünya piyasalarına akışını sağlayan Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi'nde Türkiye'ye büyük destek vermiştir.

Türkiye-ABD ilişkileri açısından bu dönemin ilk önemli olayı I. Körfez Savaşı sırasında yaşanmıştır. Türkiye, 1991'de ABD'nin Irak'a düzenleyeceği saldırılarda topraklarındaki üslerin kullanılmasına izin vermiştir. Türk Hükûmeti, ABD'ye verdiği bu destek sayesinde Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında azalan stratejik önemini yeniden kazanacağını düşünmüştür.

Türkiye-ABD ilişkileri, Kafkaslar ve Orta Asya'daki özel durum nedeniyle gelişmeye devam etmiştir. ABD'nin IMF aracılığıyla Türkiye'ye ekonomik destek sağlaması, Türk Hükûmeti'nin de 11 Eylül 2001'de gerçekleştirilen terör eylemleri sonrasında ABD'nin yanında yer alması, ilişkilerin gelişmesinde etkili olmuştur.

ABD, 2003'teki Irak işgali sırasında Türkiye'den bazı taleplerde bulunmuştur. Bunun üzerine hazırlanan tezkereye TBMM, 1 Mart 2003'te onay vermemiş, bu durum iki ülke arasında büyük bir sorun yaratmıştır. Öte yandan ABD'nin Irak'ın kuzeyindeki Kürt oluşumuna karşı izlediği siyaset de Türkiye-ABD ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.

4. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikaları, Soğuk Savaş sonrası dönemde köklü değişimler geçirmiştir. Terör nedeniyle güvenlik eksenli bir dış politika izleyen Türkiye, Orta Doğu ülkeleriyle sorunlar yaşamıştır.

Bölücü terör örgütü, Irak'ın kuzeyinde (36. Paralelin kuzeyi) ABD tarafından oluşturulan güvenli bölgeyi eylemleri için bir üs olarak kullanmaya başlamış, ayrıca Kürt gruplar arasındaki mücadeleden yararlanarak güç kazanmıştır.

Terör sorunu, komşu ülkelerle ilişkilerde de belirleyici faktörlerden biri olmuştur. Suriye ve İran, bölgede bağımsız bir Kürt devletine karşı olmalarına rağmen terör örgütünü Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanmışlardır. Türkiye'nin uyguladığı baskı politikası karşısında geri adım atmak zorunda kalan Suriye, PKK terör örgütü elebaşını Ekim 1998'de ülkesinden sınır dışı etmiştir.

Türkiye, hem uluslararası platformda yalnız kalmamak hem de Suriye'yi baskı altında tutmak amacıyla İsrail'le yakınlaşmaya başlamıştır. Türkiye-İsrail ilişkileri bu dönemde imzalanan antlaşmalarla daha üst seviyeye ulaşmıştır. Bunun sonucunda İsrail 1997 yılında terör örgütünü kınayan ilk resmî açıklamasını yapmıştır.

Türkiye'nin bu dönemde izlediği politika Orta Doğu'da etkisinin artmasını sağlamıştır. Terör örgütü elebaşısının yakalanmasıyla birlikte bu ülkelerle ilişkiler, düzelme sürecine girmiştir. ABD'nin Irak'ı işgal sürecinde (Görsel 7.43) sergilenen tutum ve TBMM'nin 1 Mart 2003 Tezkeresi'ne onay vermemesi, Orta Doğu ülkeleri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. "Irak'a Komşu Ülkeler" toplantılarına öncülük etmek de Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini artırmıştır.

2000'li yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleriyle ilişkileri gelişme gösterirken Türkiye-İsrail ilişkileri gerilemeye başlamıştır. Orta Doğu barış sürecinin İsrail tarafından kesilmesi ve İsrail ordusunun Filistin'de uyguladığı sindirme politikası, gerginliklere neden olmuştur.

Görsel 7.43 Bağdat'ta Saddam Hüseyin'in heykelinin yıkılışı, 9 Nisan 2003

5. Türkiye-Balkanlar İlişkileri

Doğu Bloku'nun dağılması ve Yugoslavya'nın parçalanmasından sonra Türk ve Müslüman halkların yaşadığı Balkan coğrafyasında, Türkiye 1990'lı yılların başında aktif bir dış politika izlemiştir.

Türkiye, Bosna'daki iç savaşta (Görsel 7.44) siyasi ve askerî açıdan Müslümanları desteklemiş, Boşnaklara yönelik saldırıların durdurulması için BM, NATO, AGİT, İKÖ ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütler nezdinde girişimlerde bulunmuştur.

Sırp güçlerinin Kosova'da Arnavutlara karşı etnik temizlik harekâtına girişmesi üzerine bu bölgeden Arnavutluk ve Karadağ'a mülteci akını başlamıştır. Kosova'da yaşanan bu soruna kayıtsız kalamayan Türkiye, 18 bin mülteciyi kabul etmiş ve NATO'nun Mart 1999'da Yugoslav hedeflerine karşı başlattığı operasyonlara katılmıştır. Ayrıca Kosova'daki barış gücüne de asker göndermiştir (Görsel 7.45).

Görsel 7.44 Bosna İç Savaşı, 1992-1995

Görsel 7.45 Kosova'da Türk Barış Gücü

6. Türkiye-Yunanistan İlişkileri

Türkiye ile Yunanistan ilişkilerindeki sorunlar, Soğuk Savaş sonrası dönemde de devam etmiştir. 1997 yılında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB aday ülkesi ilan edilmesi ile ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin 2004 yılında AB'ye tam üye olmasıyla bu konu, Türk-Yunan sorunu olmaktan çıkmış, Türkiye ile AB arasında bir sorun hâline gelmiştir.

Ege sorunlarına bağlı olarak Ocak 1996'da yaşanan Kardak Krizi, Türk-Yunan ilişkilerindeki gerginliğin göstergesidir. Bodrum açıklarındaki Kardak Kayalıkları'nda karaya oturan bir gemiye Türkiye'nin kurtarma girişiminde bulunmasıyla başlayan sorun, kayalıkların egemenliği konusunda anlaşma sağlanamaması nedeniyle diplomatik bir krize dönüşmüştür. ABD Başkanı Bill Clinton'ın (Bil Kılıntın) devreye girmesiyle muhtemel bir çatışmanın eşiğinden dönülmüştür.

Bu dönemde Türkiye'ye karşı çevreleme stratejisi izleyen Yunanistan; bu amaçla İran, Ermenistan ve Suriye ile antlaşmalar imzalamıştır. Bunun yanı sıra bölücü terör örgütünün Yunan topraklarında faaliyetlerine göz yummuştur. Bu bağlamda PKK terör örgütü elebaşının Kenya'da Yunan Büyükelçiliğinde kaldığının hatta Güney Kıbrıs Rum Yönetimi pasaportuyla dolaştığının ortaya çıkması, iki ülke arasında krize neden olmuştur.

1999'da iki ülkede yaşanan depremlerde tarafların birbirine destek vermesi ile ilişkilerde olumlu bir süreç başlamıştır. Ayrıca Yunan Hükümeti, 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB adaylığına onay vererek Türkiye'nin üyeliğine karşı olmadığını göstermiştir.

17 Ağustos 1999 depreminin ardından başlayan yumuşama dönemine rağmen Türk-Yunan ilişkilerinde sorunlar devam etmektedir. Yunanistan, başta kıta sahanlığı olmak üzere, Türkiye'deki Rum azınlık ve Heybeliada Ruhban Okulunun açılması gibi sorunları, Türkiye'nin AB üyelik sürecinde kullanma gayreti içindedir. Öte yandan Batı Trakya'daki Türk azınlığın Türk ismini kullanma ve kendi müftülerini seçebilme haklarının iadesi konusunda Yunanistan'ın ciddi bir adımı olmamıştır.

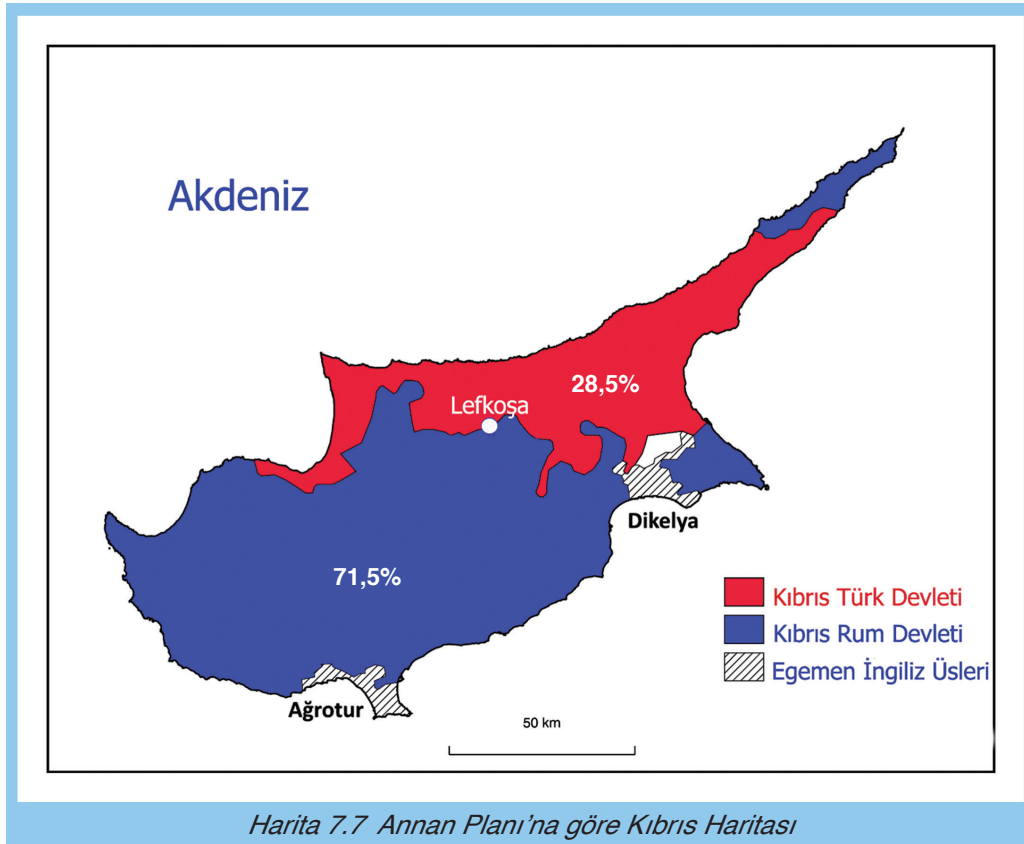
7. Kıbrıs Sorunu

Bu dönemde Rum yönetiminin Rusya'dan aldığı S-300 füzelerini Güney Kıbrıs'a yerleştirmek istemesi, yeni bir krize neden olmuştur. Türkiye'nin, güvenlik gerekçesiyle sert tepki göstermesi ve ABD ile AB'nin Rumlara destek vermemesi üzerine söz konusu füzeler Girit Adası'na yerleştirilerek sorun çözümlenmiştir.

Güney Kıbrıs'ın AB'ye tam üyelik süreci Kıbrıs Sorunu'nu farklı bir boyuta taşımıştır. Yunanistan, AB dönem başkanı olduğu 1994'te Güney Kıbrıs Cumhuriyeti'nin üyeliği için hazırlık sürecini başlatmıştı. 1997 yılında Lüksemburg Zirvesi'nde aday ülke olarak kabul edilen Güney Kıbrıs, 1998 yılında müzakerelere başlamıştır. Güney Kıbrıs'ın üyelik süreci hızlandıkça Kıbrıs Sorunu'na çözüm arayışları da artmıştır. Bu doğrultuda BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın hazırladığı Çözüm Planı, uzun görüşmelerden sonra kabul edilmiş ve 24 Nisan 2004'te referanduma sunulmuştur. Ancak referandumda Türk tarafı "Annan Planı"na "evet" derken; AB üyeliğini garantilemiş olan Rum tarafı "hayır" demiştir (Harita 7.7). Bu referandum sonucunda Kıbrıs Sorunu, Türkiye ile Yunanistan arasında bir sorun olmaktan çıkmış, Türkiye ile AB arasındaki bir sorun hâline gelmiştir. Ancak Türk tarafının, çözüm konusunda uzlaşmadan yana olduğu dünya kamuoyuna gösterilmiştir.

ETKİNLİK

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin 2004 yılında AB'ye tam üye olmasının Kıbrıs Sorunu'na etkisini araştırınız. Sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

8. Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin 25 Aralık 1991 tarihinde resmen ortadan kalkması ile Türkiye; Karadeniz, Kafkaslar ve Orta Asya'nın geniş coğrafyasında hareket edebilme fırsatı elde etmiştir. Türkiye'nin SSCB'nin yerine kurulan Rusya Federasyonu ile söz konusu bölge için nüfuz mücadelesine girmesi bazı gerginliklere neden olmuştur. Rusya, Türkiye'yi Çeçenistan'a gizlice destek sağladığı iddiasıyla uyarırken Türkiye de Rusya'yı, topraklarında bölücü örgütün faaliyetlerine göz yummakla suçlamıştır.

1990'ların ilk yarısında yaşanan gerginlik, sonraki dönemde yerini iş birliğine bırakmıştır. 2000'li yıllarda Türk-Rus ilişkileri hızlı bir yakınlaşma sürecine girmiş ve ilişkiler "stratejik ortaklık" boyutu kazanmıştır.

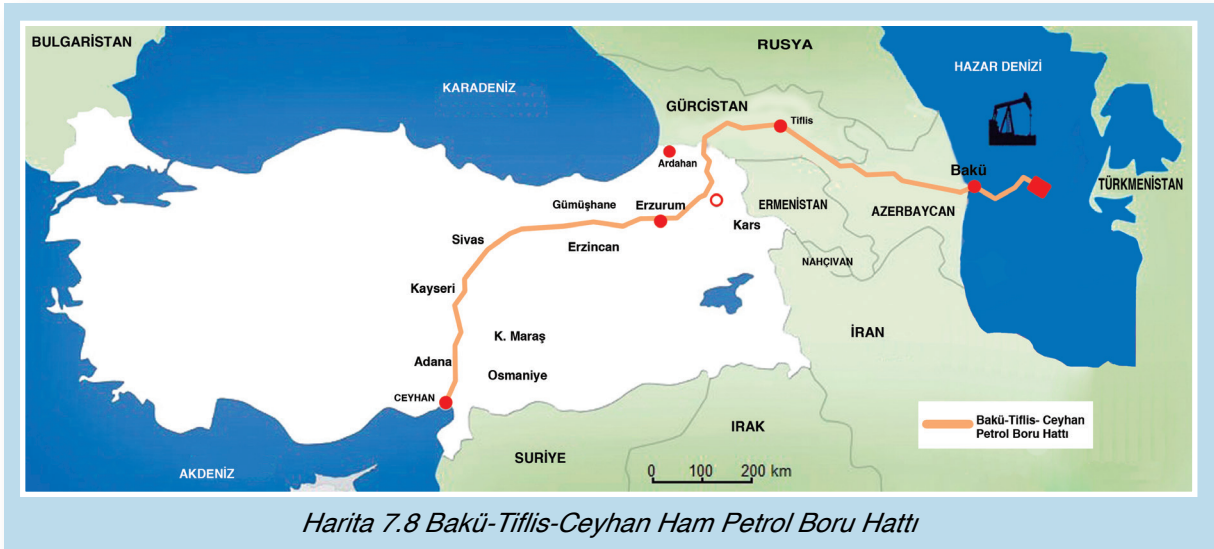
Türkiye ile Rusya arasında siyasi ilişkilerin hızla gelişmesi ile ekonomik alanda da iş birliği artmıştır. İnşaat sektörü ve tüketim malları konusunda Rus piyasasında büyük bir pazar edinen Türkiye, diğer taraftan da Rusya'dan doğal gaz başta olmak üzere silah sanayisi alanında ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu çerçevede, 17 Kasım 2005'te "Mavi Akım Projesi" ile Rus doğal gazı Samsun'a ulaştırılmıştır.

9. Türkiye-Kafkas Ülkeleri İlişkileri

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kafkasya'da kurulan üç yeni devlet ile komşu olmuştur. Türkiye, yeni komşularından Azerbaycan ve Gürcistan ile sürekli gelişen bir komşuluk ilişkisi sürdürürken Ermenistan ile ilişkilerinde 1915 olayları ile ilgili iddialar nedeniyle gerginlikler yaşamaktadır.

Orta Asya'ya giden yollar üzerinde bir köprü olması ve ortak bir tarihe sahip olunması nedeniyle 1991'de bağımsızlığını ilan ettiğinde Azerbaycan'ı tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur. Türkiye, Karabağ sorununda da Azerbaycan'a büyük destek vermiş, Azerbaycan da Kıbrıs Sorunu ve Ermenilerin 1915 olayları ile ilgili iddiaları gibi meselelerde daima Türkiye'yi desteklemiştir.

Türkiye-Azerbaycan ilişkileri ekonomik alanda da gelişme kaydetmektedir. Bu doğrultuda, Hazar enerji kaynaklarının dünya piyasalarına ulaştırılması konusunda alınan mesafeler, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin daha sağlam bir zemine oturmasını sağlamıştır.

Boru hattı projeleri içinde ilk hizmete giren proje, Azerbaycan petrolünü Gürcistan üzerinden Türkiye'nin Akdeniz kıyılarına taşıyan Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'dır (BTC) (Harita 7.8). Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında imzalanan bir antlaşma ile BTC'nin yapımına 2002 yılında başlanmış, proje 2005 yılında tamamlanmıştır. "XXI. yüzyılın ipek yolu" olarak da adlandırılan BTC, Türkiye için ekonomik açıdan olduğu kadar siyasi açıdan da büyük önem taşımaktadır. BTC ile Türkiye'nin jeopolitik önemi artmış, ülkemiz Avrasya enerji koridorunun kilit ülkesi hâline gelmiştir. BTC aynı zamanda, Güney Kafkasya'yı ve Orta Asya'yı Türkiye'ye ve buradan Batı pazarlarına bağlayacak olan "Doğu-Batı Enerji Koridoru"nun tamamlanmasında önemli bir aşamadır.

BTC ile paralel geliştirilen ve aynı koridoru kullanacak olan diğer bir boru hattı projesi ise Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı'dır (GKB). Bu proje ile Şah Deniz sahasında üretilen Azerbaycan doğal gazının Gürcistan ve Türkiye üzerinden dünyaya açılması hedeflenmektedir. Türkiye, ayrıca Türkmenistan doğal gazını Ankara üzerinden Avrupa'ya taşıyacak olan Trans-Hazar Boru Hattı ya da diğer ismiyle Hazar Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin hayata geçirilmesi için de çalışmalar yapmaktadır. Türkiye'nin enerji güvenliğini sağlayacak olan bu proje, aynı zamanda Avrupa enerji güvenliği açısından Türkiye'nin değerini artıracaktır.

Türkiye ile Gürcistan ilişkileri, 1990'lı yılların ortalarından itibaren stratejik ortaklık görünümü kazanmıştır. Gürcistan'ın, Kafkasya ve Orta Asya'ya uzanan yol üzerinde stratejik bir konuma sahip olması ve Rusya'nın Güney Kafkasya'daki etkinliğinin dengelenmesi açısından, Türkiye için büyük bir önemi vardır. Gürcistan topraklarından geçen boru hattı projeleri, iki ülkeyi siyasi ve ekonomik olarak yakınlığa taşıyan bir diğer önemli etken olmuştur. Bu iş birliğinin bir sonucu olarak Türkiye, Gürcistan'ın en önemli ticari ortağı hâline gelmiştir. Son dönemde, iki ülke arasında gerçekleştirilen ve çalışmaları devam eden büyük çaplı bölgesel projelerin kazandırdığı ivmeyle iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler daha üst seviyeye ulaşmıştır (Görsel 7.46).

Görsel 7.46 Türkiye ve Gürcistan arasındaki Sarp sınır kapısı

Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan ile komşuluk ilişkileri gelişirken Ermenistan ile ilişkileri 1990'lardan günümüze kadar sorunlu bir seyir izlemiştir. Türkiye, Ermenistan'ın bağımsızlığını tanıyan ülkelerden biri olmuş ve Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü'ne (KEİ) Ermenistan'ı kurucu üye olarak davet etmiştir. Türkiye ayrıca, 1992-1993 yıllarında ekonomik güçlüklerle karşılaşan Ermenistan'a insani yardım yapmış, toprakları üzerinden bu ülkeye insani yardım malzemesi gönderilmesine izin vermiştir. Ancak Türkiye'nin bu olumlu çabalarına rağmen iki ülke arasındaki sorunlar nedeniyle ilişkiler istenilen yönde gelişmemektedir.

Günümüzde Türkiye-Ermenistan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen üç unsur bulunmaktadır:
a. Ermenistan'ın Türkiye ile arasındaki ortak sınırı resmî olarak tanımayı reddetmesi ve toprak iddiaları

Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır, 1921 Kars Antlaşması ile çizilmiştir. Sovyet cumhuriyetlerinden Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ile Türkiye arasında imzalanmış olan bu Antlaşma, aynı zamanda Türkiye'nin Gürcistan ve Azerbaycan ile şimdiki sınırlarını da belirlemiştir.

Ermenistan bağımsızlığını ilan etmesinden bu yana Kars Antlaşması'nın geçerliliğini resmen tanımayı reddetmektedir. Ancak Erivan yönetiminin bir yandan sınırın açılmasını isterken diğer yandan sınırı resmen tanımasını çelişkili bir durum yaratmaktadır.

Öte yandan Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesi'nin 11. maddesinde, Türkiye'nin doğu bölgesinden, "Batı Ermenistan" olarak bahsedilmektedir. Ayrıca anayasasının 13. maddesinde Ağrı Dağı, Ermenistan'ın devlet simgesi olarak belirtilmektedir.

Ermenistan'ın resmî antlaşmalarla çizilmiş Türkiye sınırını tanınamaması ve anayasal belgelerinde Türkiye topraklarına atıflarda bulunması, iki ülke ilişkilerinin normalleşmesinin önünde büyük bir engel teşkil etmektedir.

b. Tarihi İddialar

Ermenistan Devleti ve Batılı ülkelerde yaşayan Ermeni diasporası, 1915 olaylarını ileri sürerek Türkiye'yi soykırım yapmakla suçlamakta ve bu iddianın uluslararası alanda tanınması için çaba harcamaktadır. Ermenistan'ın 1915 olaylarını varlık sorunu hâline getirmiş olması ve Bağımsızlık Bildirgesine "1915 soykırımının uluslararası düzeyde tanınması çabalarını destekleyeceği" ifadesinin yer alması, iki ülke ilişkilerinin gelişmesi önündeki önemli bir engeldir.

c. Ermenistan'ın uluslararası hukuk ilkelerini reddetmesi

Ermenistan, 1991-1993 yılları arasında Dağlık Karabağ Bölgesi'nde çıkan çatışmalar sırasında Rus askerlerinin de yardımıyla Azerbaycan topraklarının yaklaşık %20'sini işgal etmiş ve bugüne kadar da buradan çekilmemiştir. Bu işgal sırasında Azerbaycan Türklerini hedef alan katliamın yapılması, bölgede büyük bir mülteci sorununu da yaratmıştır. Bunun üzerine harekete geçen Türkiye, Ermenistan'a ambargo uygulamaya başlamış ve kara sınırlarını da kapatmıştır. Dağlık Karabağ Savaşı, Rusya'nın ara buluculuğu sayesinde Mayıs 1994'te imzalanan bir ateşkes antlaşmasıyla son bulmuştur. Ancak Ermenistan, Azerbaycan topraklarını işgal altında tutmaya devam etmektedir.

BM, Ermenistan'a işgale son vermesi yönünde çağrı yapmış ve Ermenistan'ı bölgedeki diğer ülkelerin toprak bütünlüğüne saygı göstermeye davet etmiştir. Buna rağmen Ermenistan, uluslararası hukuka aykırı davranarak bölge barışı ve güvenliğine zarar vermektedir.

Bilgi Kutusu**HOCALI KATLIAMI**

Hocalı katliamı, birkaç yüzyıldır devam eden Karabağ sorunu çerçevesinde gerçekleşmiş bir trajedidir. Karabağ'ın en stratejik bölgelerinden biri olan Hocalı'da yaşayan Türkler, yaklaşık beş ay boyunca ablukaya alınmışlar ve temel ihtiyaçlarından mahrum bırakılmışlardır. 25-26 Şubat 1992 tarihlerinde ise öldürme dâhil pek çok kötü muameleye maruz kalmışlardır. Ermeniler tarafından gerçekleştirilen bu eylemler, 1948'de imzalanan Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nde düzenlenmiş bulunan soykırım suçunun unsurlarıyla paralellik göstermektedir. Soykırım suçu, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin kabul edilmesiyle birlikte uluslararası hukukun konusu olmuştur.

Harita 7.9 Dağlık Karabağ

<http://www.hukukdergi.hacettepe.edu.tr/dergi/C4S1makale9.pdf>

10. Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri İlişkileri

1991 yılında Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını elde etmeleri, Türk dış politikasına yeni bir boyut kazandırmıştır. Orta Asya cumhuriyetlerini tanıyan ve bu ülkelerde büyükelçilik açan ilk ülke, Türkiye olmuştur. 1992 yılından bu yana gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler ve imzalanan ikili ve çok taraflı antlaşma, ilişkilerin pekiştirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Türkiye'nin Orta Asya cumhuriyetlerine 1990'lı yılların başında gösterdiği büyük ilgi, dönemin başında Pantürkist bir politika olarak algılanmış, özellikle Rusya ve Çin'i rahatsız etmiştir. Türkiye, bu nedenle 1990'ların başında sık sık tekrarlanan "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" ifadesinde somutlaşan dış politikasını, 1990'ların ikinci yarısında gözden geçirmek zorunda kalmıştır.

Aklınızda Bulunsun

Türkiye'nin Orta Asya Türk cumhuriyetlerine ilişkin politikasının temel unsurları şunlardır:

- Orta Asya cumhuriyetlerinin devletleşme süreçlerine katkıda bulunmak,
- Ekonomik ve siyasi reform süreçlerine destek vermek,
- Dünya ile bütünleşmelerine yardımcı olmak,
- İkili ilişkileri, her alanda karşılıklı çıkarlar ve egemen eşitlik temelinde geliştirmektir.

Öte yandan Türkiye, bölgede yapılacak faaliyetleri ve dış politika önceliklerini uygulayacak, koordine edecek bir organizasyona ihtiyaç duymuş ve bu doğrultuda 1992 yılında Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nı (TİKA) kurmuştur. Eğitim, sağlık, restorasyon, tarımsal kalkınma, maliye, turizm, sanayi alanında bir çok proje ve faaliyet TİKA tarafından yürütülmektedir (Görsel 7.49, 7.51, 7.52, 7.54).

Türkiye, Orta Asya cumhuriyetleriyle ilişkilerini kültür ve eğitim alanında da hızla geliştirmeye çalışmıştır. Türkiye'nin öncülüğünde kurulan "Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı" (TÜRKSOY) ile ortak kültürün geliştirilmesi ve tanıtımı konusunda çeşitli kültürel faaliyetler gerçekleştirilmektedir (Görsel 7.47, 7.48, 7.50, 7.53).

Türkiye Orta Asya cumhuriyetleriyle ekonomik ilişkilerini de geliştirmeye çalışmış; ticaret, ulaşım ve iletişim alanlarında bu ülkelerle iş birliği yapmıştır.

Görsel 7.47

Görsel 7.48

Görsel 7.49

Görsel 7.50

Görsel 7.51

Görsel 7.52

Görsel 7.53

Görsel 7.54

TİKA ve TÜRKSOY'un çalışmalarından görüntüler

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME**A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.**

1. Türk dış politikasının başlıca amaçları nelerdir? Açıklayınız.
2. Türkiye, Milletler Cemiyetine hangi amaçla girmiştir?
3. 1923-1939 yılları arasında Türk-Fransız ilişkilerinde gündeme gelen sorunlar nelerdir?
4. Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi ile neler elde ettiğini açıklayınız.
5. Balkan Antantı'nın yapılmasına neden olan olayları açıklayınız.
6. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı boyunca izlediği politikanın özellikleri nelerdir? Açıklayınız.
7. Türkiye'nin Üçlü İttifak Antlaşması'nı imzalamasının ne gibi sonuçları olmuştur?
8. 23 Ağustos 1939'da imzalanan Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı Türkiye'yi nasıl etkilemiştir?
9. Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye karşı nasıl bir politika izlemiştir? Bu politikanın sebepleri nelerdir?
10. II. Dünya Savaşı sonrasında dünya siyasetinde blokların kuruluşu Türkiye'yi nasıl etkilemiştir?
11. Marshall Planı'nın amacını açıklayınız.
12. Balkan ve Bağdat paktlarının ortak özelliklerini açıklayınız.
13. Kıbrıs Barış Harekâtı'nın sonuçları nelerdir?
14. Johnson Mektubu'nun, Türk-Sovyet ilişkilerini nasıl etkilediğini açıklayınız.
15. 1960-1980 döneminde Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerinin düzelmeye başlamasının nedenlerini belirtiniz.
16. Ermeni Sorunu, Türkiye-ABD ilişkilerini nasıl etkilemiştir?
17. Türkiye'nin Filistin sorununa yaklaşımını açıklayınız.
18. 1980-1990 arasında Türkiye ile Suriye arasında yaşanan sorunlar nelerdir?

19. Sovyetler Birliği'nin yıkılması, Türkiye'yi nasıl etkilemiştir?
20. Kopenhag Kriterleri'nin Türkiye-AB ilişkilerindeki yerini açıklayınız.
21. BTC Ham Petrol Boru Hattı'nın Türkiye'ye sağladığı siyasi, ekonomik ve stratejik kazançlar nelerdir?
22. Türkiye'nin Orta Asya cumhuriyetlerine ilişkin politikasının temel unsurları nelerdir?

B. Tabloda yer alan kavramlardan uygun olanlarını, aşağıdaki boşluklara yerleştiriniz.

Japonya	Sovyetler Birliği	Montrö Boğazlar Sözleşmesi	Yalta
İspanya	Ankara	Almanya	Adana
Sadabad	Winston Churchill	Bağdat	Harry Truman

1. Türkiye, Boğazlar Sorunu'ndaki düşüncelerini ilk kez Konferansı'nda açıklamıştır.
2. Türkiye, Milletler Cemiyetine'nın teklifi üzerine davet edilmiştir.
3. Orta Doğu'daki Sovyet tehlikesine karşı kurulan ittifakın adı Paktı'dır.
4. Türkiye, 1926 yılında imzaladığı Antlaşması ile Musul'u Irak'a bırakmıştır.
5. ABD Başkanı 12 mart 1947 tarihinde Amerikan Kongresinde Türkiye ve Yunanistan'a askerî yardım yapılmasını isteyen bir konuşma yapmıştır.
6. Türkiye, 23 Şubat 1945'te ile devletlerine savaş ilan ederek II. Dünya Savaşı'na girmiş oldu.
7. 7 Ağustos 1946'da Boğazlar'la ilgili taleplerini Türkiye'ye bir nota ile bildiren ülke'dir.

8. İngiltere Başbakanı Churchill ile Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 30 Ocak 1943'te Konferansı'nda bir araya gelmişlerdir.

C. Aşağıdaki ifadelerin başına, doğru ise D, yanlış ise Y harfi koyunuz.

1. () Türkiye, komşularıyla ilgili sorunlarını diplomatik yollarla çözmeyi tercih eder.
2. () Türk dış politikasının önemli ilkelerinden biri barışçıl olmasıdır.
3. () 1955 Bağdat Pakti'nin kuruluş amacı Sovyet tehlikesine karşı Orta Doğu'da bir güvenlik kuşağı oluşturmaktır.
4. () ABD, Truman Doktrini ile Romanya ve Bulgaristan'a yardım yapmayı öngörmüştür.
5. () Türkiye, NATO'ya 1951 yılında girmiştir.
6. () Türkiye, 1945-1960 döneminde Kıbrıs Sorunu'nda "taksim" tezini savunmuştur.
7. () Geçici Kıbrıs Türk Yönetimi'nin ilk lideri Rauf Denktaş'tır.
8. () Yunanistan'ın Ege adalarını silahlandırmaya başlaması üzerine Türkiye, İzmir'de 1. Ordu'yu kurmuştur.
9. () Ortaklık Antlaşması'nın amacı Türkiye ile AET'yi Gümrük Birliğine götürmek ve tam üyeliği sağlamaktır.
10. () Türkiye, 12 Eylül askeri müdahalesinin ardından AT ile ilişkilerini askıya almıştır.
11. () ABD Başkanı G. Bush, 24 Nisan 1989'u "Ermeni Soykırımı Günü" olarak ilan etmiştir.
12. () Türkiye, 1 Ocak 1996'dan itibaren Gümrük Birliğine katılmıştır.
13. () TİKA, Türkiye ve Orta Asya cumhuriyetleri arasındaki kültür ve eğitim faaliyetleri geliştirme amacıyla kurulmuştur.
14. () BTC Petrol Boru Hattı ile Türkmenistan petrolü İskenderun

Körfezi'ne aktarılmaktadır.

15. () 2004'te referanduma sunulan Annan Planı'na, Türk tarafı "hayır" demiştir.

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. **Aşağıdakilerden hangisi, Türkiye'nin jeopolitik önemini artıran unsurlardan biri değildir?**
 - A) İki önemli boğaza sahip olması
 - B) Verimli topraklara sahip olması
 - C) Zengin petrol yataklarına yakın olması
 - D) Zengin su kaynaklarına sahip olması
 - E) Üç kıtanın birleşme noktasında bulunması
2. **Atatürk'ün "Yurtta sulh cihanda sulh." sözü, aşağıdaki dış politika ilkelerinden hangisine vurgu yapmaktadır?**
 - A) Gerçekçilik
 - B) Çağdaşlık
 - C) Barışçılık
 - D) Bağımsızlık
 - E) Akılcılık
3. **Aşağıdakilerden hangisi, Türk dış politikasının temel ilkelerinden olan çağdaşlık ile ilgilidir?**
 - A) İdeolojik ön yargılardan uzaktır.
 - B) Hayallerin peşinden koşmaz.
 - C) Ulusal çıkarlar ekseninde şekillenir.
 - D) Değişen zamanın şartlarına göre şekillenir.
 - E) Çağdaş uygarlık değerlerine yaklaşmayı hedefler.
4. **Nüfus mübadelesi Türkiye ile hangi devlet arasında gerçekleştirilmiştir?**
 - A) Bulgaristan
 - B) İran
 - C) Suriye
 - D) Irak
 - E) Yunanistan

5. Aşağıdakilerden hangisi, Türkiye'nin 1923-1939 dönemi dış politikasının özellikleri arasında yoktur?
- A) Komşu devletlerle ittifaklar kurma
B) Sorunları barışçı yollarla çözme
C) Uluslararası kuruluşlara katılmayı reddetme
D) Batılı devletlerle ilişkilerini güçlendirme
E) Lozan Barış Antlaşması'nda çözülemeyen sorunları çözme
6. Aşağıdaki sorunlardan hangisi, Atatürk'ün sağlığında çözüme kavuşturulamamıştır?
- A) Nüfus mübadelesi
B) Yabancı okullar sorunu
C) Boğazlar sorunu
D) Hatay sorunu
E) Türkiye-Irak sınırı sorunu
7. Aşağıdaki devletlerden hangisi, Montrö Sözleşmesi'ni daha geç imzalamıştır?
- A) Japonya
B) Yugoslavya
C) Yunanistan
D) Bulgaristan
E) İtalya
8. Aşağıdakilerden hangisi, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Türkiye'nin uğraştığı sorunlardan biri değildir?
- A) Hatay sorunu
B) Kapitülasyonlar sorunu
C) Nüfus mübadelesi
D) Osmanlı borçları
E) Musul sorunu
9. Aşağıdaki devletlerden hangisi, Balkan Antantı'na katılmamıştır?
- A) Türkiye
B) Bulgaristan
C) Yunanistan
D) Romanya
E) Yugoslavya
10. Aşağıdakilerden hangisi, Türkiye'nin Üçlü İttifak'ı imzaladığı devletlerden biridir?
- A) İngiltere
B) Almanya
C) ABD
D) Sovyetler Birliği
E) İtalya
11. Aşağıdakilerden hangisi, Mihver Devletler'den biri değildir?
- A) Bulgaristan
B) Almanya
C) Japonya
D) Fransa
E) İtalya
12. Türkiye, Üçlü İttifak Antlaşması'na, aşağıdaki devletlerden hangisinin katılımını istemiştir?
- A) İtalya
B) Bulgaristan
C) Almanya
D) Sovyetler Birliği
E) Japonya
13. Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Türkiye'ye bir nota vererek Boğazlar'da statü değiştirilmesini istemesi, aşağıdakilerden hangisini tanımadığının göstergesidir?
- A) Üçlü İttifak
B) Balkan Antantı
C) Montrö Boğazlar Sözleşmesi
D) Sadabad Paketi
E) Lozan Antlaşması
14. Türkiye'nin 23 Şubat 1945'te Mihver Devletleri'ne savaş açmasının amacı nedir?
- A) NATO'ya katılabilme
B) Sovyetler Birliği'nin güvenini kazanma
C) Müttefiklere Balkan Cephesi'nde yardım etme
D) Adana Konferansı'nın şartlarını uygulama
E) Birleşmiş Milletlere üye olabilme
15. Aşağıdakilerden hangisi, Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemi dış politikasının temel özelliğidir?
- A) ABD yayılmacılığına karşı Sovyet gücüne dayanma
B) Batı ile yakın ilişkiler kurma
C) Bağlantısızlar hareketinde önemli bir yer edinme
D) Savaş sırasında bozulan ekonomisini geliştirmek için Sovyetlerle ilişkilerini geliştirmek
E) Orta Doğu'da ABD etkisinin azalması amacıyla ittifaklar kurma

16. Aşağıdakilerden hangisi, ABD'nin uygulamaya soktuğu Marshall Planı'nın temel amacıdır?

- A) Avrupa devletlerinin ekonomik sorunlarını çözüme
- B) ABD-Sovyetler Birliği ilişkilerinin gelişmesini sağlama
- C) Orta Doğu üzerindeki Sovyet baskısına son verme
- D) Kıbrıs Sorunu'nu çözüme kavuşturma
- E) Türkiye'deki ABD üslerinin görev ve yetkilerini tespit etme

17. 1954'te kurulan Balkan Pakti'na katılan devletler, hangi seçenekte doğru şekilde verilmiştir?

- A) Yunanistan, Bulgaristan, Türkiye
- B) Türkiye, Romanya, Yunanistan
- C) Türkiye, Romanya, Bulgaristan
- D) Türkiye, Yugoslavya, Bulgaristan
- E) Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya

18. Aşağıdakilerden hangisi, Kıbrıs Anayasası'nın özelliklerinden biri değildir?

- A) Resmî dil Rumca ve Türkçe olacak.
- B) Cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı Türk olacak.
- C) Ada'daki Türk varlığı kabul edilecek.
- D) Bakanlar kurulunun yarısı Türklerden, diğer yarısı Rumlardan oluşacak.
- E) Ordunun %60'ı Rumlardan, %40'ı Türklerden seçilecek.

19. Aşağıdakilerden hangisi, 1960-1980 döneminde Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan sorunlardan biri değildir?

- A) Kıta sahanlığı
- B) Kara suları sorunu
- C) FIR Hattı sorunu
- D) Adaların silahlandırılması sorunu
- E) Heybeliada Ruhban Okulu sorunu

20. Aşağıdakilerden hangisi, Johnson Mektubu olayının sebebidir?

- A) Türk Hükûmeti'nin Kıbrıs'a askerî müdahale kararı alması
- B) Orta Doğu'da yaşanan Arap-İsrail savaşları
- C) Türkiye'nin Çok Taraflı Nükleer Güç'e katılmayı reddetmesi
- D) Türkiye'nin, Kıbrıs Sorunu'nu uluslararası platforma taşıması
- E) Gerginleşen Türkiye-ABD ilişkilerinin düzeltilmek istenmesi

21. Aşağıdakilerden hangisi, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın sonuçlarından biri değildir?

- A) ENOSİS önlenmiş oldu.
- B) Yunanistan, NATO'nun askerî kanadından çekildi.
- C) Yunanistan ve Kıbrıs'ta yönetimler el değiştirdi.
- D) ABD, 1975 yılında Türkiye'ye karşı silah ambargosu başlattı.
- E) Türkiye, ABD'nin öncülük ettiği Çok Taraflı Nükleer Güç'ten çekildi.

22. Türkiye, 1973 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşı sırasında Araplara yardım etmek amacıyla hava sahasını hangi devlete açmıştır?

- A) ABD
- B) Sovyetler Birliği
- C) İran
- D) İngiltere
- E) Almanya

23. Aşağıdaki devletlerden hangisi, 12 Eylül askerî yönetimini tanıyan ilk devlettir?

- A) SSCB
- B) ABD
- C) Yunanistan
- D) İran
- E) İngiltere

24. Aşağıdakilerden hangisi, 1980-1990 döneminde Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen sorunlardan biri değildir?

- A) Ermeni sorunu
- B) Türkiye'nin AT'ye tam üyelik başvuru yapması
- C) Kıbrıs Sorunu
- D) Orta Doğu Çevik Kuvveti'ne Türkiye'nin katılımı sorunu
- E) ABD'nin, Türkiye'ye uyguladığı ambargo

25. Aşağıdakilerden hangisi, Türkiye'nin AT üyelik sürecinde yaptığı reformlardan biri değildir?

- A) Yasaklı politikacıların siyaset yasağının kaldırılması
- B) Ölüm cezalarının 30 yıl hapis cezalarına çevrilmesi
- C) Türk vatandaşlarına 1987'de Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna bireysel başvuru hakkının verilmesi
- D) Ankara Antlaşması'nın imzalanması
- E) Siyasi suçluların mahkûmiyet sürelerinin yarıya indirilmesi

26. Türkiye'nin Orta Doğu devletleriyle ilişkileri düşünüldüğünde aşağıdaki yargılardan hangisi yanlıştır?

- A) Türkiye, 1988'de Filistinlilerin sürgünde kurdukları devleti, tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur.
- B) Türkiye, ASALA'ya destek verdiği için Suriye ile sorun yaşamıştır.
- C) Türkiye İran-İrak Savaşı'nda İran'ı desteklemiştir.
- D) Türkiye petrol ihtiyacı nedeniyle Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.
- E) Türkiye, İran-İrak Savaşı sırasında bu ülkelere yaptığı ihracatı artırmıştır.

27. Aşağıdakilerden hangisi, Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikası açısından doğru bir bilgi değildir?

- A) 1 Mart 2003 tezkeresinin TBMM'den geçmemesi Türkiye-ABD ilişkilerinde soruna neden olmuştur.
- B) Türkiye ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında S-300 füze krizi yaşanmıştır.
- C) Irak'a Komşu Ülkeler Toplantısı Türkiye'nin öncülüğünde yapılmıştır.
- D) Türkiye, NATO'nun 1999'da Yugoslav hedeflerine karşı başlattığı operasyonlara katılmıştır.
- E) Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır kapısı 2007 yılında açılmıştır.

28. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından Türkiye'nin komşu olduğu üç devlet, aşağıdaki seçeneklerden hangisinde doğru bir şekilde verilmiştir?

- A) Azerbaycan, Gürcistan, İran
- B) Ermenistan, Nahçıvan, Azerbaycan
- C) Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan
- D) İran, Nahçıvan, Gürcistan
- E) Ermenistan, İran, Gürcistan

29. Aşağıdakilerden hangisi, Türkiye'nin Orta Asya Türk cumhuriyetlerine ilişkin politikasının temel unsurlarından biri değildir?

- A) Türk cumhuriyetleriyle siyasi birliği sağlamak
- B) Dünya ile bütünleşmelerine yardımcı olmak
- C) Ekonomik ve siyasi reform süreçlerine destek vermek
- D) Devletleşme süreçlerine katkıda bulunmak
- E) İkili ilişkileri, karşılıklı çıkarlar ve egemen eşitlik temelinde geliştirmek

KAYNAKÇA

- Akşin, S. (1997). *Türkiye Tarihi, Bugünkü Türkiye (1980-1995)* (IV-V. cilt). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Alasya, F. (1996). *Kıbrıs ve Rum Yunan Emelleri*. Kıbrıs: KKTC Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Altuğ, Y. (1989). *Terörizm: Dünü, Bugünü, Yarını*. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Yayınları.
- Arı, T. (2008). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. (5. Baskı). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arı, T. (2008). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. (7. Baskı). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. (4. Baskı). Bursa: MKN Yayıncılık.
- Arıboğan, D. Ü. (2007, Haziran). *Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1989). Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri. *Atatürk'ün Ölümünün 50. Yılı Sempozyumu (3 Ekim-1 Kasım 1988)* içinde (s.177). Ankara.
- Armaoğlu, F. (1992). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (II. cilt). (2. Baskı). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1997). (I-II. cilt). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Ateş, D. (2009). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm/Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi* içinde (s.11-25).
- Aydın, M. (2002). 1990-2001 Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkiler. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (4. Baskı). (Cilt II, s. 366-439). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi; Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler*. (Cilt 1, Sayı 1, s.33-60).
- Barlas, D. (1999). Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası. İ. Soysal (Yay. Haz.), *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*. (s.361-371). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Baykal, B. S. (1988). *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi Otuz Yıl Savaşı Devri* (2. cilt, 1. kitap). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bolay, S. H. (1997). *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*. (7. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bostanoğlu, B., Okur, M. A. (2009). *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya-Medeniyetler ve Robert W. Cox*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Bozdağ, İ. (1996). *Atatürk'ün Evrensel Boyutları*. Ankara: Emre Yayınları.
- Bölükbaşı, D. (2004). *Turkey & Greece: The Aegean Disputes*, Cvendish Pub. London.
- Cevizci, A. (2011). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- *Cumhuriyet, Siyasal Değerlendirme*. (1998). (II. cilt). İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.
- Çakmak, H. (2008). *Türk Dış Politikası (1919-2008)*. Ankara: Platin Yayınları.
- Çam, E. (1975). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: İstanbul Ün. Yayınları.
- Çavuş, R. (2008). *Tarihten İlginç Haberler, İbret Anları, Olaylar ve Gerçekler*. İstanbul: Kariyer Yayınları.
- Çaylak, A., Göktepe, C., Dikkaya, M., Kapu, H. (2009). *Osmanlı'dan 2000'li Yıllara, Türkiye'nin Politik Tarihi, İç ve Dış Politika*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Çökmez, F. (2008). Bask Bölgesi: Milliyetçiliğin Tarihsel Gelişimi ve İspanya'daki Devlet Politikalarının Etkisi. *Ege Akademik Bakış*. İzmir. s. 355-371.
- Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik-Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Dayı E. D. (2011). Hatay Devleti'nden Anavatana İlhak'a Hatay Gazetesi. M. Arslan (Yay. Haz.), *Türkiye-Ortadoğu Uluslararası Dostluk ve İşbirliği Sempozyumu*. (s.111-186). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Eralp, A. (2006). *Devlet ve Ötesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eralp, A., Keyman, E. F., Polat, N., Tanrıseven, O.F., Yalvaç, F., Yurdusev, A. N. (2009). *Devlet, Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. (11. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erhan, Ç. (2001). Filistin-İsrail Barış Süreci Nereye Gidiyor. *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. (Cilt: 56 Sayı: 2).

- Eyicil, A. (2004, Temmuz). Atatürk Devrinde Türkiye'nin Balkan Politikası. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. (C. 20, s. 59). Ankara.
- Girgin, K. (1982) . *Politika Sözlüğü*. (1. Baskı). İstanbul: Hür Yayın.
- Gökberk, M. (2008). *Felsefe Tarihi*. (18. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gönlübol, M. (1989). *Olaylarla Türk Dış Politikası*. (7. Baskı). Ankara: Alkım Kitabevi Yayınları.
- Gönlübol, M. (2000). *Uluslararası Politika; İlkeler- Kavramlar- Kurumlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hasgüler, M., Uludağ, M. B. (2007). *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Hobbes, T. (2008). *Leviathan*. Semih Lim (Çev.). (7. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnan, S. (2007). *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- İskit, T. (2007). *Diplomasi; Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Ün. Yayınları.
- Karal, E. Z. (1986). *Atatürk'ten Düşünceler*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Keohane, R. O. (1989). *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*. CO: Westview Press, Boulder.
- Keyman, F., Dural B. Y. (2013). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:3003. Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1956.
- Kışlalı, A. T. (1987). *Siyaset Bilimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları.
- Knutsen, T. L. (2006). *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Kona, G. G. (2005). Orta Doğu'da Güvenlik Algılaması ve Dâhili Risk Faktörlerinin Etkisi. *Akdeniz Üniversitesi, İİBF Hakemli Dergisi*.
- Kurubaş, E. (2012, Ocak). Uluslararası İlişkiler Düşüncesi ve Dünya Politikasında Değişimi Anlamak. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (Cilt 2, Sayı 1).
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Osman Akınbay, Derya Kömürcü (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Memiş, E. (2006). *Kaynayan Kazan Ortadoğu*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Meray, S. L. (Çev.). (1993). *Lozan Barış Konferansı. Tutanaklar, Belgeler*. (C. I). İstanbul: YKY
- Özey, R. (2002). *Siyasi Coğrafya*. (2. Baskı). İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özey, R. (2008). *Günümüz Dünya Sorunları*. (4. Baskı). İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Potyemkin, V. (2009). *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Sander, O. (1991, Şubat). *Siyasi Tarih*. (2. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (1995). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Sönmezoğlu, F., Yıldız, Y.G., Arıboğan, D. Ü., Dedeoğlu, B. (1992). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- *TDV İslam Ansiklopedisi*.
- Timuçin, A. (1992). *Düşünce Tarihi*. İstanbul: BDS Yayınları.
- Tuncer, H. (2009). *Diplomasinin Evrimi, Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasiye*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- *TUSİAD Coğrafya*. (2002, Aralık). (Yayın No. TUSİAD-T/2002/11-330).
- *TUSİAD Tarih 1839-1939*. (2006, Aralık). (Yayın No. TUSİAD-T/2006/12-425).
- *TUSİAD Tarih 2002*. (2002, Aralık). (Yayın No. TUSİAD-T/2002/12-337).
- Uğrasız, B. (2003). Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (C. 5, Sayı:2).

İNTERNET ADRESLERİ (GENEL AĞ ADRESLERİ)

- <http://environment.nationalgeographic.com/environment/wallpaper/rondoniaforest.html> (04.02.2018, 15:38)
- http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2010_EN_complete_reprint.pdf (19.06.2018,22:40)
- <http://kisi.deu.edu.tr/binnur.kavлак/kitaplar/konusmalar.html> (19.06.2018, 22:41)
- <http://sbed.mku.edu.tr/article/viewFile/1038000510/1038000299> (19.06.2018, 22:49)
- http://www.add.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=1457&Itemid=167 (19.06.2018, 23:17)
- <http://www.ataatun.org/wp-content/uploads/Annan-Planı-Haritası-SonC.jpg> (04.02.2018, 14:25)
- http://www.gy.undp.org/content/dam/guyana/docs/HDR/hdr2013_en_complete.pdf (7 Şubat 2018, 11:22)
- http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/1daf122cde86301_ek.pdf?dergi=HABER%20B%DCLTEN%DD (19.06.2018, 23:33)
- <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43078/kultur-varliklarini-koruma-bolge-kurulu-mudurlukleri.html> (19.06.2018, 23:34)
- <http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/HDR2013%20ReportEN.pdf> (19.06.2018, 23:49)
- https://www.start.umd.edu/gtd/images/START_GlobalTerrorismDatabase_TerroristAttacksConcentrationIntensityMap_45Years.png (04.03.2018, 10:23)
- www.meb.gov.tr/belirligunler/aturk/foto/011/Ozdeyis/Ozdeyis.htm (05.04.2018, 10:04)
- <http://www.unicreditgroup.eu/en/events/Event0459.htm> (19.02.2018, 23:52)
- http://www.bulgarica.com/wp-content/uploads/2009/10/NATO_expansion.png (19.02.2018, 23:22)
- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/47/1155/13590.pdf> (19.06.2018, 22:27)
- http://www.unfpa.org/swp/2009/en/pdf/EN_SOWP09.pdf (19.04.2018, 12:51)
- <http://dacd.artvin.edu.tr/issue/36843/408379> (11.03.2018, 22:14)
- <http://esa.un.org> (19.06.2018, 22:27)
- <http://geo4u.edublogs.org/> (19.06.2018, 22:39)
- <http://whc.unesco.org/en/newproperties/> (16.05.2018, 15:16)
- <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergil> (19.06.2018, 23:20)
- <http://www.ibp.gov.tr> (12.03.2018, 23:31)
- <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> (01.05.2018, 22:35)
- <http://www.tika.gov.tr/tr> (19.06.2018, 23:48)
- <http://www.turksoy.org/tr/turksoy/about> (19.06.2018, 23:50)
- www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.htm (09.05.2018, 00:49)
- www.tema.org.tr (22.05.2018, 00:03)
- www.a4id.org (07.06.2018, 11:24)
- www.akdeniz.edu.tr (20.03.2018, 12:25)
- www.dpt.gov.tr (28.06.2018, 00:31)
- www.dreamstime.com (11.02.2018, 13:32)
- www.emu.edu.tr (18.03.2018, 00:33)
- www.ermenisorumu.gen.tr (17.03.2018, 00:41)
- www.fas.org (07.05.2018, 14:44)
- www.feelingeurope.eu (20.06.2018, 00:45)
- www.hgk.msb.gov.tr (20.06.2018, 00:45)
- www.hho.edu.tr (10.02.2018, 00:46)
- www.ieu.edu.tr (08.04.2018, 00:47)
- www.kizilay.org.tr (20.04.2018, 09:50)
- www.kto.org.tr (25.06.2018, 16:51)
- www.masak.gov.tr (13.05.2018, 11:51)
- www.mfa.gov.tr (18.05.2018, 09:55)
- www.nato.int/cps/en/natolive/photos.htm (24.05.2018, 00:56)
- www.oxfamamerica.org (15.05.2018, 13:56)
- www.sde.org.tr (20.06.2018, 01:00)
- www.shutterstock.com (20.06.2018, 01:00)
- www.sipri.org (20.06.2018, 01:01)
- www.tbmm.gov.tr (20.06.2018, 01:01)
- www.tdk.gov.tr (10.01.2018, 13:02)
- www.tobb.org.tr (20.06.2018, 01:04)
- www.trt.net.tr (13.06.2018, 01:04)
- www.turkey.mid.ru (17.05.2018, 01:06)
- www.un.org (26.05.2018, 01:07)
- www.un.org.tr (11.04.2018, 01:14)
- www.undp.org.tr (20.03.2018, 15:12)
- www.unep.org (02.02.2018, 01:13)
- www.unesco.org (26.04.2018, 16:13)
- www.unhcr.org (20.02.2018, 01:16)
- www.unicef.org (05.02.2018, 01:18)
- www.uzay.tubitak.gov.tr (20.06.2018, 01:20)
- www.wto.org (20.02.2018, 01:23)

Kapak Görseli, www. shutterstock.com, 3 Haziran 2018, 20:05

1. ÜNİTE:

- 1.1 www.dreamstime.com, 30 Mayıs 2017, 22:52
- 1.2 http://www.gfintegrity.org/dear-owg-support-sustainable-development-support-goal-16/3311542781_71fb3f4618_z/, 17 Ekim 2014, 13:11
- 1.3 www. shutterstock.com, 3 Haziran 2018, 22:02
- 1.4 <https://www.studies-in-europe.eu/galeria/68671/724/3626>, 31 Mayıs 2017, 12:43
- 1.5 http://www.mfa.gov.tr/g20-liderler-zirvesi-antalya_da-duzenlendi.tr.mfa, 4 Şubat 2018, 15:30
- 1.6 <https://www.laphamsquarterly.org/contributors/kant>, 13 Haziran 2014, 15:36
- 1.7 <http://www.ismetinonu.org.tr/index.php/component/content/article/82-nisan1352-tarihte-bugun-19-20-nisan>, 19 Haziran 2018, 20:38
- 1.8 <https://www.anagrama-ed.es/autor/carr-edward-hallett-205>, 4 Şubat 2018, 15:23
- 1.9 <https://janasfavoritethings.weebly.com/morgenthau.html>, 24 Haziran 2014, 10:51
- 1.10 <http://uastudent.com/francuzkyj-politolog-aron-rajmon/>, 23 Haziran 2014, 11:45
- 1.11 <http://www.geolinks.fr/biographie/kenneth-waltz/>, 25 Haziran 2014, 11:05
- 1.12 <http://academic.mu.edu/meissnerd/thucydides.html>, 17 Ekim 2010, 15:46
- 1.13 <http://andina.pe/agencia/noticia.aspx?id=554411>, 17 Ekim 2010, 13:53
- 1.14 <https://www.thefamouspeople.com/profiles/thomas-hobbes-205.php>, 17 Ekim 2010, 14:25
- 1.15 <https://www.npg.org.uk/collections/search/portraitLarge/mw07612/John-Locke>, 23 Haziran 2014, 10:46

2. ÜNİTE:

- 2.1 www.dreamstime.com, 3 Haziran 2018, 22:30
- 2.2 www.oxfamamerica.org, 7 Şubat 2018, 00:23
- 2.3 www.dreamstime.com, 17 Haziran 2017, 11:14
- 2.4 www.dreamstime.com, 17 Haziran 2017, 11:25
- 2.5 <http://muntr.org/sanfranciscoconference1945/>, 24 Haziran 2014, 16:27
- 2.6 <http://www.unhcr.org/african-union-summit.html>, 31 Mayıs 2017, 13:51

3. ÜNİTE:

- 3.1 www.dreamstime.com, 30 Mayıs 2017, 22:35
- 3.2 <http://www.egittoantico.net/2014/08/lassassinio-del-principe-ittita-zannanza.html>, 21 Ekim 2010, 08:54
- 3.3 <http://www.medeniyetufku.com/hitit-siyasal-tarihine-genel-bir-bakis-bolum-4/>, 21 Ekim 2010, 09:01
- 3.4 <http://www.cram.com/flashcards/early-roman-empire-2457691>, 19 Haziran 2014, 09:53
- 3.5 www.dreamstime.com, 31 Mayıs 2017, 13:56
- 3.6 www. shutterstock.com, 08 Haziran 2018, 17:29
- 3.7 <https://idrilsfantasy.wordpress.com/2012/12/16/leaders-of-the-first-crusade-raymond-iv-count-of-toulouse/>, 21 Ekim 2010, 11:30
- 3.8 <http://www.adler-aquinasinstitute.org/certificate-in-christian-wisdom/>, 11 Şubat 2018, 15:09
- 3.9 <https://www.lamoneta.it/topic/142882-le-più-belle-rappresentazioni-di-guerrieri/?page=21>, 7 Ocak 2011, 10:14
- 3.10 www.dreamstime.com, 31 Mayıs 2017, 14:05
- 3.11 http://www.wikiwand.com/es/Abd_al-Málik, 28 Mayıs 2014, 11:08
- 3.12 <http://parlakjurnal.com/otuz-yil-savaslari-vestfalya-westphalia-barisi/>, 21 Ekim 2010, 12:27
- 3.13 <https://blanqui.kingston.ac.uk/philippoteaux-lamartine-refuses-the-red-flag-in-front-of-the-hotel-de-ville-25-february-1848/>, 5 Haziran 2014, 09:48
- 3.14 <https://sites.google.com/site/historiabachmadraza/unidad-5-la-dominacion-europea-del-mundo>, 5 Haziran 2014, 10:30
- 3.15 www. shutterstock.com, 5 Şubat 2018, 12:23

4. ÜNİTE:

- 4.1 www.dreamstime.com, 30 Mayıs 2017, 22:35
- 4.2 <https://monusco.unmissions.org/en/un-peacekeeping-mission-dismisses-rumours-related-armed-group-eastern-dr-congo>, 11 Şubat 2018, 15:14
- 4.3 <https://galeri.uludagsozluk.com/r/vito-corleone-ve-atat%FCrk-aras%FDndaki-benzerlikler-431539/>, 18 Haziran 2014, 09:53
- 4.4 <http://bsnscb.com/gandhi-wallpapers/39997416.html>, 18 Haziran 2014, 10:09
- 4.5
- 4.6 <https://www.tes.com/lessons/sODy0X9GzweKGw/nelson-mandela>, 27 Haziran 2014, 12:43
- 4.7 <http://www.kultur.gov.tr/TR,104294/expo2016-antalya.html>, 31 Mayıs 2017, 14:36
- 4.8 <https://www.du.edu/korbel/media/korbel-internal-newsletter/szhao-china-and-globalisation-in-the-era-of-xi-jinping.pdf>, 26 Haziran 2014, 15:22
- 4.9 [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:US_Navy_101027-N-1854W-032_The_guided-missile_destroyer_USS_Mitscher_\(DDG_57\)_launches_a_Harpoon_anti-ship_missile_at_the_ex-USNS_Saturn_during_a_s.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:US_Navy_101027-N-1854W-032_The_guided-missile_destroyer_USS_Mitscher_(DDG_57)_launches_a_Harpoon_anti-ship_missile_at_the_ex-USNS_Saturn_during_a_s.jpg), 26 Haziran 2014, 15:21
- 4.10 <https://www.pbshawaii.org/the-vietnam-war-the-weight-of-memory/>, 11 Haziran 2018, 11:51
- 4.11 www.Shutterstock.com, 6 Haziran 2018, 15:31
- 4.12 www.Shutterstock.com, 6 Haziran 2018, 15:27
- 4.13 www.Shutterstock.com, 7 Şubat 2018, 12:58
- 4.14 www.Shutterstock.com, 7 Şubat 2018, 13:09
- 4.15 www.Shutterstock.com, 7 Şubat 2018, 13:03
- 4.16 www.Shutterstock.com, 7 Şubat 2018, 13:11
- 4.17 www.Shutterstock.com, 5 Şubat 2018, 18:18
- 4.18 <https://inistra.ru/tr/predictions/cold-war-table-causes-the-content-of-the-result-causes-of-the-cold-war/>, 21 Nisan 2015, 13:32
- 4.19 https://www.turkcebilgi.com/lahey_adalet_divan%C4%B1, 9 Haziran 2014, 12:46
- 4.20 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=131940, 24 Nisan 2015, 14:47
- 4.21 www.Shutterstock.com, 8 Haziran 2018 13:24
- 4.22 <https://lao.voanews.com/a/world-powers-iran-hold-nuclear-talks/1611841.html>, 26 Haziran 2014, 09:51
- 4.23 <https://www.sanatabasla.com/2014/07/01/elciler-the-ambassadors-genc-hans-holbein/>, 27 Haziran 2014, 10:38
- 4.24 www.dreamstime.com, 31 Mayıs 2017, 15:56
- 4.25 <https://www.flickr.com/photos/13476480@N07/33713771956>, 13 Mayıs 2014, 10:41
- 4.26 <https://daily.jstor.org/how-slaughterhouse-five-made-us-see-the-dresden-bombing-differently/>, 12 May 2014 at 11:23
- 4.27 <http://www.johntyman.com/sahara/36.html>, 3 Haziran 2014, 14:24
- 4.28 <https://www.uludagsozluk.com/k/birinci-dünya-savaşı-türk-alman-propagandası/>, 5 Şubat 2018, 11:47
- 4.29 <https://fineartamerica.com/shop/greeting+cards/joseph+stalin?page=2>, 17 Ocak 2011, 12:25
- 4.30 <https://www.cnnturk.com/turkiye/milli-mucadelenin-ilk-propaganda-afisi>, 5 Şubat 2018, 11:52
- 4.31 <https://i.cnnturk.com/ps/cnnturk/75/630x0/53ff4584f97adb1f78d2e5ef.jpg>, 10 Şubat 2018 at 19:40

5. ÜNİTE:

- 5.1 https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/picturesstock_2017/20170830_170703a-004.jpg, 8 Haziran 2018, 11:30
- 5.2 www.dreamstime.com, 31 Mayıs 2017, 15:47
- 5.3 www.dreamstime.com, 31 Mayıs 2017, 15:47
- 5.4 <http://www.gmfus.org/blog/2016/06/29/nato-summit-opportunity-unity-and-leadership-after-brexit>, 24 Haziran 2014, 14:01

- 5.5 <https://www.glassdoor.com/Photos/NATO-Office-Photos-IMG475478.htm>, 1 Temmuz 2014, 10:28
- 5.6 <http://www.akorda.kz/en/events/today-president-nursultan-nazarbayev-opens-session-of-the-astana-osce-summit-at-the-independence-palace> 20 Haziran 2018, 10:34
- 5.7 <https://www.superhaber.tv/guvenlik-konseysi-koridorlarindaki-turkiye-hatirasi-haber-71881>, 1 Temmuz 2014, 10:26
- 5.8 <http://kabar.kg/eng/news/imf-forecasts-kazakhstans-gdp-to-grow/>, 9 Mayıs 2014, 10:51
- 5.9 <http://scalingupnutrition.org/news/new-international-atomic-energy-agency-inter-regional-project-upcoming-event-and-latest-newsletter/>, 9 May 2014 at 10:59
- 5.10 <https://www.csgb.gov.tr/uigm/contents/genel-bilgiler/ilo/>, 9 Mayıs 2014, 11:00
- 5.11 <http://www.who.int>, 9 Mayıs 2014, 10:58
- 5.12 <https://www.crwflags.com/fotw/flags/int-wto.html>, 9 Mayıs 2014, 11:00
- 5.13 <http://www.wmo.int/gfcs/node/42>, 9 Mayıs 2014, 10:59
- 5.14 <https://en.unesco.org>, 22 Ekim 2010, 10:45
- 5.15 <https://www.onlinevolunteering.org/es/unicef-data-strategy>, 9 Mayıs 2014, 10:45
- 5.16 <https://onedio.com/haber/turkiye-neden-yasamak-icin-guzel-bir-yer-280398>, 9 Haziran 2014, 12:43
- 5.17 www.Shutterstock.com, 9 Haziran 2018, 11:4:52
- 5.18 <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Resim/33393,unescodivrigijpg.png?0>, 20 Haziran 2018, 12:36
- 5.19 www.Shutterstock.com, 9 Haziran 2018, 15:07
- 5.20 <http://www.mfa.gov.tr/images/enformasyon/hotspot/islam-isbirligi-teskilati-islam-zirvesi-konferansi-olaganustu-toplantisi-istanbulda-duzenlendi.jpg>, 1 Şubat 2011, 10:13
- 5.21 <https://www.delinetciler.org/showthread.php?t=68476>, 22 Ekim 2010, 11:38
- 5.22 https://vector.me/browse/247997/flag_of_eu, 22 Ekim 2010, 11:39
- 5.23 <http://www.dziennikwarszawy.pl/zatrzymany-wprowadzenie-obrotu-falszywych-banknotow-euro/>, 11 Şubat 2018, 15:22
- 5.24 <https://www.muhasibat.gov.tr/portal/file-attachment?id=MUH-154823&title=>, 24 Haziran 2014, 15:32
- 5.25 <https://www.msf.org.za/sites/default/files/msf->, 7 Şubat 2018, 00:01

6. ÜNİTE:

- 6.1 www.dreamstime.com, 31 May 2017, 01:11
- 6.2 <http://www.basfeijen.nl/system/hiroshimanagasaki.htm>, 2 Haziran 2014, 12:19
- 6.3 http://bosnasancak.org.tr/haber-3998-sel_felaketi_sonrasi_mayin_alarmi_verildi.html, 29 Haziran 2014, 12:51
- 6.4 <https://www.csis.org/analysis/2015-npt-review-conference>, 20 Haziran 2018, 12:26
- 6.5 www.shutterstock.com, 7 Şubat 2018, 11:07
- 6.6 www.shutterstock.com, 8 Haziran 2018, 11:56
- 6.7 www.shutterstock.com, 5 Şubat 2018 19:20
- 6.8 <https://mcguinncoldwar.weebly.com/history-of-the-berlin-wall.html>, 25 Ekim 2010, 04:26
- 6.9 www.shutterstock.com, 7 Şubat 2018, 10:53
- 6.10 <https://www.nsf.gov/od/lpa/news/03/pr0367.htm>, 5 Ekim 2010, 05:04
- 6.11 <http://www.trthaber.com/haber/dunya/hindistanda-sel-felaketi-57111.html> 20 Haziran 2018, 05:05
- 6.12 <http://clickme.net/31705>, 27 Ocak 2011, 13:36
- 6.13 <https://actualidad.rt.com/actualidad/view/119441-escasez-agua-mundo-amenaza-guerras> 12 Haziran 2014, 08:42
- 6.14 https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Car_bomb_in_Iraq.jpg, 12 Haziran 2014, 08:47
- 6.15 <http://www.oilrig-photos.com/picture/number2586.asp>, 10 Haziran 2014, 15:02
- 6.16 <http://akademikperspektif.com/2013/10/04/bosna-hersek-meselesi-4/>, 12 Haziran 2014, 08:44
- 6.17 <http://theawesomedaily.com/31-moments-in-time-we-all-need-to-remember/>, 12 Haziran 2015, 08:59

- 6.18 <https://tr.usembassy.gov/tr/nelson-mandela-kurallari-dunya-lideri-olan-mahkumun-anisina-saygiyla/> 22 Nisan 2014 at 12:45
- 6.19 <http://bigpictures.club/resize.php?img=http://cdn.guardian.ng/wp-content/uploads/2016/08/POLIO-VACCINE.jpg> 1 Temmuz 2014, 15:15

7. ÜNİTE:

- 7.1 [www.dreamstime.com'dan alınan görseller Kitabin Görsel Tasarım Uzmanı tarafından Tasarlanmıştır.](http://www.dreamstime.com/dan-alinan-gorseller-Kitabin-Gorsel-Tasarim-Uzmani-tarafindan-Tasarlanmistir)
- 7.2 <http://mustafakemalim.com/aturke-aglamaya-gelen-kral/>, 4 Haziran 2018, 14:00
- 7.3 <http://www.pikovamubadilleri.com/?Syf=4&Fa=2&Id=155760>, 4 Haziran 2018, 14:14
- 7.4 <http://www.star.com.tr/dunya/isidin-valisini-zehirlediler-haber-984732/>, 4 Haziran 2014, 13:29
- 7.5 https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ismet%27s_visit_to_Leningrad_1932.jpg, 2 Haziran 2014, 09:04
- 7.6 <http://www.hatay.gov.tr/fotograflarla-hatay>, 4 Haziran 2018, 11:13
- 7.7 <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/milletler-cemiyeti-cemiyet-i-akvam-387>, 22 Ekim 2010, 16:30
- 7.8 21 Temmuz 1936 tarihli Yeni Asır Gazetesi, 4 Haziran 2018, 14:45
- 7.9 <http://mustafakemalim.com/1931-1935-aturk-fotograflari/#jp-carousel-5347>, 4 Haziran 2018, 14:52
- 7.10 <https://www.quora.com/In-WW2-why-didnt-the-Germans-invade-Turkey-and-take-the-Middle-East-via-land>, 4 Haziran 2018, 15:10
- 7.11 20 Ekim 1939 tarihli Ulus Gazetesi, 22 Ekim 2010, 16:21
- 7.12 2 Eylül 1939 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, 5 Haziran 2014, 14:13
- 7.13 <http://www.star.com.tr/yazar/hitlerin-yarim-biraktigini-merkel-mi-tamamliyor-yazi-1044723/>, 22 Haziran 2010, 22:16
- 7.14 <http://www.ismetinonu.org.tr/index.php/component/content/article/96-haziran/2177-tarihte-bugun-18-haziran>, 22 Ekim 2010, 22:24
- 7.15 <http://www.ismetinonu.org.tr/index.php/component/content/article/95-mayis/2145-tarihte-bugun-3031-mayis>, 4 Haziran 2018, 14:59
- 7.16 <https://tr.pinterest.com/pin/175921929167248643/>, 22 Ekim 2010, 22:38
- 7.17 7 Nisan 1945 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, 14 Mayıs 2014, 11:53
- 7.18 <http://time.com/4406200/united-kingdom-in-decline-sir-winston-churchill/>, 22 Ekim 2010, 22:50
- 7.19 <http://muharipgaziler.org.tr/kore-savasi/>, 5 Şubat 2018, 14:30
- 7.20 <https://www.mediastorehouse.com/granger-art-on-demand/world-war-ii/>, 7 Haziran 2018, 11:37
- 7.21 20 Temmuz 1958 tarihli Dünya Gazetesi, 14 Mayıs 2014, 12:54
- 7.22 <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/osmanlinin-girisinden-1974-mudahalesine>, 7 Haziran 2018, 13:13
- 7.23 <https://www.gundemkibris.com/mansetler/dr-fazil-kucukun-33uncu-olum-yildonumu-h199169.html>, 7 Haziran 2018, 10:44
- 7.24 26 Aralık 1963 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, 5 Haziran 2014, 14:05
- 7.25 http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/708491/Emekli_Buyukelci_Eralp_Johnson_Mektubu_nu_Cuneyt_Arcayurek_e_donemin_Disisleri_Bakani_verdi.html, 23 Ekim 2010, 02:18
- 7.26 http://i.radikal.com.tr/150x113/2015/05/02/201505021834_ay%C5%9Fe2.jpg, 19 Haziran 2018, 12:26
- 7.27 https://fr.wikipedia.org/wiki/Faz%C4%B1_K%C3%BC%C3%A7%C3%BCk, 30 Mayıs 2014, 11:16
- 7.28 <http://pio.mfa.gov.ct.tr/dr-kucuk-34uncu-denktas-ise-6nci-olum-yildonumlerinde-torenlerle-anilacaklar/>, 30 Mayıs 2014, 11:05
- 7.29 <http://www.trthaber.com/foto-galeri/kibris-baris-harekatinin-yeni-fotograflari/5298/sayfa-1.html>, 7 Haziran 2018, 13:45
- 7.30 <http://www.trthaber.com/foto-galeri/kibris-baris-harekatinin-yeni-fotograflari/5298/sayfa-1.html> 7 Haziran 2018, 13:53
- 7.31 <https://www.stratejiktak.com/2016/03/turkiye-ab-iliskileri-tarihcesi.html>, 23 Ekim 2010, 03:36
- 7.32 <http://www.dunyabizim.com/etkinlik/1679/aksayi-unutturmayacaklar>, 23 Ekim 2010, 03:37
- 7.33 http://en.imam-khomeini.ir/en/p23892/Memorial_portrait_from_historic_days_of_the_Islamic_Revolution, 23 Ekim 2010, 04:17
- 7.34 <https://www.ihh.org.tr/haber/27-aralik-sovyetlerin-afganistani-iskali-1529>, 23 Ekim 2010, 04:18

- 7.35 <https://thenypost.files.wordpress.com/2016/11/161110-yasser-arafat-museum-feature-2.jpg?quality=90&strip=all>, 5 Şubat 2018, 15:46
- 7.36 <https://www.mepanews.com/iran-irak-savasi-1980-3g-p12.htm>, 2 Haziran 2014, 09:51
- 7.37 <http://www.milliyet.com.tr/asala-dan-kustah-mesaj/dunya/dunyadetay/28.04.2010/1230892/default.htm>, 23 Ekim 2010, 04:39
- 7.38 https://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=8361, 4 Haziran 2018, 17:05
- 7.39 <http://www.balkanturksiad.org/sayfa.aspx?goruntule=487>, 4 Haziran 2018, 17:06
- 7.40 <https://sites.google.com/site/coldwarindepth/home/end-of-the-cold-war/glasnost--perestroika>, 23 Ekim 2010, 08:50
- 7.41 <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar-detay.php?id=75>, 23 Ekim 2010, 08:38
- 7.42 <http://www.ensonhaber.com/galeri/yasam/5056/10-yila-damgasini-vuran-10-olay-.html#2>, 23 Ekim 2010, 09:05
- 7.43 <http://8saaljang.blogfa.com/post/4>, 23 Ekim 2010, 09:18
- 7.44 <http://www.dunyabizim.com/kitap/27792/cocuklarin-gozunden-bosna-savasi-ve-sonra-ates-etmeye-basladilar>, 4 Hsziran 2018, 17:28
- 7.45 <http://www.kosovahaber.net/repository/images/diger/tukkizilayi31086.jpg>, 5 Şubat 2018, 16:55
- 7.46 <https://www.gtb.gov.tr/data/5325d74b487c8ead020b141/buyuk/sarp-1.jpg>, 5 Şubat 2018, 17:03
- 7.47 https://www.turksoy.org/tr/multimedia/photo-album/2014/04/02/ask_ve_olum_balesi, 31 Mayıs 2017, 12:27
- 7.48 https://www.turksoy.org/tr/multimedia/photo-album/2014/04/04/koroglu_operasi, 31 Mayıs 2017, 14:20
- 7.49 https://www.turksoy.org/tr/multimedia/photo-album/2014/05/16/turksoy_gencilik_haftasi, 31 Mayıs 2017, 14:19
- 7.50 https://www.turksoy.org/tr/multimedia/photo-album/2014/05/16/turksoy_gencilik_haftasi, 31 Mayıs 2017, 12:29
- 7.51 <http://www.tika.gov.tr/tr/galeri/liste>, 31 Mayıs 2017, 14:18
- 7.52 <http://www.tika.gov.tr/tr/galeri/liste>, 31 Mayıs 2017, 14:17
- 7.53 https://www.turksoy.org/tr/multimedia/photo-album/2014/05/16/turksoy_gencilik_haftasi, 31 Mayıs 2017, 12:29
- 7.54 <http://www.tika.gov.tr/tr/galeri/liste>, 31 Mayıs 2017, 14:17

TABLO KAYNAKÇA

1. ÜNİTE:

- 2.1: Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır
- 2.2: Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır

4. ÜNİTE:

- 4.1: Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır.

5. ÜNİTE:

- 5.1: Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır.
- 5.2: Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır.

2. ÜNİTE:

2.1: 23 Haziran 2014, 13:39

3. ÜNİTE:

3.1: Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır. 7 Şubat 2018, 13:22

3.2: Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır. 7 Şubat 2018, 13:22

3.3: http://ders.eba.gov.tr/proxy/V/CollabPlayer_v0.0.215/index.html#/main/curriculumResource?resourceID=118f535460758f5842383e4c0b820ac5&resourceTypeID=3&loc=10. 26 Haziran 2018, 09:25

5. ÜNİTE:

5.1: Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır. 15 Aralık 2015, 08:39

5.2: http://www.wikiwand.com/tr/Soğuk_Savaş, Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır. 4 Haziran 2018, 11:38

5.3: Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır. 7 Şubat 2018, 12:09

5.4: <https://www.stratejikortak.com/2017/05/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu.html>, 5 Şubat 2018 10:06

6. ÜNİTE:

6.1: <http://www.businessinsider.com/map-showing-global-migration-2016-1>, 7 Şubat 2018, 11:21

6.2: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Percentage_population_undernourished_world_map.PNG, Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır. 7 Şubat 2018, 20:31

6.3: <http://www.fiscooggi.it/dal-mondo/articolo/finanza-lo-sviluppo-doha-un-incontro-interlocutorio>, 6 Haran 2014, 10:40

6.4: <https://resmitarihyalanlari.wordpress.com/2011/05/21/filistinliler-toprak-sattilar-mi/>, 6 Haziran 2014, 10:08

6.5: <https://tarihturklerdebaslar.wordpress.com/2011/12/27/kafkas-halklari-ve-kafkasya/> 10 Haziran 2014, 11:09

6.6: Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır. 12 Haziran 2014, 09:48

6.7: Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır. 25 Ekim 2010, 08:42

6.8: Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır. 19 Mart 2015, 12:38

6.9: <http://akademi.yucelkesen.com/afrika-kitasi-siyasi-haritasi/>, 5 Şubat 2018, 20:46

6.10: Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır. 10 Haziran 2014, 09:15

6.11: İnternet adresi kullanılmıyor. 12 Haziran 2014, 09:53

6.12: Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır. 18 Eylül 2014, 11:45

7. ÜNİTE:

7.1: <https://www.haberler.com/turkiye-nin-uzaydan-cekilen-iki-boyutlu-yeni-4064032-haberi/>, 7 Kasım 2014, 09:38

7.2: Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır. 25 Ocak 2011, 12:45

7.3: <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/yesil-hattin-yegane-sakini-40420897>, 30 Mayıs 2014, 10:27

7.4: <http://www.Casusbelli.org/>, 4 Haziran 2018, 16:28

7.5: <http://www.Casusbelli.org/>, 4 Haziran 2018, 16:28

7.6: Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır. 5 Şubat 2018, 16:30

7.7: Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır. 20 Haziran 2017, 12:48

7.8: Komisyon üyeleri tarafından hazırlanmıştır. 11 Şubat 2018, 10:54

7.9: <http://www.internethaber.com/daglik-karabag-sorunu-haritada-son-durum-savas-mi-cikiyor-1581627h.htm>, 7 Şubat 2018, 10:24

A

abluka : Savaş halinde olan devletlerden birinin, diğerinin sınırlarından bir bölümüne veya tümüne giriş ve çıkışı engellemeyi amaçlayan savaş önlemlerinden birisidir.

aktör: Uluslararası sistemi belirgin bir biçimde etkileyebilen, yönlendirebilen ve özerk eylemler geliştirebilen kurum veya kişiler.

ambargo: 1. Bir malın serbest sürümünü engellemek için konulan yasak. 2. Bir devletin diğer devletlerle olan ilişkilerini engelleme.

anarşi: Siyasal ve yönetsel kurumlarda beliren güçsüzlük nedeniyle toplumda devlet denetiminin kalması durumu, kargaşa.

antant: Uzlaşma, uyuşma, antlaşma, mutabakat.

antlaşma: İki ya da daha fazla devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen ve üstlendikleri yükümlülükleri içeren yazılı belgeler.

arabuluculuk: Bir anlaşmazlığın çözümünün üçüncü bir tarafsız kişi veya kuruma bırakılması.

asimilasyon: Farklı kökten gelen azınlıklar veya etnik grupları, bunların kültür birikimlerini, kimliklerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etme sürecinin sonu.

B

bağımlılık: 1. Bağımlı olma durumu, kendi kendine yetmezlik. 2. Bir kişi, toplumsal küme ya da toplumun siyasal, ekonomik, kültürel vb. bakımlardan başka kişi, küme ya da toplumların güdüm ve yönetimi altına girmesi durumu.

barbar: Uygarlaşmamış (kavim, topluluk).

barış Gücü: Birleşmiş Milletler'in bazı bunalımların üzerine ve Güvenlik Konseyi'nin kararı ile üye ülkeler askerlerinden oluşan ve kritik bölgelere gönderilen kuvvetlerdir.

beşerî: İnsanoğlu ile ilgili.

bloklaşma: Devletlerin aralarında politik ve askeri yönden işbirliği yapmak üzere anlaşmalar yapıp gruplar kurmalarına milletlerarası politik lisanda verilen ad.

C-Ç

çok kutuplu sistem: Çok sayıda devletin hemen hemen eşit etki, güç ve statüye sahip olduğu sistemdir.

çok uluslu şirket: Birden fazla ülkede yatırım ve faaliyetlerde bulunan ekonomik örgütlenmeler.

D

demokrasi: Halkın yönetime hesap sorabildiği egemenlik temeline dayanan yönetim biçimi.

devlet: 1. Ülke, insan topluluğu, hükümet ve egemenlik unsurlarının oluşturduğu organize yapı. 2. Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık.

diplomasi: 1. Devletler arasında resmî ve barışçıl yollarla yürütülen ilişkiler bütünü. 2. Uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü. 3. Yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı.

doktrin: Öğreti.

E

egemenlik: 1. Uluslararası politikada, bir bölge veya devlet üzerinde üstünlük, kontrol ve yönetim kurma. 2. Egemen olma durumu. 3. Millet ve onun tüzel kişiliği olan devletin yetkilerinin hepsi, hükümlerlik, hâkimiyet.

eklektik: Farklı düşünce sistemlerinden seçilen öğelerin ayrı bir sistem içinde birleştirilmesi.

emperyal: 1. Askerî hegemonyaya dayanan etkinlik, 2. Askerî güce dayanan ama askerî gücü kullanmadan gücünü hissettiren diğer ülkeler üzerinde etkin olma.

emperyalizm (sömürgecilik): Bir devletin kendi ulusal çıkarları doğrultusunda, diğer devletler ya da uluslar üzerinde izlediği sömürgeci politika.

entegrasyon: Aralarında karşılıklı bağımlılık bulunan birimlerin ayrıyken sahip olmadıkları özellikleri bir araya gelip elde etme girişimi, bütünleşme.

etik: Ahlak.

etnik: Bir ırka bağlı, soyla ilgili.

F

federal: Federasyon durumunda birleşmiş olan.

federasyon: Savunma ve dış politika alanında dayanışma amacıyla birden fazla devletin bir birlik devleti içinde birleşmesi.

feodalite: Orta Çağ Avrupa'sında siyasal ve askeri gücü elinde bulunduran, toprağın mülkiyetine veya imtiyazına sahip olan bir senyörler (derebeyler) sınıfı ile bu sınıfa bağımlı köleler sınıfının oluşturduğu idari düzen.

G

GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması): 1948-1995 yılları arasında geçerli olan uluslararası ticaret alanını düzenleyen çok taraflı sözleşme.

gerilim: İhtiyaçların karşılanamadığı veya bir hedefe yönelmiş davranışlar engellendiğinde ortaya çıkan coşkulu durum.

global: Küresel.

göç: Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret.

H

hegemonya: Bir devletin başka bir devlet üzerindeki siyasal üstünlüğü ve baskısı.

hibe: Bir hedefi gerçekleştirmek amacıyla yapılacak eylemler için karşı tarafa verilen geri ödemesiz yardım, bağış.

hiyerarşi: Makamların, rütbelerin vb. önem sırası, astlık ve üstlük düzeni, aşama gözetilerek yapılan sınıflama, aşama sırası.

I-İ

IMF (Uluslararası Para Fonu): Küresel finansal düzeni takip etme, organize etme, denetleme ve gerektiğinde teknik ya da finansal alanda destek sağlama gibi görevleri yürüten uluslararası organizasyon.

idealizm: Uluslararası sistemde barışçı bir dünya düzenini savunan yaklaşım.

İki Kutuplu Sistem: II. Dünya savaşı sonrasında global düzeyde gerçeklik kazanan bir uluslararası sistem türü. Mortan A. Kaplan'ın sınıflandırmasına göre gevşek ve sıkı olmak üzere başlıca iki türlü kutuplu sistem türü söz konusudur.

iktisat: Ekonomi.

ilhak: Bir devletin kendine ait olmayan topraklar üzerinde resmen egemenliğini ilan etmesi.

imparatorluk: Kendi topraklarında oturan çeşitli milletleri egemenliği altında toplayan devlet biçimi.

iş birliği: 1. Amaç ve çıkarları bir olanların oluşturdukları çalışma ortaklığı, teşrikimesai. 2. Devletlerin ortak çıkarları doğrultusunda birlikte hareket etmeleri.

J

jeopolitik: Coğrafya, ekonomi, nüfus vb.nin bir devletin politikası üzerindeki etkisi.

K-L

kamuoyu: 1. Bir konuyla ilgili halkın genel düşüncesi. 2. Toplumsal yaşamın olay ve olguları konusunda toplumsal kümelerin ya da toplumun ortaklaşa yargısını yansıtan düşünce ve kavramların toplamı. 3. Belirli bir grup üyelerinin, tartışmalı bir konu karşısında takındıkları ortak tavır.

kongre : 1. Çeşitli ülkelerden yöneticilerin, elçilerin, delegelerin katılmasıyla yapılan toplantı. 2. Kurultay.

konsej : 1. Yönetim görevi yüklenmiş kimselerden oluşan topluluk. 2. Bazı sorunları, görüşüp tartışmak için toplanan meclis.

konvansiyonel: Klasik, geleneksel.

konvansiyonel silah: Taraflarca gücü, niteliği bilinen ve klasik olarak kabul edilen nükleer ve kimyasal silah dışında kalan savaş aracı.

kota: 1. Bir ülkenin ithal edeceği malların çeşitlerini, oranlarını veya miktarlarını gösteren liste. 2. Bir devletin diğer devletlerden ithal edilecek mal miktarının ve değerlerinin sınırlandırılması.

küreselleşme (globalleşme): 1. Toplumlar arası bağların artması ile oluşan yeni dünya düzeni. 2. Uluslararası düzlemde yaygınlaşmış iktisadi etkinliklerin işlevsel anlamda birbirlerine eklenmesi.

liberal: Serbest ekonomiden yana olan kimse, parti ya da yönetim.

M

Marshall Yardımı: 1. ABD kaynaklı ekonomik yardım. 2. Sovyetler Birliği'nin genişleme politikası doğrultusunda etkisini çevredeki ülkelere yaymasından rahatsız olan ABD'nin, Başkan Harry Truman yoluyla öncelikle Yunanistan'a 300 milyon dolarlık mali yardım yaparak II. Dünya Savaşı'nda kullanılmış silahları hibe etmesi ardından da Türkiye'ye 100 milyon dolarlık mali yardımda bulunup askerî malzeme tedariki sağlaması.

meşruiyet: Meşruluk, kanuna uygun bulunma.

mihver: Eksen.

millet: Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus.

mutlakiyet: Bir devlet yönetiminde, devletin temel güç ve yetkilerinin tek kişide toplandığı yönetim biçimi. Saltçılık.

mübadele: Değişim.

mülteci: Sığınmacı.

müzakere: Bir konuyla ilgili fikir alışverişinde bulunma, görüşme.

N

nota: Bir devletin başka bir devlete ya da onun elçisine yazılı ya da sözlü olarak yaptığı bildiri; bir devletin diğer bir devlete gönderdiği uyarı yazısı.

nükleer silah: Nükleer enerji ile yıkım gücü sağlayan silah.

O-Ö

örgüt: Ortak bir amacı veya işi gerçekleştirmek için bir araya gelmiş kurumların veya kişilerin oluşturduğu birlik, teşekkül, teşkilat.

P-R

pakt: Antlaşma.

püralizm (çoğulculuk): Devleti, kendi içinde alt öge ve aktörlerden oluşan bir yapı kabul eden yaklaşım.

prestij: 1. Saygınlık, itibar. 2. Devletlerin diğer devletler karşısındaki saygınlığı.

realizm (gerçekçilik): 1. Nesnellik, gerçeğe uygunluk. 2. Devletler arasındaki ilişkilerin güç dengesi üzerine kurulduğunu savunan yaklaşım.

refah: Bolluk, varlık ve rahatlık içinde yaşama.

revizyonist: 1. Geçmişte kabul edilen bir durum veya görüşün gözden geçirilerek yeniden ortaya konmasını ileri süren kişi ya da yönetim. 2. Değişimci bakış açısıyla eskinin özünü değiştirerek yeniden yorumlayan yeni görüş sahibi.

S-Ş

sığınma: Sığınmak işi, iltica uluslararası hukukta yurttışı olduğu devletten cezai kovuşturma, mahkumiyet ya da siyasal baskı nedeniyle kaçan kişilere başka bir devletçe tanınan koruma

sistem: 1. Düzen. 2. Bir sonuç elde etmeye yarayan yöntemler düzeni. 3. Yol, yöntem. 4. Model, tip.

strateji: 1. İzlem. 2. Bir ulusun veya uluslar topluluğunun, barış ve savaşta benimsenen politikalara destek vermek amacıyla politik, ekonomik, psikolojik ve askerî güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatı.

sosyalist: Üretim araçlarının kamunun, devletin elinde olması, ekonomik etkinliklerin kâr yerine insanların gereksinimlerini karşılaması gerektiğini öne süren, değer olarak emeğe önem veren, toplumun örgütlenmesinde köklü değişiklikler amaçlayan siyasal öğretisi, toplumsuluk.

statüko: 1. Yürürlükte bulunan antlaşmalara göre olması gereken veya süregelen durum. 2. Diplomatik alandaki siyasi denge ve ilişkilerin var olan durumunu koruma, devam ettirme.

şehir devleti: Genellikle bir tane şehirden, kasabalar ve köylerden meydana gelen, kendi içinde ve dışında siyasal ve ekonomik olarak bağımsız, bir hükümdar tarafından ya da Cumhuriyet rejimi ile yönetilen bağımsız bir devlet.

T

tampon devlet: Coğrafi konumu bakımından, güçlü ve birbirine düşman iki devlet arasında bulunan devlet

tanıma: Yeni kurulan veya bağımsızlığına kavuşan bir devletin veya yeni kurulmuş bir rejimin diğer devletlerce resmen kabul olunması ve onunla ilişkiler kurulması.

tehdit: Gözdağı.

tırmanma: Taraflar arasındaki uzlaşmazlıkların çatışmaya dönüşmeden önceki gerilim evresi.

U-Ü

uluslararası ekonomi: Devletler ile uluslararası örgüt ve kuruluşlar arasındaki ekonomik etkinlikleri konu alan disiplin.

uluslararası hukuk: Uluslararası ilişkilerin hukuksal boyutunu inceleyen disiplin.

uluslararası ilişkiler: Uluslararası sistemde yer alan aktörlerin birbirleri ile ilişkilerini inceleyen bilim dalı.

üçüncü dünya: Dünya politikasında, II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş Dönemi'nde ortaya çıkan Doğu ve Batı blokları dışında kalan genellikle fakir ve bağlantısız ülkeler.

üniter devlet: 1. Ülke, millet ve egemenlik unsurları ile yasama, yürütme ve yargı organları bakımından teklik özelliği gösteren devlet şekli. 2. Bir merkeze bağlı bir tek hukukun yürürlükte olduğu idari yapılanma.

V

vesayet: Vasilik.

veto: Yetkili bir kişi veya organ tarafından bir kararın veya kanunun geri çekilmesi durumu.

Y

yükümlülük: Yapılması zorunlu olan iş veya bir işi yapma zorunluluğu, yükümlülük, yüküm, mükellefiyet, mecburluk, mecburiyet.

CEVAP ANAHTARI

1. ÜNİTE

B.

1. Y
2. D
3. D
4. Y
5. Y
6. D

C.

1. C
2. B
3. D
4. A

Ç.

1. İdealizm
2. Küreselleşme
3. Uluslararası ilişkiler
4. Diplomasi tarihi
5. Uluslararası politika
6. Realizm
7. Plüralizm
8. Uluslararası iktisat
9. Uluslararası
10. Wilson
11. Devlet
12. Uluslararası hukuk
13. Karşılıklı bağımlılık
14. Machiavelli

2. ÜNİTE

B.

1. Y
2. Y
3. D
4. D

C.

1. Devlet dışı aktörler
2. Devlet
3. Hükümetler arası uluslararası örgütler
4. İş birliği

Ç.

1. B
2. E
3. E
4. C
5. A

D.

3 numaralı çıkış tam doğru

3. ÜNİTE

B.

1. D
2. D
3. Y
4. Y

C.

1. E
2. A
3. C
4. A
5. E

4. ÜNİTE

B.

1. D
2. Y
3. D
4. Y
5. Y
6. D
7. Y

C.

1. AGREMAN
2. Kordiplomatik
3. Propaganda
4. Ambargo
5. Monarşi
6. Coğrafi konum
7. Pasif halk
8. Boykot

Ç.

1. C
2. E
3. C
4. A
5. B
6. B
7. A
8. E

5. ÜNİTE

B.

1. Y
2. Y
3. D
4. D
5. Y

C.

1. Uluslararası örgüt
2. 5-10
3. IMF
4. FAO

Ç.

1. D
2. B
3. E
4. B

6. ÜNİTE

B.

1. Y
2. D
3. Y
4. D
5. Y

C.

1. Mülteci
2. OPEC
3. Afganistan
4. Hindistan-Pakistan
5. 1948-Tel Aviv
6. Ermenistan

Ç.

1. B
2. D
3. E
4. C

7. ÜNİTE

B.

1. Montrö
2. İspanya
3. Bağdat
4. Ankara
5. Harry Truman
6. Japonya-Almanya
7. SSCB
8. Adana

C.

1. D
2. D
3. D
4. Y
5. Y
6. D
7. Y
8. Y
9. D
10. Y
11. D
12. D
13. Y
14. Y
15. Y

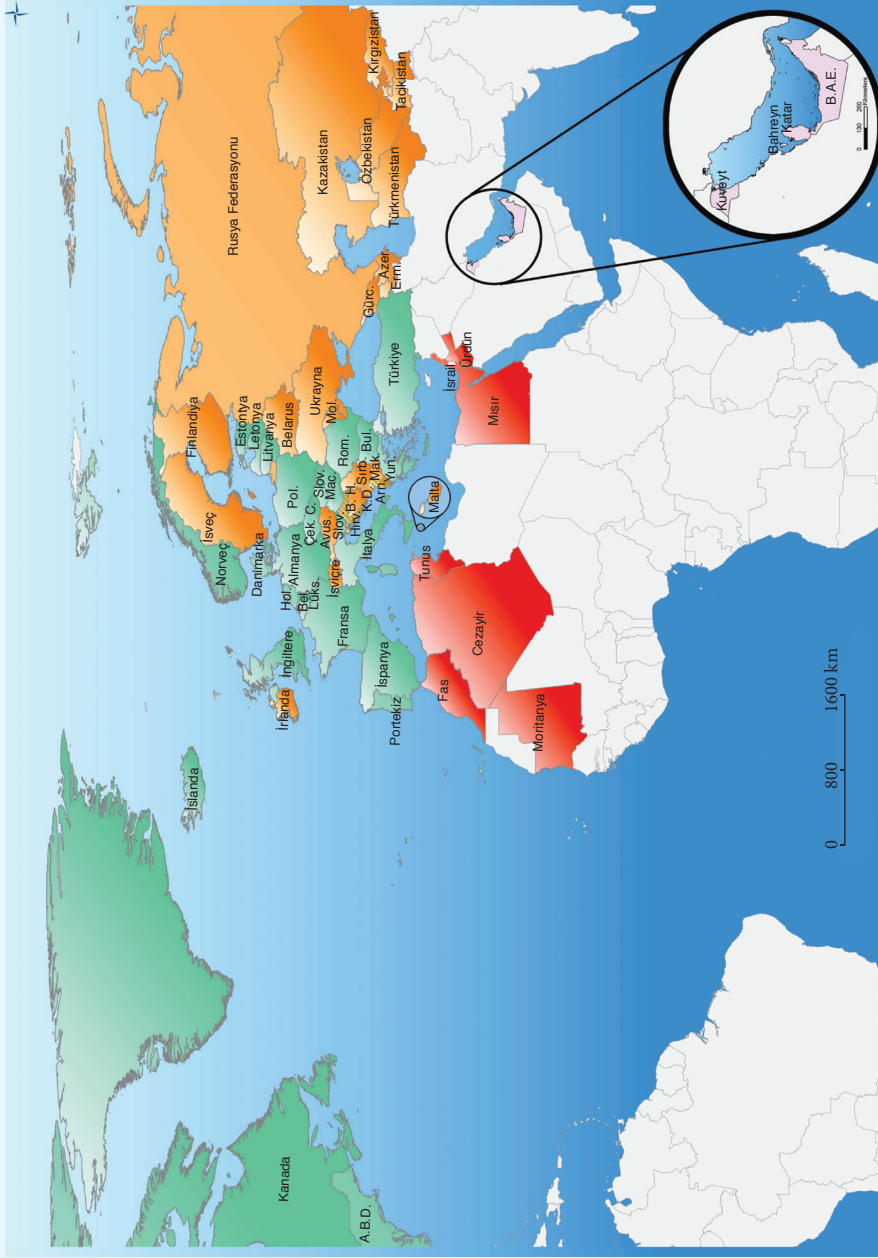
Ç.

1. B
2. C
3. E

4. E
5. C
6. D
7. E
8. B
9. B
10. A
11. D
12. D
13. C
14. E
15. B
16. A
17. E
18. D
19. E
20. A
21. E
22. B
23. B
24. B
25. D
26. C
27. E
28. C
29. A

HARİTALAR

NATO VE ETKİNLİK ALANLARI

NATO ÜYESİ ÜLKELER

BELÇİKA
BULGARİSTAN
KANADA
ÇEK CUMHURİYETİ
DANİMARKA
ESTONYA
FRANSA
ALMANYA
YUNANİSTAN
MACARİSTAN
İZLANDA
İTALYA
LİTVANYA
LETONYA
LÜKSEMBURG
HOLLANDA
NORVEÇ
POLONYA
ROMANYA
PORTEKİZ
SLOVAKYA
SLOVENYA
İSPANYA
TÜRKİYE
İNGİLTERE
ABD
ARNAVUTLUK
HIRVATİSTAN

İSTANBUL İŞ BİRLİĞİ GİRİŞİMİ

BAHREYN
KUVAYT
KATAR
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ

AKDENİZ DİYALOĞU GRUBU

CEZAYİR
İSRİL
MİSİR
ÜRDÜN
MORİTANYA
FAS
TUNUS

BARIŞ İÇİN ORTAKLIK PROJESİ

BOSNA-HERSEK
FINLANDIYA
RUSYA FEDERASYO-
NU
TACİKİSTAN
ERMENİSTAN
GÜRCİSTAN
SİRBİSTAN
TÜRKMENİSTAN
AVUSTURYA
İRLANDA
İSVEÇ
UKRAYNA
AZERBAJCAN
KAZAKİSTAN
İSVİÇRE
ÖZBEKİSTAN
BELARUS
KIRGIZİSTAN
MAKEDONYA

Nato Üyesi Ülkeler
Barış için Ortaklık Projesi
Akdeniz Diyalogu Grubu
İstanbul İş Birliği Girişimi

DÜNYA SİYASİ HARİTASI

AVRUPA KİTASI

1. ESTONYA
2. LETONYA
3. LİTVANYA
4. KALINİNGRAD (RUSYA FEDERASYONU)
5. DANİMARKA
6. ANDORA
7. BELÇİKA
8. LÜKSEMBURG
9. ÇEK CUMH.
10. SLOVAKYA
11. AVUSTURYA
12. İSVİÇRE
13. SLOVENYA
14. MACARİSTAN
15. HİRVATİSTAN

AFRİKA KİTASI

1. GAMBİYA
2. GİNE BISSAU
3. SİERRA LEONE
4. BURKİNA FASO
5. TOGO
6. BENİN
7. EKVATOR GİNESİ
8. LESOTHO
9. SVAZİLİND
10. MALAVİ
11. BURUNDİ
12. RÜANDA
13. UGANDA
14. CİBUTİ
15. ERİTRE

ASYA VE OKYANUSYA KİTALARI

1. GÜRCİSTAN
2. ERMENİSTAN
3. AZERBAJCAN
4. NAHÇIVAN ÖZERK CUM. (AZERBAJCAN)
5. KİTÇ
6. GKRY
7. LÜBNAN
8. İSRAİL
9. ÜRDÜN
10. KUVEYT
11. KATAR
12. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ
13. BHUTAN
14. BANGLADEŞ
15. KAMBODYA
16. BRUNEİ
17. DOĞU TİMOR
16. BOSNA-HERSEK
17. SİRBİSTAN VE KARADAĞ
18. MOLDOVA
19. BULGARİSTAN
20. MAKEDONYA
21. ARNAVUTLUK
22. YUNANİSTAN

KRONOLOJİ

- Kadeş Antlaşması (MÖ 1280)
Roma Şehir Devleti'nin kuruluşu (MÖ 753)
Peleponnes Savaşları (MÖ 431-MÖ 404)
Kavimler Göçü (375)
Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması (395)
Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı (476)
İslamiyet'in doğuşu (610)
Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun kuruluşu (843)
Malazgirt Meydan Savaşı (1071)
Haçlı Seferleri'nin başlaması (1096)
Amerika'nın keşfi (1492)
Vestfalya Barışı (1648)
ABD'nin kuruluşu (1783)
Fransız Devrimi (1789)
Viyana Kongresi (1815)
İtalya'nın kuruluşu (1870)
Almanya'nın kuruluşu (1871)
I. Dünya Savaşı (1914-1918)
Milletler Cemiyetinin kuruluşu (1920)
Türk-Yunan Mübadele Antlaşması (30 Ocak 1923)
Lozan Konferansı (24 Temmuz 1923)
Cumhuriyetin ilanı (29 Ekim 1923)
Locarno Antlaşmaları (16 Ekim 1925)
Musul Sorunu'nun çözümlenmesi ve Ankara Antlaşması (5 Haziran 1926)
Briand-Kellogg Paktı (27 Ağustos 1928)
Balkan Antantı (9 Şubat 1934)
Montrö Sözleşmesi (20 Temmuz 1936)
Sadabat Paktı'nın imzalanması (8 Temmuz 1937)
Hatay'ın bağımsızlığı (2 Eylül 1938)
Hatay'ın Türkiye'ye katılması (23 Temmuz 1939)
Almanya'nın Polonya'ya saldırısı ve II. Dünya Savaşı'nın başlaması (1 Eylül 1939)
Türk-Alman Saldırmazlık Paktı (18 Haziran 1941)
Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi (23 Şubat 1945)
BM'nin kuruluşu (24 Ekim 1945)
SSCB'nin Boğazlar konusundaki notası (7 Ağustos 1946)
Truman Yardımı (12 Temmuz 1947)
İsrail'in kuruluşu (14 Mayıs 1948)
Marshall Planı (1948-1952)
BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin yayımlanması (10 Aralık 1948)
Türkiye'nin Avrupa Konseyine katılımı (5 Mayıs 1949)
NATO'nun kuruluşu (4 Nisan 1949)
Kore Savaşı (1950-1953)
Türk Tugayı'nın Kore'ye ulaşması (18 Ekim 1950)
Türkiye'nin NATO'ya üye olması (18 Şubat 1952)
Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne imza atması (20 Mart 1954)
Balkan İttifakı (9 Ağustos 1954)
Bağdat Paktı'nın kurulması (1955)
Varşova Paktı'nın kurulması (1955)
Roma Antlaşmaları (25 Mart 1957)
Bağdat Paktı'nın CENTO'ya dönüştürülmesi (21 Aralık 1959)
Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu (15 Ağustos 1960)
Küba Füze Krizi (1962)

Johnson Mektubu (4 Haziran 1964)
Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi (1 Aralık 1964)
Türkiye ile ABD arasında OSİA'nın (Ortak Savunma İşbirliği Antlaşması) imzalanması (1969)
U-2 Olayı (21 Ekim 1970)
AET ile imzalanan Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesi (1 Ocak 1973)
1. Kıbrıs Barış Harekâtı (20 Temmuz 1974)
2. Kıbrıs Harekâtı (14 Ağustos 1974)
Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin ilanı (1975)
ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo (1975-1978)
SSCB'nin Afganistan'a askerî müdahalesi (1979-1989)
İran İslam Devrimi (1979)
Türkiye ile ABD arasında SEİA'nın (Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması) imzalanması (1980)
İran-İrak Savaşı (1980-1988)
KKTC'nin kuruluşu (15 Kasım 1983)
Türkiye'nin AT'ye adaylık başvurusu (14 Nisan 1987)
Ermeni-Azeri çatışması (1988-1993)
Yugoslavya'nın dağılmaya başlaması (1990)
İrak'ın Kuveyt'i işgali (2 Ağustos 1990)
Türkiye'nin AKKA'yı imzalaması (21 Kasım 1990)
SSCB'nin dağılması (1991)
1. Körfez Savaşı (1991)
Maastricht Zirvesi (9-10 Aralık 1991)
Karadeniz Ekonomik İşbirliği Antlaşması (25 Haziran 1992)
Gümrük Birliğinin yürürlüğe girmesi (1 Ocak 1996)
Mavi Akım Projesi'nin imzalanması (15 Aralık 1997)
AGİT İstanbul Zirvesi (17-18 Kasım 1999)
Helsinki Zirvesi ve Türkiye'nin adaylık statüsünün kabulü (Aralık 1999)
Türkiye için hazırlanan KOB'un (Katılım Ortaklığı Belgesi) açıklanması (8 Kasım 2000)
New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a terör saldırıları düzenlenmesi (11 Eylül 2001)
ABD'nin Afganistan'a müdahalesi (7 Ekim 2001)
Doğu Timor'un Endonezya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesi (2002)
2. Körfez Savaşı'nın başlaması (20 Mart 2003)
Annan Planı'nın oylanması (24 Nisan 2004)
Türkiye'nin AB ile tam üyelik müzakerelerinin başlaması (3 Ekim 2005)
ABD'nin Irak'a müdahalesi sonucunda Saddam Hüseyin ve rejiminin devrilmesi (2006)
Karadağ'ın Sırbistan'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesi (2006)
Güney Sudan'ın Sudan'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesi (2011)